

معاصر ادبی آثروں کی دیلی

مدرسہ - مدرسہ



پاکستان

پروفیسر ڈاکٹر محمد تقی عثمانی

معاصر ادبی آذری دیلی

(سس - صرف)

مؤلف:

مؤلف:

پروفیسور دوكتور محمد تقی زهتابی

انتشارات آشینا

زمستان ۱۳۷۹

زهتابی، محمدتقی
معاصیر ادبی آذری دیلی (سس-صرف) / یازانی
محمدتقی زهتابی - تبریز: نشر آشینا، ۱۳۷۹
۲۳۵ ص: جدول

ISBN 964-5964-60-1

فهرست نویسی بر اساس اطلاعات قبلی.
چاپ قبلی: نشر آشینا؛ ۱۳۷۰.
ترکی.
کتابنامه: ص. ۲۵۱ - ۲۵۵.
چاپ دوم.

۱. زبان ترکی آذربایجانی - دستور

الف - عنوان.

۴۹۴/۳۶۱۵

PL۳۱۲/ز۹ عم

۱۳۷۹

۱۸۲۰۴-۷۹ م

کتابخانه ملی ایران



انتشارات آشینا

شابک ۱-۶۵-۵۹۶۴-۹۶۴-۱/۹۶۴-۵۹۶۴-۶۰-۱ ISBN 964-5964-60-1

معاصیر ادبی آذری دیلی (سس-صرف)

نام کتاب

پروفیسور دوكتور محمدتقی زهتابی

مؤلف

نشر آشینا

ناشر

دوم - زمستان - ۱۳۷۹

نوبت چاپ

۳۰۰۰ نسخه

تیراژ

۳۶۰ صفحه - رقی

تعداد صفحه و قطع

سیما آذر

حروفچینی

کیهان

چاپ

لکلی

صحافی

۲۵۰۰ تومان

قیمت

حق چاپ محفوظ است

تبریز - خیابان امام خمینی - بازار پارکینگ طبقاتی تربیت - طبقه زیرزمین

پلاک ۷ تلفن ۵۵۳۶۱۹۶

مراکز پخش

تبریز - خیابان جمهوری اسلامی - روبروی مسجد انگجی کوچه علی خان

پلاک ۲۰ تلفن ۵۵۶۳۱۰۳

انتشارات آشینا

بسمه تعالی

حۆرماتلی اوخوجولار!

۱ - کتابین چاپ کثیفیتینین ایمکان قدر یاخشی اولماسی، خصوصیه آنا دیلیمیزده سسلی حرفلرین علامتترینین دۆزگون ایشله نیب قویولماسی، ائله جهده کتابدا سهوین اولماسی اوچون لازیملی دقت و سعی گۆستره رک، کتابی دفعه لر له نظر دن کئچیر دیب دۆزلتدیک. بو ایشده «سیماذر پیرنترلیزر» مطبعه سی ایشچیلرینین دگرلی امکلری و جانفیشانلیقلارینی گۆستر مک و اونلاردان صمیمی تشکور ائتمگی لازیم بیلیم، اونلارا نایلیتلر آرزولاماقلا برابر بیلدیرمگی لازیم حساب ائدیریک کی، آنا دیلیمیزین قایدالارینی تازا اصوللارایله چاپ ائتمکده بو ایلک آددیم گلجک اوچون یول هامار اولادی. قوی بو مطبعه ایشچیلری بیلسینلر کی، اونلارین اوز خلقلری و دیللیری یولوندا چکدیکلری زحمتلرینی قدير بیلن خالقیمیز هئچ وقت اونوتما یا جاقدیر. بیز اولو تانریدان بو مطبعه ایشچیلرینه سعادت، خوشبختلیک و داها بؤیوک باجاریلار آرزولایریق.

۲ - کتابدا گۆزدن قاچان خطالارین اولماسی مؤمکوندور، ائله جهده خاريجی دیللردن آیینما کلمه لرین ثابت بیر شکیلده یازیلما سیندا تعصوب گۆستره یه رک، اونو گلجکده علمی مرکز لریمیزین قرارینا بوراخدیق. بو باره ده حۆرماتلی اوخوجولارین تذکور و قئیدلرینی گۆزله ییریک.

۳ - بو کتابین باسیلیب یاییلما سیندا هئچ بیر مادی هدف گۆدمه دن، یالنیز ائلیمیز، دیلیمیز و مدنیتیمیزه کیچیک بیر خدمت ائتمک مقصدیله ایشه باشلادیق و چالیشدیق کی، کتاب ایمکان قدر اوچوز خلقیمیزین الینه چاتسین، لاکن تأسو فلر اولسون کی، گۆزله له نیلمه یین تازا خرچلر و خصوصیه کاغید قیمتینین بازاردا بیردن نئچه قات آرتماسی کتابین مایا ده یرینین چوخ اولماسینا سبب اولدو.

کتابین یاردیمیه آنا دیلیمیزی اؤیرنمکده سیز حۆرماتلی اوخوجولارا باجاریلار دیله یین.

علی خالط آبادی

كتاين ايچينده كيلر.

موضوع	صحيفه
بو كتاب نئجه ياراندى؟	۸

I- سس بؤلومو:

آ- حرفلر و الفبا.	۱۸
ب- كار و جينگيلتيلي سس سيزلر.	۲۴
ج- قالين و اينجه سسليلر.	۲۶
د- دوداقلانان و دوداقلانمايان سسليلر.	۲۸
ه- آهنگ قانونو.	۳۰
و- آرديجيللىق قانونو.	۳۳
ز- هئجا.	۳۷
ح- كلملر ين سؤن حرفى.	۴۰
ط- وورغو.	۴۳

II- صرف:

آ- سؤز و اونون تر كيبي.	۴۵
ب- دوزلتمه سؤزلر و سؤز دوزلديجى شكيلچيلر.	۴۸
ج- مركب سؤزلر و اونلار ين يازيليشى.	۵۲
د- كؤك و شكيلچى.	۵۷
ه- اساس و شكيلچى.	۵۸
و- شكيلچيلر ين نوعلارى.	۶۰
ز- شكيلچيلر ين يازيليشى.	۶۲

نطق حصه لری:

الف) اساس نطق حصه لری

۱- اسم:

- آ- اسمین مختلف نوعلاری ۶۸
- ب- اسملرین قورولوشجا نوعلاری ۷۱
- ج- اسملر ده منسوبیت ۸۹
- د- اسملرین حاللاری ۹۵
- ه- منسوبیت و حال شکیلچیلری بیرلیکده ۱۰۱
- و- حال شکیلچیلرینین مختلف معنالی سؤز یاراتماسی ۱۰۷
- ز- اسملر ده خبر علامتی ۱۲۲

۲- صفت:

- آ- صفتلرین قورولوشو ۱۲۶
- ب- دوزلتمه صفتلر ۱۲۹
- ج- فعلی صفتلر ۱۳۷
- د- مرکب صفتلر ۱۵۰
- ه- صفتلرین درجه لری ۱۵۵

۳- سای:

- آ- مقدار سایلاری ۱۶۰
- ب- سیرا سایلاری ۱۶۶
- ج- کسر سایلاری ۱۶۷
- د- غیر معین سایلار ۱۶۷

۴- عوضلیکلر:

آ- شخص عوضلیکلری:

- (۱) ساده شخص عوضلیکلری ۱۷۲
- (۲) بیهلیک شخص عوضلیکلری ۱۷۳
- (۳) قایدیش شخص عوضلیکلری ۱۷۵

۱۸۰	ب- ایشاره عوضلیکلری.
۱۸۱	ج- سؤال عوضلیکلری.
۱۸۶	د- غیر معین عوضلیکلر.
۱۹۰	ه- تعیین عوضلیکلری.
	۵- فعل:
۱۹۸	آ- فعلین قورولوشجا نوعلاری:
۱۹۸	(۱) ساده.
۱۹۸	(۲) دوزلتمه.
۲۰۲	(۳) مرکب.
۲۰۶	ب- مصدر.
۲۰۸	ج- فعلین اینکارلیغی.
۲۱۰	د- تأثیرلی و تأثیرسیر فعللر.
۲۱۷	ه- فعللرین نوعلاری:
۲۱۷	(۱) معلوم نوع.
۲۱۷	(۲) مجهول نوع.
۲۲۰	(۳) قایدیش نوع.
۲۲۲	(۴) قارشیلیق نوع.
۲۲۴	(۵) اجبار نوع.
۲۲۸	و- فعللرده زامان:
۲۲۸	آ- کئچمیش زامان.
۲۲۹	(۱) شهودی کئچمیش.
۲۲۹	(۲) نقلی کئچمیش.
۲۳۲	(۳) داواملی کئچمیش.
۲۳۴	(۴) اوزاق کئچمیش.
۲۳۵	ب- ایندیکی زامان.
۲۳۶	ج- گلجک زامان.
۲۳۶	(۱) قطعی گلجک زامان.

۲۳۷	(۲) غیر قطعی گلجک زامان.
۲۴۱	د - فعللرده بیتیشن شخص عوضلیکلری.
۲۴۹	ح - فعللرین شکیللری / فورملاری /
۲۴۹	(۱) مصدر.
۲۴۹	(۲) امر شکلی.
۲۵۱	(۳) خبر شکلی.
۲۶۵	(۴) غیر شهودی شکلی.
۲۷۲	(۵) لازیم شکلی.
۲۷۶	(۶) التزام - آرزو شکلی.
۲۷۸	(۷) واجب شکلی.
۲۸۲	(۸) داوام شکلی.
۲۸۶	(۹) شرط شکلی.
۲۹۳	(۱۰) عمومی شکیللری:
۲۹۳	آ - فعلین باجاریق شکلی.
۲۹۴	ب - فعلین سوال شکلی.
۲۹۵	ط - فعلی صفتلر و فعلی باغلامالار:
۲۹۸	(۱) یب ۴.
۳۰۰	(۲) آندا ۲.
۳۰۱	(۳) آرکن ۲.
۳۰۲	(۴) دیقدا ۴.
۳۰۲	(۵) دیقجا ۲.
۳۰۳	(۶) ینجا ۲.
۳۰۴	(۷) آلی ۲.
۳۰۴	(۸) مادان ۲.
۳۰۵	(۹) میس ۴.
۳۰۶	(۱۰) آر ۲ - ماز ۲.
۳۰۶	(۱۱) جاق ۲.

۳۰۷	(۱۲) آندان ۲ .
۳۰۷	(۱۳) آن ۲ .
۳۰۸	(۱۴) آراق ۲ .
۳۰۹	(۱۵) آنا ۲ .
۳۰۹	(۱۶) دىغى ۴ .
		۶- ظرف:
۳۱۴	(۱) حرکت طرزی ظرفلىرى .
۳۱۷	(۲) زامان ظرفلىرى .
۳۱۸	(۳) يثر ظرفلىرى .
۳۲۰	(۴) مقدار ظرفلىرى .
۳۲۴	۷- نداء .
۳۲۶	۸- يامسىلامالار .
		(ب) كۆمكىچى نطق حصه لرى:
۳۳۰	۹- قوشمالار .
۳۳۵	۱۰- باغلايىچىلار:
۳۳۶	آ- باغلايىچىلار ين قورولوشجا نوعلارى
		۱۱- اداقلار:
۳۴۱	آ- اداقلار ين قورولوشجا نوعلارى
۳۴۲	ب- اداقلار ين معنا نوعلارى
		۱۲- آراسۆزلر:
۳۴۶	آ- آراسۆزلر .
۳۴۸	ب- خطاب .
۳۴۹	ج- جمله نين اولينده گلن سۆزلر .
۳۵۱	منبعلر .

بسمہ تعالیٰ

بو کتاب نثجہ یارانندی؟

۶ - ۵ یاشلاریندا اولاردیم. مندن بؤیوک باجیم محلہمیزده کی «زہرا بیگم»ین قرآن اؤیرتدیگی قاریشیق قیز - اوغلان مکتیبہ گئدمردی. باجیمی گؤروب منده اوخوماق آرزولاردیم. اوزون مدت اصراردان سؤنرا، آنام منہ، باجیملابرابر بو قاریشیق مکتبہ گئتمگہ ایجازہ وئردی. بیر مدت بورادا الفبائی اؤیرندیم و اوزامان هر یئرده بؤل تاپیلان «اصلی کرم»، «خاورنامہ»، «آلب ارسلان»، «حسین کرد شبستری» و شایرہ آنا دیلیمیزده اولان ناغیل کتابلارینی راوان و سرعتلہ اوخوماغا باشلادیم. بونا گؤرہ ده، قیش گئجہلری نئم، آنام، عمتلریم، باجیلاریم، قوهوم - قونشو خانیملار بیزده کؤرسو باشینا ییغیشار و منی کؤرسو اؤستونہ چیخارداراق تۆر کجہ ناغیل کتابلارینی اوخوتدوراردیلار. بونودا دئییم کی، کتاب اوخودوغوم گئجہنی شمشین سیز بؤراخمازدیم. معناسینی یاخشی باشا دوشمہسمده، کتابلاری راوان اوخویاردیم و هامی راضی قالاردی.

سؤنرا میرزا ابراهیمین مکتیبی و شبسترین «گلشن راز» آدلی دؤولتی ابتدایی مدرسہسینہ گئدیپ فارسجا اؤیرندیکده، آنا دیلیمیزده اوخوماغی تامامیلہ اؤنوتدوم. سونرالار تبریزده اورتا مکتب و دانشسرانی اوخویان زامانلار، فارس دیلیلہ برابر فرانسو و عرب دیللرینی ده وار قوملہ اؤیرنمگہ چالیشدیمسادا، آنا دیلیمی ده اؤیرنمک و بو دیلدهده اوخوماق فیکریمدن بئله کئچمزدی. بو حالی طبیعی بیلردیم. آخی بوتون اجتماعی شرایط، محیط و دؤولت اور گانلاری اونون علیہینہ یؤنلمیش دی و مکتبلرده

تۆر كيجه دانيشانى جریمه ائدير ديلر.

۱۳۲۰ - نجی ایل گلدی. رضا شاهین دیکتاتورلوغو قوغوق کیمی پارتلادی. متفق اوردولارینین ایرانی توتما سیندان ایکی هفته کئچمیردی کی، تبریزده کاریکاتورلو و اولدوقجا مزهلی «آذربایجان» غزنتی یاینلانماغا باشلادی. آغیر استبداد شرایطینده تازا معاصیر فیکیرلرله تانیس اولمادیغیمدان، بو روزنامه نی بؤیوک هوسله اوخودم و اوندا شعرده یازدیم، آنجاق فارس دیلینده. بونا پاخمییاراق بو روزنامه ایله آنا دیلیمده اوخوماغی، حیاتیمدا ایکینجی دفعه اولاراق، اؤیرندیم. محدودلوق پرده سی گوزومدن گؤتورولدو.

۱۳۲۴ - نجو ایل گلدی. «آذربایجان» غزنتی گئنه ده نشر اولماغا باشلادی. بو عزنتله تانیشلیق منی آیریلماز شکیلده آنا دیلیمه باغلادی. آنا دیلیمده یازماغا باشلادیم. بو دؤوردن آنا دیلیمی علمی جهتدن اؤیرنمک اوره گیمده مهم هدف و آرزولاریمدان بیرینه چئوریلدی. آنا دیلیمی سئودیم، سئودیکجه درینلشدیم و درینلشدیکجه اونو داها آرتیق سئودیم. دانشگاهها گیریپ آنا دیلیمی علمی جهتدن اؤیرنمک اوچون او زمان موجود اولان بوتون قاپیلاری دؤیدوم، جان آتیب چابالادیمسادا، هامیسی اوزومه باغلی اولدو.

بو هدفه چاتماق اوچون باکی دئییه قاقاق شوروییه گئتدیم. لاکن اورادادا «صادق پادگانلارین» گؤستریشیله، دانشگاه عوضینه، محاکمه اولوناراق سیبیرده ایشلمگه گؤندریلدیم. ایکی ایل سونرا سیبیردن تاجکستانین پایتختی «دوشنبه» شهرینه گؤندریلدیم. بوزادا اؤیرندیم کی، شوروی ده دانشگاهها گیرمک اوچون اورتا مکتب دیپلومو لازیمدیر؛ منیم

ایسہ ایکی اورتا مکتب دیپلومومدان / دانشسرا و شش ادبی فردوسی / هنج بیرسی نی اوزومله گتیره بیلمه میشدیم. بیر ایل بورادا آخشام مکتبینه اوخویوب دیپلم آلقاق، اونو، بیر عریضه ایله، باکی دانشگاهینا گؤندریم. ایکی هفته سونرا اوردان مثبت جواب آلقدا، کتابلاریمی بیغیشدیریب باکیدا اوخوماغا گتدیم و یاتاقخانادا یئرلشدیم. هله اوخو ایلیندن اون گون کئچمه میشدی، درس لر تامام یولونا دوشمه میشدی. یاتاقخانادا یاشادیغیم دؤرد نفرلیک اوتاقدا، اوز کومودوما هر نه قویوردومسا، یوخ اولوردو. بئله گونلرین بیرینده یاتاقخانا مسئولو یانیم گلیب آدیمی سوروشدوقدان سونرا:

- سنی دانشگاهین ریسی چاغیریر - دندی - گت گؤر نه دئیر.
 انشیتیمیشدیم کی، باکی دانشگاهینین ریسی بویوک شیمیست، مخترع آکادئمیک نخبوانلی یوسف محمد علیف ایدی. او ایکینجی دوتیا محاربه سی دؤورو شیمی علمی ساحه سینده کی تازا اختراعلاری ایله سوئت اوردولارینی قطعی مغلوبیتدن نجات وئر میشدی. ریسین اوتاغینا گتدیم. کاتبه سی آدیمی خبر آلیب، ایچری گوردی و قاییداراق:
 - بویورون - دئییه، منی ایچری بوراخدی.
 ایچری گیریب، سلام وئر دیکده، اوز میزی دالیندا اوتوموش آکادئمیک یوسف محمد علیف آدیمی و هارالی اولدوغومو سوروشدوقدان سونرا:

- هانسی رشته ده اوخوماق ایسته ییر سن؟ - دئییه، سوروشدو.
 - آذربایجان دیل و ادبیاتی بؤلومونده - دئییه، جواب وئر دیکده، ریسی قباغیندا اولان دیپلوموما اشاره ائدرک:
 - بئله یاخشی قیمت لرله نییه اورادا اوخویورسان، گل شیمی بؤلومونده اوخو - دندی.
 - حرمتلی آکادئمیک، منیم خلقیمین احتیاجی هله بونادیر - دئییه،

جواب وئردیم.

بو سۆزلریمی ائشیدن دانشگاه ریسی آکادئمیک ایلان ووموش
کیمی دیک یئریندن قالخیب گلدی و منیله صمیمی و محکم ال وئره ک:
- سنه موفقیتلر آرزولاییرام - دئیهرک منی یولا سالدی.

درسدن سؤنرا یاتاقخانایا قاییدیپ، اؤز دؤرد نفرلیک اوتاغیما
گشتمک ایسته دیکده یاتاقخانا مسئولو بیر نفرلیک بیر اوتاغی منه
گؤستره ک:

- سیز بو اوتاقدایا شایا جاقسینیز - دئدی.

بئش ایل باکی دانشگاهیندا اوخودوغوم ایللر، مختاروف کوچه سینه
یاخین بو یاتاقخانانین تام قاپیسینین اوستونده یئرلشن بو کیچیک
اوتاقدایا شادیم. همین بوسا کت کیچیک اوتاقدایا آکادئمیک شیر علیف،
پروفیسور مختار حسین زاده، آغاملی، سیدوف، هادی معلم، نصیر معلم
کیمی دیلیمیزین بؤیوک متخصصلرینین محاضیره لری و اثرلریندن آنا
دیلیمی؛ آکادئمیک حمید آراسلی پروفیسورلار علی سلطانلی، محمد
حسین طهماسب، فیض الله قاسم زاده، جعفر خندان، محمد جعفر
جعفروف، عباس زامانوف، بختیار وها بزاده و... دن دوغما ادبیاتیمی
اؤیرندیم.

مولای متقیانین «من علمنی حرفاً، قد سیرنی عبدا» کلامینا اساساً
من بو بؤیوک شخصیتلره منتدارام. اولو تانری اونلارین حیاتدا اولانلارینا
اوزون عؤمور وئرسین و حیاتلا و داعلا شانلارینا غنی - غنی رحمت ائتسین.

باکی دانشگاهینی قورتارماغا یاریم ایل قالاندان همین دانشگاهین
شرقشناسلیق دانشکده سینده عرب دیلی و ادبیاتینی تدریس ائتمگه و ائله
بو گونلردن آنا دیلیم باره ده الده ائتدیگیم بیلیگی خلقیمه چاتدیرماق
حقینده فیکیرلشمگه باشلادیم. آخی خلقیمین اونا احتیاجی وار ایدی.

بو هدفه چاتماق اوچون خلقیمه قوشمالی ایدیم. خلقیمه قوشماق
اوچون ایسه اولا اوزوم سوئت بیرلیگینین ده میر دیوارینی یاریب اورادان
چیخمالی و ایکینجیسی قۇلدور شاه رژیمینی زامان دنور یلمته لی ایدی.

عبدالکریم قاسم عراقدا ایشی اله آلان گوندن عراقا گئدیب، پناهنده
اولماق اوچون اقدام ائتدیم و اون ایکی ایل باکی - موسکو آراسیندا بو ایش
اوچون طیاره ایله گل - گنت ائتدیم و نهایت میلادی
۱۹۷۱ - نجی / ۱۳۵۰ ش / ایلده موفق اولاراق، بغدادا گئدیب، اورانین
دانشگاهیندا فارس دیلی و قدیم تورک دیلرینی تدریس ائتمگه باشلادیم.

بغداد حیاتیمین اوللریندن «گر کوک»، «توز خورماتو»،
«دافوق»، «تلعفر»، «مندلی»، «آلتین کؤپرو»، و... شهرلری و
منطقه لرینده یاشایان بیر میلیوندان چوخ آذریلرین ادیب و شاعیرلری و
خلقیله یاخیندان تانیش اولدوم. بونلار اوزلرینی «تور کمان»
آدلاندر سالاردا، دانیشیق دیللیری تمیز آذری دیلینین خصوصی بیر
لهجه سیدیر، فولکلورلاری دا بیزیمکی ایله عیندیر.

بغداد دانشگاهیندا ایشله دیگیم ایللر هر ایل، عایلم له آوروپایا
گئدردیم. ایلك آوروپا سفرلریمین بیرینده غربی آلمان و غربی بئرلینده
اولدوم. بورادا یوزلرله ایران آذربایجانیندان اولان طلبه گنجلرله تانیش
اولدوم. بونلارلا صحبت و دانیشیقلاردا اونلارین چوخلاری آنا دیلرینی
اؤیرنمک ایسته دیکلرینی بیلدیره ک، دئییردیلر کی، بو ایش اوچون
اؤیرنمک وسیله سی - آنا دیلیمیزین قایدا کتابی یوخدور. من بئله بیر

کتابین یازماسینا سۆز وئردیکده، اونلار اونون آلماندا چاپ ائتمهسینی بویونلارینا آلدیلار. بو کتابی «ایران تور کجهسینین صرفی» آدی آلتیندا یازیب اونلارا گۆندریم و اونلار اونو ۱۳۵۵ -نجی ایلده آلماندا چاپ ائتدیردیلر. بو کتاب اسلامی انقلابین اوللرینده تهراندا اوفست شکلینده تازادان باسیلدی.

بغداددا بو کتابی بازار کن، بعضی عراقلی آذریلردن آنا دیلرینین صرفینی اؤیرنمک و یازدیغیم همین بو کتابی عراق آذریلری اؤچونده چاپ ائتدیرمگی چوخ لازیم و ضروری حساب ائتدیردیلر. بونا گۆرده، اونلارین ایستکلیرینی یئرینه یئتیرمک، ائویمده آنا دیلیمیزین صرفینی اونلارا تدریس ائتدیکدن سوئرا، دیکته ائتدیم یازدیلار. عراق تور کلرینین اؤز ادبی اثرلریندن بو قایدا کتابینین مثاللارینی دا اؤزوم سئچیب تکمیل لشدیردیم. لاکن بو کتابی سوئرا، شاگیردلریمدن بیرى اولموش، عراق «اعلام» ناظیرلیگینده «قسم التر کمانی» شعبهسینین ریسی اولان شخص اؤز آدینا چاپ ائتدیردی.

او وقته قدر عراقین تور کمان کندلری و شهرلرینین مکتبلرینده تور کمان اوشاقلای، بشینجی کلاس قدر، یالنیز آنا دیلرینده اؤخویاردیلار. اونلارین اؤز ابتدایی مکتبلری اؤچون آنا دیلی کتابلاری وار ایدی. عراقین «وزارت اعلام»یندا «قسم التر کمانی»نین ریسی اولان هامان شخص، «تور کمان شعبهسی مدیری آدیندان»، ها بئله «بوتون عراق تور کمانلاری آدیندان» عراق دؤولتینین ان عالی حکومت اور گانی اولان «مجلس قیادهالشوره»/انقلابین رهبرلیگی مجلسی/یه یازدی کی، عراق تور کمانلاری ایستیرلر کی، تور کمان اوشاقلاری ابتدایی بشینجی صیغه قدر اؤز آنا دیلرینده اؤخوماق عوضینه تامامیله و یالنیز عربجه اؤخوسونلار، تا بو دیلی یاخشی اؤیرنسنلر. بو تکلیف «مجلس قیادهالشوره» طرفیندن تصویب اولدو و او گوندن عراقین تور کمانلاری

اۇز آنا دىللىرىندە اۇخوماقدان محروم اولدولار. عرب شووونىزمى و پىعث
حزىبىنىن آلتى اولان عراق تۇر كىملىرىنىن بو مىلى دوشمىنى «عبداللطيف
بندر اوغلو» ايدى.



شانلى اسلامى انقلاب غلبه چالدى و لعنته گلمىش قولدور سلطنت
رژىمى ابدى اولراق دئور يىلدى. انقلابىن غلبه سىندىن بىر هفته سۇنرا وطنه
دۇنوب، خدمت ائتمك اوچون موقتى حكومتە مراجعه ائتدیم. مثبت جواب
آلد يقداء، بئش آى انقلابىن غلبه سىندىن سۇنرا، اوخو ايلى باشا چاتجاق، وطنه
قايتدیم و نئچه آى سۇنرا تبريز دانشگاهىندا آذرى و عرب دىللىرىنى
تدرىس ائتمگه باشلادیم. اوتوز ايلدن سۇنرا خلقىمىن ايچىندە اولماق،
تبريز دانشگاهىندا تدرىس زامانى يوزلرجه گنج آذرى قىزلارى و
اوغلانلارىله ياخىندان تانىشلىق نتيجه سىندە، خلقىمىن آنا دىللىمىزى نه
سوييه ده و درجه ده قاورا ماغا حاضير اولدوغونو بىلمه دىگىم پئدا قوژى بىر
واقعىتىن نبضىنى تاپدیم و لمس ائتدیم كى، خارجه ده چاپ ائتدیر دىگىم
«ايران تۇر كجه سىنىن سرفى» كتابىنىن دىلى و سطحى يو كسكدیر. بونا
گۆره ده تبريز دانشگاهىندا آنا دىللىمىزى تدرىس ائدر كن، تنظيم ائتدیر دىگىم
پولى كوپىلىرى دىل و سوييه جهتن سادىلش دىر دىم. دانشگاهلار
باغلاندى، پولى كوپىلر ده ناقص قالدى. لاكن من آنا دىللىمىزى اویرنمك
اوچون بىر وسيله ياراتماق ايشىمه داوام ائتدیم و تبريز دانشگاهىندا
ايشله يىب «لكسىكولوژى زبان ادبى معاصر آذرى» اثرىنى يازد يغم زامان،
آنا دىللىمىزى اویرنمك مقصديله مراجعه ائدن گنجلردن استفادة ائدر ك،
«آنا دىللىمىزى اویرنك» آدلى، دىللىمىزىن سس بۇلومو و صرفىنى احاطه
ائدن، اولدوقجا ساده، بىر كتاب يازدیم. بو كتابدان بعضى گنجلر

يارالاندیلار.

۱۳۶۸ - نجی ایلین اوللرینده تبریز رادیوسو ایدارەسینین آذری/برون مرزی/شعبەسیندن منە مراجعە اندرک، معاصیر ادبی آذری دیلینی اؤ شعبەنین ایشچیلرینە تدریس اندیب اؤیرتمگی تکلیف ائتدیلهر. اسلاما و خلقیمین دیلینه خدمت اؤچون اسلامی حکومتین یاراتدیغی بو کیچیک امکائی تمناسیز و بؤیوک ممنونیتله استقبال ائتدیم. بورادا تدریس زامانی گنج قیزلار و اؤغلانلارین آنا دیلیمیزی اؤیرنمکده گؤستر دیکلری هوس و طلباتلارینین یوکسکلیگی منی «آنا دیلیمیزی اؤیرنک» کتابینی معین درجهده درینلشدیرمگه وادار ائتدی. همین بو تدریس جریانیندا تکمیل لشدیرمه نتیجهسینده الیزده اولان «معاصیر ادبی آذری دیلی (سس - صرف) کتابی مثیدانا چیخدی. بو کتابین حاضیر کی شکیلده یارانماسیندا تبریز رادیو ایدارەسی مسئوللاری و عمومیتله اسلامی ایران حکومتی مسئوللارینین خدمتی و کؤمگی تشکر و امتنانا لایقدیر.

عزیز اوخوجولار! بو کتابین تألیف و تنظیمینده معلملریمین محاضیرهلری، اثرلری و خلقیمیزین جانلی دانیشیق دیلینه و ادبی اثرلرینه اساسلاناراق، اونو ایمکان قدر نقصانسیز و کامیل شکیلده تقدیم ائتمگه چالیشمیشام، لکن هم دیل واونون علمی دایماً انکشاف اندیب ایرملی گئدیر، همده انسان جایز الخطادیر و شبههسیز کتابدا بعضی ارادهسیز خطالار واردیر. بوتون بو حاللاردا حؤرمتلی اوخوجولارین تذکر و گؤستریشلری اسلاما و خلقیمیزه خدمت و مؤلفین سونسوز تشکر و متدارلیغینا سبب اولاجاقدیر.

بو کتابی یازماقدا چکدیگیم زحمتلری من عادی انسانی، اسلامی و ملی وظیفهم، بورجوم بیلدیگیمدن، خلقیمین و خصوصیله جوانلارین اوندان فایدالاناراق آنا دیللرینی اؤیرنمەسینی اوزوم اؤچون بؤیوک مکافات و اجر حساب ائدیرم.

شبیستر ۱/۱۰/۱۳۶۸

بسمه تعالی

سس بۆلۈمۈ

دائىشىق سسلرى: ھر بىر سۆز سسلردن عبارت اولار. مثلاً «آج»
سۆزۈندە ايکى سس: آ، ج؛ «آنا» سۆزۈندە اۆچ سس: آ، ن، ا؛ و «مارال»
سۆزۈندە بئش سس: م، ا، ر، ا، ل؛ واردير.

آنا ديليميزين سسلرى ايکى يتره بۆلونور: سسليلر و سس سيزلر.
سسليلرى تلفظ ائله يندە هاوا جريانى آزاد شكيلده آغيزدان چيخار. آنا
ديليميزده دوققوز سسلى واردير:

آ/آنا/ + ا - ا/ال/ + ائ/ائيشيق/ + ائ/ايکى/ + او/اوغلان/ + او/
اوردک/ + او/اوزون/ + او/اوزوم/ + ائ/ائو/

سس سيزلرين تلفظۈندە هاوا جريانى آغيزدان چيخاندا معين مانعه
راست گلر. آنا ديليميزده ۲۳ سس سيز واردير: ب + پ + ت + ج + چ +
خ + د + ر + ز + ژ + س + ش + غ + ف + ق + ک + گ + ل + م
+ ن + و + ه + ي.

تاپشيريقي: آشاغيدا کى سۆزلرى اوجادان اؤخويون و هانسی سسليلرين
دگيشمه سيني نشان وئرين:

۱- باش - بۇش - بئش - بیس - ۲-ال - ائل + ۳-بیز - بوز -
 بئز - بوز - بوز + ۴-اله - ائله + ۵-بئله - بیله - بمله + ۶-سوز - سوز
 + ۷-شور - شیر + ۸-دۇن - دۇن - دمن + ۹-قیز - قوز - قوز - قاز
 + ۱۰-توز - تئز - تیز + ۱۱-دوز - دیز - داز + ۱۲-سور - سور +
 ۱۳-قار - قیر - قور + ۱۴-گور - گور - گور + ۱۵-گل - گول -
 گول.

تاپشیریق: آشاغیداکی سۆزلری اوجادان اوخویون و گۆسترین کی،
 اونلاردا هانسی سس سیزلر دگیشیدیر:

۱- ساغ - باغ - داغ - یاغ - چاغ - ۲-بال - شال - مال - نال - قال
 - کال - یال + ۳-باش - بال - ۴-بات - بات + ۵-سوز - گوز - کوز
 + ۶-قالا - بالا - یالا + ۷-دون - سون - قون + ۸-بیر - بیز - بیج
 ۹-قوجاق - قوجاق + ۱۰-گوی - گور + ۱۱-سۇ - بۇ - یۇ.
 ۱۲- یاریق - قازان.

تاپشیریق: ر - س - ز سسلرینین نئجه تلفظ اولماسینی دئیین.

تاپشیریق: آ - و - ئ سسلرینین نئجه تلفظ اولماسینی دئیین.

تاپشیریق: آشاغیداکی سۆزلری دفتریزه یازین و سسلی لرین
 علامت لرینی قویون:

دوتلوق - دوزلو - گولدوردوم - سوندورون - موشدولوق - قوراقلیق
 - بولوشدوردوز - گوندوز - سونسوز - قوچاقلیق - اونونجو - یونگول.

حرفلر و الفبا

سسلیری یازیدا حرفلرله گؤستررلر. سسلیری ائشیدیریک و تلفظ ائدیریک، اما حرفلری گؤروروک و یازیریق. نئجه کی، یوخاریدا گوردوک، دیلیمیزده ۳۲ سس و اونلارین هر بیرینین بیر حرفی واردیر. اما بو ۳۲ حرفدن سنوایی یازیمیزدا سگیز علاوه حرفده واردیر کی، عرب کلمه لرینده ایشلنیر. بو حرفلر بونلاردیر: ث - ح - ذ - ص - ض - ط - ظ - ع. بیز بو حرفلری عربلر کیمی تلفظ ائتمیریک، بلکه «ث - ص» حرفلرینی «س» کیمی، «ح» حرفینی «ه» کیمی، «ذ - ض - ظ» حرفلرینی معمولی «ز» کیمی، «ط» حرفینی «ت» کیمی و «ع» حرفینی مختلف یئرلرده «آ - ا - ذ - ...» شکیلینده تلفظ ائدیریک.

دئمک الفبامیزدا قیرخ حرف واردیر. بونلارین اون اوچو ایکی شکیللی و قالانلاری اوچ شکیللی دیر. حرفلرین شکیللری و سیراسینی آشاغیدا کی جدولده گؤروسوز. دؤز گون تلفظو اؤیرنمک اوچون حرفلرین آدلارینی شمالی آذربایجان الفباسیله ده گؤستریریک:

سیرا	اولده	اورتادا	آخیردا	حرفین آدی	سیرا	اولده	اورتادا	آخیردا	حرفین آدی
۱	آ	ا	ا	А	۲۱	ط	ط	ط	—
۲	۱	۱-۵	۱-۵	Ә	۲۲	ظ	ظ	ظ	—
۳	ب	ب	ب	БЕ	۲۳	ع	ع	ع	—
۴	پ	پ	پ	ПЕ	۲۴	غ	غ	غ	ҒЕ
۵	ت	ت	ت	ТЕ	۲۵	ف	ف	ف	ФЕ
۶	ث	ث	ث	—	۲۵	ق	ق	ق	ҒЕ
۷	ذ	ذ	ذ	Е	۲۷	ک	ک	ک	КЕ
۸	ج	ج	ج	ЧЕ	۲۸	گی	گی	گی	КЕ
۹	چ	چ	چ	ЧЕ	۲۹	اؤ	اؤ	اؤ	У
۱۰	ح	ح	ح	—	۳۰	لوز	لوز	لوز	У
۱۱	خ	خ	خ	ХЕ	۳۱	ل	ل	ل	Ел
۱۲	د	د	د	ДЕ	۳۲	م	م	م	ЕМ
۱۳	ذ	ذ	ذ	—	۳۳	ن	ن	ن	ЕН
۱۴	ر	ر	ر	ЕР	۳۴	اؤ	اؤ	اؤ	О
۱۵	ز	ز	ز	ЗЕ	۳۵	اؤ	اؤ	اؤ	Ә
۱۶	ژ	ژ	ژ	ЖЕ	۳۶	و	و	و	ВЕ
۱۷	س	س	س	СЕ	۳۷	ه	ه	ه	ҺЕ
۱۸	ش	ش	ش	ШЕ	۳۸	ی	ی	ی	ЈЕ
۱۹	ص	ص	ص	—	۳۹	ای	ای	ای	Ы
۲۰	ض	ض	ض	—	۴۰	ای	ای	ای	И

تاپشیریق: آشاغیدا کی سؤزلری اؤخویون و گؤسترین کی، اؤنلاردا
هانسی سس سیزلر د گیشیدیر:

اوت - اود - اون - چونخ - بوز - بوتش - قون - توز - توخ - تور -
سور - اوخ - قوز - یوخ - قور - کور - کول - شور - قور.

تاپشیریق: آشاغیدا کی سؤزلری اؤجادان اؤخویون و (ذ) حرفینین
آلتیندان خط چکین:

اٹل - یٹل - اٹلنار - اٹلمک - سٹل - منشه - اٹو - گٹن - بٹل -
اٹیش - بٹله - اٹله - سٹچمک - تتر - بتر - اٹشیک - گٹیمک - گٹدیر

- بىش - چىرى - چىۋىك - گىرى - كىچىك

تاپشۇرۇق: سۆزلەرنى ئوخشاشمىغان ۋە ئوخشاشمىغان ھەرپلەرنىڭ سايىنىغا كۆرە سىجىب
دستە - دستە يازىن:

آنا - قەھرىمانلىق - باجى - گۆز - اۆزوم - اريك - باغ - قۇيون -
بابا - اۆزوك - اۆجوزلوق - آجى - آرتىق - باھالىق - يازىچى -
اۆدونلوق - باجا - قۇچاق - يازىچىلىق - داراق.

تاپشۇرۇق: آشاغىداكى سۆزلەرنى، بىرىنچى ھەرپلەرنىڭ كۆرە، الفبا
سىراسى بىلەن يازىن:

اۆزون - وارلىق - ھاردا؟ - اۆزوم - يىل - آباد - ايشىق - المىك -
اينجە - نار - موم - اۆز - اولماق - ئريا - بۇرون - پاك - توت - گىرى
- كۆر - ائل - قلم - فىرلانماق - خالا - جۆجە - چمن - حكيم - عالم
- دادماق - ذليل - ظالم - رحيم - طلبه - زمى - ضرر - صورت - شير
- سىچىك.

تاپشۇرۇق: بىرىنچى ۋە ئىككىنچى ھەرپلەرنىڭ كۆرە آشاغىداكى سۆزلەرنى
الفبا سىراسى بىلەن دىققەت بىلەن يازىن:

فىكىر - آدام - گولوش - ئريا - وورماق - سانجاق - سىرچە - اھر
- عالم - ماشا - تلفون - تىكە - دۇن - آغاج - كۆك - كىتاب - چادىر
- چۆرەك - ائلدار - جان - شام - ايرى - اۆردەك - قورخماق -
قاچماق - كۆز - بايلاق - يىمىك - جۆجە - جنت - ماشين - مۇو - نۇر
- نىنگ - ضررلى - زىلى - بۇرج - بۆلبول - لىلە - لالە - شن - اۆرك
- لال - دىرناق - دىرك - وضعيت - ال - ائلە - زامان - زور - اداره -
گۆل - گۆن - قۇزاي.

اؤرتادا یازیلان (۱ - ۵) و تشدید

«۱ - ۵» حرفی سؤزون اؤرتاسیندا نادر حاللاردا یازیلار. دئمک ایکی سس سیز حرف یان - یانا گلنده، اؤنلارین آراسیندا «۵» سسی ده واردیر. مثلاً: گلیمک - قمه - سرمک - چتین - شریک - الک - بلک - ...

بعضی سؤزلرده ایکی سس سیز حرف قوشا اولاندا اؤنلارین بیرینی یازیب اؤستونه تشدید قویولور. مثلاً: یدی - سگیز - دوقوز - ساقال - باقال - حاقال - چاقال. بعضاً ده حرفلرین هر ایکسی یازیلار و تشدیدده احتیاج اولماز. مثلاً: ساقال...

تاپشیریق: آشاغیدا کی سؤزلرده یازیلمامیش «۵» حرفینی گؤسترین:

الجک - من - سنده - منظره - اکین - کمر - دده - نته - قلم - دیلک - بیلک - چمن - منگنه - کسمک - گلین - تخته - پنجره - برک - بهرک. گورمک - گلجک - گلجک - ائتمک - مشملر - گونش - وطن - آذربایجان - سهند - تبریز - سس - نفس - زنجان - سبب - سحر - گورنلر - صندل - مرند - هردن - حسرت - حکیم - اردبیل - اثر - اولکر - ترلان -

تاپشیریق: آشاغیدا کی بیته یازیلمامیش «۵» حرفلرینی گؤسترین و بیته ازیرلهیین:

گلن بیردیر، گئدن بیردیر، قالان بیر،

گئدن گلمز، گلن قالماز، عجب سیر.

/شکوهی/

تاپشیریق: تشدیدلی حرفلرین تشدیدلرینی قویون: دلال - ملا - آلاه - تولا - یولا نماغ - اون یئدی - دوخسان دوقوز - ائشک - سیر - حس - رد - مۆتکه - ضد - فن - سکسن سگیز - عمه - دیلمک - سیرین -

جلاب - آما - طلاب - عطار - ستار - قد - سد - اول - تاقیلتی -
رساملیق - تکبرلو - سالانماق - خط - آدیلم - حق - مرکب - کله -
حوقا - لذت - دقت - ذلت - قوت - شدت - حفظالصحه - علت - شر .

تاپشیریق: آشاغیداکی جمله لری اوجادان اوخویون، سونرا دفتریزه
یازین و قوشا حرفلی کلمه لرین آلتیندان خط چکین:

اوده ایدیم بیردن قاپی تاقیلتیسی گلدی. اوندان شرایی گلیر. اونه دیر
کی، گویدن یثره ساللانا، اونه دیر کی هر نه وئرسن آلدانار، اونه دیر کی،
گوبگیندن ناللانار؟ / تاپماجا. / سولمازین قارداشی رسامدیر. بیزیم محله میزده
باقال آزدیر. کتابی دقتله اوخوماق لازیمدیر. تکبرلو آدمی هیچ کیم سئومز.
حیاتین لذتی ساغلیقدیر. حیاتدا آییق و حساس اولماق لازیمدیر. حقدن شدتله
مدافعه لازیمدیر.

تاپشیریق: آشاغیداکی سؤزلری جمله داخلینده ایشله دیب دفتریزه
یازین و قوشا سسلی کلمه لرین آلتیندان خط چکین.

دقتلی - مرکب - اؤن یئدی - ایگیرمی سگیز - مۆتکه - مبتدا -
قوت - آدیلم - رد - سیر - حفظالصحه - گوله - یولاماق.

تاپشیریق: آشاغیداکی خلق شعرینده اسملرین آلتیندان بیر و سایلارین
آلتیندان ایکی چیزیک چکین و شعری ازیرله بین:

چایین بیری فایدادیر،

ایکینجی سی فایدادیر،

اوچونجو نسدیر،

دوردو تسدیر،

کنچدی بشه،

وؤر اؤن بشه،

چای نه دیر،

سای نه دیر.

تاپشىرىق: آشاغىداكى شعرى ازىرلەيىن و دفتريزه يازىب فعللرىن
آلتىندان جىزىق چكىن:

حيدر بابا ايلديرىملار شاخاندا، سئلر، سولار شاقىلدايىب آخاندا،

قىزلار اوئا صف باغلايىب باخاندا،

سلام اولسون شوكتىزه، ائلىزه، منىم ده بىر آدىم گلسىن دىلىزه.

/شهر يار/

کار و جینگیلتی لی سس سیزلر

دیلمیزین سس سیزلری یا کار یادا جینگیلتی لی اولور. کار سس سیزلری /پ - ت - ک... / تلفظ ائله پنده سس تئلری تیرہ میروسس ائشید یلمیر. جینگیلتی لی سس سیزلری /ب - ن - ز - گ... / تلفظ ائله پنده سس تئلری تیرہ بیر و سس ائشید یلمیر. اکثر کار سس سیزلرین متقابل جینگیلتی لیسیده واردیر. بو جهتلی آشاغیدا کی جدولده گورمک اولور:

کار و جینگیلتی لی سس سیزلرین جدولی

کار:	پ + ف + خ + ت + ش + س + ک + چ + ه
جینگیلتیلی:	ق + ی + ل + م + ن + ر + ب + و + غ + د + ز + ز + گ + ج
دیلمیزده کار سس سیزلره نسبت، جینگیلتی لی سس سیزلر چوخ ایشلیر.	

تاپشیریق: بو سؤزلری اوجادان اوخویون، اولجه جینگیلتیلی، سونرا ایسه کار سس سیزلری سیرا ایله دفتریزه یازین:

تاغ - داغ - آت - آد - آنا - آدا - تار - دار - سامان - زامان - آس - آز - کؤل - گؤل - سای - زای - آچ - آج - ساچ - پوز - بوز - پؤل - آخ - آغ - باخ - باغ - یاخ - یاغ - تیل - دیل - گل - کل - کور - گور - فال - وار - هاوا - هاچان؟

تاپشیریق: آشاغیدا کی لایلا لاری ازیرله بین، اولجه جینگیلتیلی و سونرا کار سس سیزلرینی گؤسترین:

لاي لاي دئديم ياتاسان، قيزيل گوله باتاسان،
قيزيل گولون ايچينده شيرين بوخوتاپاسان.

لاي لاي دئديم گونده من، كؤلگهده سن، گونده من،
ايلده قوربان بيراولسا، سنه قوربان گونده من.

تاپشيريقي: بو سؤزلري دفترينه كؤچورون، نقطه لرين يثرينه
بوراخيلميش حرفلري يازيب كلمه لري تاماملارين:

اوتا... + آيا... + گيلا... + بالي... + پولا... + آغا... + قويا... +
اثلنا... + اولدو... + قشند... + چيچ... + آلم... + آدا... + آرا... + يولدا...
+ مارا... + قانا... + صداق... + گلا... + سولما... + فضولا... + قهرما...

تاپشيريقي: آشاغيدا كي كلمه لرده نقطه لرين يثرينه بوراخيلميش حرفلري
يازين و هر سؤزو بير جمله ده ايشلديب دفترينه يازين:

قار... اش + ايگي... لر + آزا... ليق + تبر... زيم + آن... ي + دو... ما
+ ديد... ميز + سئو... رم + سر... ارملی + با... بان + با... رخان + انق...
اب + يار... اقلار

تاپشيريقي: بو شعري ازيرله يين:

سن اي اون دؤرد ياشليم، هرايشه يئتگين،

گوزونده عكسي وار ايكي عالمين.

غفلتده اوينا ما غيرت وقتيدير،

ايندى هنر وقتى شهرت وقتيدير،

ايله كي بؤيودون، بئله دير قايدا،

آتارين آديندان سته نه فايدا.

سن اسلانلار كيمي كئچ جبهه لردن،

يالنيز هنريوين بالاسى اول سن.

انظامى گنجوى/

قالين و اينجه سسليلر

دىلېمىزدە اولان دوڧوز سسليلدىن دۇردوڧو / آ - ئ - ۋ - ۋ / دىئىندە دىل آرخا ظرفدە يوڧخارى قالخىر و سس قالين چىخىر. بوئلارا دىل آرخاسى و يا قالين سسليلر دىئىلير. اما قالان بئش سسلينى / ا - ئ - ۋ - ۋ / دىئىندە دىلن قاباق حصەسى اۋن داماقدا قالير و سس اينجه چىخىر. بونلارا اينجه سسليلر دىئىلير. سسليلردن «ۋ - ۋ - ۋ» آذرى كلملر يئىن اساساً بىرىنجى ھىجاسىندا و يئردە قالانلارى سۇزلرىن ھر يئرىندە گلە بىلر. دىلېمىزىن سسليلرى قىسادير.

تاپشيريق: شعرى يازين، اۋجادان اۋخويون و قالين سسليلرى گۇستىرىن:
سىزىن اۋچون ياما جلارى بزه ييب،
گۇزەل قوشلار بىسلە ميشم سىزلرە.
چراغ كىمنى قىزىل لالە ياندىرىب،
ياشىل خالى دۇشە ميشم ھر يئرە.
/ح. ساھرا/

تاپشيريق: سۇزلردە كى «اۋ - اۋ - اۋ» سسليلرىنىن آلتىندان جىزىق
چكىن: اۋروموز - اۋزگە - انشىك - ائتمك - بئل - اۋتاقلار - تورتا -
بئز - سۇزلر - گۇزلرىندىن - تئز - سۇنونجو - يئر سىز - كۇل - كۇس -
چۇزمك - سۇكمك - سئل - اۋولاماق - تئل.

تا پشیریق: شعرلری دفتریزه یازین و اینجه سسلیلری گؤسترین:

سحر وقتی دئیهر دیل باشا: ای باش،

کی، حالین نئجه دیر ای نازلی قارداش؟

دئیهر باش: لال اولسان راحت من،

اؤزون آسوده، هم بی زحمت من.

/محمد باقر خلخالی/

تا پشیریق: شعرلری دفتریزه یازین، ازبرله یین، قالین سسلیلرین آلتیندان

بیر و اینجملرین آلتیندان ایکی چیزیک چکین:

نویسنده سرگذشت جهان قلمدیر، قلم، بارک الله قلم!

سفیر- کبیر انوشیروان قلمدیر، قلم، بارک الله قلم!

/معجزا/

دۇداقلانان و دۇداقلانمايان سىلىلر

سىلىلر بىن بەضى سىنى دىندە دۇداقلار گىردەلەشىب اىرەلى اوزانير. بئە سىلىلرە دۇداقلانان سىلىلر دىيىلير. بۇنلار «ؤ - و - و - و» دن عبارت دير. قالان بئش سىلىنى دىندە دۇداقلار طبعى حالدا قالير و سىن تلفظونده شرکت ائلمير. بۇنلارا دۇداقلانمايان سىلىلر دىيىلير.

سىلىلر بىن بۇلگۇ جەولى

اينجە	قالين	
ا - ە - ە	آ - ا	دۇداق
اي - ي - ي	اي - ي - ي	لانمايان
ا - ز		
ا - و - و	ا - و - و	دۇداق
ا - و - و	ا - و - و	لانان

تاپشيريقي: شعري اوجادان اۇخويون، دفتر يزه يازين و دۇداقلانان

سىلىلر بىن آلتىندان خط چكىن:

چۇللرە سس سال،
گوموش بولاغلار،
جوشسون كۇنوللر.
/نظامى گنجوى/

۱ - بىر آرتۇك چال،
تيرەسەن داغلار،
آچىلسەن گوللر،

۲- ائىل بىلىركى، سەن منىم سەن،

يۇردوم، يۇوام، سەسكىم سەن،

دئىمك، دۇغما وطنىم سەن.

آيرىلارمى كۆنول جاندىن

آذربايجان، آذربايجان؟

/وۇرغون/

تاپشيريقي: جملەلرى اۇجادان اۇخويون، دفترىزە يازىن، دۇداقلانان

سەسلىلرەن آلتىندان بىر و دۇداقلانمايانلارەن آلتىندان ايكى خط چكىن: انسان

ازلدىن ايشىق آختارمىشىدىر. آذربايجان قهرمانلار يۇردودور. قارتال هاوادا

اۇچور. بۆلبول قفسدە اۇخويور. باهار اۆز كۆلرە سئوينجەلە دۇلدورور. تىرىز

شوقىن ان قديم مدنيت مر كزلىرىدىن بىرىدىر. ايران بىزىم دۇغما وطنىمىزدىر.

تاپشيريقي: اۇجادان اۇخويون، دفترىزە يازىن و دۇداقلانمايان

سەسلىلرەن آلتىندان بىر جىزىق چكىن:

اۇزاق زامانلاردا اصفهان شەرىندە بىر حكمدار وار ايدى، مملكتى چۇخ

گۆزەل اداره اندردى، كىمسەنەن حقىنى كىمسەيە وئرمزدى. بونا گۆرە هامى

اوتو سئوردى. فقط بو حكمدار طالعىندىن شكائت اندردى، بختور اولمادىغىنا

ياتلردى، چۆنكى، دۇنيا اۆزوندە تك بىر اولادى اولمامىشىدى.

/اصلى و كرم/

تاپشيريقي: فعللرەن هر بىرىنى بىر جملەدە ايشلدىن و دۇداقلانان

سەسلىلرەن آلتىندان بىر جىزىق چكىن:

اوتورموشدور - اۇخوموشام - يازمىشىدىز - ناخاجاقلار - ايچ -

سۇندوردوم - سۇكولدو - گۆزلەدىلر - ايشلەدىن - بارىشدىق - چالىشىدىز

- قوودوق - اۆيرندىك.

آهنگ قانونو

اصل آذربای کلمه لرینین سسلیلری یا اینجه اولار، یادا قالین. بیر آذربای کلمه سینده هم قالین، همده اینجه سسلی اولای بیلمز، یعنی هامیسی گرک بیر جنسدن اولسون.

سۆزلرده قالین و یا اینجه سسلیلرین بیر جنسدن اولماسینا آهنگ قانونو دئییلیر.

یوردا - آتا - اوتاق - قویون - قوزو - یولداشلیق - ... سۆزلرینده سسلیلرین هامیسی قالین دیر.
گۆزل - نهنه - سۆزمک - سۆرو - گۆزلهمک - اوزوم - ... سۆزلرینده سسلیلرین هامیسی اینجه دیر.

تاپشیریق: قالین سسلی سۆزلری آیری و اینجه سسلی سۆزلری آیریجا دفتریزه یازین:

اڤو - قلم - گمی - دالغا - قوچ - هوئر - داغلیق - آیاز - ائلناز - سولماز - کوچه - کندچی - قوچاق - اویون - سۆزمه - ال - آیاق - دابان - دیرسک - دیز - بویون - سۆپورگه - آسلان - تۆلکو - سۆموک - گۆز - آغاج - دوداق - تورتا - سۆد - یوغورت - قایماق - تاوان.

تاپشیریق: نقطه لرین یئرینده بۇرا خیلان سسلیلری قویوب کلمه لر

دفتريزه يازين:

ياز... چى + قور... ق + كۆمورچ... + پتكچ... ل... ك + سر... نلىك
+ س... روجولو ك + يۆلد... ش + ايشچ... + كهلد... ك + قوز... +
گوزگ... + بور... دا + قور... ق + گوند... ز + ياش... للىق + قوچ... قلىق +
اوي... ن + ب... ش + ايلد... ريم + كۆن... ل + ائش... ك + دؤند... رما +
سؤند... ك.

تاپشيريغ: شعري اوجادان اوخويون، دفتريزه يازيب ازبرلهين و قالين
سسليرين آلتيندان بير جيزيق چكىن:

هلهده، هلهده بيزيم يئرلرده

ساده انسانلارين آندى چىراقدير،

خلقين آراسيندا، كنده، شهرده

مقدس يئرلرين آدى اوجاقدير.

/سهند/

تاپشيريغ: شعري اوجادان اوخويوب ازبرلهين و اينجه سسلى سؤزلرينى
دفتريزه يازين:

كامل بير پالانچى اولسادا انسان،

ياخشيدير ياريمچيق پاپاقچىلقدان.

مندن سؤيلىمكدير، سندن ائشيتمك،

بير انسان الى بوش گزمه سين گر ك.

/نظامى گنجوى/

تاپشيريغ: شعري اوجادان اوخويون و قالين سسلى سؤزلرينى دفتريزه
يازين:

مکتبلہ بیلر خلق نہدیر خلقت عالم،
مکتبیدیر اولان کاشف اسرار طبیعت،
مکتبیدیر ائدن ظلمدن انسانلاری آزاد،
مکتبلہ اولور مقصدہ نایل بشریت.

/واحد/

تاپشیریق: آشاغیدا کی سؤزلری دوز گون تلفظ ائدین:
شیکایت + مینایه + سد + گولشن + گونش + تعبیر + تاثیر + جنوب
+ شو مال + گوشه + بو ساط + افتخار + حرمت + شعاع + دیار + مبتدا +
طرح + مناسبت + معالجه + مأمور + معلوم + معروف.

آردیجیلیق و یا سسلیلرین بیر- بیرینین دالینجا گلمهسی قانونو

(توالی قانونو)

اصیل آذری کلمه لرینده سسلیلر هر جور گلدی اولماز. اونون معین قانونو و ترتیبی واردیر. دیلیمیزین اوز سؤزلری، مختلف جنسلی رنگلی و حجملی اینجی لردن دوزلمیش بویونباغی کیمیدیر. نئجه کی، بو مرواریدلر معین ترتیبله دوزولمه سهر، بویونباغی دوزلمز، ائله جهده اصیل آذری سؤزلری اوز زمان دوزلر کی، سسلیلر معین ترتیبله دوزلسون. بو ترتیبه آردیجیلیق، یا سسلیلرین بیر- بیرینین دالینجا گلمهسی قانونو و یا توالی قانونو دئییلیر.

توالی قانونو، یوخاریدا گوردو گوموز آهنگ قانونونون طبیعی محصولودور. یعنی اگر آذری کلمه سینین بیرینجی سسلینینی بیلسک، آهنگ قانونونون یار دیمیله، سؤنرا کی هئجالاردا گلن سسلیلری ده تعیین ائده بیلریک. دئمک، آذری کلمه لرینده سؤنرا کی هئجالارین سسلیلری بیرینجی هئجادا کی سسلیه تابع اولار.

بو قانونون مهم بیر جهتی اوندان عبارت دیر کی، دو قوز سسلیمیزدن اوچو، یعنی (ذ - و - و) آذری کلمه لرینین فقط بیرینجی هئجاسیندا گلر و سؤنرا کی هئجالاردا تکرار اولمازلار.

آشاغیدا کی جدولده، سسلیلرین آذری کلمه لرینده کی ترتیبینی گؤرمک ممکن دور. بو جدولی آهنگ قانونو و یوخاریدا دئدیکلریمیزین اساسیندا اوزونوزده ترتیب ائده بیلر سیز.

آردیجیللیق یا توالی جدولی

نمونه‌لر	سؤنرا کی هنجالاردا گله بیلن سسلیلر	بیرینجی هنجا دا اولاندا	
انشیکده کیلر + گتدیکجه + یشیرمک + بشینجی اؤدونلوق + دؤندورما + دوقوزونجو + دؤداق اۆلکه‌لر + بؤلوشدورمک + تۆکولمک + چۆلچو	ی-ه ؤ-آ-ی ؤ-ی-ه	ا-ز ا-ؤ-ؤ ا-ؤ-ؤ	اولده گلنلر
آشاغی + یاراتماق + یاردیمچی + آغیز + باریشماق گلیردیم + اکینجی + اندیرمک + دمیچچی + الیمدن ایلدیریملار + ایلان + ایلمیلار + ایشیقلا ایکیمیز + بیرینجی لر - یشمک - گیرده - بیزلردن اؤزاقلاشدیرماق + اؤجالیق + اؤتانجاق + توتماق اؤشومک - سۆروجو - اؤره رینده - گۆزگو.	آ-ی ا-ی آ-ی ا-ی ؤ-آ-ی ؤ-ه-ی	آ ا ا-ی ا-ی ا-ؤ-ؤ ا-ؤ-ؤ	هر یشرده گلنلر

قید: سؤنرا کی هنجالاردا گله بیلن سسلیلر، جدولده کی ترتیبده
دئیل، هر نه جور اولدو گله بیلر.

آردیجیللیق قانونونو اؤیرندیکن سؤنرا کلمه‌لرده بیرینجی سسلینین
علامتینی قویماق کفایتدیر و سؤنرا کی سسلیلرین علامتلینه احتیاج
یوخدور، چونکه بو قانونا گۆره معلومدور. آنجاق اؤنلارین اساس
حرفلرینی یازماق حتماً لازیمدیر.

تاپشیریق: بیرینجی هنجاسیندا «ز» سسلیسی اولان اؤن کلمه دفتریزه
یازین و سؤنرا کی هنجالارینین علامتلیرینی قویون.

تاپشیریق: آشاغیدا کی کلمه‌لری سسلیلرین علامتلینه گۆره نئچه جور
اؤخوماق اولار؟ هر کلمه‌نین جورلرینی دفتریزه یازین:

سوز + اوز + بوز + سور + گور + اولوم + اوزون + اوزوم + قور +
اون + اول + بورون + دولو + بول + دوز + دول + دون + قول + اود +
هورمک + یوز + گول.

تاپشیریق: بیرینجی هنجالاریندا «اؤ-اؤ-اؤ» سسلیسی اولان اؤن کلمه دفتریزه یازین و سونراکی هنجالارین علامتترینی قویون.

تاپشیریق: آشاغیداکی سؤزلرده بوتون سسلیلرین علامتترینی قویون و توالی قانونو ایله توتوشدورون.

آ لیجی + ایکینجی + ایلیق + قوزولارین بیرى + سورمه + ائلچین + اودونچو + سولمازین قولچاغی + قوناغین اوتاغی + اوجاغین توستوسو

تاپشیریق: آلتیندان خط چکیلمیش کلملرین یازیلیشى آهنگ و توالی قانونلارینا گؤره غلطدیر. اولارین دوزونو دفتریزه یازین و توالی قانونونا گؤره علامتترینی قویون:

کؤر اؤغلی قیر آتا بیر قامچی چکوب، قیر آت قانادلا نوب، کؤر اؤغلی قیرغی کیمی ایوازین اوستینه شیغیدی، الینی آتوب کمریندن دوتوب نه قدر قولینا زور ویردی ایوازی یریندن ترپهده بیلمهدی. کؤر اؤغلی آجیقلاندی، قیزوب بیر دلی نعره چکدی. ایواز تیتره یوب یره یخیلیدی، کؤر اؤغلی بو دفعه الینی آتوب قوش کیمی ایوازی گؤتوروب قیر آتین تر کینه قویوب چنلی بئله یولا ندی.

/کؤر اؤغلو/

تاپشیریق: آشاغیداکی کلملرده سسلیلرین علامتترینی قویون.

اوزومچولوک + قوزولاریمیزدان + دوزنلیک + اویونبازلیق + قوناق سئور + قویون - قوزو + اودا باشی + بوللوجا + ایلغیم + اوزلو + اوزرنیک + شوومرن + شیتیل + دوزلو .

تاپشیریق: کلملرین علامتترینی قویون و دفتریزه یازین:

اوزون + اوزمن + اوزونکو + اولاق + توولاماق + اولکر + اوزدن ایراق + لووغا + اویماق + گوندوز + بیلدیر + اوتانجاق + سوغانلیق + مینیک + یورغونلوق + قورد دومانلیق سئور. /مثل/

تاپشیریق: شعرى از برله یین و آلتیندان خط چکیلمیش سۆزلری آهنگ
قانونو و آردیجیللیق قانونونا گۆره دۆز یازین:

بلی دنیا ائوینده هر نه آفات
گله گر باشیوه، اولموش مکافات.
نه گلسه باشیوه، گۆر اۆز گۆزوندن،
مشخص بیل اۆزوندن دیر، اۆزوندن.
اوتورسا اۆز توکی اوستینده هر کس،
توکی ترپنمز اصلاً، ای مقدس،
یشتیمی اینجیوب، سالما فغانه،
یشتیم ائیلر اوشاقلارون زمانه.
/محمد باقر خلخالی/

هئجا

سۆزلر پارچا - پارچا دئییلیر، هر پارچا بیر هئجادیر و هر هئجادا بیر سسلی وار. مثلاً گل سۆزونده بیر سسلی وار و بیر دفعه آغیزدان چیخیر، بونا گۆره ده بیر هئجالی سۆزدور. اما آنا = آ + نا سۆزو ایکی پارچا حالدا آغیزدان چیخیر، اؤزونده ده ایکی سسلی وار، بونا گۆره ده ایکی هئجالی سۆزدور.

سۆزده نه قدر سسلی اولسا، بیر او قیرده هئجا اولار. هئجالارین سایننا گۆره سۆزلر بیر هئجالی /ال - آت - گۆز - باش - گۆل.../، ایکی هئجالی /آنا - بابا - آنا - وطن - قوچاق - اینک/، اوچ هئجالی /قهرمان - مهربان - قارداشلیق - انسانلیق - دۇمانلی - ایمانلی/، دؤرد هئجالی /یازیچیلیق - آذربایجان - قاجیریلماق - مسلمانلیق - داواملیلیق/، بئش هئجالی /یاشیللاشدیرماق - آبادلاشدیرماق - آذربایجانلی - تندلشدیرمک/ و... اولور.

خارجی دیللردن آلینمیش سۆزلرده کی هئجالاری نظره آلماساق، آنا دیلیمیزده اساسا بئش نوع هئجا واردیر. بونلار آشاغیدا کیلاردان عبارتدیر :

۱ - تام آچیق هئجا: سۆزون اولینده گلن و یالنیز بیر سسلی دن عبارت اولان هئجالار. مثلاً: آ × نا - آ × جی - آ × چیق - او × زوم - ای × کی - ای × لان...

۲ - آچیق هئجا: بیر سس سیز و بیر سسلیدن عبارت اولان و سۆزون هر یثرینده گله بیلن هئجالار. مثاللار: با × با - با × جی - دا × یی - خا × لا - بی × بی - دی × له...

۳ - قاپالى ھىجا: بىر سىسلى و بىر سىس سىزدىن قۇرولان ھىجا. بو ھىجا سۇزون ھر يىرىندە گلە بىلر. مثالار: آل - ال - آت - ايت - ايش - اود - اون - آش - اوچ ...

۴ - تام قاپالى ھىجا: ايكى سىس سىزىن آراسىندا بىر سىسلىدىن عبارت اولان ھىجالار كى، سۇزون ھر يىرىندە ايشلىنە بىر. مثالار: باغ - داغ - يول - سول - ساغ - لال - بال - گول - گل - قول - نال - كوز - گوز - قول - دام ...

ايكىنجى تام قاپالى ھىجا: اوچ سىس سىز و بىرىنجى سىس سىزدىن سونرا گلن بىر سىسلىدىن عبارت اولان ھىجا كى، سونرا كى ايكى سىسلىدىن بىرى مطلق «سونور»، تام جىنگىلىلى سىس اولمالىدىر. مثالار: دورد - سرت - درد - مرد - قورد - پرت - دوست - دارت - سورت - قىرت ...

سونوندا ايكى سىس سىز اولان ھىجالارىن بىر سىراسىنىن اولتىندە سىس سىز اولمور. مثالار: آلت - اوست - اورت - اولچ - ارک ...

تاپشيريق: اوخويون، سۇزلىرى ھىجالارا آيىرىن و ھر كلمەنىن ھىجالارىنىن سايىنى يازىن:

كوز اوغلونون اوز آدى روشن ايدى. آتاسىنىن آدى على. على، وار - دولتى ايله مشهور اولان حسن خانىن ايلخىچىسى ايدى. على نىچە ايللر حسن خانا ايلخى اوتارمىشىدى، اونون قاپىسىندا عۇمرونو، گونونو چورودوب ساققالىنى آغارتمىشىدى.

/كوز اوغلو/

تاپشيريق: سۇزلىرىن ھىجالارىنى گۇستىرىن و اونلارى انسان آدى، اشياء

آدی و حیوان آدی اساسیندا اوچ یشره بۆلوب دفتر یزه یازین: اردبیل + مارال +
قارتال + فضولی + چیلینگر + شالوار + معلم + سهند + اؤرموگؤللو +
کهلیک + قابان + دفتر + ائل گؤللو + میز + قافلان + سالماس +
سیغیرچین + باغری قارا + چایدان + سۆروجو + اؤکوز + جارچار +
تراکتور + مکتب + چۆمچه + قابلاما + تۆلوق + قارغا + کپنک + زنجان
+ ریحان + ساوالان.

تاپشیریق: سۆزلری اۆخویون و اؤنلاری بیر هنجالی، ایکی هنجالی و
چۆخ هنجالی اولماق اعتبار یله اوچ دستهده دفتر یزه یازین: اوشاق + آری - بال
+ مسلمانلیق + ائو + ائشیک + دۆشک + اؤبا + اؤجوز + دؤمانلیق +
اۆرومچولوک + جئیران + باجی + گۆل + تئجریزلی + اؤزاقلاشماق + قویون
+ آچیق + اؤجوزلاشدیرماق + ایگیت + سئرچه + قوزغون + پنجره +
ایشیقلیق + سئوگی + یورد.

تاپشیریق: آشاغیداکی تک هنجالی سۆزلره شکیل چیلر آرتیرماقلا
اؤنلاردان ایکی و یا چۆخ هنجالی سۆزلر دۆزلدین:
ال + ائو + قول + باش + گۆز + دیل + داش + داغ + بیچ + سۆر +
دۆز + آز + بال + کۆک + دیز + قاش + چۆل.

کلمه‌لرین سون حرفی

آذری سۆزلرینین اکثری نئجه کی، ائشیدیلر، ائله ده یازیلار.
مثال: چاپ + گۆر + کۆز + آش + قاچ + دام + دان + توت +
ساغ + داغ...

۱ - او کلمه‌لر کی، آخیرلری «ق»، «غ»، «خ» و یا «خ» تلفظ اولور، اگر تک هئجالی اولسالار، «غ» یا «خ» و اگر ایکی و یا چوخ هئجالی اولسالار، «ق» شکلینده یازیلار. داها دقیق دئسک، تک هئجالیلاری خلقین آغزیندان ائشیتدیگیمیز کیمی، چوخ هئجالیلاری یالنیز «ق» یازماق لازیمدیر. مثاللار:

چوخ + میخ + آغ + داغ + بیخ + اوخ + یوخ + بوغ + ساغ + باخ +
یاخ + زیغ + توخ + قیغ + یاغ + اوשאق + قولاق + اوتاق + قاقماق +
سوراق + قیراق + چاناق...

۲ - قالین سسلی مصدرلر «ق» و اینجه سسلی لر «ک» ایله قورتارار:
یازماق + اوتورماق + آخماق + داشماق + یاتماق + سالماق + ینمک +
گلمک + گۆرمک + گزمک + سئومک + سؤنمک +

۳ - سۆزلرین آخیریندا کی «ق» حرفی ایکی سسلی آراسینا دؤشسه،
«غ» حرفینه چئوریلر. نمونه لر: اوשאق ← اوشاغی + دایاق ← دایاغی + ...

۴ - ایکی و چوخ هئجالی سۆزلرین آخیریندا کی «ت» حرفی ایکی
سسلی آراسینا دؤشنده «د» حرفینه چئوریلر. نمونه لر:

ایگیت ← ایگیدی + قاقیرت ← قاقیردیر + اونوت ← اونودور + ...
لاکن تک هئجالی سۆزلرده «ت» حرفی ایکی سسلی آراسیندا دگیشمز،
«ائت» و «گئت» سۆزلریندن باشقا. گئدیر - ائدیر.

۵ - سۆزلرین آخیریندا کی «ک» حرفی ایکی سسلی آراسینا دؤشنده
«گ - ی» شکلینه دؤشوب هم بئله تلفظ اولار، همده یازیلار:

چۆرە ک ← چۆرەیی = چۆرە گگی + کۆرە ک ← کۆرەیی = کۆرە گگی
+ امک ← امەیی = امگگی

۶ - ھەر آذربائی سۆزۈنۈن تر کیببندە «ق - خ - غ» سسلریندن آزی
بیری اولسا اۇ سۆزۈن سسلیلری قالین اولار. نمونە: قیزیل + آغاج +
چوخور + اوتاق.

۷ - ھەر آذربائی سۆزۈنۈن تر کیببندە «ک - گ» سسلری اولسا، اۇ
سۆزۈن سسلیلری اینجە اولار. نمونە: کۆمک + چۆرک + پتک +
دۆشک + ایگیرمی + گرک + گلین + گۆردوم + گۆموش + گۆن.

تاپشیریق: «ق» حرفیلە بیتن آشاغیدا کی سۆزلرین ھەر بیرینی بیر جملە
دە ائلە ایشلیدین کی، «ق» حرفی «غ» حرفینە چتوریلسین: یازماق + قوناق +
آباق + قهرمانلیق + قاشیق + قیشلاق + تورپاق.

تاپشیریق: آشاغیدا کی جمللردە «ق» حرفیندن چتوریلمیش «غ» لری
گۆسترین و کلملرینین اصلینی یازین:

قار یاغماغا باشلا یاندان بیر ساعت سونرا داغلار آغارماغا باشلادی. ھەر
نە سالستان آشان، اۇ گلر قاشیغان / مثل / . قور - قور قورباغا یو گوردو کوچه
باغا / مثل / . قوناق قوناغی سئومز، ائو صاحیبی ھنچ بیرین / مثل / .

تاپشیریق: «ت» حرفیلە بیتن سۆزلری جمللردە ائلە ایشلیدین که، «ت»
حرفلری «د» حرفینە چتوریلسین:

اوجورت + اؤیرت + گیزلت + کنچیت + ائشیت + اؤینات + آلدات
+ اؤخشات + ...

تاپشیریق: آشاغیدا کی سۆزلردە نقطلرین یئرینە «ق»، «غ» و یا «خ»
حرفی قویماقلا کلملری تاماملایین:

اوتا... + یا... + پالچی... + قور... + تولو... + سولو... + چاری... +

شو... + سی... + قابا... + شا... + قا... + تابا... + بارما... + تا... + قاچا...
+ چي... + قالا... + قیرا... + با...

تاپشیریق: نقطه‌لرین یئرینه «ق» و یا «ک» حرفلریندن بیرینی
قویماقلا کلملری تاماملایب دفتریزه یازین:

وورما... + گورم... + دیریلتم... + سولما... + یاتما... + دانیشما... +
اویناما... + دوشم... + سوزم... + وئرم... + گتتم... + قالما... + پوزما... +
دورم... + گیزلتم... + گوروشم... + پورولما...

تاپشیریق: آشاغیداکی جمللرده «ت» حرفیندن چئوریلن «د» لری
تعیین ائدین و او سؤزلرین اصلینی یازین:

قارقا قوز تاپاندا، اونو گیزلدر. آدام آناسیندان و آتاسیندان سوز ائشیدر.
آدام بیلمه دیگینی اؤیره نر و بیلدیگینی اؤیره در. ایگیدین باشی قالسیز اولماز.
اؤزوز یاتماين و یاتانلاری اویادین.

تاپشیریق: «ک» حرفیله بیتن آشاغیداکی سؤزلری جمللر داخلینده ائله
ایشلهدین کی، «ک» حرفلری «ی» و یا «گ» حرفینه چئوریلسین:

کؤمک + گورمک + بؤلوک + اتک + دیرک + الجک + پتک.

تاپشیریق: آشاغیداکی سؤزلری داها نه شکیلده یازماق اولار؟

دویو + ایگیرمی + دگیرمان + اگیرمک + ایری + دهیر + دویمک
+ اؤگود + سؤبود + دئیل + اگیل + ایگیت.

تاپشیریق: متنی دفتریزه کؤچورون و نقطه‌لرین یئرینه «ق» یا «غ»
حرفینی، ها بئله «ک» و یا «گ»، «ی» حرفلرینی یازین و علتینی سؤیلهیین:

بیر گون حسن خانین ائوینه بیر پاشا دوستو قونا... گلیمیشدی. حسن
خان دوستو پاشایا یاخشی قونا... لی... ائلهدی. پاشا حسن خانا راضیلیه...
ائلهدی، خانلیه... ینی، دولت مالینی ب... ندی.

/ کور اوغلو /

وۇرغۇ

بىردىن آرتىق ھىجاسى اولان سۇزلىرى تىلفظ ئىلەيندە ھىجىلارىن ھامىسى بىر جور دىئىلىمز، بىلكە اولارىن بىرى او بىر يلىرىنە نىسبەت بىر ك دىئىلىر. مىثلاً آزادلىق سۇزونىدە اوچونچو، يعنى «لىق» ھىجاسى او بىرى اىكى ھىجىدان بىر ك تىلفظ اولونور.

سۇزدە بىر ھىجانىن بىر ك دىئىلمە سىنە وۇرغۇ دىئىلىر.

آذرى سۇزلىرىنىن چۇخوندا وۇرغۇ سۇزون سۇن ھىجاسىنا دۇشەر. اما دىلىمىزدە ئىلە سۇزلىردە واردىر كى، وۇرغولارى آخىردا اولماز. مىثلاً امر فىللىرىندە وۇرغۇ بىرىنجى ھىجىيا دۇشەر.

بعضاً وۇرغونون غىلط دىئىلمەسى سۇزون معناسىنىن دىكىشمەسىنە سىبب اولار. مىثلاً: «گىلىن قۇناقلىرى قارشىلا ياراق بويورن اىچرى گىلىن - دىدى» جىملەسىندە بىرىنجى گىلىن سۇزو اسمدىر، وۇرغۇ سو سونوندا اولمالىدىر، لاكن اىكىنجى گىلىن امر فىلىدىر و اۇنا گۇرە دە وۇرغۇ سو بىرىنجى ھىجىادا اولمالىدىر. بو وۇرغولارىن يىرلىرى غىلط دىئىلسە، جىملەنى باشا دۇشمك اولماز.

تاپشىرىق: اوخويوب ازىرلەين و سۇزلىردە وۇرغولو ھىجىلارى گۇستىرىن:
اىتالىانلار ايمانسىز، انگلىس ھىم فرانسىز،
بىزە اىگنە وئرمەسە، قالا جايىق تومانسىز.

من گىدىرم مرنىدە، تاماشادى گىلىندە،
بىزىم مىلت ياتىبىدىر، آيىلاجاق اولىندە.

معجزا/

تاپشیریق: سۆزلىرى اۆخویون، دفتیریزه یازین و وۇرغولو ھىجالارین
آلتیندان جیزیق چکین:

اوتوبوس + مھارت + حقیقت + شریعت + شرایط + کاینات +
تجربەلى + کھلیک اوتو + ساری کۆک + تجارت + اطاعت.

تاپشیریق: امر فعللرینین ھر بیرینی بیر جملەدە ایشلیدین و وۇرغولارین
یثرینی گۆستیرین:

اوتور + قاچما + کئچمه + یازین + چالیشین + ازمەیین + گۆزلەسینلر
+ گۆستیرینیز + اۆخویون + قیرما + کسمەیین + باخینیز + ...

تاپشیریق: آشاغیدا کی سۆزلىرىن ھر بیرینه ایکی جملە یازین، بیرینجی
جملەلردە وۇرغولار سۆزلىرىن بیرینجى ھىجالارىندا و ایکینجى جملەلردە
وۇرغولار سۆزلىرىن ایکینجى ھىجالارىندا اولسون.

ازمە + سرین + یارما + بۇلما + قازما + سئچمە + گلین + قوورما
+ سۆزمە + تۇولما + قالین + یازین + قازین + یاپین...

صرف سۆز و اۆنون تىركىبى

سۆزلىرىن قۇرۇلۇشقا نواعلارى:

انسان اۆز فكىرلىرىنى افاده ائتمك اۇچون سۆزلىرىدىن استفاده ائدر.
سۆزلىر قۇرۇلۇشلارينا كۆره اۆچ جور اۆلور:

۱- ساده سۆزلىر: اۆ كلىملرە كى، ھميشە ثابت قالار، تىكلىكده
معناسى اۆلار و بىر حرف دۆشسە معنالارى ايتىر، ساده سۆزلىر دئىمىرلر. مثال:
آنا + ائو + ال + باجى + باغ + ديوار + كتاب + ...

۲- دۆزلىتمە سۆزلىر: اۆ كلىملرە دئىيىلىر كى، بىر ساده سۆز و
سۆزدۆزلىدىن شكىل چىدىن عبارت اۆلا. مثال:
وطنداش ← وطن + داش؛ آتلى ← آت + لى؛ معلملىك ← معلم +
لىك؛ قارىشىق ← قارىش + يق...

۳- مرگب سۆزلىر: او سۆزلىرە كى، ايكى و يا نىچە كۆ كدىن دۆزلمە،
مرگب سۆزلىر دئىيىلىر. مثال: ايستى اوت ← ايستى + اوت؛ كۆر اۇغلو
← كۆر + اۇغلو؛ ال اۆز يۇيان ← ال + اۆز + يۇيان؛ دانا قىران ← دانا +
قىران؛ على آقا ← على + آقا؛ محمد على ← محمد + على...

سۆزون دگىشىلمە يىن و مستقل معناسى اۆلان حصە سىنە كۆك
دئىيىلىر.

ساده سۆزلىر بىر كۆ كدىن، دۆزلىتمە سۆزلىر بىر كۆك و سۆز دۆزلىدىن
شكىل چىدىن، مرگب سۆزلىر ايسە ايكى و داھا آرتىق كۆ كدىن عبارت اۆلور.
سۆزون دە گىشە يىن و مستقل ايشلىنمە يىن حصە سىنە شكىل چى و يا «اك»

دئىيلىر.

شكىل چىلر ايكى جور اولور: ۱- سوز دوزلديجى. ۲- سوز
دگىشديرىجى.

تاپشيريقي: سوزلرى اوخويون و سادملرينى دفترىزه يازين: ائو + گول +
چلنگ + طبيعت + دوه قوشو + قهرمانلىق + اورمان + پيرىنجى + گنجه +
گون + گون اورتا + سوز + قوم + گونلوک + شرفخانا + بيچين + سارى
+ جسور + جسارتلى + كهلىك اوتو + دريا + قلم + تبريز + قوخماز +
ايلان قارپىزى.

تاپشيريقي: سوزلرى اوجادان اوخويون، دوزلتمه سوزلرى مرکب
سوزلردن آيرىب دفترىزه يازين:

دومانلىق + سارى كوك + بارىشماز + وطن پرور + مزملى + دوزلو +
داشلىق + ائل گولو + سوزمه + ارک قالاسى + ائلدار + اوزوملوک + قاچاق
+ يازىچى + قانون وئرىجى + هيسلى + ياشىللىق + آغ ساقال +

تاپشيريقي: سوزلرى اوجادان اوخويون و كوكلرين آلتىندان خط چكىن:
سولماز + قارلى + دولو + جوانلىق + ياغيش + گوز + قيرمىزى +
باشلىق + قول + گونش + جلسه + توپلانتى + گونه باخان + باش بيلن +
تور اتان + قوش + يشر قوردو + تولكو + على اكبر + على عسگر + داياز +
آلچاق + هوندور + دونمز + گولر + گولوستان + درينلىك + ائلناز +
چىچك + قالين + گون باتان + شاعرانه.

تاپشيريقي: اوجادان اوخويون، دوزلتمه سوزلرى دفترىزه يازين و
اونلارين شكىل چيلرينىن آلتىندان خط چكىن:

يازدىق + اكينچى + باغلى + داغلىق + باغچا + سئوگى + سئچكى
+ سئرچه + ايپك قوردو + سوغان + ازمه + قوورما + سؤد + قوويون -

قۇيۇنچولۇق - مۇشلىك - يازىچىلىق.

تاپشۇرۇق: سۆزلىرى اۇجادان اۇخويون، دۆزلىتمە كىلمەلىرى دىفترىزە يازىن
واۇنلاىن كۇ كلرىننن آلتىندان جىزىق چكىن:

آىنالى + قۇش اوزومو + دارىسقال + گولوش + گولناز + باغرى قارا
+ كىچىت + اىگىت + آل + وئر + آنالىق + دۇرسوز.

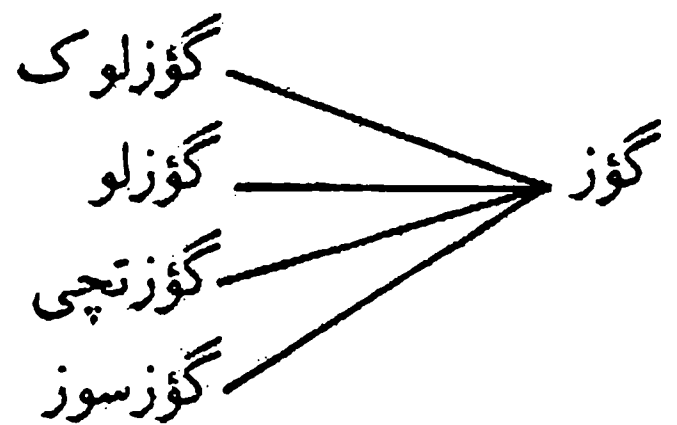
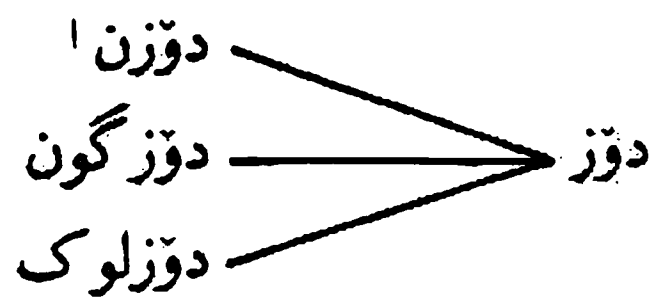
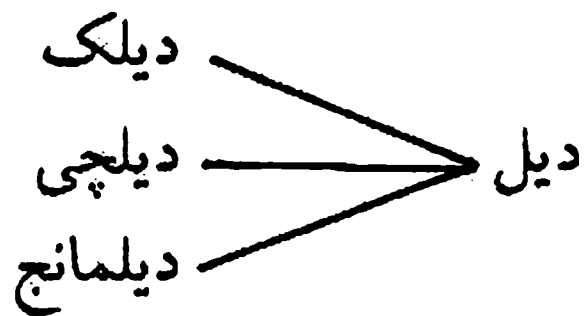
تاپشۇرۇق: سۆزلىرى اۇجادان اۇخويون وساده، مرگب و دۆزلىتمە
سۆزلىرى آىرىجا دىفترىزە يازىن:

الجك + ال وئرىشلى + ال-آىاق چالماق + قاز آىاغى + اولوم -
دىرىم + اىنجه صنعت + ارىك + پولاد + ملك محمد + كۆل قابى + قند
قىران + باسدىرما + ياهى + دۇوشان + قىلىنچ + قاش .

دۆزلمه سۆزلر و سۆز دۆزلدیجی شکیل چیلر

دیلمیزده سۆزلرین چوخو ساده اولمور، بلکه ساده کؤکلره معین شکیل چیلر آرتیرماقلا تازا معنالی سۆزلر یارانیر. مثلاً «چیچک» سۆزونه «لیک» شکیل چیسى علاوه ائتمکله، «چیچکلیک» یعنی بو گؤلون چوخ اولدوغو یشرین آدی یارانیر. یا اینکه «دۆز» سۆزونه «لو» شکیل چیسى علاوه ائتمکله، تازا معنالی «دۆزلو» سۆزو میدانا گلیر. بئله سۆزلره دۆزلمه سۆزو بئله شکیل چیلره سۆز دۆزلدیجی شکیل چیلر دئییلیر.

دئمک، بیر کؤکلره بیر سۆز دۆزلدیجی شکیل چیدن یارانان تازا معنالی سۆزه دۆزلمه سۆز و تازا سۆز دۆزلمک اوچون کؤکلره آرتیریلان شکیل چیلره سۆز دۆزلدیجی شکیل چیلر دئییلیر. یوخاریدا کی «چیچکلیک» و «دۆزلو» سۆزلیرى دۆزلمه سۆزلر و «لیک-لی» شکیل چیلری سۆز دۆزلدیجی شکیل چیلر دیر. بیر کؤکه مختلف سۆز دۆزلدیجی شکیل چیلر آرتیرماقلا مختلف معنالی سۆزلر دۆزلمک اولار. مثلاً:



دیلیمیزده دۆزلتمه سۆزلره گئنه ده سۆز دۆزلدیجی شکیل چیلر علاوه
اتمکله تازا سۆزلر دۆزلمک اولار. مثلاً:

ياز + ی ← یازی؛ یازی ← چی ← یازیچی؛ یازیچی + لیق
← یازیچیلیق؛ پتک + چی ← پتکچی؛ پتکچی + لیک ← پتکچیلیک؛
چۆره ک + چی ← چۆره کی؛ چۆره کی + لیک ← چۆره کچیلیک.

تاپشیریق: بو سۆزلره مناسب سۆز دۆزلدیجی شکیل چیلر آرتیرماقلا
اۇنلاردان تازا سۆزلر دۆزلدین:

اۆزوم + سۆد + ایش + آغاج + باش + ال + باغ + آنا + باجی + سۇ
+ ائو + قول + بول + کند + اوشاق.

تاپشیریق: آشاغیدا کی سۆز دۆزلدیجی شکیل چیلرین هر بیرله مناسب
کۆک سۆزدن تازا دۆزلتمه بیر سۆز دۆزلدیب دفتریزه یازین: لیق + لۇ + چۇ
+ لیک + لى + داش + اوجو + چی + مه + يت + لۆک + چه + لاق + چۆ.
تاپشیریق: آشاغیدا کی آتالار سۆزلیرىنده دۆزلتمه سۆزلىرى آيیریب
دفتریزه یازین و کۆکلره سۆز دۆزلدیجی شکیل چیلر آراسیندا (+) علامتی
قویون:

اۇرتولو بازار دۇستلوغو پۇزار.

قۇنشو یا اۇمود اولان شامسيز ياتار.

سۇن پشمانلىق فايدا وئرmez.

قۇربانسيز بايرام اولماز.

يالانچينين ائوى ياندى، هئچ كس اينانمادى.

گۆج بىرلىكده دير.

قىش گئدر اۆزۇ قارالىق كۆموره قالار.

ايكى آروادلى ائوزيبىللى قالار.

تاپشۇرۇق: شەئىرىي ئۇچۇرلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ۋە ئۇنىڭدا كىيىم-كەچەك دۆڭلەتمە سۆزۈم ئىشلىرى:

ئەي خۇجە، گەر قۇلۇندىن ئۇغۇلۇق مەراد ئىسە،

شەققەت گۈزەل بەخ ئۇنا دائىم ئۇغۇل كىيىمى.

ئىشلىرى/

تاپشۇرۇق: ئاشۇغۇدا كىيىم سۆزۈم دۆڭلەتمە شەكىل چىلەردىن ھەر بىرىنى مەنسۇب كۆك سۆز ئارتۇرماقلا دۆڭلەتمە سۆزلەر يارادىب دىفترىزە يازىن:

سۆر + پەتكە + يازىچى + داد + دۆز + داش + دۆز + دۆز + زەھمەت + يارى + يازى.

لۇ + لاق + ۋەجۇ + كەش + لۆك + چى + ىش + لىق + لى + لۆك + چى.

تاپشۇرۇق: مەختەلف سۆز دۆڭلەتمە شەكىل چىلەرلە ئاشۇغۇدا كىيىم سۆزلەردىن ھەر بىرىدىن، دىرناق داخلىدە گۈستىرەلەر قەدەر دۆڭلەتمە سۆزلەر يارادىب دىفترىزە يازىن:

ال (۲) + قاپى (۳) + ئۇشاق (۲) + ياشىل (۱) + باغ (۴) + داش (۲) + گۈز (۳) + گۈل (۴) + سۇ (۴) + تىرىز (۱).

تاپشۇرۇق: ئاشۇغۇدا كىيىم دۆڭلەتمە سۆزلەردىن ھەر بىرىنى بىر سۆز دۆڭلەتمە شەكىل چى ئارتۇرماقلا ئۇنىڭلاردىن تازا سۆزلەر دۆڭلەتمە دىفترىزە يازىن:

پەتكەچى + كەندەچى + دۆزلۈ + قازماق + ھىۋاندار + ىشلىك + يۇرد سۆر + قۇرۇق + قۇۋورما + سۆزمە + ياغىش.

تاپشۇرۇق: ئاشۇغۇدا كىيىم شەئىرىي ئۇچۇرلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ۋە ئۇنىڭدا كىيىم-كەچەك دۆڭلەتمە سۆزلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان دىفترىزە يازىن:

ئەي ئانا يۇردۇمۇن باغى، گەلشەننى! سەن گۈل قۇجىغىندا بۇيۇتدۇن مەننى،
سەن ئۆزۈم دۇنيالار بۇيۇنجا سەننى، غەزەتتەم، شۇۋەكتەم، گۈلۈم تىرىزىم.

من عاشیقم سنین قیزیل گولووه، قهرمان تاریخلی شانلی ائلیوه،
بختیار یوردووا، شیرین دیلیوه. آچیلیبدیر سنده دیلیم تبریزیم.
/اعتماد/

تاپشیریق: آشاغیداکی دوزلتمه سؤزلرین سؤز دوزلدیجی
شکیل چیلرینی آتیب کؤکلرینی دفتریزه یازین:

قاچاق + مئشعلیک + ساریشین + آغلیق + داغلی + رنگلی +
چۆرۆک + چۆرکچی + دواملی + شانلی + یایلاق.

تاپشیریق: سؤزلری اوخویون و دوزلتمه سؤزلرین شکیل چیلرینین
آلتیندان جیزیق چکین:

مهارتله + ائو + ائشیک + شفق + گوی + ایشیقلیق + گۆزلۆک +
اۇزاق + قاچاغان + یاناچاق + آغلاغان + سۆنمز + آچار + دۆنگه + اسرگه
+ دۆشرگه + یایلاق + ایلک + قورخماز + قاپالی + باغلی + آچیق +
قاچان + اؤدون + یئر + جۆت + وۇرغون + سۇلغون + گۆرکملی +
ساتیجی + سئویملی + سئچیحی + انیش + یولداش + قۇراقلیق + آزادلیق.

تاپشیریق: نقطه‌لرین یئرینه ائله دوزلتمه سؤزلر قویون کی، جمله‌لرین
معناسی دوز اولسون:

ائویمیزه... بیر کیشی گلدی. قونشوموزون... بیر اوشاغی وار + بابک...
اوشاقدیر + سولماز... ایله اویناییر + ستارخان آذربایجانین... قهرمانیدیر +
تبریز اطرافی... دیر + ارک قالاسی... مشهور دور + آذربایجانلی... چوخ
سؤر .

تاپشیریق: کؤک سؤزلره سؤز دوزلدیجی شکیل چی لر آرتیریب
دوزلتمه سؤزلر یارادین و هامان دوزلتمه سؤزلره ایکینجی سؤز دوزلدیجی
شکیل چیلر علاوه ائتمکله تازا دوزلتمه سؤزلر یارادین:

یاز + اورمان + دۆز + چۆرهک + دۆز + گئری + قاچ + آچ.

مرگب سۆزلر و اونلارین یازیلیشی

مرگب سۆزلر ایکی و یاداها آرتیق ساده سۆزدن عمله گلن سۆزلره دئییلیر. مثلاً کهلیک اوتو (کهلیک + اوتو)؛ قوش اوزومو (قوش + اوزومو)، ائل گولو (ئل + گولو)، قره آغاج (قره + آغاج)، مرگب سۆزلر آشاغیداکی قایدا ایله عمله گلیر:

۱ - ایکی و بعضاً اوچ ساده سۆزون بیرلشمه سیندن: مثلاً: شرفخانا، قره داغ، شیشه بند، قره ضیاء الدین، ال - اوز - یویان، قارا قاش، آغ ساققال،...

۲ - یاخین معنالی ایکی سۆزون بیرلشمه سیندن. مثلاً:

تانیش - بیلش؛ ال - آياق؛ دام - داش؛ ائو - ائشیک؛ یورغان - دۆشک؛ دوست - آشنا؛ باغ - باغچا؛ قوهوم - قارداش؛ آرواد - اوشاق؛ چال - چاغیر؛...

۳ - عینی سۆزلرین تکراری ایله. مثلاً: بیله - بیله، ال - ال، باش - باشا، یازها یاز، اوز به اوز، یواش - یواش، تئز - تئز، قاریش - قاریش،...

۴ - ضد معنالی سۆزلرین بیرلشمه سیندن. مثلاً: داغ - دره، گنجه - گوندوز؛ آل - وئر؛ گلن - گئدن؛ گؤتور - قوی، یئر - گوی؛ آشاغی - یوخاری؛ یاخشی - پیس؛ یاش - قورو؛ گل - گئت؛ ایری - دوز؛...

تاپشیریق: بیرینجی دسته سۆزلرین هر بیرینی ایکینجی دسته سۆزلرین مناسب اولانینا آرتیریپ مرگب سۆز دوزلیدیپ دفتریزه یازین:

۱ - قاش + آذر + قاز + دانا + امر + گۆزه + قیزیل + بستان.
 ۲ - قیران + شهر + گۆز + آياغی + گۆرونمز + سوډ + آباد +
 کئچی.

تاپشیریق: آشاغیدا کی سۆزلرین هر بیرینه مناسب سۆزلر قوشماقلا
 مرگب سۆزلر دۆزلدین.

سیخما... + گۆله... + توژ... + دۆز... + تیکه... + چالا... + های...
 + جیغیر... + پیس... + سس... + هارای... + قارا... + سون...

تاپشیریق: «با - به» حرفینین کۆمگیله آشاغیدا کی سۆزلردن مرگب
 سۆزلر دۆزلدیب دفتریزه یازین:

اوژ + چیگین + ال + یان + دولان + دیز + کوچه + ائو + دیار...

تاپشیریق: آشاغیدا کی سۆزلره ضد کلمه لر علاوه ائتمکله مرگب سۆزلر
 دۆزلدیب دفتریزه یازین:

داغ... + آشاغی... + ... + تپه + اولوم... + ... + قارداش + یاخشی
 ... + توی... + قیسا... + ... + پوزو + ائو...

تاپشیریق: آشاغیدا کی سۆزلری تکرار ائتمکله اونلارین هر بیریندن بیر
 مرگب سۆز دۆزلدیب دفتریزه یازین:

قاچا + یاواش + ال + چیگین + اوژ + دادلی + شیرین + دسته +

تاپشیریق: آشاغیدا کی سۆزلری تکرار ائتمک و مختلف شکیل چیلر
 علاوه ائتمکله اونلارین هر بیریندن ایکی مرگب سۆز دۆزلدیب دفتریزه یازین:

ال + چیگین + باش + یان + اوژ + دیز + دالا + قاچ + گنت.

تاپشیریق: آشاغیدا کی مرگب سۆزلرین هر بیرینی بیر جمله ده
 ایشلدین.

قیزیل اوزن + های - کوی + پیس - یاخشی + گۆله - گۆله + گۆتور -
 قوی + آنا - باجی + وار - یوخ + یای - قیش.

مرگب سۆزلىرى نئجه يازماق؟

مرگب سۆزلىر نئجه جور يازيلار:

- ۱- مرگب سۆزو تشكىل ائدن كلمه لرین هر بیرینین مستقل وۇرغوسو اولسا، سۆزلىر آیری يازيلار و آرالاریندا خط قویولماز. مثلاً ائل گؤل، قارا دهنیز، خزر دهنیزی، باشا دۆشمک، دان اولدوزو، سهند داغی.
- ۲- ياخين معنالی و عكس معنالی سۆزلىردن دۆزلن مرگب سۆزلىرىن آراسیندا خط يازيلار. مثلاً: دام-داش، ياخشى-يامان، ائو-ائشیک، چال-چاغیر، گۆتور-قوی، قیر-ساقیز، دکان-بازار.
- ۳- عینى سۆزلىرىن تکراریندان عمله گلن مرگب سۆزلىرىن آراسیندا «با-به-ها» اولسا، بیتیشیک، اولماسا خطیله يازيلير. مثلاً دالبادال؛ ال به ال؛ يان با يان؛ دیز به دیز؛ دال-دالا؛ يواش-يواش؛ قاچا-قاچ؛ وورها وور؛ يازها ياز؛ اۆز به اۆز.
- ۴- مرگب سۆزون تر کيبنده اولان كلمه لرین بير وۇرغوسو اولسا، بیتیشیک يازيلير. مثلاً: قارا داغ؛ حسنعلی؛ علی قولو؛ قارا قاش؛ قارا قوش؛ قاز آياغی؛ کهلیک اۆتو؛ گؤل صاباح؛ سادات-بگم؛ گؤل نيسا؛

تاپشیریق: آشاغیدا کی مصراعلار «حیدر بابایا سلام» اثریندن سئچیلیمیشدیر. اونلاردا کی مرگب سۆزلىرىن ترکیب حصه لرینی گۆسترین و بوخاریدا گۆستریلن قایدالارا گۆره اونلاری دۆز يازین و دۆرد دسته ده دفتریزه کۆچورون:

حیدر بابا ایلدیریملار شاخاندا،...
بایرام یئلی چارداقلا ییخاندا،
نوروز گۆلو، قار چیچگی چیخاندا،
دۆرد بیر یانین بولاق اولسون، باغ اولسون،...
حیدر بابا قورو گۆلون قازلاری،
کت کؤوشنین پایزلاری، یازلاری،...
افقره خمار خمار باخارسان...
بولاق قاینار چای چمنین گۆزونده،...
آی بۆلوددان چیخیب قاش گۆز آتاندا،...
آلاه نه خوش غمسیر غمسیر یاشاردیق!...
شیخ الاسلام مناجاتی دئیردی،
باغچالارین تور شاشیرین آلچاسی،...
ننه قیزین بخت آیناسی کاس اولدو،...
رخشندەنین شیرین شیرین سۆزلری،...
خجە سلطان عمە دیشین قیساری،
ملا باقر عم اوغلو تتر مۇساریدی،...

تاپشیریق: آشاغیدا کی سئواللارا ائله جواب وئیرین کی، جوابدا مرگب
سۆز اولسون. یو مرگب سۆزلرین یازیلیشینا دقت ائدین:
۱- آدام بول گئندنه آياقلارینا نه گئیر؟ ۲- گئجه یاتاندا نه یین ایچینده
یاتارسیز؟ ۳- پلووو نه ده سۆز رلر؟ ۴- مشروطه انقلابینین ان بؤیوک ایکی
مشهور قهرمانی کیملر ایدیلر؟ ۵- میانانین یانیندا آخان چایین آدی نه دیر؟ ۶
- اوچ دۆز خطدن عمله گلن شکيله نه دئیرلر؟ ۷- تبریزه ان یاخین داغین آدی
نه دیر؟ ۸- آذربایجانین مرکزینده یئرلشن و مرکزی اهر اولان ولايتين آدی
نه دیر؟

تاپشیریق: آشاغیدا کی کلمه لرین هر بیرینه موافق بیر سۆز آرتیرماقلا

اۇنلارین هر بیریندن بیر مرگب سۆز دۆزلدین:

محمد + سلطان + بۆیوک + باخان + گۆتور + ال + باش + قوش +
 دهلن + ساری + دوه + کهلیک + کۆک + اوت + داش + آی + نقی +
 حسین + اۆست + قاباق + ائل + قارداش + باجی + بابا + اوزوم + ائشیک
 + آرواد + ائو + اسلام + شریعت + اصول + دین + ناماز.

تاپشیریق: متنی دفتریزه یازاندا معترضه لری آتین و یثرینه لازم اولان

اشاره نى قویون:

- ۱- گۆللہ دال (بادال) آچیلیردی. ۲- اوشاقلار یان (یانا)
- دۆزولموش دولر. ۳- آنا بالا شیرین (شیرین) دانیشیدیر دیلار. ۴- نابات
- خالانین گۆزنون آغی (قاراسی) بیر اۇغلو وار ایدی. ۵- ائل گۆلو چوخ
- صفالیدیر. ۶- قورو (بوش) الینن سینه سین آچیب/ سونمز/ ۷- فعله لر
- کارخانادا گنجه (گوندوز) ایشله ییرلر. ۸- یاشیل اپک گئیملی آری (اوتان)
- قوشلاری/ ساھر/ ۹- یازدا ائلر باشلایارلار قیز (اوغلانین) تویونو/ چای
- اۇغلو/ ۱۰- دوستلار چيگين (چيگينه) گئدير ديلر.

كۆك و شكیلچی

دیلمیزده بیر سۆزدن مختلف معنالی تازا کلملر دۆزلمک ایسته‌ینده، او سۆزون آخیرینا بیر و یا بیر نئچه حرفین مجموعونو آرتیرارلار. بو حرفلرین مستقل معناسی اولماز.

مثلاً: داغ + لیق = داغلیق؛ بالیق + چی = بالیقچی؛ آلاو + لی =

آلاولی

سۆزون اوزوننه كۆك و یا ساده كۆك، آرتیریلان حصه‌یه شكیلچی و عمله گلن تازا معنالی سۆزه دۆزلمه سۆز دئیرلر. دنمک بورادا «داغ، بالیق، آلاو» سۆزللری كۆك، «لیق، چی، لی» حصه‌لری شكیلچی و «داغلیق، بالیقچی، آلاولی» سۆزلری دۆزلمه سۆزلر دیر.

تاپشیریق: آشاغیداکی کلملرین کۆکلرینی شکیلچیلریندن آیریپ
دفتریزه یازین:

نمونه: دؤیوشچو = دؤیوش + چو

دؤیوشچو + آرالیق + قوناقلیق + دووشانجیل + گۆزلوک + مشه‌لیک
+ آدسیز + قوچاقلیق + تئلی + هاوالا نماق + بیچین + سئچگی + معنالی
+ اوچوز + ایشیقلیق + دؤیچ.

تاپشیریق: آشاغیداکی كۆك سۆزلرین هر بیرینه، آزی ایکی شكیلچی
آرتیرماقلا، اونلاردان دۆزلمه سۆزلر دۆزلدین:

گۆل + یاز + قۇلاق + چؤل + ائو + بؤیوک + اویره‌ک + چمن +
یوخو + قوش + قارداش + مکتب + یورد + دیل + سۆز +

اساس و شکیلچی

دیلمیزده دۆزلتمه سۆزلره ده شکیلچی علاوه ائتمکله تازا معنالی سۆز دۆزلر. بئله حاللاردا دۆزلتمه سۆزه اساس و یا دۆزلتمه کۆک، آرتیریلان حصه یه گئنده شکیلچی و عمله گلن تازا معنالی سۆزه گئنده دۆزلتمه سۆز دئییلر.

مثلاً: بالیقچی + لیق = بالیقچیلیق؛ دۆزلو + لوق = دۆزلولوق.
بورادا «بالیقچی، دۆزلو» سۆزلری اساس و یا دۆزلتمه کۆکلردیر.

تاپشیریق: آشاغیداکی اساسلار شکیلچی آرتیرماقلا، اونلاردان تازا معنالی دۆزلتمه سۆزلر دۆزلدین:

غیرتسیر + پتکچی + گۆزتچی + آچیق + گئنیش + بیلیک + صداقتلی + دؤغروچو + دیلچی + تر بیلی + داشلیق.

تاپشیریق: سۆزلرین سون شکیلچی لرین آیرین، ساده کۆکلری آیری و دۆزلتمه کۆکلری آیری دفتریزه یازین:

باشلیق + معلملیک + مطبعه چیلیک + شیرینلیک + اکینچی + اکینچیلیک + سۆروجولوک + بیچین + ایشچیلیک + حکیملیک + بستانچی + آیقلیق + فراصلتی + گۆلر + سۆنمز.

سۆز كۆكلىرىنىڭ نواعلارى

دىلىمىزىن سۆز كۆكلىرى قورولوشلارينا گۆره اوچ نواع اولار:

۱- سادە كۆكلىر: اۇ سۆزلره كى، اولنلارى معناسى اولان حصهلره آيىرماق ممكن اولماسا، سادە كۆك دئىرلر. مثلاً: داش، قاپى، آنا، يورد، دىل، چۆل...

۲- دۆزلىتمە كۆكلىر: اگر سۆزو ائله حصهلره آيىرماق ممكن اولسا كى، فقط بىرىنىڭ مستقل معناسى اولسا، بئله سۆزه دۆزلىتمە كۆك دئىلىر. مثلاً: دوستلوق = دوست + لوق؛ قاچاق = قاچ + اق؛ ايگىتلىك = ايگىت + لىك؛

۳- مرگب كۆكلىر: سۆزو ائله حصهلره بۆلمك ممكن اولسا كى، آرى ايكى سىنىڭ مستقل معناسى اولسا، بئله سۆزه مرگب سۆز دئىلىر. مثلاً: سارى كۆك = سارى + كۆك؛ قاز آياغى = قاز + آياغ + ى؛ قره ضياء الدىن = قره + ضياء + الدىن...

تاپشىرىق: آشاغىداكى كلىملرى كۆكلىرىنە گۆره اوچ دستەيه بۆلۈپ دفتريزه يازىن:

رطوبتلى + قهرمان + مبارزه + شادلىق + ال + عار سىزلىق + سواد- سىزلىق + ايمان + اسلام + مسلمانلىق + گۆى + نازلى + باغلىق + زىر كلىك + عزيز + اعتقادلى + شانلى + يارپاق.

شکیل چیلرین نوعلاری

دیلمیزده چوخلو شکیلچیلر واردیر کی، وظیفه لرینه گؤره ایکی جور دور :

۱- سۆز دۆزلدیجی شکیلچیلر:

یوخاریدا گۆردوک کی، بعضی شکیلچیلر سۆزه علاوه اولاندا، اؤ سۆزون معناسینی دگیشیب تازا معنالی سۆز یارادار، بئله شکیلچیلر سۆز دۆزلدیجی شکیل چیلر دئیرلر. مثلاً:

چی / ماشینچی /، سۆز / یوخو سۆز /، لیق / آیلیق /، لی / دادلی /، وچو / سۆروجو /، ...

۲- سۆز دگیشدیرجی شکیلچیلر:

دیلمیزده ائله شکیلچیلر ده واردیر کی، سۆزه علاوه اولاندا، اؤنون فقط ظاهری شکلینی عوض اندر و معناسیندا هئچ بیر دگیشیکلیک عمله گتیرمز. مثلاً: باغچادا = باغچا + دا، تبریزدن = تبریز + دن، قارداشا = قارداش + ا، مبارزه یه = مبارزه + یه، ...

بئله شکیلچیلر، سۆز دگیشدیرجی شکیل چیلر دئیلیر.

تاپشیریق: شعرى ازبرله یین و آلتیندان جیزیق چکیلمیش سۆزلرده شکیل چیلرین نؤعونو گؤسترین و اؤنلاری ایکی دسته ده دفتریزه یازین و

شکیلچیلرین آلتیندان خط چکین:

ایشیقدان دۇغورسا ایستی لیک، ایستک؛

قارانلیقدان دۇغور سۇیوق، آلدانیش،

محبت آختاران انسانلیق، دئمک،

اۇنا باش اندیرمیش، بونا قارقیمیش.

/سهند/

تاپشیریق: سۆزلری شکیلچیلرینه گۆره ایکی دستهیه آیریپ دفتریزه

یازین، کۆکلرین آلتیندان بیر خط و شکیلچیلرین آلتیندان ایکی خط چکین:

آلیش + دیزلیک + سۆزمه + دفترچه + ائوده + آنا یا + قوناق +

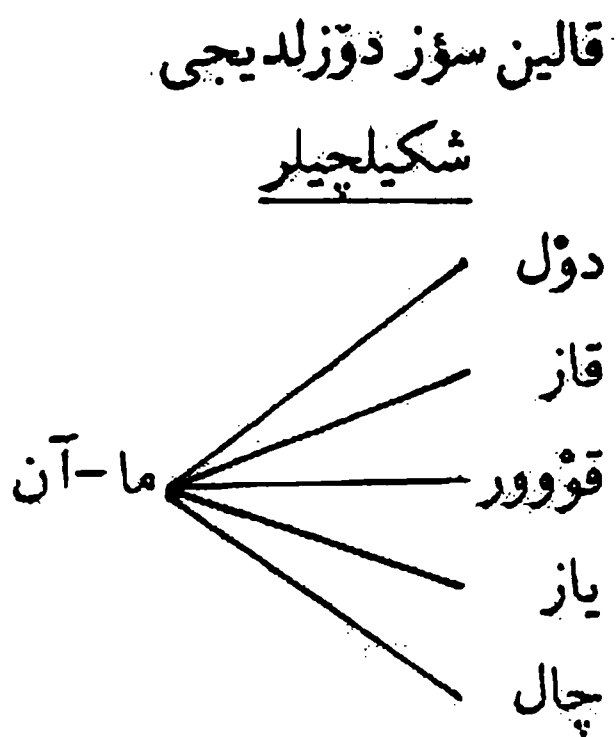
ایکینجی + تیریزدن + بیزده + قارداشین + یازیچی + بۆزلو + چمنلیک +

چمنده + ائولی + دۆز + دۆزلوک.

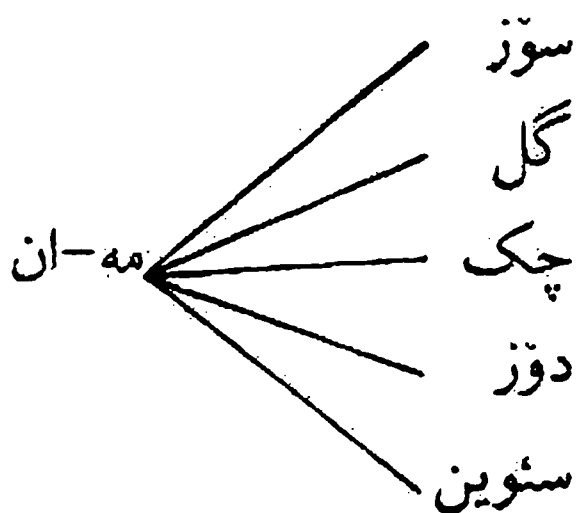
شکیلچیلرین یازیلیشی

سۆز دگیشدیرجی شکیلچیلرین هامیسی و سۆز دۆزلدیجی شکیلچیلرین اکثری، آهنگ قانونونا گۆره، قوشولدوقلاری سۆزلرین سۆن سسلیسینه تابع اولارلار. بونا گۆرمده شکیلچیلر یا ایکی و یا دۆرد جور اولار.

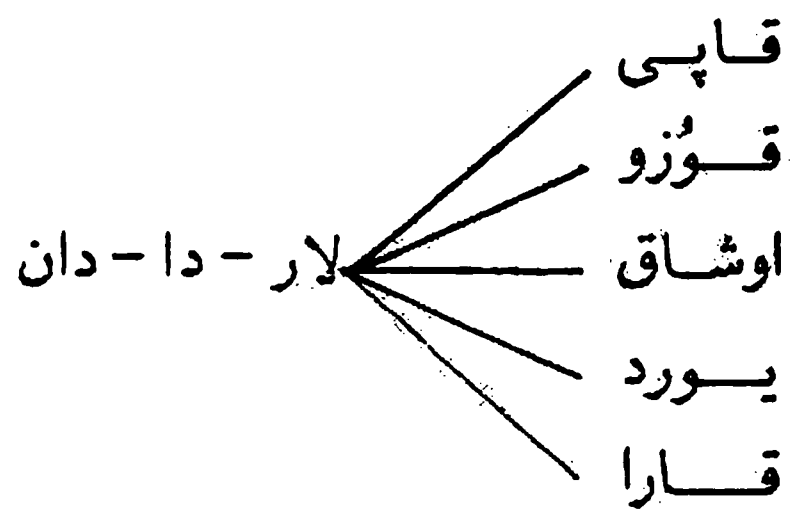
۱- سۆزون سۆن سسلیسینین آنجاق قالین و یا اینجهلیگینه تابع اولان شکیلچیلر ایکی شکیللی اولور. بئله شکیلچیلرین قالینلاریندا «آ» و اینجهلرینده «ا» سسلیسی ایشلنیر. بو خصوصیتی آشاغیدا کی نمونلرده گۆرمک اولار.



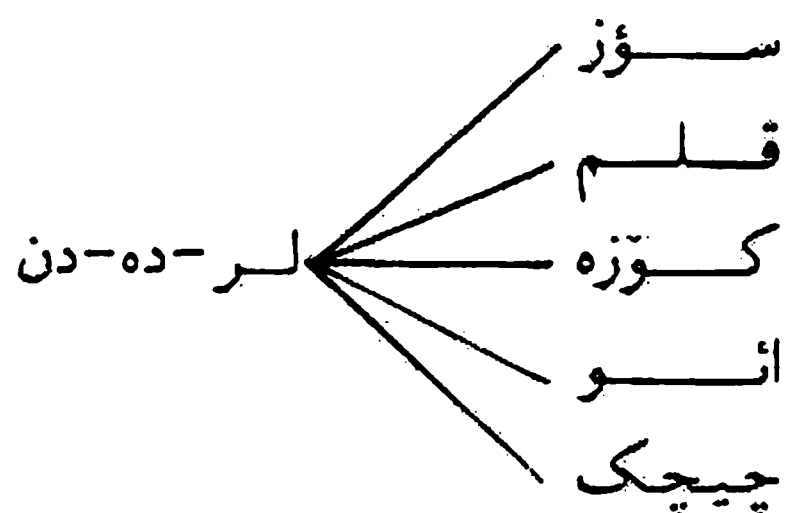
اینجه سۆز دۆزلدیجی
شکیلچیلر



قالین سۆز دگیشدیرجی
شکیلچیلر



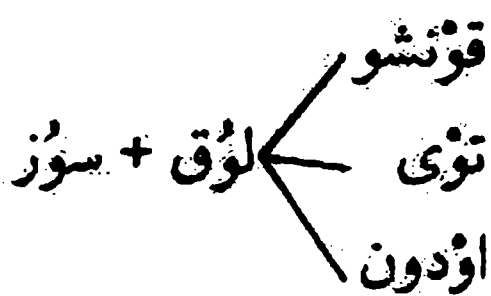
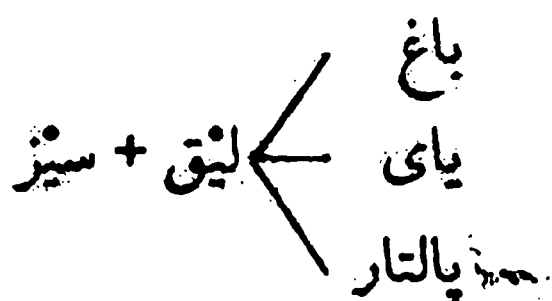
اینجه سۆز دگیشدیرجی
شکیلچیلر



۲- سۆزون سون سسلیسینین قالین و یا اینجهلیگی، ها بئله دوداقلانان و یا دوداقلانمایان اولماسینا تابع اولان شکیلچیلر دورد چئشیتلی اولار. بئله شکیلچیلرین قالینلاریندا، آهنگ قانونونا گوره «ئی» و یا «ؤ»، اینجهلرینده «ئی» و یا «ؤ» ایشلنیر. بو خصوصیتلری آشاغیداکی نمونهلرده گورمک اولار.

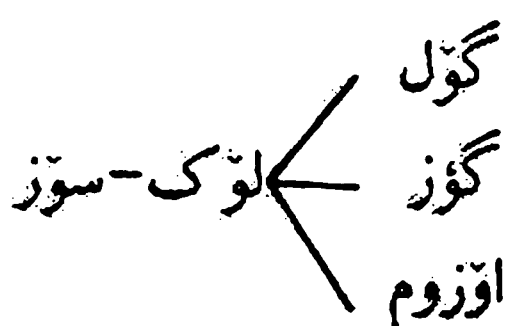
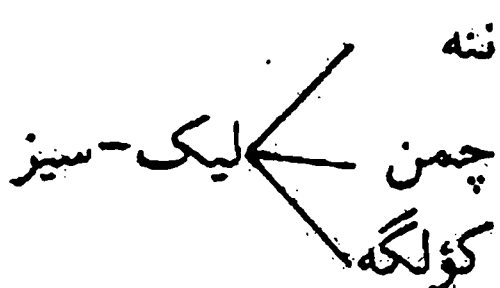
قالین سۆز دۆزلدیجی

شکیلچیلر



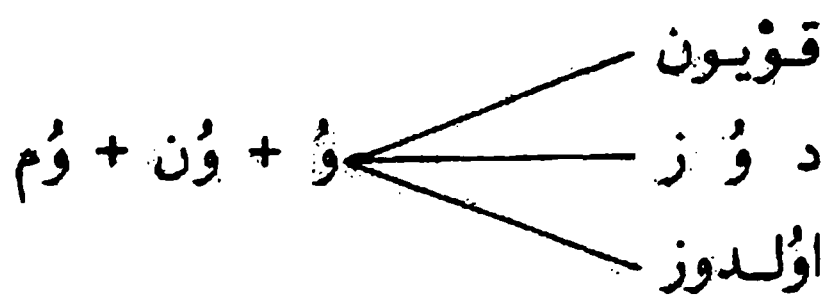
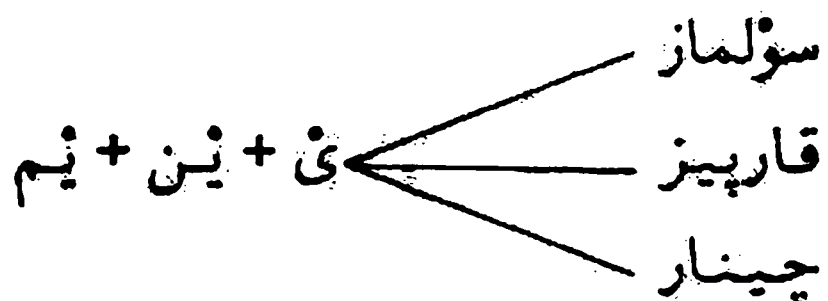
اینجه سۆز دۆزلدیجی

شکیلچیلر



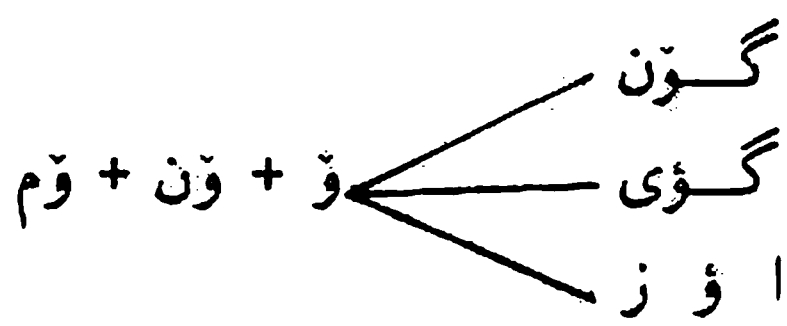
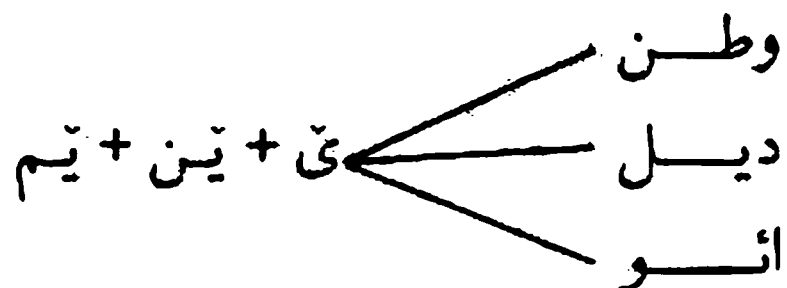
قالین سۆز دگیشدیجی

شکیلچیلر



اینجه سۆز دگیشدیجی

شکیلچیلر



ائله شکیلچیلر ده واردیر کی، یالنیز بیر جور یازیلار. مثلاً «داش»
شکیلچیسینی نمونه گؤستریمک اولار. مثلاً: یولداش، سیرداش،
مسلکداش،...

تاپشیریق: آشاغیدا کی سؤزلره اولجه «لار-لر» سؤنرا ایسه «دا-ده»
شکیلچیلریندن موافق گلنینی آرتیرین و سبیلرینی ایضاح ائدین:
تبریزلی + مکتوب + تلفون + دۆرنلیک + ینل + دریا + گۆزگو +
گۆل + کۆل + تویوق + گلین + یول + خیابان + قاشیق + داش.
تاپشیریق: آشاغیدا کی کلملره اولجه دؤرد چئشیتلی سؤز
دگیشدیریحی «ی» و سؤنرا دؤرد چئشیتلی «لی» سؤز دۆزلدیجی
شکیلچیلردن اویغون گلنینی آرتیریب دفتریزه یازین و سبیلرینی ایضاح ائدین:
سؤ + قیر + ائو + ات + گۆز + ملاحات + دقت + کتابخانا + کۆچه
+ ال - آباق + آت + سؤز + قیزیل + گۆموش + چۆره ک.
تاپشیریق: شعرى دفتریزه کۆچورنده معترضه لری آچین و اونلارین
داخلینده کی شکیلچیلری لازیم اولان شکلده سؤزلره بیتیشدیرین و سؤنرا
شعرى از برله یین:

اوشاق (لیک) لار، او دوران (لر) یاد اولسون،
شاماما ایلی بستان (لر) یاد اولسون،
سؤیود (لی) چشمه لر، اؤردک (لۆ) گۆل (لار)،
اۆزوم سالخیم (لۆ) ایوان (لر) یاد اولسون.

/مفتون امینی/

تاپشیریق: شعرى دفتریزه کۆچوردر کن ایکی چئشیتلی شکیلچیلرین
آلتیندان بیر و دؤرد چئشیتلی شکیلچیلرین آلتیندان ایکی خط چکین:

قۇجا بوستانچىنىن گۇزون گۇدردىك،
گۇرردىك آيىقدىر، ياندىن اۇتردىك،
گىندىب كۇيشنلردە سۇتول اۇتردىك،
دئىەردىك گۇناھدىر، قۇيمازدىق يانا.

/قافلانتى/

تاپشىرىق: سۇز د گىشدىرىجى شكىلچىلرىن آلتىندىن بىر و سۇز
دۆزلىدىجى شكىلچىلرىن آلتىندىن بىرى جىزىق چكىن: يۇلدان + اوشاقلىق +
سىزىن + مزىلى + چۇللردە + يازدىق + بۇشقابلار + اۆرە كسىز + كتابى +
مىوھلى باغلار + آذربايجانلىلار + قهرمانلىق + قۇرۇق + اۆز گونچو +
گۇردوز + معلمدىر + بۇلوتلو + شاگرلاين + چىچكىسز داغلار + قۇجالىق
+ باجىدا + آنانىن + محبتى.

تاپشىرىق: آشاغىداكى سۇزلرە اولجە «لار-لر»، سۇنرا «دان-دن» و
نھايت «دا-دە» سۇز د گىشدىرىجى شكىلچىلرىن آرتىرىپ يازىن:
كۇنول + قىش + تازا + كۇز + قۇم + گۇل + اينجە + ھۇروك +
پنجرە + دفترە + مکتب + آنا + دىل + يارپاق + اۆروم + گۇزل.

تاپشىرىق: بو سۇزلرە دۇرد چىشىتلى سۇز دۆزلىدىجى «لى»
شكىلچىلرىنى آرتىرىپ تازا معنالى سۇزلر دۆزلىدىن:
ياغ + ايشىق + گۇزگو + قۇز + تۇز + بۇلاق + دالغا + ائو + دىل +
بىلىك + قۇل + اۆرەك + نازلى + دۇز + دۇروم + بۇى.

تاپشىرىق: بو سۇزلرە دۇرد چىشىتلى سۇز دۆزلىدىجى «چى»
شكىلچىلرىنى آرتىرىپ تازا معنالى سۇزلر دۆزلىدىن:
يازى + پتك + باغ + اۆروم + اۆزون + چكىمە + گمى + دەمىر +
ادىيات + تۇپ + مطبە + ساقىز + ماشىن + اوو + پىچاق +

تاپشىرىق: آشاغىداكى سۇزلرە «داس» شكىلچىسى آرتىرىن:
امك + ايش + مسلك + وطن + سىر + جبەه + صىنىف +

نطق حصه‌لری

هر بیر دیلده، ائله‌جه‌ده آنا دیلیمیزده، سؤزلرین بیر دسته‌سی اشیانین آدلارینی، بیر دسته‌سی اشیانین کیفیتینی، بیر دسته‌سی ایش و حرکتلری و سایرینی بیلدیرر.

بونا گؤره‌ده هر دیلین سؤزلری مختلف حصه‌لره بؤلونر. اؤنلارا نطق حصه‌لری دئییلر. آنا دیلیمیزده اؤن جور نطق حصه‌سی واردیر. بونلارین بعضی‌سین متندن کناردا مستقل معناسی اولار. بولارا اساس نطق حصه‌لری دئییلر. دیلیمیزده یدی جور اساس نطق حصه‌سی واردیر. بونلار آشاغیدا کیلاردان عبارت‌دیر:

- ۱- اسم (آنا + وطن + علم + خیال...)
- ۲- صفت (آغ + قارا + یاخشی + برک...)
- ۳- سای (ایکی + اؤن اوچ + مین ایکی یوز بنش...)
- ۴- ضمیر (عوضلیک) (من - سن - او...)
- ۵- فعل (یازماق - گلیمک...)
- ۶- ظرف (قید) (یاواش + جلد + دقتله...)
- ۷- ندا (آخ! - وای! + یا هو! + هورا!...)

بونلاردان علاوه دیلیمیزده ائله نطق حصه‌لری واردیر کی، اؤنلارین متندن کناردا مستقل معناسی اولماز. بونلارا کمکچی نطق حصه‌لری دئییلر. بونلار آشاغیدا کیلاردان عبارت‌دیر.

- ۱- قوشما (ساری + دک + کیمی + اوزره + ایچره + گؤره)
- ۲- باغلائیجیلار (و + هم + دا، گاه + یوخسا + آنجاق +

اؤ وقت کی)

۳-ادات (کی + می + دا + بس + ها + دی + گیلن)

تاپشیریق: متنی اوخویون و هر سؤزون هانسی نطق حصه‌سینه عاید اولدوغونو گؤسترین:

قاجار شاهی محمد علی میرزا مشروطیه موافق دگیلدی. او، خلقین قانینین باهاسی ایله اله گلیمیش آزادلیغی محو ائتمک ایستیردی. محمد علی میرزا وار قوه‌سی ایله آزادینخواه‌لاری محو ائتمک و مشروطه‌نی آرادان آپارماق ایستیردی. بو زامان آنا یوردوموز آذربایجان و اونون پایتختی تبریزده خلق نهضتی وجوده گلدی و بؤیوک انقلاب یاراندی. تبریزده انقلابا، آذربایجانین قهرمان اوغلو ستارخان رهبرلیک ائدیردی.

تاپشیریق: آشاغیدا کی جمله‌لرده هر کلمه‌نین هانسی نطق حصه‌سینه عاید اولدوغونو گؤسترین.

۱- قیش گئدر، اوزو قارالیق کؤموره قالار/ مثل / ۲- هر کیم منته بیر حرف اویرتسه، منی اوزونه قول ائدر. / علی (ع) / ۳- تبریز دنیانین قدیم شهرلریندن بیریدیر. ۴- هر کس اوز آنا دیلینی سئومه‌لیدیر ۵- اولومدن قورخمایان ملت هنج وجه ایله اولمز (خیاباتی) ۶- انسان انسانا قارداشدیر.

اسم

اؤ سؤزلره کی، اشیانین آدیننی بیلدیریر و کیم؟ نه؟، هارا؟
سئواللاریندان بیرینه جواب وئریر، اسم دئیرلر. مثلاً: معلم، قوناق (کیم؟)
آت، داش (نه)، تبریز، کند (هارا؟)

خصوصی و عمومی اسملر: همجنس شئیلرین عمومی آدی اولان
سؤزلره عمومی اسملر دئییلیر. مثلاً: آدام. کتاب. وارلیغی تک اولان
شئیلری بیلدیرن سؤزلره خصوص اسملر دئییلیر.
مثلاً: تبریز، بابک، سهند، ستارخان، ساوالان، اردبیل، ...

مجرد و غیر مجرد اسملر:

ماده خارجینده اولان و لمس اولمایان شئیلرین آدلارینا مجرد
اسملر دئییلیر. مثلاً: یاخشیلیق پیسلیک، عاغیل، شعور، ...
جانلیلار و جانسیزلارین آدینا غیر مجرد اسملر دئییلیر.
مثلاً: سو، قوش، قوهوم، یاغیش، جیران، اوشقون، ...

تاپشیریق: عمومی آدلارین آلتیندان بیر و خصوصی آدلارین آلتیندان
ایکی خط چکین:

قوزو + قهرمان + بابک + شهر + ستارخان + مرکب + سهند +
شیشه + ختایی + میز + بشقاب + فضولی + تبریز + اوشاق + شاطر +
چؤل + اردبیل + مراغه + دریا + خزر + حیدر بابایا سلام + کتاب + ارک
+ داستان + کور اوغلو + قالا + گؤل + اوتاق.

تاپشیریق: مجرد و غیر مجرد اولمالارینا گۆره آشاغیداکی سۆزلیرى
ایکی دسته ده دفتریزه یازین: مهربانلیق - جسارت - میشوو - تویوق -
فیکیر - کاسا - شعور - قولچاق - چمنلیک - آلمانا - دۇرنا - سۆد -
هدیک - زیرکلیک - حافظه - ذهن - چای - عاغیل - قوچاقلیق - ماما
- کۆچه - آداملیق - ایگیلیک - محکملیک - دایی - خال.

تکلیک و چوخلوق بیلدیرن اسملر:

اسملرین چوخلوق، آخیریندا جمع علامتی اولمایاندا تک بیر شئی
بیلدیرر، بئله اسملره تکلیک بیلدیرنلر دئییلر. مثلاً: آنا - وطن -
بوداق - یارپاق - بۇلاق...

لاکن ائله اسملرده واردیر کی، آخیرلاریندا جمع علامتی
اولمایاندا، چوخلوق بیلدیرر، بئله اسملره چوخلوق بیلدیرن اسملر
دئییلر. مثلاً: ملت - خلق - ائل - سۆرو - ناخیر - جمعیت - دسته -
ایلخی ...

اسملرین جمع:

دیلمیزده اسملرین جمع علامتی ایکی چئشیدلی، «لار - لر» دن
عبارتدیر. اسمین سۆن سسلیسی قالین اولسا، «لار» و اینجه اولسا، «لر»
شکیل چیسیندن استفاده اولونور. مثلاً: دوستلار - چۆلر - قوچاقلار -
گۆزلر - گمیلر - کتابلار - قلملر...

تاپشیریق: اوخویون، اسملرین آلتیندان خط چکین، هانسی سوالا

جواب وئر دیگینی، جمع، تک، عمومی، خصوصی، مجرد و یا غیر مجرد اولدوغونو گؤسترین:

آذربایجانین داغلاری آز یاغیشلی اولدوغو اوچون مئشلیکلری ده محدود دور. قارا داغدا آرازا یاخین یوکسکلیکلرده، آز - چوخ اورمانلارا راست گلیمک اولور. لاکن اردبیلدن آستارایا طرف گئندنه گؤزل و قالین مئشلر واردیر. اوزمونون جنوبوندا سولدوز و سردشت داغلاری دا مئشلیکدیر. آذربایجانین قدیملیگی، گؤزلیگی و زنگینلیگی مشهور دور.

تاپشیریق: آشاغیدا کی سؤزلر هانسی سوالا جواب وئریر؟

باقرخان. ائل گولو. چیچک. گولوستان. سهند. باجی. چای. قیش. بویون. مکتب. کاغاذ. شهریار. قوسی. معجز. کوچه. مارالان. گونشی. تورپاق. یورد. ایستکان.

تاپشیریق: تکلیک بیلدیرن اسملرین آلتیندان بیر و چوخلوق بیلدیرن اسملرین آلتیندان ایکی چیز یق چکین: عایله. بیلدیر چین. پهلوان. ایلخی. جماعت. قایا. داغ. طایفا. ائل. فرقه. ناخیر. اورمان. خلق. قازان. کند. ده میرچی. بوداق. ساچ. صندل. پالاز.

تاپشیریق: شعری ازیرله یین. کیم؟ سوالینا جواب وئرن اسملرین آلتیندان بیر، نه؟ سوالینا جواب وئرئلرین آلتیندان ایکی و هارا؟ سوالینا جواب وئرن اسملرین آلتیندان اوچ چیز یق چکین:

گؤز. یاشینا باخان اولسا، قان آخماز، انسان اولان خنجر بئلینه ناخماز، اما حثیف، کور توتدوغون بوراخماز، بهشتیمیز جهنم اولماقدادیر، ذیحجه میز محرم اولماقدادیر.

/شهریار/

اسملىرىن قۇرولوشجا نواعلارى

اسملىرى، اۋز قۇرولوشلارينا گۇرە، اۋچ جۇر دور:

۱- ساده اسملىرى: بىر كۇ كدن عبارت اولان و بىر حرفى دۇشندە معناسىنى ايتىرن اسملىرى ساده اسملىرى دئىيلىرى. آنا دىلىمىزدە بو اسملىرىن خصوصى علامتلىرى يوخدور و هر سىجى معىن اشىاننى بىلدىرىرى. مثلاً: چۆرەك - آت - اوغلان - ننه - دره - سئل - اۆرەك.

۲- دۆزەلتمە اسملىرى:

بىر كۇك و بىر ويا بىر نىچە سۇز دۆزلدىجى شكىلچىدن عمله گلن اسملىرى دۆزەلتمە اسملىرى دئىيلىرى. دۆزەلتمە اسملىرى اسم، صفت - ساي - عوضلىك و فعللردن دۆزەلەر. دۆزەلتمە اسملىرى شكىل جەتدن اصىللىرىندن فرقلندىكلىرى كىمى، معنا جەتدن ده اونلاردان تامامىلە فرقلنىرى. معاصىر ادبى دىلىمىزدە موجود اولان دۆزەلتمە سۇزلىرى دۇرد دسته به آيىر ماق اولار:

۱- اۋز دىلىمىزىن شكىل چىلىرىلە دۆزەلنلر.

۲- فارس و عرب دىللىرىندن آلىنىمىش شكىل چىلىرىلە هامان دىللىردن آلىنىمىش كلملردن دۆزەلنلر.

۳- آوروپا دىللىرىندن آلىنىمىش شكىل چىلىرىلە هامان دىللىردن آلىنما سۇزلىردن دۆزەلنلر.

۴- آذرى شكىل چىلىرى واسطه سىلە آذرى فعللىرىندن دۆزەلن اسملىرى.

بیرینجی دسته یه وارد اولان دۆزلتمه اسملر آشاغیدا کی شکیلچیلرله عمله گلیر:

۱ - لیق / لیتق - لیک - لوق - لۆک /:

بو شکیلچی سۆزون سون سسلی سینین قالین، اینجه، دوداقلانان و دوداقلانمایان اولماسیله علاقه دار دورد شکیلدن بیرینده یازیلار. بو اسملر ساده اسم، صفت، سای و عوضلیکلردن دۆزلر و آشاغیدا کی معنادا اولان اسملر یارادار:

الف) بیر شئین چوخ اولدوغو یثری بیلدیرر. مثلاً: داغلیق - اورمانلیق - اوتلوق...

ب) وظیفه و پشه بیلدیرن اسملر دۆزلدر. مثلاً معلملیک - مهندسلیک - عطارلیق...

ج) کثیفیت، خاصیت، حال - وضعیت معناسیندا اولان اسملر دۆزلر. مثلاً: بیرلیک - آزلیق - گۆزلیک - آتالیق - اوجوزلوق - دۆزلوک - بویو کلوک...

۲ - چا - چه:

بو شکیلچیلرله کیچیلتمه، نوازش و اوخشاما مضمونلو اسملر دۆزلر. بیر او قدر فعال شکیلچی دگیلدیر. مثلاً: مشیدانچا - قازانچا - کتابچا - باغچا - تیانچا

۳ - لاق:

بیر شئین چوخ اولدوغو یثری بیلدیرن اسملر یارادار. مثلاً: دۆزلوق - چایلاق - اوتلاق - یایلاق - قیشلاق. نادیر اسملردن دۆزلتمه اسم دۆزلدر،

تاپشیریق: آشاغیدا کی اسملری، معنالارینا گۆره، اۆچ دسته یه آییریپ
دفتریزه یازین و عینی زاماندا اونلارین شکیلچیلرینین چشیدلرینین سبیلرینی
ایضاح اندین:

دۇمانلی - اۇستادلیق - شاگیردلیک - قۇجالیق - آنالیق - چۇدارلیق
- حکیملیک - بۇللوق - آغاجلیق - باغلیق - چۇخلوق - سۇروجولوک -
شوفئرلیک - قۇچاقلیق - ایگیتلیک - شیلتاقلیق - اۇشاقلیق - پیسلیک
- یاخشیلیق - چۇبانلیق - جوانلیق - سامانلیق - طلبلیک - اۆزوملوک -
بۇلاقلیق. - آغلیق - ساریلیق - چمنلیک - قارالیق -

تاپشیریق: آشاغیدا کی سۆزلره دۇرد چشیدلی «لیق»
شکیل چیسینین مناسب اولانینی قۇشون و عمله گلن تازا کلملرین معنالارینی
ایضاح اندین.

اۆزوم - بنا - دۆز - قۇم - بۇستان - داش - پتک - چیچک - بۇز
- درزی - اکین - اکینچی - جوتچو - طیب - عاشیق - مهربان -
کۇمک - یامان - فعله - چتین - قالین - بیکار - باها - باغبان - قارا -
اۇرمان - تیک - بۇغدا - باققال - اۇدون -

تاپشیریق: آشاغیدا کی سۆزلردن «لاق» شکیل چیسى واسطه سیله
مومکون اولان نیندان دۆزلتمه اسملر دۆزلدین دفتریزه یازین:
بات - چای - ائو - سۇ - دۆز - قاپی - اۇشاق

چی / ۴ / چنی - چنی - چو - چو/:

سۆزون سون سسلی سنین قالین، اینجه، دوداقلانان و دوداقلانمایان اولماسیله علاقه دار بو شکیلچی دورد چشیدن بیرینده ایشلنر. یارانان اسملر ایش، شغل، پششه، عادت، خاصیت، عقیده، مثیل، حال - وضعیت، کیفیت بیلدیرن اسملر اولار. بو شکیلچیلر آوروپا سۆزلریله ده ایشلنر. بو کلمه لر اؤزلریندن سونرا گلن بیر اسمی تعیین ائتسه لر، صفت اولار. مثاللار: یازیچی - چۆره کچی - دیلچی - داغچی - ناخیرچی - شالچی - اؤدونچو

لی / ۴ / لی - لی - لو - لو/:

بو شکیلچی ده، سۆزون سون سسلی سی ایله علاقه دار، دورد جور دین بیر یازیلار. بو شکیل چینین دوزلتدیگی اسملر هم اسم اولار، هم ده صفت، اؤزلری ده اسم اولاندا یئر مناسبتی، کیفیت، صاحبلیک، فامیل، عایله، نسیل و کمیت معنالاریندا اولان اسملر یارادار. مثاللار: تبریزی - خویلو - کندلی - زنجانلی - اوسگولو - قارا قویونلو - باهارلو - اوسانلو - قاراچورلو - دوزلو - دادلی - مزلی - یئرلی - سۆزلو.

۶ - داش:

بو شکیلچی ایله یئرلیلیک، هم رایلیک و هم فیکیرلیک مضمونلو اسملر دوزهلر. مثاللار: یۆلداش - امگداش - وطنداش - مسلک داش - جیغیرداش - سیلاحداش - ...

۷ - جیق / ۴ / جیک - جوق - جوک / - جیغاز -

جیهیز:

بو شکیلچیلرین واسطه سیله آذری اسملریندن کیچیلتمه، اوخشاما، نوازش مضمونلو اسملر دوزهلر. مثاللار: آناجیق - ائوجیک - قیز جیغاز - نتهجیز - گۆزجوک - ...

شکیلچی بیر او قدر فعال دگیلدیر.

تاپشیریق: آشاغیدا کی کلمه لر «چی ۴» شکیلچی سینین مناسیبینی قوشوب تازا سؤزلر دۆزلدین: تالان. کند. قاییق. تولوق. جوت. جوراب. ماشین. باشماق. بۆرک. دهمیر. کۆرۆک. چۆره ک. انقلاب. مشروطه. قاپی. تاریخ. کیریش. ایش. کۆمک. تویوق. قوروق. دموه. عبا. اۆرمو. سوڈ. ده گیرمان. مئشین. بالتا. باغ.

تاپشیریق: آشاغیدا کی سؤزلر «لی ۴» شکیلچی سینین مناسیبینی قوشوب تازا سؤز دۆزلدین: اۆرمو. ائو. گۆئی. میانا. اؤد. چمن. چیچک. ابهر. ساوا. شان. سو. شیراز. اوردوباد. ساوالان. میشو. گنجه. دورد گۆز. آذربایجان. ارض روم. کر کوک.

تاپشیریق: آشاغیدا کی کلمه لر دن هم «چی ۴»، همده «لی ۴» شکیلچیلر یله دۆزلتمه اسملر دۆزلدیب دفتر یزه یازین: داغ - آرپا - یورغان - بۆرک - آغاج - اۆزۆک - آياق قابی - فرش - چۆره ک - الجک - داوا - کاغاذ - ماشین - سو - شکیل - کاباب - باغ - قاپی - یول - بال.

تاپشیریق: «داش» شکیلچی سی واسطه سیله آشاغیدا کی اسملرین مۆمکون اولانیندان دۆزلتمه اسملر دۆزلدیب دفتر یزه یازین: صینیف - سیر - فیکیر - مکتب - قارین - ایش.

تاپشیرین: «جیق ۴» شکیلچی سیله آشاغیدا کی اسملر دن کیچیلتمه و نوازش مضمونلو کلمه لر دۆزلدیب دفتر یزه یازین. کتاب - گلین - آنا - بابا - یورغان - دۆشک - شهر - ماشین - باجی - قارداش.

۲ - فارس و عرب دیلریندن آلتیمیش شکیل چیلرله هامان

دیلردن آلتیمیش کلمه لردن دۆزه لن دۆزلتمه اسملر:

بو شکیل چیلرین مهملری بونلاردیر:

۱ - یت:

عرب دیلیندن آلتیمیش بو شکیل چی واسطه سیله عرب کلمه لریندن ائله دۆزلتمه سۆزلر یارانار کی، صاحبلیک، حال وضعیت، عمومیلیک بیلدیرن اسملر دیر. مثاللار:

ضدیت - معنویت - ابدیت - کمیت - کیفیت - رسمیت - شخصیت - ضرورت...

۲ - یات - آت: عرب دیلیندن آلتیمیش بو شکیل چی، عرب دیلینده مونث اسملرین جمع علامتیدیر. بو گون بو شکیلچیله دۆزه لن اسملر دیلیمیزده علم، نظرییه، ایش،... یین چؤخلوغونو بیلدیرن اسملر یارادار. مثاللار:

ادبیات - ریاضیات - کشفیات - نقلیات - اجتماعیات - کلیات - طبیعیات - فرضیات - تشویقات - تعلیمات - تبلیغات - معلومات - تجهیزات ...

۳ - ییه:

عرب دیلینده «یت» شکیل چیسيله دوزلمن اسملری «ییه» شکلینده تلفظ ائدرلر. بیر سیرا عرب کلمه لری همین شکلده آلتیمیش و ایشلنیر. بو اسملر نظرییه - لقب - کیمی مضمونلار بیلدیرر. مثاللار: نظرییه - فرضیه - علمییه - قاجارییه - صفوییه - زندییه - افشارییه - ذرییه - ...

۴ - ی - وی:

بو هامان عرب دیلینین صفت دۆزلدن «ی» شکیل چیسیدیر کی، شخصی اسملر و یتر آدلاریندا ایشلننده دۆزلتمه اسملر اولور. بو شکیل چیله بعضی اسملر «وی» ایله بیتیر کی، اودا عرب دیلیندن گلمه دیر. مثاللار:

نظامی گنجوی - فضولی بغدادی - قوسی - نسیمی - ختایی -
فلکی - خاقانی - ودادی - شیروانی - نیائی - تبریزی - اۆرموی.
۵- دار:

فارس دیلیندن آلینما بو شکیلچی «داشتن» فعلینین کؤ کودور و
فارس دیلینده ده شکیل چیلشمیشدیر. بو شکیلچیله دوزلن اسملر
مالیکلیک، شغل، پششه، حال - وضعیت بیلدیرر. مثلاً: امکدار، ائلدار -
ملکدار - هاوادار - ائودار... بو سۆزلر صفت کیمی ده ایشلنر.

۶- ستان: بو فارس دیلی شکیلچیسی، فارس دیلینده اولدوغو
کیمی، ائله اسملر دۆزلدرکی، بیر ملت و یا زادین چوخ اولدوغو یثری
بیلدیرر. مثاللار: داغستان - تاتارستان - عربستان - تورکمنستان -
اۆزبکستان - ...

۳- آوروپا دىللىرىندىن آلىنمىش شكىلچىلەرلە ھامان دىللىرىدىن آلىنما سۆزلەردىن يارانان دۆزلىتمە اسملەر:

آوروپا دىللىرىندىن آلىنمىش سۆز دۆزلىجى شكىلچىلەرنى مەھمۇرى
بونلاردان ئىبارەتتۇر:

ايزم:

بۇ شكىلچى آوروپا كىلمەلىرىندىن مەككۇرە، قۇرۇلۇش و دۇنيا كۇرۇش و
بىلدىرن اسملەر يارادار. مۇئەللىمە: ماترىيالىزم - ايدەئالىزم - فاشىزم - سوسىيالىزم -
ھىتلەرىزم - مائۇىزم...

اىست:

علم، نظرىيە، دۇنيا كۇرۇش و طرفدارى اولان شىخسى بىلدىرىر. مۇئەللىمە:
فاشىت - ايدەئالىست - ماترىيالىست - سوسىيالىست - مائۇ اىست -
ژورنالىست - ماشىنىست - مۇئەللىمە: كۇرۇندۇ كۇ كىمى بۇ شكىلچىلە
شغل صاحىبىنى دە ياراتماق اولار. بۇ دۆزلىتمە اسملەر شىخسى دە ايشلە
بىلر.

اىك:

آوروپا دىللىرىندىن آلىنمىش بۇ شكىلچىلە دوزەلن اسملەر ھىم اسم،
ھىمە شىخسى كىمى ايشلە بىلر. مۇئەللىمە: آكادىمىك - فىزىك - مۇكەنىك -
مۇرفولوژىك - سىنتاكتىك - لىكسىك - فونىتىك - دىنامىك ...

تاپشىرىق: آشاغىداكى كىلمەلەرە «بىت - بىيە - بات/آت/»
شكىلچىلەرنىن مۇناسىب اولانىنى قوشاراق دۆزلىتمە اسملەر دۆزلىدىب دىفترىزە
يازىن.

فرد - فلک - معدن - فلز - اھلى - وحشى - مدنى - مىلى - انسان

- آدم - مرسوم - معقول - عقلی - ذهنی - سلجوقی .
- تاپشیریق: «دار» شکیل چیسيله آشاغیدا کی اسملردن تازا اسملر
دۆزلدین: دین - قول - اسلحه - کامان - جان - کلفت - دالان - قاپان -
- تاپشیریق: آشاغیدا کی اسملردن «ستان» شکیل چیسینین کۆمگیله
دۆزلمه سۆزلر دۆزلدیپ دفترینزه یازین.
- گۆرجو - اثرمنی - اوزبک - تۆرکمن - قازاق - عرب - تۆرک -
پۇختون - تاجیک - باشقیر - کۆرد - بلوچ - بولغار - مجار - موغول -
هندو - قیرقیز.
- تاپشیریق: «بییه» شکیل چیسى ایله آشاغیدا کی سۆزلردن دۆزلمه
سۆزلر دۆزلدیپ دفترینزه یازین.
- قدر - ایلاهی - صوفی - مهدی - جعفری - اموی - عباسی -
عثمانی -
- تاپشیریق: آشاغیدا کی سۆزلردن «ی - وی» شکیل چیلرینین مناسیله
دۆزلمه سۆزلر دۆزلدیپ دفترینزه یازین. مصطفی - عیسی - موسی -
مرتضی - مولا - تقی - معنا - هرات - خوارزم - تبریز - اورهو - مراغا
- ننجوان - علی - اردبیل -
- تاپشیریق: آشاغیدا کی سۆزلردن بیر دفعه «ایزم»، بیر دفعهده «ایست»
شکیل چیلرله دۆزلمه اسملر دۆزلدیپ دفترینزه یازین.
- کاپیتال - ناسیونال - رئال - نورمال - فئودال - فئدئرال - مارکس
- کلاس - فورمال -

آذری شکیل چیلریله آذری فعللریندن دۆزه لن اسملر:

دیلمیزده فعل کؤ کلریندن اسم دۆزلدن شکیل چیلر بونلاردیر:

۱ - یق / ۴ / یق - یك - اوق - وک /:

معاصر ادبی دیلمیزین ان فعال شکیل چیلریندن بیریدیر و دۆزلتدیگی اسملر یئر، بؤلگو، باجاریق و بیلیک بیلدیرر. مثاللار: قاتیق. بیلیک. هوروک. فعلین کؤ کو سسلی ایله بیتسه، ایکی سسلیدن بیر دۆشر. مثال: قوروق.

۲ - یش / ۴ / یش - یش - وُش - وُش /:

بو گۆن ادبی و دانیشیق دیلمیزین ان فعال شکیلچیلریندن بیریدیر. بو دۆزلتمه اسملر حال - وضعیت، حرکت بیلدیرر. فعل کؤ کو سسلی ایله بیتنده آیریجی «ی» ده شکیلچییه علاوه اولار. مثاللار: قاچیش. گلیش. گوروش - اوچوش. بیلدیریش. یاشاییش - آنلاییش - دؤنوش - دؤیوش. گولوش...

۳ - ما - مه:

بو شکیلچیله دۆزه لن اسملر حال - وضعیت، آلتلرین آدی و کیفیت بیلدیرر. مثلاً ووروشما - قیزدیرما - قازما - دؤلما - بؤلمه - دؤندورما - چالیشما - آتیشما - سۆزمه - قوورما - گولوشمه - اوزلاشما ...

۴ - اق - اک - ق - ک:

بو شکیلچیلرله چوخ اسم آلتلر دوزهلر. مثاللار: بیچاق. داراق. یاتاق. الک. دیلک. بویاق. دئمک، فعلین کؤ کو سسلی ایله بیتنده، شکیلچینین سسلیسی دۆشور.

تاپشیریق: آشاغیداکی کلملرین اولجه کۆکلرین سونرا اونلارین
مصدرلرین یازین و شکیل چیلرین چنشىد سببلرینی ایضاح اندین: اوچوق.
قوروق. چوروک. مینیک. قانیق. اورتوک. دهلک. دنشیک. چاپیق. بویروق.
ساریق. سورتوک.

تاپشیریق: شعرى اوخویون، «یش» شکیل چیسى ایله دۆزلمیش
سۆزلرین آلتیندان جیزیق چکین، اونلارین مصدرلرینی و شکیل چیلرین
چنشىدلرینی دئین:

باخیشیندان عصمت یاغیر، گۆلوشوندن رحمت یاغیر،
یثریشیندن قانلار قاینیر، گۆرۆشوندان عزت یاغیر،
باخان دئییر: بو عیسی دیر.

/سۆنمز/

تاپشیریق: آشاغیداکی مصدرلردن «یش» شکیل چیسى ایله اسملر
دۆزلدین و هر مینى بیر جملهده ایشلدىن:

آلماق - وئرمک - وورماق - گئتمک - اوتورماق - دؤنمک -
اؤتمک - ساتماق - دیرجلمک - یۆکسلمک - یارانماق - اودماق -
گۆرمک - گۆستمک. - یاغماق - قارقىماق - انمک.

تاپشیریق: آشاغیداکی مصدرلردن «ما - مه» شکیل چیسى ایله اسملر
دۆزلدیب هر مینى بیر جملهده دفتریزه یازین:

ووروشماق - دؤیوشمک - سۆزمک - دؤندورماق - بۆلمک -
قووروماق - قازماق - گۆلشمک - سۆرونمک - باریشماق - دیدیشمک
- سنویشمک - بۆلوشمک. گۆرۆشمک. بۇلاماق.

تاپشیریق: آشاغیداکی مصدرلردن «اق - اک» شکیل چیسى ایله اسملر
دۆزلدیب هر مینى بیر جملهده دفتریزه یازین:

ياتماق - قاقماق - سۇرماق - تانىماق - يانماق - قونماق -

اۇچماق - دۇرماق - اوتورماق - پیتیمک / یازماق / - ایتمک - قۇجماق .
 تاپشیریق: «ق - ک» شکیل چیلریله آشاغیداکی مصدرلردن اسملر
 دوزلادیب هر هسینی بیر جملهده دفتریزه یازین و شکیلچیلرین یالنیز سس سیز
 اولماسینین سببینی دئیین:

بهلمک - دۇلاماق - قالاماق - دۇشمک - کورمک - دیلمک -
 یالاماق - بویاماق - سیناماق - دایاماق - المک .

۵- جاق - جک:

غیر فعال شکیلچیدیر، یئر و اسم آلتلر یارادار. مثاللار: سانجاق.
 یئلنجک.

۶- یم / ۴ / یم - یم - ۋم - ۋم/:

بو شکیلچیله دوزملن اسملر حادثه، اولچو، قدر، باجاریق بیلدیر.
 مثاللار: ییغیم - ایچیم - اولوم - اودوم - اکیم - باخیم - گئییم - آتیم.
 ۷- قا - گه:

غیر فعال بو شکیلچی اسم آلت، یئر و سایره بیلدیرن اسملر دوزلدر.
 مثاللار: دۇنگه - سۆپور گه - قوورقا.

۸- آر - ار:

بو شکیلچی ایله دوزملن اسملر مجرد اسم و اسم آلت اولور و غیر فعال
 بیر شکیلچیدیر. مثاللار: آچار - تۇتار - سئور - چینخار - یاشار -
 گۆلر - آنار.

سون مثاللاردان گۇرونوگو کیمی، فعلین کؤکو سسلی ایله
 قورتاران زامان، شکیلچینین سسلی سی دۆشور.

۹- تی / ۴ / تی - تی - تۆ - تۆ/:

بو شکیلچیله طبیعت سسلریندن و یارنگلردن خصوصی اسملر
 دوزملر. مثاللار:

باغیرتی - قارالتی - آغارتی - گؤیرتی - گورولتو - ...

۱۰- قین ۴/قین - کین - قون - گون/، غین، غون:
بو شکیلچیلرله حادثه و وضعیت بیلدیرن اسملر یارانار. مثلاً:
باسقین - داشقین - چاشقین - یانقین - دالغین - کسکین -
سوزگون - کوسگون - اولگون.

تاپشیریق: آشاغیداکی مصدرلردن «یم ۴» شکیل چیسیله اسملر
دۆزلدیپ هر هسینی بیر جملهده دفتریزه یازین: ایتمک. چکمک. دؤنمک.
قیرپماق. دوزمک. ایچمک. آتماق. باخماق. آتماق. ساتماق. قوجماق.
درمک. یتمک. اوتورماق. کسمک. دؤنمک. بیچمک.

تاپشیریق: آشاغیداکی مصدرلردن «قین» شکیل چیسیله اسملر
دۆزلدیپ هر هسینی بیر جملهده دفتریزه یازین: چاشماق. دالماق. یایماق.
کوسمک. قورماق. سوزمک. اولمک. دولماق. یورماق. ساتماق. جوشماق.
پوزماق. اؤتمک. آزماق. اویماق. دوزمک. گرمک. بیلمک. ایتمک. قیرماق.
دورماق - شاشماق. توتماق. دوشمک. قیزماق. انمک.

۱۱- قی / ۴ / قی - کئی - قو - گو /، غئی - غو:

بو شکیل چیلرله آلت، وضعیت و مجرد مفهوملار بیلدیرن اسملر یارانارو کؤک چینگیلیلی سسله بیتسه «ق» حرفی «غ» اولار. مثاللار:
 آسقی - بیچقی - سئچکی - قورقو - بؤلگو - سپکی - چالغی -
 ایتگی - وورغو - پوسقو - دورغو - سوزغو - سئوگی -

۱۲- ین - ین:

ایشین آدینی بیلدیرن اسملر دوزلدر. غیر فعال شکیلچیدیر. مثاللار:
 بیچین - اکین - گلین - آخین - سپین -

۱۳- اید / ۴:

غیر فعال اولان بو شکیل چیلله نادیر فعللردن اسم یارانار. مثاللار:
 کئچید. اویود. داشید. قورود...

۱۴- ی / ۴ / ی - ی - و - و:

بو شکیلچیلرله دوزهلن اسملر اولچو، خاصیت، ایشین نتیجه سینین آدلارینی بیلدیرن اسملر دوزلدر. شکیلچی بیر او قدر فعال دگیلدیر. مثاللار:

یازی - پوزو - قورخو - چکی - اولچو - اولو - سورو - ...

۱۵- یجی / ۴ / یجی - یجو - وجو /:

بو شکیلچیلر هم فعالدیر، همده معمولا ایش گورونی بیلدیرر.

مثاللار:

آلیجی - ساتیجی - آتیجی - بیلجی - قوروجو - سوروجو -
 اولدوروجو. فعلین کؤکوسسلی ایله بیتسه، ایکی سسلیدن بیر دوشر.
 مثال: توخوجو - اوخوجو.

تاپشیریق: آشاغیدا کی مصدرلردن «قی» شکیل چیسسی ایله اسملر
دۆزلدیب هر هسینی بیر جملهده ایشله دین: سوزماق. سئومک. سئچمک.
بۆلمک. بیتمک. آسماق. بؤسماق. بیچماق. سیلمک. سرمک. ایچمک.
درمک. اوئماق. دوئماق.

تاپشیریق: آشاغیدا کی مصدرلردن «ی ۴» شکیل چیسسه اسملر
دۆزلدیب جملهلرده دفتریزه یازین: پوزماق. سوزمک. دولماق. کوسمک.
باتماق. اولچک. چاتماق. دوغماق.

تاپشیریق: مصدرلردن «یجی ۴» شکیلچیلریله اسملر دۆزلدیب
جملهلرده یازین:

قوروماق. ساغماق. قیرماق. یارماق. پوزماق. سریمک. توخوماق.
تیکمک. بۆلمک. یوزماق. یوزماق. سئچمک. بیچمک. درمک. اییرمک.
چکمک. مرتب ائتمک. آیرماق. گوزلمک.

۱۶ - اینج - اینج - ونج:

چوخ نادیر مصدرلردن اسملر دۆزلدر. مثاللار: سئوینج - قاخینج.

۱۷ - آجاق - اجک:

یاناجاق - چاپاجاق - تپه جک - سیله جک. قاناجاق. گلجک.

مثاللاردان گوروندو گو کیمی داها چوخ اسم آلت بیلدیریر.

۱۸ - جه:

بو شکیلچی بیر نئچه فعلدن اسم دۆزلدر. مثال: دوشونجه - ایلنجه.

۱۹ - گج:

بو شکیلچی ده غیر فعال دیر. مثاللار: سوز گج .

۲۰ - آج - اج:

غیر فعال شکیلچیدیر. مثال: دویج. تیخاج.

۲۱ - ایر:

غیر فعال بوشکیلچی ایله یالنیز «گلمک» فعلیندن اسم دوزهلر: گلیر.

۲۲- ایج:

بوشکیلچیله «آییرماق» فعلیندن اسم دوزهلر: آییریج.

۲۳- اینتی ۴/ اینتی - اینتی - اونتو - اونتو/

معین بیر ایشین آز مقدارینی بیلدیرن اسملر دوزلدیر. مثاللار:

قازینتی - اینتی - ازینتی - اوغونتو - چورونتو - اویونتو - چینینتی -

گیرینتی - چیرپینتی - چؤ کونتو - گزینتی ...

ماز - مز:

«آر - ار» شکیلچیسینین اینکارینی بیلدیرن بوشکیلچیله دوزهلن

صفتلرین بعضیسی سون زامانلار اسملشیر و اوغلان قیز آدلاری اولور.

مثاللار:

سولماز - دؤنمز - سؤنمز - یئلماز - اولمز - ایلمز.

تاپشیریق: آشاغیداکی مصدرلردن «آجاق ۲» شکیلچیسيله فعلی اسم

دوزلدیب، هر بیرینی بیر جملهده ایشله دیب دفترینیزه یازین:

گلمک - چاپماق - قانماق - یانماق.

تاپشیریق: «قاخینج / سرزنش / - و سئوینج اسملرینین هر بیرینی بیر

جملهده ایشله دین و دفترینیزه یازین.

تاپشیریق: «اینتی ۴» شکیلچیسيله آشاغیداکی مصدرلردن فعلی

اسملر دوزلدین و هر بیرینی بیر جملهده ایشلدرک دفترینیزه یازین:

ایمک - ازیمک - چؤ کمک - قیرمان - اووماق - چورومک.

تاپشیریق: آشاغیداکی مصدرلردن «ماز ۲» شکیلچیسيله فعلی اسملر

دوزلدیب هر بیرینی بیر جملهده ایشله ده رک دفترینیزه یازین:

دؤنمک - سولماق - سؤنمک - ایلمک.

مرگب اسملر

دیلمیزده اوچونجو دسته اسملرده واردیر کی، ایکی و یا نئچه مستقل سۆزدن عمله گلر. بئله سۆزلره مرگب سۆزلر دئییلیر. بئله سۆزلر دیلمیزده چۆخدور. بو کلملر دۆرد جور اولور:

۱- ایکی مستقل کلمه یارانان مرگب سۆزلر: بو سۆزلرین ترکیبلی اسم، صفت، ظرف، اسم فاعیل و سایر اولاییلر. مثلاً: بۆیوک آقا × ستارخان × حاجی لئیلک × آجی چای × ائل گؤلۆ × پلوو سۆزن × سوایلانی × شکر چۆره کی × ایلان قارپیزی × کهللیک اوتو...

۲- بیر سۆزون تکراریندان عمله گلن مرگب سۆزلر. مثلاً: اوزوک - اوزوک × قالا - قالا × کوسا - کوسا × میندی - میندی...

۳- معناجا ضد اولان ایکی سۆزون بیرلشمه سیندن عمله گلن مرگب سۆزلر. مثلاً: وار - یوخ × باجی - قارداش × دره - تپه × یئر - گۆی × آشاغی - یۇخاری × آز - چوخ × آتا - آنا × آنا - بالا × ایت - قورد × قویون - قوزو × آغ - قارا × ائو - ائشیک × سحر - آخشام × گنجه - گوندوز × یاش - قورو × قیز - اوغلان × آرواد - کیشی × ارکک - دیشی × سن - من × ایری - دوز × باش - آیاق × اویان - بویان × آرتیق - اکسیک × آج - توخ × داغ - دره × قار - یاغیش × یاخشی - پیس...

۴- بیر معنالی و بیر معناسیز سۆزون بیرلشمه سیندن عمله گلن مرگب سۆزلر. مثلاً: آدام - مادام × شله - شۆله × قیز - میز × آتا - ماتا × قوجا - مۇجا × ساری - ماری ×...

تاپشیریق: آشاغیدا کی اسملرین هر بیرینه مناسب بیر اسم آرتیرماقلا
اؤنلارین هر بیریندن بیر مرگب سؤز دؤزلدین:
علی - باجی - اسماعیل - حسن - محمد - آقا - رجب - ساققال - قارا -
اکسیک - ایری - آز - ائشیک.

تاپشیریق: آشاغیدا کی اسملرین هر بیرینه بیر اسم آرتیریب مرگب سؤز
دؤزلدین و دفترینیزه یازین:
بؤیوک - قارا - آجی - شیرین - آغ - ایستی - ساری - کیچیک - قورو -
باش.

تاپشیریق: آشاغیدا کی اسملرین هر بیرینه بیر ضد اسم آرتیریب
مرگب اسم دؤزلدین و دفترینیزه یازین:
سحر - یئر - داغ - وئریش - گلن - یوخ - آتا - قیز - آنا - آرواد - ائو -
باش - ال - قاپی - باجی.

تاپشیریق: آشاغیدا کی اسملرین هر بیرینه مناسب معناسیز بیر سؤز
آرتیریب، مرگب اسم دؤزلدین:
کتاب - قلم - باجی - پؤل - اوشاق - آغاج - قارداش - بازار - دیوار -
دفتر - باغ - چای - کبریت - بادام - قاز - قالین - باغچا - دیرک - ات -
قول - آباق - آج - قایچی - باققال - اوت - اؤدون - قویون - اینک - قاش.

اسملر ده منسوبیت

بیر شئین بیر شخصه منسوب و یا عاید اولدوغونو بیلدیرمک اوچون، او شئین اسمینین آخرینه معین شکیل چی آرتیرارلار. مثلاً اگر «کتاب» سؤزونون آخرینه «یم» شکیل چیسى علاوه اولسا، کتابین منه مخصوص اولماسى معلوم اولار، اگر اونون آخرینه «یمیز» شکیل چیسى آرتیرساق، کتابین بیزه مخصوص اولدوغو بیلینر. اگر بو شکیل چیلرله سؤزون آراسینا جمع علامتی اولان «لار» شکیل چیسى ده علاوه ائتسک، کتابلارین منه «کتابلاریم» مخصوص اولدوغو و یا بیزه «کتابلاریمیز» مخصوص اولدوغو بیلینر. منسوبیت مفهومو یارادان بئله شکیل چیلره منسوبیت شکیل چیلری دئییلیر. دیلیمیزده ایشلنن منسوبیت شکیل چیلری شخصلره گؤره بونلاردیر:

۱- بیرینجی شخص تکه منسوب اولاندا:

الف- عاید اولان تک شئی سس سیز ایله بیتسه، منسوبیت علامتی دؤرد چئشیدلی «یم - یم - یم - یم» اولار. مثلاً: کتابیم - تیریزیم - قوزوم - گولوم...-

ب- عاید اولان تک شئی سسلی ایله قورتارسا، ایکی سسلی یان- یانا گله بیلمه دیگی اوچون، یوخاریداکی شکیل چیلرین سسلیلری دؤشر و منسوبیت علامتی فقط «م» قالار. مثلاً: آنام + باجیم + آتام + نهم + قوزوم + ...-

ج- عاید اولان شئی جمع اولسا، اسمه «لار - لر» جمع علامتی

علاوه اولار و اوندان سوئرا منسوبیت علامتی «یم - یم» گلر. قوزولاریم + باجیلاریم + گوللریم + نئلریم + ائولریم...

۲- بیرینجی شخص جمعه منسوب اولاندا:

الف- عاید اولان تک شئی سس سیزله بیتسه، منسوبیت علامتی دورد چئشیدلی «یمیز ۴»/ یمیز - یمیز - یموز - یموز - یموز - یموز. مثلاً: کتابیمیز + وطنیمیز + یوردوموز + گولوموز...

ب- عاید اولان تک شئی سسلی ایله بیتسه، ایکی سسلی یان - یانا گله بیلمه دیگی اوچون، یوخاریدا کی شکل چیلرین بیرینجی سسلی لری دوشر و منسوبیت علامتلی «میز - میز - میز - میز» اولار. مثلاً: آنامیز + نهمیز + قوزوموز + گوزگوموز...

ج- عاید اولان شئی جمع اولسا، اولجه اسمه جمع علامتی «لار - لر» علاوه، اولار و اوندان سوئرا فقط ایکی چئشیدلی «یمیز - یمیز» منسوبیت شکل چیسسی آرتیریلار. مثلاً: کتابلاریمیز + قویونلاریمیز + آنالاریمیز + نئلریمیز...

۳- ایکینجی شخص تکه منسوب اولاندا:

الف- عاید اولان تک شئی سس سیزله بیتسه، منسوبیت علامتی دورد چئشیدلی «ین ۴»/ ین - ین - ین - ین - ین - ین. مثلاً: کتابین + وطنین + یوردون + گولون...

ب- عاید اولان تک شئی سسلی ایله بیتسه، ایکی سسلی یان - یانا گله بیلمه دیگی اوچون، یوخاریدا کی شکل چیلرین سسلیلری دوشر و منسوبیت علامتی یالنیز «ن» قالار. مثلاً: آنان + نهن + قوزون + گوزگون...

ج- عاید اولان شئی جمع اولسا، اولجه اسمه جمع علامتی اولان «لار - لر» شکل چیسسی آرتیریلار و اوندان سوئرا ایکی چئشیدی «ین - ین»

منسوبیت شکیل چیسینی علاوه اندرلر. مثلاً: کتابلارین + ننهلرین + قوزولارین + گوللرین...

۴- ایکینجی شخص جمعه عاید اولاندا:

الف- عاید اولان تک شئی سس سیزله بیتنده، منسوبیت علامتی دورد چشیدلی «ینیز = یز = یز» / «ینیز = یز = یز - یز - ونوز = ونوز = وز / اولار. مثلاً: کتابینیز = کتابیز + وطنینیز = وطنیز + یوردونوز = یوردوز + سوزونوز = سوزوز...

ب- عاید اولان تک شئی سسلی ایله بیتسه، ایکی سسلی یان - یانا گله بیلمه دیگی اوچون، یوخاریدا کی شکیل چیلرین بیرینجی سسلیلری دوشرو منسوبیت علامتلی «نیز = ز - نیز = ز - نوز = ز - نوز = ز» اولار. مثلاً: آنانیز = آناز + ننهیز = ننهز + قوزونوز = قوزوز + گوزگونوز = گوزگوز...

ج- عاید اولان شئی جمع اولسا، اولجه اسمه جمع علامتی «لار - لر» علاوه اولار و اوندان سونرا فقط ایکی چشیدلی «یز - یز» منسوبیت علامتلی ریندن بیر قوشولار. مثلاً: آنالاریز + ننهلریز + قوزولاریز + گولریز...

۵- اوچونجو شخص تکه عاید اولاندا:

الف- عاید اولان تک شئی سس سیزله بیتسه، منسوبیت علامتی دورد چشیدلی «ی = ی / ی - ی - و / اولار. مثلاً: کتابی + وطنی + یوردو + سوزو...

ب- عاید اولان تک شئی سسلی ایله بیتسه، ایکی سسلینی بیر - بیریندن آیرماق اوچون کلمه ایله شکیل چی آراسیندا «س» حرفی علاوه اولار. مثلاً: آناسی + نهسی + آرزوسو + قوزوسو + گمیسسی + باجیسسی...

ج - هم عاید اولان شی، همده شخص جمع اولاندا، اولجه اسمه جمع علامتی «لار - لر» علاوه اولار و اولندان سونرا ایکی چشیدلی /ئ - ی / شکل چیس قوشولار. مثلاً: آنالاری + ننه لری + آرزولاری + گوللری + یوردلاری. شخصین تک و یا جمع لیگی اسمدن اول گلن عوضلیکدن بیلینر.

اسملرین یونخاریدا گؤستریلن منسوبیت علامتلرینی آشاغیداکی جدوللرده خلاصه اتمک اولار.

بیرینجی جدول: شخص و منسوب شی تک

اوچونجو شخص	ایکینجی شخص	بیرینجی شخص	
کتاب + ی قلم + ی یورد + و سوز + و	کتاب + ی قلم + ی یورد + و سوز + و	کتاب + یم قلم + یم یورد + وم سوز + وم	سس سوزله بیته
آنا + سی ننه + سی آرزو + سو سوزو + سو	آنا + ن ننه + ن آرزو + ن سوزو + ن	آنا + م ننه + م آرزو + م سوزو + م	سسی ایله بیته

ایکینجی جدول: شخص جمع و منسوب شی تک

اوچونجو شخص	ایکینجی شخص	بیرینجی شخص	
(اؤنلارین) کتاب + ی (اؤنلارین) قلم + ی (اؤنلارین) یورد + و (اؤنلارین) سوز + و	کتاب + ینیز = یز قلم + ینیز = یز یورد + ونوز = وژ سوز + ونوز = وز	کتاب + یمیز قلم + یمیز یورد + وموز سوز + وموز	سس سوزله بیته
(اؤنلارین) آنا + سی (اؤنلارین) ننه + سی (اؤنلارین) آرزو + سو (اؤنلارین) سوزو + سو	آنا + نیز = ز ننه + نیز = ز آرزو + نوز = ز سوزو + نور = ز	آنا + میز ننه + میز آرزو + موز سوزو + موز	سسی ایله بیته

اۆچونجو جدول: شئی جمع و شخص تک

اۆچونجو شخص	ایکینجی شخص	بیرینجی شخص	
(اۆنون) کتاب + لار + ی	کتاب + لار + ین	کتاب + لار + یم	سس سیزله یتسه
(اۆنون) قلم + لر + ی	قلم + لر + ین	قلم + لر + یم	
(اۆنون) یورد + لار + ی	یورد + لار + ین	یورد + لار + یم	
(اۆنون) سوز + لر + ی	سوز + لر + ین	سوز + لر + یم	سسی ایله یتسه
(اۆنون) انا + لار + ی	انا + لار + ین	انا + لار + یم	
(اۆنون) ننه + لر + ی	ننه + لر + ین	ننه + لر + یم	
(اۆنون) آرزو + لار + ی	آرزو + لار + ین	آرزو + لار + یم	
(اۆنون) سورو + لر + ی	سورو + لر + ین	سورو + لر + یم	

دۆردونجو جدول: شخص و منسوب شئی جمع

اۆچونجو شخص	ایکینجی شخص	بیرینجی شخص	
(اۆنلارین) کتاب + لار + ی	کتاب + لار + ینیز = یز	کتاب + لار + یمیز	سس سیزله یتسه
(اۆنلارین) قلم + لر + ی	قلم + لر + ینیز = یز	قلم + لر + یمیز	
(اۆنلارین) یورد + لار + ی	یورد + لار + ینیز = یز	یورد + لار + یمیز	
(اۆنلارین) سوز + لر + ی	سوز + لر + ینیز = یز	سوز + لر + یمیز	سسی ایله یتسه
(اۆنلارین) انا + لار + ی	انا + لار + ینیز = یز	انا + لار + یمیز	
(اۆنلارین) ننه + لر + ی	ننه + لر + ینیز = یز	ننه + لر + یمیز	
(اۆنلارین) آرزو + لار + ی	آرزو + لار + ینیز = یز	آرزو + لار + یمیز	
(اۆنلارین) سورو + لر + ی	سورو + لر + ینیز = یز	سورو + لر + یمیز	

بیلیمک لازیمدیر کی، جدولده وئریلن سؤزلر معمولاً موافق ضمیرلرله ایشلنر. مثلاً: منیم قلملریم - اۆنون آرزولاری - سنین آنان - بیزیم وطنیمیز - اۆنون کتابلاری...

تاپشیریق: آشاغیدا کی اسملره، بۆتون شخصلرده منسوبیت شکیل چیلرینی قوشوب دفتریزه یازین:

اوتاق + ائو + اویون + گۆز + وطن + دیل.

تاپشیریق: آشاغیدا کی اسملره شخصلره گۆره منسوبیت شکیل چیلری
قوشوب دفتریزه یازین:

بابا + کۆلگه + قایا + اۆلکه + قوزو + چاتی / ایپ / باجی + سۆرو.
تاپشیریق: آشاغیدا کی اسملره جمع علامتلری قوشون و سوترا شخصلره
گۆره منسوبیت شکیل چیلری آرتیرین: داغ. دیل. قول. آغاج. یارپاق. آت.
قویون.

تاپشیریق: آشاغیدا کی اسملره ایکینجی شخص منسوبیت
شکیل چیلرینی هم تکهده همده جمعه آرتیریب دفتریزه یازین:

قالا + کۆزه + قوناق + قوهوم + کۆمکچی + تایا.
تاپشیریق: نقطه لرین یثرینه لازیم اولان منسوبیت شکیل چیسى قوشون و
دفتریزه یازین:

منیم وطن... + اوتلارین بابالار... + بیزیم ائو... + سیزین باشماق... +
اوتون یولداش... + یولداشیمین ننه... + شهریارین خیدر بابا... + منیم
کتاب... + سولمازین دفترلر...

تاپشیریق: اسملری دفتریزه کۆچورون و هره سینین اولینده مناسیب
ضمیر یازین:

وطنیم + باغیز + پالتاریمیز + کتابلاری + هشیواسی + گۆزوم +
دفتریز + ائولری + آنان + قلملرینیز + باجیلارین + الی + شالیم.

اسملرین حاللاری

اسملر همیشه بیر شکلده ایشلمنز، چوخ وقت اونلارا شکیل چیلر قوشولار. مثلاً: وطنه + وطنی + وطنده + وطندن... بورادا وطن کلمه سینین معناسی عوض اولمور بونا گوره ده بو شکیل چیلره سؤزد گیشدیرجی شکیل چیلر دئییلیر. اسملرین بو شکیل چیلری قبول ائتمه سی یالنیز جمله داخلینده اولار. جمله ده ایشلنن فعلین طلبینه گوره بو شکیل چیلر فرق ائدر. مثلاً اگر جمله ده «آلدییم» فعلی اولسا، او فعلین طلبی نتیجه سینده جمله ده آلینان شئین آدینین آخریته «ی» شکیل چیسى علاوه اولمالیدیر. من کتابی آلدییم.

اسملرین جمله داخلینده بئله مختلف شکیل لره دو شمه سینه اسمین حاللاری دئییلیر. دیلیمیزده اسمین آلتی حالی واردیر:

۱- آدلیق حال: بو حال اسمین بیرینجی شکلی و آدیدیر و شکیل چیسى اولماز. بو حال اسمین آدی اولدوغو اوچون، اونا «آدلیق حالی» دئییلیر. بو حال «کیم؟» و «نه؟» سوالینا جواب وئرر. مثلاً: آنا. کیم؟. کتاب. نه؟

۲- ییه لیک حال: بو حال ایکی شئی آراسیندا صاحب لیک، ییه لیک مضمونو بیلدیریر. مثلاً: فضولینین غزلی، باقرخانین مردلیگی، شهریارین حیدر باباسی تر کیبلرینده فضولی «غزلین»، باقرخان «مردلیگین» و شهریار «حیدر بابانین» صاحبی، ییه سیدیر. تر کیبلرین بیرینجی سؤزلرینین آخریندا کی شکیل چیلر بو شخصلرین ییه و یا صاحب اولدوقلارینی بیلدیریر. بونا گوره ده بو شکیل چیلره ییه لیک شکیل چیلری

و بو حالا ییھلیک حالی دئییلیر. بو حالدا اولان اسملر «کیمین؟» و یا «نہین؟» سئوالینا جواب وئرر. مثلاً کیمین غزلی؟ - فضولینین.

بو حالین شکیل چیلری آشاغیدا کیلاردان عبارتدیر:

الف - اگر اسم سس سیز حرفله بیتسه، کلمه نین سون سسلی سی ایله موافق دورد چئشیدلی «ین ۴» ایشلنر. مثلاً: آذربایجانین. ائلین. دؤستون. گولون...

ب - اسم سسلی حرفله بیتسه، گئنه ده یوخاریدا کی شکیل چیلر ایشلنر. اما بورادا ایکی سسلی حرف یان - یانا گلیر، اونلاری بیر - بیریندن آیرماق اوچون بیر «ن» حرفی اونلارین آراسینا علاوه ائدرلر. مثلاً: آتا + ن + ین - کوچنن - دیرینن - باجینن - کوزمین - تنگنن...

بو حالدا اسم جمع اولاندا، جمع علامتی «لار - لر» دن سونرا فقط ایکی چئشیدلی «ین - ین» شکیل چیلریندن بیر یازیلار. مثلاً آنالارین - اولکلرین...

۳ - یؤنلوک حال: بو حال ایش و حرکتین جهتینی و یا هدفینی بیلدیریر، اوزوده «هارا؟» و یا «نہیه؟» سئوالینا جواب وئرر. مثلاً: باغا گئدیرم. هارا گئدیرم؟ «باغا» کتابا باخیرام. نہیه باخیرام؟ - کتابا.

بو حالین شکیل چیلری بونلاردیر: الف - سس سیز حرفله بیتن اسملرین سون سسلی سی قالین اولسا، یؤنلوک حال شکیلچیسى «آ» و اگر سون سسلی سی اینجه اولسا، علامتی «ه» اولار. مثلاً: آغاچا + ائوه + شهره + داغا + دانشگاه...

ب - سسلی حرفله بیتن اسملرده، ایکی سسلینی بیر - بیریندن آیرماق اوچون، یوخاریدا کی شکیل چیلرله اسملرین آراسیندا «ی» سس سیز حرفی علاوه اولار. مثلاً: آنا + ی + ا - نہیه - سورویه - باجیا - دایی یا - کوچہیه...

اسملر جمع اولاندا اولجه جمع علامتی «لار - لر» اسمه قوشولار و اوندان سوئرا «آ - ه» شکیل چیلریندن بیرری علاوه اولار. مثلاً: آنالارا - کتابلارا - کوچهلره...

۴ - تاثیرلیک حال: بو حال او اشیانی بیلدیرر کی، فعلین تاثیر اؤنون اؤستونه دؤشر. بونا گؤره ده بو حالا «تایرلیک حالی» دئییلیر. بو حالدا ایشلنن اسملر «کیمی؟» و «نهیی؟» سئوالینا جواب وئرر. مثلاً: معلمی گؤردوم. کیمی گؤردوم؟ معلمی. شعرى اوخودم. نهیی اوخودوم؟ - شعرى. بو حالین شکیلچیلری بونلاردیر.

الف - اسم سس سیز حرفله قورتارسا، دؤرد چئشیدلی «ی» / «ئ» - «ؤ» - «و» / شکیل چیلردن بیرری اسمه قوشولار. مثلاً: وطنی - اوتاغی - دؤزو - گؤزو...

ب - اسم سسلی حرفله بیتسه، ایکی سسلینی بیرری - بیریندن آیرماق اؤچون، یوخاریدا کی شکیل چیلرله اسمین آراسیندا بیر «ن» حرفی علاوه اولار. مثلاً: آنانی - بیهنی - کۆرپهنی - قوزونو - دویونو - اؤزگهنی...
اسم جمع اولاندا جمع علامتی «لار - لر» دن سوئرا ایکی چئشیدلی «ئی - ئی» شکیل چیسیندن استفاده اولار. مثلاً: بابالاری - ائولری - آغلاری - کۆزطری...

۵ - یئرلیک حال: بو حالدا اولان اسم ایشین و یا حرکتین باش وئردیگی یئر بیلدیریر. بونا گؤره ده یئرلیک حالی آدلانیر. بو حالدا اولان اسملر «کیمده؟»، «نهده؟» و یا «هارادا - هاردا» سواللاریندن بیرینه جواب وئرر. مثلاً: سولماز کتابدا اوخودو. هارادا اوخودو؟ - کتابدا.

بو حالین شکیل چیلری بونلاردیر:

الف - اسمین سون سسلیسی قالین اولسا، علامتی «دا» اولار. مثلاً: آنادا + یورددا + باغدا + باجیدا + بولاقددا...

ب- اسمین سون سسلیسی اینجه اولسا، علامتی «ده» اولار. مثلاً:
 ائوده + چۆلده + ننهده + چمنده + کۆردهده + گۆلده + قلمده...
 اسملر جمع اولاندا همان شکیل چیلر جمع علامتیندن سونرا ایشلنر.
 مثلاً: اوتاقلاردا - ائولرده...

۶- چینخیشلیق حال: بو حال ایش و یا حرکتین چینخدیغی نقطهنی بیلدیریر. بونا گۆردهده اونا چینخیشلیق حالی آدی وئر یلمیشدیر. اسملر بو حالدا اولاندا «گیمدن؟»، «نهدن؟» و یا «هارادان؟» سئواللاریندان بیرینه جواب وئرر. مثلاً: آیدین مکتبدن گلدی. آیدین هارادان گلدی؟ - مکتبدن. بو حالین شکیل چیلری بونلاردیر:

الف- اسمین سون سسلیسی قالین اولسا، علامتی «دان» اولار.
 مثلاً: آنادان + سولمازدان + اودوندان + ...

ب- اسمین سون سسلیسی اینجه اولسا، علامتی «دن» اولار.
 مثلاً: نهدن - ائودن - الدن - مدرسهدن - گۆندن...

اسملر جمع اولاندا همان شکیل چیلر جمع علامتلی «لار - لر» دن سونرا گلر. مثلاً: بابالاردان + کۆرپهلردن + اوزاقلاردان + ننهلردن...
 یوخاریدا گۆستر دیگیمیز اسمین آلتی حالی و اونلارین شکیل چیلرینی آشاغیداکی جدولده گۆرمک اولار:

حاللار و حال لائما شکیل چیلری

سسلی ایله بیتن اسملر		سس سیزله بیتن اسملر		حاللار
قالین سسلی	اینجه سسلی	قالین سسلی	اینجه سسلی	
یارما	کۆکه	ال	ا	ادلیق
یارما + نین	کۆکه + نین	ال + نین	ا	یهلیک
یارما + یا	کۆکه + یه	ال + ه	ا	یۆنلۆک
یارما + نی	کۆکه + نی	ال + ی	ا	تأثیرلیک
یارما + دا	کۆکه + ده	ال + ده	ا	یئرلیک
یارما + دان	کۆکه + دن	ال + دن	ا	چینخیشلیق

اسملر هم منسوبیت، همده حال شکیلچیسی قبول ائندنده، اولجه
منسوبیت و اونندان سونرا حال شکیل چیلری یازیلار. مثلاً: قارداش +
یم + ا = قارداشیم؛ قارداش + یمیز + دا؛ قارداش + لار + یزدان؛ قارداش
+ ین + ی = قارداشینى...

تاپشیریق: آشاغیدا کی اسملری حاللا ندیرین و هر حالین سئوالینی
تکرار ائدین: آیدین + بابک + بؤلوک + دهنیز + دالغا + خالا.
تاپشیریق: آشاغیدا کی اسملری حاللا ندیرین و دفتریزه یازین:
قوروق + چورک + قارتال + هاچا + کورپه + اینک + آخشام.
تاپشیریق: اوخویون و نقطلرین یغرتنه بوراخیلیمیش حال شکیل چیلرینی
یازین:

ناغیل لار... بیزیم اولو بابالاریمیز، چوخ قدیم زمانلار...، هله یازی
اولمایان وقتلر... یارادیبلار، آغیز... آغیز... گنچمن بو ناغیل لار... ایندی ده
ننلر، بابالار، آنا - آتالار او شاقلار... دانیشیرلار. / محبت داستانلاری /

تاپشیریق: سس سیزله بیتن آشاغیدا کی اسملری شفاهی حالدا
حاللا ندیرین: اریک. جیب. تۆک + آت + بالیق + شرق + داش.
تاپشیریق: سس سیزله بیتن آشاغیدا کی اسملری حاللا ندیریب یازین و
شکیل چیلرینین آلتیندان خط چکین:

یئل + تۆز + دوداق + کۆلک + قاناد + شاهید + قازان.

تاپشیریق: سسلی حرفله بیتن آشاغیدا کی سؤزلری حاللا ندیریب
دفتریزه یازین و شکیل چیلرین آلتیندان خط چکین:

دولما + آستی + چکمه + وورغو + آلما + باجی.

تاپشیریق: آشاغیدا کی اسملری مناسب فعللرله ایشلایب تأثیرلیک
حالدا یازین:

کتاب + آنا + او شاق + دیوار + آلما + دری + بایراق +

تاپشیریق: آشاغیدا کی اسملره اوچونجو شخص تک منسوبیت

شکیل چیلری آرتییریب حاللا ندیرین: کۆینک، سانجاق، قۆل، دیرناق،
تاپشیریق: اسملره منسوبیتین بیرینجی شخص جمعینی آرتییریب
حاللا ندیرین:

باجی + دیش + آياق + ساچ + کهلیک.

تاپشیریق: شعری ازبرله یین و حال شکیل چی لرینین آلتیندان خط
چکیب خالینی گۆشترین:

من سنین تک داغا سالدیم نفسی، سنده قایتار گۆیلره سال بو سسی،
بایقوشون دا دار اولماسین قفسی،

بوردا بیر شیر داردا قالیب باغیریر، مروتسیز انسانلاری چاغیریر.
/شهریار/

تاپشیریق: آشاغیدا کی اسملری، منسوبیت شکیل چیلری علاوه
ائتدیکن سونرا، حاللا ندیرین:

دیل - قانا - قوناق - کۆریه - دیلک - وطن.

منسوبیت و حال شکیل چیلری پیرلیکده

منسوبیت و حال شکیل چیلری نین هر ایکسی اسمه قوشولدوقدا اول منسوبیت و اونون آردینجا حال شکیل چیلری گلر. بو ایکی شکیل چی اسملره آرتیریلاندا، ایکینجی شخص تکده، ادبی دیلیمیزین نورمالاريله، ییهلیک، یؤنلوک و تاثیرلیک حاللاریندا بیر سیرا دولاشیقلیقلار مثیدانا گلیر. بو دولاشیقلیقلارلا راستلاشان خلقیمیز، اکثر ایران آذربایجانلی لهجهلرینده، اونو آرادان قالدیرماق اوچون همین اوچ حالدا «ین» منسوبیت شکیل چیسین «ن» حرفینی «واو» حرفینه چتویریرلر. فیکریمیزجه خلقیمیزین یاراتدیغی بو عاقلاته قایدا ادبی دیلیمیزین صرفینده اؤز عکسینی تاپمالیدیر.

بو مسئلهنی تام آیدینلاشدیرماق و دولاشیقلیقلاری عیانی شکیلده گؤسترماق مقصدیله، سسلی و سس سیزله بیتن آلتی اسمین، یالنیز ایکینجی شخص تکینی، منسوبیت شکیل چیسینی قوشدوقدان سونرا، حالاندیریریق:

۱- قالین دوداقلانانلاردا

سسلی ایله بیتن		سس سیزله بیتن		حاللار
ادبی دیل	تبریز لهجهسی	ادبی دیل	تبریز لهجهسی	
اوغرو * ن	اوغرو * ن	اودون * ون	اودون * ون	ادلیق
اوغرو * و * ون	اوغرون * ون	اودونو * و * ون	اودونون * ون	یهلیک
اوغرو * و * ا	اوغرون * ا	اودونو * و * ا	اودونون * ا	یؤنلوک
اوغرو * و * و	اوغرون * و	اودونو * و * و	اودونون * و	تایرلیک
اوغرون * دا	اوغرون * دا	اودونون * دا	اودونون * دا	یترلیک
اوغرون * دان	اوغرون * دان	اودونون * دان	اودونون * دان	چیشیلیق

۲ - قالین و اینجه دوداقلانمایانلار

حاللار	سس سیزله بیتن	سسللی ایله بیتن
ادلیق	ادبی دیل	تبریز لهجه سی
یه لیک	قارداش * ین	ال * و * ن
یۆنلۆک	قارداشین * ین	الیه * و * ین
تأثیر لیک	قارداشین * ا	الیه * و * ه
یئر لیک	قارداشین * ی	الیه * یو * ی
چیخیشلیق	قارداشین * دا	ال * و * ده
	قارداشین * دان	ال * و * دن

۳ - سسللی ایله بیتن / قالین دوداقلانمایان و اینجه دوداقلانان /

حاللار	قالین سسللی ایله بیتن	اینجه سسللی ایله بیتن
ادلیق	ادبی دیل	تبریز لهجه سی
یه لیک	آنا * ن	هولو * ن
یۆنلۆک	آنا * ز * ین	هولو * ز * ون
تأثیر لیک	آنا * ز * ا	هولو * ز * و * ه
یئر لیک	آنا * ز * ی	هولو * ز * و * ی
چیخیشلیق	آنا * ز * دا	هولو * ز * ده
	آنا * ز * دان	هولو * ز * دن

بو جدوللرده ایکی مسئلهیه دقت ائتمک لازیمدیر:

۱ - بیرینجی، بشینجی و آلتینجی حاللاردا کی وضعیت.

۲ - ایکینجی، اوچونجو و دؤوردونجو حاللاردا کی وضعیت.

۱ - بیرینجی مسئله ایله علاقه دار قئید اولونمالیدیر:

الف) اسمین سون هئجاسیندا دوداقلانان سسللی اولدوقدا / هم قالین، هم اینجه، هم سسللی همده سس سیزله بیتن / ادبی دیلیمیز ایله تبریز لهجه سی عینی اولور، یعنی «واو» حرفینه احتیاج دویولمور. بیرینجی جدول و اوچونجو جدولین ایکینجی قسمتی. گئنه ده نئچه مثال:

(قالین دوداقلانانلاردا: یوردون - یوردوندا - یوردوندان.

اینجه دوداقلانانلار: گوزگون - گوزگونده - گوزگوندن.

ب) بو اوچ حالدا /آدلیق - یئرلیک - چینخیشلیق / سسلیلری
دوڭداقلانمایان اولان اسم سس سیز ایله بیتنده /قالین و اینجه / «ین» منسوبیت
شکیلچیسینین «ی» سسی «ؤ - و» سسینه چئوریلیر. ایکینجی جدولده
اولدوغو کیمی: قارداشون - الون...

لاکن اسم دوڭداقلانمایان سسلی ایله بیتنده /آنا - دایی - ننه -
عمی /، شکیلچیده «ی» حرفینین اولماماسی اوچون، تبریز لهجه سینده
اسمین سون حرفی اولان «آ، ی» سسینی «ؤ - و» سسینه چئوریرلر،
نتیجه ده ایسه هم کلملرین اصیل ترکیبی، همده دیلیمیزین آهنگ قانونو
پوزولور. مثلاً اوچونجو جدولده اولدوغو کیمی «آنون» و یا «بابون»،
«ننون» «آنوندا»، «بابوندا»، «نننوخده»، «آنوندان»، «نننوندن»،
«اولکوندن»...

بو دئدیکلریمیزدن نتیجه چیخارداراق دئییه بیلریک:

۱- سون هئجاسیندا دوڭداقلانان /قالین و یا اینجه / سسلی اولان
اسملرین / هم سسلی، همده سس سیزله بیتن / ایکینجی شخص تکینه
منسوبیت شکیلچیسى قوشوب حالاندير ديقدا، ادبی دیلیمیزله تبریز
لهجه سی آراسیندا هئچ بیر فرق اولمور، خلقیمیز ادبی دیلیمیزده اولدوغو
کیمی تلفظ ائدیر.

۲- سون هئجاسیندا دوڭداقلانمایان /قالین و یا اینجه / سسلی اولان
اسملرین ایکینجی شخص تکینه منسوبیت شکیلچیسى آرتیراندا، ادبی
دیلیمیزله تبریز لهجه سی آراسیندا فرق اولور و ادبی دیلین «ین»
شکیلچیسینین «ی» سسی «ؤ» و یا «و» سسینه چئوریلیر و آهنگ قانونو
پوزولور.

۳- دوڭداقلانمایان سسلیلرله /قالین و یا اینجه / قورتاران اسملرین
ایکینجی شخص تکینه منسوبیت شکیلچیسى آرتیراندا، ادبی دیل

قايدالارينا گۆره، كلمه لرین سون حرفی /آ - ە/ د گیشمز، لاکن تېریز لهجه سینده بو اسم لرین سون سسلیسی /ؤ - و/ سس لرینه چئوریلیر، کلمه لرین سس قۇرولوشو عوض اولورو دیلیمیزین آهنگ قانونو پۇزولور. بو اوچ خصوصیتی نظره آلاق دئمک لازیمدیر کی، اسملره منسوبیت شکیل چیسى آرتیراندا، ایکینجی شخص تکین «آدلیق، یترلیک، چینخیشلیق» حاللاریندا ادبی دیلیمیزین نورمالارینی رعایت ائتمک دوغرو و لازیمدیر، اونا گۆره کی، تېریز لهجه سینى رعایت ائتدیکده هم بعضی کلمه لرین ترکیبینه خلل گلیر، همده دیلیمیزین آهنگ قانونو پۇزولور.

۲- ایکینجی مسئله ایله علاقه دار قئید اولونمالیدیر:

الف) جدوللرده کی حالاندر مالاردان گۆرونور کی، «ییهلیک، یؤنلوک، تأثیرلیک» حاللاریندا منسوبیتین «ین» و یا «ن» شکیل چیلرینین «ن» سسی «واو» سسینه چئوریلیمیشدیر، یعنی ادبی دیلیمیزین بورا ایله علاقه دار قایداسی پۇزولموشدور، لاکن بو حال ادبی دیلیمیزده همین بو چرچیووده اولان بؤیوک دولاشیقلیغین قاباغینی آلیر اونو آرادان آپاریر و آهنگ قانونودا پۇزولمور. بو دولاشیقلیقلار آشاغیدا کیلاردان عبارتدیر. مسئلهتی تام عیانی لشدیرمک مقصدیله سۆزلری فارسجا ترجمه لرله وئره جیک.

۱- ییهلیک حالدا:

ایکینجی جدولده «قارداشینین (کتابی)» / کتاب برادرت/ و «الینین (دیرناغی)» / «ناخن دستت» معناسیندا دیر. لاکن ترکیبدن اول «سنین» عوضلیگی اولماسا، بونلارین معناسی «کتاب برادرش» و «ناخن دستش» کیمی، یعنی اوچونجو شخص تکدهده باشا دوشوله بیلر. ها بئله اوچونجو جدولده «آنا» و «هولو» کلمه لرینده.

ها بئله بیرینجی جدولده «اؤدونونون (خارواری)» سۆزونون

بۇرادا کی معناسی «خروار هیزمت» دیر، لاکن او همدە «خروار هیزمت» معناسی وئره بیلر. «اوغرونون (گناهی) ترکیبی بوجدولده «گناه دزدت» معناسیندا دیر، لاکن او اوزوندن اول «ستین» عوضلیکی اولمادیقدا، «گناه دزد» معناسی دا وئره بیلر.

۲ - یۇنلوک حالدا:

«قاراداشینا» سۆزو هم «به برادرت» همدە «به برادرش»؛ «الینه» سۆزو هم «به دستت» همدە «بدستش» معناسیندا، «اودونونا» سۆزو هم «به هیزمت» همدە «به هیزمتش» معناسیندا باشا دوشوله بیلر.

۳ - تأثیرلیک حالدا:

«قارداشینى» سۆزو هم «برادر ترا» همدە «برادرشرا»؛ «الینى» سۆزو هم «دسترا» همدە «دستش را» معناسیندا؛ «آتانى» سۆزو هم «پدر ترا» همدە «پدر را» معناسیندا؛ «اودونونو» سۆزو هم «هیزم ترا» همدە «هیزمشرا» معناسیندا؛ «اوغرونو» سۆزو هم «دزد ترا» همدە «دزد را» معناسیندا باشا دوشوله بیلر.

ادبی دیلیمیزین نورمالاری ایله باش وئرن بوتون بو دؤلاشیقلاری آرادان قالدیرماق اوچون تبریز لهجه سینده خلقیمیز ایکنجی شخص منسوبیت شکیل چیسى «ین - ن» نین «ن» حرفینى «واو» حرفینه چئویر میشدیر. بیزجه خلقین بوایشی منطقی و عاقلانه دیر و ادبی دیلیمیزده نظره آلینمالیدیر.

قئید ائتمک لازیمدیر کی، «آ - ی - ه» ایله بیتن اسملرده، یۇنلوک حالدا / آتانا - ننه... / دؤلاشیق توره نمیر، لاکن بو اوچ حالین بوتون قالان یئرلرینده دؤلاشیق توره تدیگی اوچون اونلارین هر اوچونده «ین» شکیل چیسینین «ن» حرفینى «واو» حرفینه چئویرمک مقصده اوغون دور. بیرده اونا گؤره کی، بوایشه دیلیمیزین آهنگ قانونودا پوزولمور.

تاپشیریق: آشاغیدا کی کلملره، ایکینجی شخص تک منسوبیت
شکیل چیسى آرتیراندان سونرا اونلاری حاللا ندیریب دفتریزه یازین و ادبی
دیلمیزله تبریز لهجسینین فرقلرینی گؤستریب آلتیندان جیزیق چکین.
اوتاق - چیچک - یاتاق - چوره ک - یاناق - پتک.

تاپشیریق: آشاغیدا کی سؤزلره یالنیز ایکینجی شخص تک منسوبیت
شکیل چیسى آرتیریب تبریز لهجسی اساسیندا حاللا ندیرین و اونلارین ادبی
دیلمیزله فرقلرینی گؤسترین:

بابا - تایا - گۆلکه - شپه - اولکه - قایا - بیه - تپه - پنجره -

تاپشیریق: آشاغیدا کی کلملره ایکینجی شخص تک منسوبیت
شکیل چیلری آرتیراندان سونرا حاللا ندیرین و هارادا «ن» حرفینین «واو»
حرفینه چئوریلمهسینی گؤستریب آلتیندان جیزیق چکین:
قویو - دیری - سله - دیلک - قولتوق - آغیز - آلاو.

حال شکیل چیلرینین مختلیف معنالی سۆز یاراتماسی

اسملرده حال آنلایشی اولدوقجا گئیش احاطه دایر سینه مالیک بیر مفهوم دور. بو آنلام اسمی، صفتی، سایی، عوضلیگی، فعلی اسملری، فعلی صفتلری و مصدری احاطه ائدن بیر مفهوم دور. طبیعیدیر کی، صفت، سایی و باشقا نطق حصه لری یالنیز اسم لشدیکدن سونرا حال شکیلچیلرینی قبول ائده بیلر.

هر کلمه جمله داخلینده معین بیر وظیفه داشیمالیدیر. اسملر ایسه هر شئید ن اول جمله نین مبتداسی اولار. جمله نین مبتداسی اولماق او دئمکدیر کی، اسم فعل ایله گۆزه گۆرونمز نحوی علاقه یه گیرر، یوخسا اونلار بیر جمله یه سیغیشا بیلمز. بئله نحوی علاقه یه گیرن هر مبتدا و خبر جمله نین اساس ایکی ستونو حساب اولور. معین جمله نین مختلیف جهت لردن عضو اولماق ایسته یین هر بیر کلمه، جمله نین اساس ستونلاری اولان مبتدا و خبر له معین علاقه یه گیرمه دن، اونلار لا مربوط اولمادان او جمله نین عضو اولما بیلمز. همین بو مختلیف علاقلرین طلبینه گۆرده جمله لرده مختلیف اسملرین هر سی معین حالدا اولوب و معین حال شکیلچیلیسی قبول ائتملی اولور. گۆزه گۆرونمه یین بو تون بو علاقلره نحوی علاقلر دئییلیر.

مثال اوچون «گۆرورم» فعلینی نظره آلاق. بو فعلین مضمونو ائله دیر کی، «نهیی» سوالینی طلب ائدیر. بو سۆرویا جواب وئرن مثلاً «داغ» کلمه سی «داغی» شکیلینده، یعنی تأثیر لیک حالدا اولمالیدیر. «من داغی گۆرورم» جمله سینده «گۆرورم» فعلینین نتیجه سی «داغ» کلمه سینه متوجه اولدوغو اوچون او اسم «ی» قبول ائتملی اولموشدور.

یا خود بیر اسمہ صاحبلیک، ییه یک حالتی یاپیشدیر ماق اوچون او اسمہ «ین» شکیلچیسی، یعنی ییهلیک حال شکیلچیسی آرتیر ماق لازیمدیر.

بو دندیکلریمیزده کلمهلرین ظاهری دگیشمه لری صرفی، لاکن اونلارین آراسیندا کی گۆزه گۆرونمز معنوی علاقهلری نحوی علاقهلردیر. بورادان نتیجه چیخارداراق دئمک لازیمدیر کی، اسمین حالانماسی هم صرف علمی، همده نحو علمینه عاید بیر مسئلهدیر. اسملرین ظاهری، گۆزه چارپان ده گیشیکلیکلریندن بحث ائدن علم صرف علمیدیر و بیز اونلاریله تانیشتیق. لاکن جمله داخیلینده کی کلمهلرین روللاری، بیری بیریله علاقهلری، نه وظیفه یه مالیک اولمالاری و سایره بو کیمی داها اساسی مسئله لری بیلمه دن اؤیرندیکلریمیز اولدوقجا سطحی و صوری اولار. بونا گۆرده معمولا هر یترده صرفی اؤیرنمکله یاناشی، قیساو بیغجام شکیلده نحوین ساده و لازیم مسئله لر یلده تانیش اولارلار. بونسوز بو گونه قدر اؤیرندیکلریمیز گۆزله نیلن نتیجه لری ویره بیلمز. دیلیمیزده کی آلتی حال، گنیشلیک و احاطه دایرهلرینه گۆره ایکی دسته یه بؤلونور:

۱ - گرامری حاللار / آدلیق - ییهلیک - تاثیرلیک /

۲ - مکانی - گرامری حاللار. / یؤنلوک - یئرلیک - چیخیشلیق /

ایندی گۆره ک دیلیمیزده کی آلتی حالین اساسا نحوی خصوصیتلری

نلردن عبارتدیر.

۱ - آدلیق حال:

آدیندان گۆرونندو گو کیمی بو حال اشیانین آدینی بیلدیریر. لاکن بوندان علاوه آدلیق حالدا اولان اسم مجردلیکده بیلدیرر. مثلا. « کتاب ان یاخشی یولداشدیر » جمله سینده هم کتاب، همده یولداش تام مجرد حالدا

ایشلنمیشلر.

بو حالین علامتی یوخدور، لاکن بلسیز /نکره/ اولان تاثیرلیک حالدا کی اسمده علامتسیز اولار. مثلا: بیر کتاب آلدیم. بو جملهده «کتاب» سۆزو تاثیرلیک حالدا و مفعول اولدوغو حالدا، بلسیز /نکره/ اولدوغو اوچون «ی» علامتی قبول ائتمه میشدیر. آدلیق حالدا اولان بو ایکی اسمی بیر - بیر ندن سئچمک لازیمدیر.

اسم آدلیق حالدا اولاندا هم اسمی، همده فعلی جمله لرده «مبتدا و خبر» اولار. مثال:

معلم گلدی. /فعلی جمله/ معلم مهربان دیر /اسمی جمله/.

بیرینجی نوع تعیینی سۆز بیرلشمه لرین بیرینجی و ایکینجی طرفلری ده آدلیق حالدا اولور، لاکن اونلارین بیرینجیسی ایکینجیسی تعیین ائدیگی اوچون بیرلیکده بیر جملهده مبتدا اولاییلر. مثال. ده میر قاپی محکم دیر.

۲ - ییه لیک حال:

بو گرامری حال ایکی شئی آراسیندا صاحبلیک بیلدیریر، بونا گۆرده فعللرله علاقه دار اولمور. بو حالین «ییه لیک» آدلانماسی شرطیدیر، اونا گۆره کی، بعضی ییه لیک بیرلشمه لر صاحبلیک آنلامینا مالیک دگیلدیر. مثلا. اوشاقلارین اونو.

بو حالین علامتی «ین ۴» و «نین ۴» دیر، اؤزوده «کیمین؟» و «نه یین؟» سؤرولاریندان بیرینه جواب وئزر.

اسم بو حالدا اولاندا نادیر حاللاردا جمله نین خبری اولاییلر. مثال. ایندی سۆز خلقیندیر. بو دوستوموندور. وطن ملتیندیر.

بو حالدا اولان اسم اؤزوندن سونرا گلن اسمی تعیین ائدیر. اوشاق آنانین ایندن توتموشدور. بورادا «آنا» سۆزو «ال» سۆزونو تعیین ائدیر.

يىھ لىك حال بللى لىك، معىن لىك بىلدىرر.
 بو حالدا اولان ھر بىر اسم يالنىز اۋزوندىن سونرا گلن اسملە بىرلىككە
 جملە نىن معىن عضوو، او جملە نىن خبرى و يا مبتداسى اولاي بىلر. مثلاً:
 آسلا تىن ايشى دۆزلدى. / مبتدا. / ائلناز آيلار تىن اليندىن
 تۇتدو. / تاماملىق. / او گۇرونن تىرىزىن ار كىدىر. / خبر. /

۳ - تاثير لىك حال:

تاثير لىك حالين بىر سىرا اۋزونه خاص خصوصىتلرى واردىر. بونلار
 عبارتدیر:

۱ - بو حالدا اولان اسم تاثير لى فعلين مستقيم اثرينه معروض قالير،
 فعلين تاثيرى اونون اۋستونه دۆشور. محض بونا گۇرەدە بونا «تاثير لىك
 حال» دئىر لر. بو حالدا اولان اسمە نحو جھتدن «مستقيم تاماملىق» دئىر لر.
 ۲ - بو حالدا اولان اسملر يالنىز فعلى جملە لردە ايشلنە بىلر، اونا
 گۇرە كى، بو حال يالنىز تاثير لى فعللر تىن نتيجه سيندە مئيدانا چىخار و
 اسمى جملە دە اساسا فعل اولماز. مثلاً «شاگىرد كىتابى اۋخودو». جملە
 سيندە «كىتابى» سۆز تاثير لى «اۋخودو» فعلين تىن ايستە مە سىنە گۇرە
 تاثير لىك حالدا اولاراق «ى» شكىلچىسىنى قبول ائتمىشدىر.

عادى اسمى جملە لردە اسم بو حالدا اولاي بىلمز. / بو كىتابدىر. / لاكن
 اگر اسمى جملە دە تاثير لى فعلدن عملە گل مىش بىر سۆز اولسا، اونون
 تاثير يندە و طلبى نتيجه سيندە جملە دە تاثير لىك حاليندا اسم دە ايشلنە بىلر،
 لاكن بئله تاثير لىك حالدا كى اسم گئنه دە جملە نىن خبرى اصلا اولاي بىلمز.
 مثال. ميوه لرى گتىرن كندلى يوخدور. بو اسمى جملە دە «ميوه لرى»
 سۆز و تاثير لى «گتىر مك» فعليندىن دۆزلمىش «گتىرن» اسم فاعلن / فعلى
 صفتين / طلبى نتيجه سيندە و اونون تاثير يندە تاثير لىك حالدا اولاراق «ى»
 شكىلچىسىنى قبول ائتمىشدىر.

اسم تاثيرلىك حالدا اولاندا فعلى جملەدە خېرە، اسمى جملەدە ايسە «مبتدا» يا ياخين و باغلى اولار. يوخارىدا كى جملەدە «ميوطرى» سۆزۈ «گتىرن» سۆزىلەدىر، او ايسە مبتدائىن / كندلى / تعيىنى دىر، اونون كىملىگىن بىلدىرىر. باشقا سۆزلرلە دئسك، بو «ميوطرى» سۆزۈ «ميوطرى گتىرن» تر كىيىن بىر حصسى كىمى مبتدايا باغلىدىر.

۳- تاثيرلىك حالدا اولان اسم خېر علامتى / دىر / قبول ائدە بىلمز، يعنى اسمى جملەننن خېرى اول بىلمز. اونا گۆرە كى، مستقىم تاماملىق - تاثيرلىك حالدا اولان اسم فعلىن - خېرىن طلبى نتيجهسىندە مئيدانا گلر و خېرىن يثرىنى توتا بىلمز. بىر صورتدە كى، اسم قالان بۆتون حاللاردا خېر علامتى / دىر / قبول ائدە بىلر. بىر مثال ايله بونو اىضاح ائدەك:

۱- تىرىزىن زىنتى ار كدىر. / ادلىق /

۲- بو عظمت ار كىندىر. / بىهلىك /

۳- بو قدر شعرلر ار كدىر. / يۇنلو ك /

۴- ان ياخشى تاريخى خاطرلر ار كدەدىر. / يىزلىك /

۵- بو گلن آذان سسى ار كد ندىر. / چىخىشلىق /

دئمك «ار ك» سۆزۈ يالنيز تاثيرلىك حالدا اولار كىن خېر، يعنى مستقل سۆز اول بىلمىر، بىردە اونا گۆرە كى، اسم تاثيرلىك حالدا مفعول اولور، مفعول ايسە فاعىل اول بىلمز.

۵- اسم تاثيرلىك حالىندا اولاندا اوندان سونرا «قوشما» لار ايشلنە بىلمز. لاكن ادلىق، يۇنلو ك و چىخىشلىق حالدا اولان اسملردن سونرا قوشمالار ايشلنر. مثال لار:

طلبه اوچون / ادلىق /، طلبه يه گۆرە / يۇنلو ك /، طلبەدن اوترو / چىخىشلىق /.

بىهلىك حالدا يالنيز بعضى عوضلىكلردن سونرا قوشمالار ايشلنە

بيلر. مثال:

منيمله، سئينله، سئين اوچون، بيزيمله، اونون اوچون، ...
لاكن تاثيرليك و يثريك حالدا اولان اسمدن سونرا قوشمالار ايشلته
بيلمز.

۶- بو حالين صرفى علامتى «ى ۴» و يا «نى ۴» دير، لاکن مستقيم
تامامليق بللى اولاندا /معرفة/ بو علامت يازيلار، بلسيز /نکره/ اولاندا ايسه
يازيلماز. مثاللار:

سؤنمز شعر اوخودو. /بلسيز/، سؤنمز شعرى اوخودو. /بللى/.
دئمک، ديليميزده «بللى - بلسيز» کاتقورياسى دوار و
اؤيرنيلمهليدير.

تاپشيريقي: آشاغيذاكى جمله لرده آلتلاريندان جيزيق چكىلميش
سؤزلرين آدليق حالدا اولماسينين علتيني ايضاح ائدين.
اوشاقلار گلديلر. وطنيميز ايراندير. آتام منه كتاب آلدی. شاه عباس
يوللاردا کاروانسارالار تيكديردي. قيزيل ساعات ياخشيدير. آخاج پنجره
محکمدير. قار چيچگي قيشدا اولار.

تاپشيريقي: جمله لرده آلتيندان جيزيق چكىلميش اسملرين ييه ليک
حالدا اولماسينين علتيني ايضاح ائدين و دفتريره يازين.
آرتيق، سؤز و اراده خلقيندير. بو گون حيات حقي قادينين، کيشينين،
جوانين و اوشاغيندير. ايندى قدرت اسلاميندير. آزادليق حقي اونو سئوه نيندير.
دولت خلقين ايندن توتمالى، خلق ايسه دولتين داليندا دايانماليدير.

تاپشيريقي: آلتيندان جيزيق چكىلميش تر كييلرين جمله لرده كى وظيفه
لرينى گؤسترين: تهرانين هاواسى تميز د گيلدير. آتام دوستونون بۇر جونو اؤده-
دى. گؤيده گورونن كهكشانين اينزدير. كارخانانين توستوسونو گورور-

سەنمى؟ ئىشلىتىدىغىن ھەي قاتارىن سىسىدېر. تېرىزىن ياشىلىغى چۈندۈر.
 تاپشېرىق: آشاغىدا كى جملە لىر دە نىقە لىرىن يىرىنە لارىم شىكىلچى
 قۇيۇن و غلىنىنى اىضاح ائىدىن: بو كىتاب... آل، قۇيۇن تاقچا ياپا. بو مەكتۇبو وئىرن
 حسەندېر. بو شاگىرد... رىد ائىدىن اوخوما سىسىدېر. «سفىللىر»... يازان وىكتۇر
 ھوگۇدۇر... «لىلى و مەجنۇن»... آنا دىلېمىز دە يارادان مۇھىم قىلىدېر.

تاپشېرىق: آلتىندان جىزىق چىكىلمىش سۆزلىرىن جملەلەردە كى
 رۇللارنى اىضاح ائىدىن و ھەرسىنى آيرى بىر كىلمە اىلە ائىلە غۇسنى ائىدىن كى،
 جملەلەرىن مەنلەرى دۆز اولسون.

پارچانى آلان مۇشەرى كىندىلىدى. مىوھنى آلان شەھەرلى اىدى. بو طلبەنى
دالى قۇيان تىبىل لىكىدېر. «قاوست» و يارادان «گۇتە» دېر. «گۇلن كىشى» نى
 يارادان «وىكتۇر ھوگۇ» دۇر. «سازىمىن سۆزۇ» نو يارادان «سەند» دېر.
 «شاھنامەنى نىزمە چىكىن فرۇسىدېر.

تاپشېرىق: نىقەلەرىن يىرىنە لارىم اولان تائىرلىك حالدا سۆز قۇيماقلا
 جملەلەرى تاماملانغان: خىلق اىستەدىكى... رىيس جەمھۇر سىچىدى. ھەرس
 بازاردان اىستەدىكى... آلا. دۇلت خىلقىن... ائىر. قرآن مەجىد... ياپا جاقدېر.
 گۇنش... ارىدېر. سۇسۇز... بىر نىفسە اىچىدى. بو... كىم اىستەسە، آلا بىلر.

تاپشېرىق: بىش جملە يازىن و «سەند» سۆزۈنو ھەرسىندە بىر حالدا
 خىبر كىمى اىشلىدىن و گۇستىرىن كى نە سىبە گۇرە بو كىلمە تائىرلىك حالدا
 خىبر اولان بىلمز

تاپشېرىق: آشاغىدا كى جملەلەردە آلتىندان جىزىق چىكىلمىش سۆزلىر
 تائىرلىك حالدا و مستقىم تاماملىق دېر. اولاردا حال علامتىنىن اولۇب
 اولماسىنى غىللىرىلە اىضاح ائىدىن.

حسەن قىلم آلدى. ائىلناز مەكتەپدن گىلىب جانتاسىنى يىرە قۇيدۇ. كۆچەدە
 چۇرەك ساتىرلار. دۇشمىنى قۇو، دۇستۇ ساخلا. ائىلە اىش گۇر كى، اىشە
 بىزەسىن. مەنە بادالاق گىلمە. سەن ھىچ وقت يالان دانىشما. قاچاننى قۇوارلار.

يۇنلوك حال:

بو حال ايشين سمتى و چاتاچاغى نقتىنى بيلدىرير. اسم بو حالدا اولدوقدا، اساسا، فعلى جمللردە ايشلنر و فعللرين مضمون و طلبينه گۆره اولار. لاكن بعضا ده اسمى جمللردە ايشلنر. مثلا: انسانا حيات لازيمدير. هر كسه حداقل ياشايش گر گدير.

اسم بو حالدا هم تاثيرلى، همده تاثير سيز؛ هم متحرک، همده غير متحرک فعللرين طلبينه گۆره ايشلنه بيلر.

اسم جمله داخلىنده او زامان تاثيرلى فعللرين طلبينه گۆره يۇنلوك حالدا ايشلنر كى، هامان جملهده و يا اوندان قاباكي و يا سونراكى جملهده تاثيرلىك حالدا ايشلنميش بير اسم اولموش اولسون. مثال: ائلدار دۇستونو مکتبه آپاردى. اسلامى حكومت ياخشى اوخويان طلبلره جايزه وئردى.

بيرينجى جملهده «مکتبه» سۆزو اونا گۆره يۇنلوك حالدا دىر كى، او جملهده تاثيرلىك حالدا اولان «دۇستونو» سۆزوده ايشلنميشدير. ايکينجى جملهده ايسه «طلبلره» سۆزو اونا گۆره يۇنلوك حالدا دىر كى، او جملهده تاثيرلىك حالدا اولان بلسيز / نكره / «جايزه» سۆزوده واردىر.

لاكن خبرى تاثيرلى مجهول فعل اولان جمللردە، تاثيرلىك حالدا اولان اسم / مفعول / مبتدائين يثرىنى تۇتدوغو اوچون، نايب فاعيل اولدوغو اوچون، يۇنلوك حالدا اولان اسم تاثيرلىك حالدا اولان باشقا اسم طلب ائتمير. مثلا «من حسنى مکتبه آپاردىم» معلوم خبرلى جملهده «مکتبه» سۆزوندىن قاباق تاثيرلىك حالدا «حسنى» سۆزو واردىر. لاكن بو جمللنن مجهولو اولان «حسن مکتبه آپارىلدى» جملهسينده «حسن» مبتدائين يثرىنى تۇتدوغو اوچون، داها آيرى بير تاثيرلىك حالدا اولان اسمه احتياج يۇخدور.

تائیر سیز و غیر متحرک /مثلا گولمک/ فعللر دده بئله دیر: آتا
اوشاغین ایشینه گؤلدو. بورادا «ایشینه» سؤزو جمله نین غیر مستقیم
تاماملیغیدیر. بعضاً ایسه تائیر سیز فعللر ده یؤنلوک حالدا کی اسم جمله نین
مختلیف ظرفی اولور. مثال: دؤنمز مشهده گتدی.

بو حالین صرفی شکیلچیلری «آ-ه» و یا «یا-یه» دیر. بو
شکیلچیلرین نحوی جهتدن آشاغیدا کی وظیفه لری واردیر:

۱- بو شکیلچی مختلیف نطق حصه لریندن تاماملیق /مفعول بواسطه/
و یا غیر مستقیم تاماملیق عمله گتیرر: او منه باخدی. سونا فیلمه باخدی.
سولماز ائلنازا یولداشدیر.

۲- بیر سیرا حرکت بیلدیرن فعللر ده بو حالدا اولان اسم یئر ظرفی
اولار. مثال: او مکتبه گلدی. شهره سئل گلدی. آوچی داغا دیر ماشدی.

۳- «قدر» معناسی بیلدیرن قوشمالار ایله بیرلیکده زامان و مکان
ظرفی یارادار. مثال: آخشاما جان یئل اسدی. سحره دک دانیشدیق. مکتبه
قدر گتدیگ...

۴- بو حالدا اولان اسم سمت و استقامت بیلدیرن قوشمالار لا یئر
ظرفی بیلدیرر. مثاللار: ائوه ساری گتدیگ. شهره دوغرو یوللانیدیق. چؤله
طرف قاچدی.

۵- «گؤره» قوشماسیله سبب ظرفی یارادار. مثال: بونا گؤره گلدیم.
ایشه گؤره گلدیم.

۶- بو حالدا اولان اسملردن سونرا «گؤره» قوشماسی گلدیکده بیر
سیرا حاللاردا «از نظر»، «به عقیده» فکرینی ایفاده ائدر. مثاللار: قرانا
گؤره بو ایش غلطدیر. معلمه گؤره من یاخشی ایشله بیرم. حکومته گؤره او
گناهکار دیر.

۷- بو حالدا اولان اسمدن سونرا «نسبتاً» قوشماسی گلنده مقایسه
معناسی بیلدیرر. مثاللار: حسنه نسبتاً علی زیر کدیر. بو داغا نسبت او داغ

اوجادیر.

۸- یۋنلوک حال شکیلچیسى مصدرلره قوشولدوقدا «سبب ظرفى»
يارانار. مثاللار: اوشاقلار دولانماغا گئتديلر. منى ايشلتمه گه مى
گتيردين؟. منى اوزوزه قوشماغا چاليشما.

۹- بو حال شکیلچیسى «لیق ۴» شکیل چیسيله دۆزلمیش اسملره
قوشولاندا سبب ظرفى يارادار. مثال: بورايا آغاليغا گلتمهيسن كى؟.
کندلى شهره فعلهليگه گليدير. بورايا دولانماغا گلميشيك. انسان دۇنيايا
آدام كيمين ياشاماغا گلر.

سون ايكى حالدا يۋنلوک حال شکیلچیسى «اۋچون» قوشماسى
/فارسجا: براى/ ايله عوض اولاييلر. مثلاً: بورايا آغاليق اۋچون گلتمهيسن
كى؟

تاپشيريقي: آشاغيدا كى اسمى جمللرى تاماملارين و تاماملار نميش
اسملرين هانسى فعللرين طلبينه اساساً بو حالدا اولماسيني ايضاح ائديب
دفترينه يازين؛

محمد... كتاب آلدیم. آدام... وجدان لاريمدير. اوشاقلار مکتب...
يوللانديلار. بو درسین اؤخوماسینی اوشاقلار... دؤنن تاپشیردیم. يتن... يتير،
يشمهين... بير داش آتار. /مثل/

تاپشيريقي: جمللرين نقطلرينى دولدوروب، تاثيرليك و يۋنلوک
حاللاريندا اولان اسملرين بو حاللاردا اولماسينين علتيني ايضاح ائديب،
دفترينه يازين؛

افسر سربازلار... جبههيه آپاردى. ايت دؤوشان... داغ... قوودو. پولاد
دؤستلار... مکتبه آپاردى. ائلناز بالاجا باجيسى... ائو... گتيردى.

تاپشيريقي: آشاغيدا كى مجهول فعللرين هر بيرينى بير جملهده ايشلدين
و نايب فاعللرينى گؤسترين: گؤرولمك، قورولماق، آتيلماق، ساتيلماق.

قازیلماق. توتولماق.

تاپشیریق: آشاغیدا کی جمللری یؤنلوک حالیندا اولان ظرفلرله
تاماملایین:

آیدین... باخدی. آیلا و قارداشی بابک... گئتدی. علی... قاچدی.
سئودا و قونشوسو فریده بیرلیکده... یولا دوشدولر. بابک دؤنن طیاره ایله...
اوچدو.

تاپشیریق: «جان - تک - قدر» قوشمالاریله آشاغیدا کی اسملرین
هره سیندن بیر ظرف دوزلدین و اونلاری جمللرده دفتریزه یازین.
سحر - گلن آ. آچیلان آ. بیر هفته. گۆن اورتا. ایکیندی. باغ. شهر.
اؤیمیزه.

تاپشیریق: «گۆره» قوشماسیله سبب بیلدیرن آلتی ظرف یازین و
جمللرده دفتریزه قئید ائدین.

تاپشیریق: «از نظر» معناسیندا اولان «گۆره» قوشماسیله اون کلمه
دوشونوب تاپین و اونلارین بیرینی بیر جملهده ایشدیب دفتریزه یازین.
تاپشیریق: آشاغیدا کی ترکییلرده «گۆره» قوشماسیله ایشلنن کلملرین
معناسینی گؤستریب دفتریزه یازین.
بیخیلدیغیما گۆره - بیزه گۆره - محمدده گۆره - خلقه گۆره - نهج البلاغه یه
گۆره.

تاپشیریق: آشاغیدا کی ترکییلرده یؤنلوک حالدا اولان اسملرین
معناسینی ایضاح ائدین:

دؤننه نسبتاً بو گۆن یاخشیدیر. یادا آغالیغادا گئتمه - طلبه لیگه کئدیر -
اؤ دارلیغا لایق دیر - اریابلیغا یاراماز - بنده لیگه مسلمان باش ایمر.

۵ - یئرلیک حال:

حالین صرفی علامتی «دا - ده» دیر. بو حالدا ایشلنن اسم فعللرین

اجرا اولدوغو یثری و یا اشیائین اولدوغو یثری بیلدیریر. بو حالدا کی اسملر فعلین اجرا اولدوغو یثری بیلدیرسه، ظرف، اشیائین یثرینی بیلدیرسه، غیر مستقیم تاماملیق اولار. مثاللار:

فعللر باغدا ایشله بیرلر. /یثر ظرفی/. بو شعری کتابدا اوخودوم.
/تاماملیق/.

بو حالدا اولان اسم هم فعلی، همده اسمی جملهلرده ایشلنه بیلر.
مثاللار:

حسن مکتبده معلمدیر. /اسمی/. حسن مکتبده چالیشیر. /فعلی/.
بو حالیندا صرفی علامتی همیشه حال علامتی کیمی ایشلنمز. بو
شکیلچیلر مختلف نطق حصه لرله آشاغیدا کی وظیفه لر ی داشییا بیلر:

۱- حال شکیلچیسى اولدوغو زامان یا تاماملیق، یادا یثر ظرفی
یارادیر. /بو خاریدا گوردوک/.

۲- زمان معنالی اسملرله زامان ظرفی یارادیر. مثال: آیدا. هفته ده.
ایله. گونده.

۳- «لیق» شکیلچیسيله دؤزلمیش اسملرله زامان ظرفی یارادار.
مثال:

جوانلیقدا - قوجالیقدا - او شاقلیقدا - گنجلیکده - کوره کنلیکده
- گلین لیکده.

۴- قارائلیق، ایشیق کیمی سؤزلرله گئنه ده زامان ظرفی یارادار.
قارائلیقدا - ایشیقدا.

۵- «او» عوضلیگی ایله گئنه ده زامان ظرفی یارادار. مثال: اوندا او
معلم ایدی.

۶- سایلارلا خصوصی ظرفلر یارادار مثاللار: بیرلیکده - تکلیکده
- ایکی لیکده، آزیقدا - چوخلو قدا - اوچلو کده -

۷- بعضی سؤزلردن هم نسبت شکیلچیلرله بیرلیکده، همده

اونلار سیز یئر ظرفلری یارادار. مثاللار: آلتیندا - ایچینده - اوستونده - بو طرزده - اوزده - آرخادا - ظاهرده.

۶- چیخیشلیق حال:

بو حالین علامتی «دان - دن» دیر. بو حالدا اولان اسم ایشین باشلانقیج نقطه سینی بیلدیریر. اسملر جمله داخیلینده تاثیرلی و تاثیر سیز فعللرین طلبی نتیجه سینده بو حالدا اولورلار. بو حالدا اولان اسمین جمله ده مختلف وظیفه لری اولار:

۱- تاثیرلی و متحرک فعللی جمله ده بو حالدا اولان اسم حرکتین چیخیش نقطه سینی بیلدیرن یئر ظرفی اولور. مثال: اوزاقدان بیر هارای گلیر. ائودن اینیلتیسی ائشیدیلیردی.

۲- غیر متحرک تاثیرلی و تاثیر سیز فعللی جمله لرده بو حالدا کی اسم اساساً تاماملیق اولور. مثال: طلبه کتابدان استفاده ائتمه لیدیر. اوزاقدان اونو گوردوم. من بازاردان ماراقلی بیر کتاب آلدیم. طیاره یاواشجا مئیداندان قالدی.

بو حالین شکیلچیلری همیشه حال علامتی کیمی اولمور، همیشه صرفی وظیفه داشیمیر، بلکه یؤنلوک و یئرلیک حاللاری کیمی، آیری وظیفه لرده داشییار. چیخیشلیق حالینین بئله غیر صرفی و بیر نوع نحوی وظیفه لری داها چؤخدور. بونلار آشاغیدا کیلاردان عبارتدیر:

۱- حال شکیلچیلی کیمی حرکتین چیخیش نقطه سینی بیلدیریر. اوشاق مکتبدن گلدی.

۲- معناجا چیخیشلیق یوخ، شکلی جهتدن سبب اولور. مثال: تنبلیکدن بو گونه دوشوب. اوتانجا قلیقدان آجیندان اولور. خسته لیکدن یاتیر. دؤزلو کدن دؤیولور.

۳- حال علامتی یوخ، ایکی شی آراسیندان مقایسه علامتی اولار.

مثال. پۇلاد دەمىردىن بىر كدىر. كاسا آشدان اىستى دىر. ال الدن اۇتگوندور.
بو حالدا چىنخىشلىق علامتى «گۆره» ويا «نسبت - نسبتاً»
قوشمالارىلە عوض اولايلىر. پۇلاد دەمىرە گۆره /نسبت - نسبتاً/ بىر كدىر.
۴ - مختلىف نطق حصەلرىندىن زامان ظرفى دۆزلىدر. مثال: چوخدان.
دۆندىن. سۇنرادان.

۵ - سۇنرا - قاباق - اول - بىرى - قدىم... قوشمالارىلە زامان ظرفى
دۆزلىدر. مثاللار: بۇندىن سۇنرا - دۆندىن بىرى - بۇندىن اول - اۇندىن قاباق -
اجلاسدىن اۇنجه - بۇندىن قدىم.

۶ - «باشقا - سئوايى - علاوه - اۇترو» قوشمالارىلە مختلىف نطق
حصەلرىندىن سبب، فرقلىنمە، خصوصىت معناسى وئرن سۆزلىر دۆزلىدر:
مثال: بۇندىن باشقا - سىندىن سئوايى. حسىندىن علاوه - خلىقدىن اۇترو -
وجداندىن باشقا.

۷ - ساي، صفت و... كىمى سۆزلىردىن طرز حرىكت ظرفى يارادىر.
مثال: بىردىن - اۇجادان،

۸ - بو حال شكىلچىسى بعضاً استىئالىق مضمونو ايفادە ائدىر:
معلمدىن چوخ بىلدىن يۇخدور. سىندىن دە بۇيوگو واردىر. ال الدن اۇستوندور.

۹ - بو حال شكىلچىسى بعضاً يىلىك حال شكىل چىسىنە چئورىلە
بىلىر. مثاللار: اۇشاقلاردىن اىكىسى = اۇشاقلاردىن اىكىسى.

۱۰ - بو حال شكىلچىلىرى بعضاً مركب مقايىسە صفتلىرى يارادار.
مثال: سۇدان دۇرو - دىلدىن ايتى - آغىلدىن كىم - گۆلدىن تىمىز.

تاپشىرىق: اۇن جملة يازىن كى، ھزەسپىندە باشلانقىچ نطقەسىنى بىلدىرن
بىر اسم اولسون. /نمونه: سئل داغدىن آتلاندى/

تاپشىرىق: جملةلردە كى آلتىندىن جىزىق چكىلمىش سۆزلىردە كى

اسملرده چیخیشلیق حال شکیلچیسنین ایفاده ائتدیگی معنایی ایضاح ائدین:
او عالی جنابلیقدان اعتراض ائتمه دی. اوغرو آجلیقدان بو ایشه ال آتیب.
متهمین بو ایشی اونون ذاتی آلچاقلیغینداندیر. بعضاً انسان چاره سیزلیکدن
بیکار قالیر.

تاپشیریق: یوخاریداکی تاپشیریقدا اولان سبب ظرفلری کیمی بش
مثال یازین و هر سینی بیر جمله ده ایشله دین:
یاواش - آشاغی - یوخاری - برک - آلت - اوست.

تاپشیریق: نقطه لرین یثرینه چیخیشلیق حال شکیلچیسی قویماقلا
جمله لری تاماملایین: سربازلار... الیسی گلدی. شاگیر ذلر... بیر دسته سی
اؤینادی. اوشاقلار... اوچو قاباقجیل اولدو. فعله لر... بشی ایشینی قورتاردی.
تاپشیریق: آشاغیداکی مرکب صفتلرین ترکیب حصه لرینی گؤسترین:
آیدان ایشیق - اخلاقدان تمیز - آیدان آری - گؤلدن اینجه - حنظلدهن
آجی - داغدان اوجا - بالدان شیرین - وطندهن عزیز - دوتیادان قوجا.

اسملردە خبر علامتی

«ستارخان قهرماندیر.» سۆزلری بیتیمیش بیر فکری بیلدیریر، اونا گۆرمده جملهدیر. بورادا «دیر» شکیل چیسى فکری تماملايیر. اگر او اولماسا، «ستارخان قهرمان» سۆزلری بیتیمیش فکر بیلدیرمز. دئمک، «دیر» شکیل چیسى «ستارخان» سۆزیه «قهرمان» سۆزونو بیری-بیرینه باغلايیر و «ستارخان» سۆزونو «مبتدا» و «قهرمان» سۆزونو «خبر» ائدیر. بونا گۆرمده «دیر» شکیل چیسینه خبر علامتی دئییلیر. خبر علامتلى شخصلره گۆره دگيشر. مثلاً:

آيدىن معلمدير + سن مهندس سن.

خبر شکیل چیلری بونلاردیر:

۱- بیرینجى شخص تک:

الف- سۆز سس سیز له بیتسه، قالین سسلیلردە «آم»، اینجهلردە «هه م»

اولار. مثلاً: قهرمانام. معلم.

ب- سۆز سسلى ايله بیتسه، یوخاریداکی شکیل چیلر ایشلنر، لاکن

ایکی سسلینى بیری-بیریندن آیرماق اوچون سۆزله شکیل چیلر آراسیندا

«ی» سس سیز حرفى علاوه اولار. مثلاً: آتایام + نهیم.

۲- بیرینجى شخص جمع:

الف- سۆز سس سیز له بیتسه، سۆن سسلى سینین قالین و یا اینجه لیگینه

گۆره دۆرد چنشىدلى «یق» /یق- تک- وق- وک/ شکیل چیسى ایشلنر.

مثلاً: انسانیق + معلمیک + قوهوموق + بؤیوگوک.

ب- سۆز سسلى ايله بىتسه، يۇخارىداكى شكىل چىلر ايشلنر، لاكن اىكى سلىنى بىرى- بىرىندىن آيىرماق اوچون، سۆزلە شكىل چى آراسىندا «ى» سس سىز حرفى دە علاوه اولار. مثلاً: باجىيق + كۆرپەيىك + اودونچويوق + اوز گونچويوك + چۆره كچىيىك...

۳- اىكىنجى شخص تك:

هم سسلى، همده سس سىز حرفله بىتن كلملرلىن سون سسلىسى قالىن اولسا، علامتى «سان» اگر اينجه اولسا، علامتى «سن» اولار. مثلاً: قوچاقسان - باباسان - ننه سن - بۇيو كسن...

۴- اىكىنجى شخص جمع:

هر جور كلملىن سون سسلىسى ايله علاقهدار دورد چئشىدلى «سىز ۴» / سىز + سىز + سوز / ويا «سىنىز» / سىنىز + سىنىز + سونوز + سونوز / ايشلنر. مثلاً: آناسىز + كارسىز + ننهسىز + دئوسىز + قوھومسوز + دوزسوز / سونوز / ...

۵- اوچونجو شخص تك:

هر جور كلملىن سون سسلى سىله علاقهدار دورد چئشىدلى «دېر ۴» / دېر + دېر + دور + دور / شكىل چىسى ايشلنر. مثلاً: آنادېر + آغادېر + حكىمدېر + ننه دېر + قوھومدور + اوزومدور...

۶- اوچونجو شخص جمع:

اوچونجو شخص تكده اولان علامتلره «لار + لر» جمع علامتلرلى علاوه اولار. مثلاً: قهرماندېرلار + ننه دېرلر + حكىمدېرلر + قورخمازدېرلار...

خبر علامتىن اينكارى: بو علامت «ده گىل = دئىيل» دن عبارت دېر، خبر شكىلچىلرلى سوزون اوزونه يوخ، همىن اينكار علامتىنه علاوه اولار. مثلاً:

من مهندس دئییلد + م بیز مهندس دئییلد + یگ
 سن مهندس دئییلد + سن سیز مهندس دئییلد + سیز
 او مهندس دئییلد + دیر اونلار مهندس دئییلد + دیرلر
 خبر شکیل چیلرینی آشاغیدا کی جدولده گورمک اولار.

خبر شکیل چیلری

شخصلر	قالین		اینجه	
	تک	جمع	تک	جمع
I نجی شخص	انساز + ام	انساز + یق	حکیه + م	حکیه + یگ
II نجی شخص	انساز + سان	انساز + سیز = سینیز	حکیه + سن	حکیه + سیز = سینیز
III نجی شخص	انساز + دیر	انساز + دیرلار	حکیه + دیر	حکیه + دیرلر
I نجی شخص	اتا + یام	اتا + ییق	ننه + یم	ننه + ییک
II شخص	آتا + سان	آتا + سیز = سینیز	ننه + سن	ننه + سیز = سینیز
III شخص	آتا + دیر	آتا + دیرلار	ننه + دیر	ننه + دیرلر
I شخص	اولو + یام	اولو + یوق	سوروجو + یم	سوروجو + یوک
II شخص	اولو + سان	اولو + سوز = سونوز	سوروجو + سن	سوروجو + سوز = سونوز
III شخص	اولو * دور	اولو * دورلار	سوروجو * دور	سوروجو * دورلر

تاپشیریق: آشاغیدا کی کلملره بوتون شخصلرده خبر علامتی قوشوب
 دفتریزه یازین:

قوچاق + مهندس + باجی + کؤریه + قوهوم + دولو + قورو + آقا.

تاپشیریق: کلملره بوتون شخصلرده خبر علامتین اینکارینی قوشون و
 دفتریزه یازین:

بابا + شاعر + قوچا + دوستاق + بهبه + سوادسیز + قورخاق.

تاپشیریق: نقطلرین یثرینه مناسب خبر شکیل چیلری قوشوب
 جمللری تماملاین:

بابا قوچا... + وطن عزیز... + بیز معلم... + سیز قوچاق... + دمنیز

بۇيوك... + تانرى اولو... + تېرىز گۈزل... + اوشاقلار قشنگ... + سولماز
و آيدىن چاليشقان... + حق آ لينمالى... + سىز مهندس... + اونلار كندلى...
+ اوتاق ايشىق... + بابك اوشاق... + آنالار مهربان... + ايش ياخشى... +
سن بۇيوك... + من گنج... + اونلار قۇيونچو... × كندلىلر چاليشقان... ×
عسگرلر قهرمان... × آغاج ياشىل...

تاپشيريقي: نقتلرلىرىن يشرىنە «دئىيل» و مناسىب خبر شكىل چىسى
قۇيوب جمللرى تاماملانين:

اۆلمز قورخاق... + آنار و ائلنار تئبل... + بىز قوجا... + اونلار
بۇيوك... + من اوشاق... + سن وطنسىز... + سىز تك... + سۆرو
چۇبانسىز... + ايندى كئچن زمان... + سىر داها كۆرپە... + بىز سادە... +
ايشچىلر ايش سىز... + خلق يۇخودا... + ياشايش زحمتسىز... +

تاپشيريقي: شعرى ازىرلەيىن و خبر علامتلىرىن آلتىندان خط چكىن و
شخصىنى گۆسترىن:

حيدر بابا دنيا يالان دنيا دىر، سليماندان، نۇح دان قالان دنيا دىر،
اوغول دۇغوب درده سالان دنيا دىر،

هر كىمه كى، هر نه وئرىب آلىدى، افلاطون دان بىر قۇرو آد قالىدى.
/شهر يار/

صفت

اشيانين نئجه ليگىنى /شكلى، علامتى، رنگى، كىفیتی.../ بىلدىرن سۆزلره صفت دئيرلر. صفت عايد اولدوغو اسمدن اول گلر و نئجه؟، نه جور؟ و هانسی؟ ستواللاريندان بيرينه جواب اولار. مثلاً: قيرمىزى گۆل- نئجه گۆل؟- قيرمىزى.

اگر صفت خبر اولسا، اسمدن سونرا گلر. مثلاً: وطن عزيز دير؟ صفت ايله اونون عايد اولدوغو اسم «صفت بيرلشمسى» دئيلر. صفت بيرلشمه سينده اسم د گيشيلر، اما صفت د گيشيلمز. مثلاً: بؤيوك شهر + بؤيوك شهرلر + بؤيوك شهردن...

اما اگر صفت اسم يثرينده ايشلنه، اسم كىمى د گيشيلر. مثلاً: قهرمانلار گنديلر. بورادا «قهرمان» سۆزو اسم كىمى ايشلنپ، اونا گۆره ده جمع علامتى قبول انديبدير. اما «قهرمان جوانلار» تر كىبنده «قهرمان» سۆزو صفت دير، اونا گۆره ده د گيشيلمه ميشدير.

صفتلرين قۇرولوشجا نواعلارى: صفتلر قۇرولوشلارينا گۆره اوچ جور اولور :

۱- ساده صفتلر

ساده صفتلر بير كؤكدن عبارت اولار و شئيلرين نه جورلوگونو بىلدىرر. بو صفتلر مضمونا گۆره آشاغيدا كى دستلردن عبارت دير:

الف- رنگ بىلدىرنلر مثلاً: آغ + قارا + ياشيل...

ب- نه جورلوك بىلدىرنلر. مثلاً: ياخشى + پيس + گۆزل...

ج- اولچو و حجم بىلدىرنلر. مثلاً: اوچا + آلچاق + قيسا + هۆندور...

د- داد بىلدىر نلر. مثلاً: شىرىن + آجى + شۇر + بىر...
ه- ظاهرى علامت بىلدىر نلر. مثلاً: شىل + كۆر + قۇجا + جوان...
و- اىستىلىك و آغىرلىق بىلدىر نلر. مثلاً: آغىر + يۇنگول + داغ +
اىستى...

تاپشۇرۇق: آشاغىداكى كىلملردە اۆلچو و حجم بىلدىر ن صىفتلىرىن
آلتىندان خط چكىن:

اۆزون + آدام + كۆلە + ائىلى + ايشگە + قالىن + ساغلام + دار +
درىن + داياز + گۆزل + اوزاق + ياخىن + گىگىن + آغىر.

تاپشۇرۇق: آشاغىداكى كىلملردە نە جۆرلوك بىلدىر ن صىفتلىرى سىچىب
دفتريزه يازىن.

ايرى + برک + يۇموشاق + شىرىن + بۇش + باغلىق + گۆزل +
پىس + سۆلو + قاباقجىل + تۆزلو + تمىز + آرى.

تاپشۇرۇق: آشاغىداكى سۆزلردە داد بىلدىر ن صىفتلىرىن آلتىندان خط
چكىن:

قارالىق + آجى + دۆزلو + دۆز + تۇرش + سرىن + تۇرشو + اىگىت
+ شىرىن + قاپ قارا + شىرىن تهر.

تاپشۇرۇق: آشاغىداكى صىفتلردن رنگ بىلدىر نلىرىنى سىچىب دفتريزه
يازىن:

قاراشىن × اسمر × كۆت × آچىق × قىرمىزى × سارى + دۇرو + دۆلو
+ بۆز + ياشىل + چهرایی + بۇغدايى.

تاپشۇرۇق: صىفتلىرى يۇخارىدا گۆستريلىن آلتى دستىدە دفتريزه يازىن:
قۇچاق + قۇرخاق + ماوى + اىگىت + قۇرخمار + عاجز + اۇجا +
شاد + ماىماق + باجارىقسىز + جسارتلى + يۆكسك + اكشى + گۆيچك

+ غملى + باغلى + سوسوز + رنگلى + تنىلى + چالیشقان + آرى + ناتمىز
 + بولانلىق + ايتى + ياش + چيركىن + قورو + تمىز + كسكىن.
 تاپشیریق: آشاغیداكى صفتلرین بیرى - بیرینه ضد اولانلارینی
 سنجیب دفتریزده یان - یانا یازین. مثلاً: قورو - یاش.

بوئش + ایشیقلى + اوْجا + دار + دولو + قیسا + گئن + قارانلىق +
 اوزون + برک + گوجلو + عاغیلى + یوموشاق + گوجسوز + سفیه + پیس
 + گۆدهک + آچیق + شاد + یاخشی + باغلى + اوْجا + بوی + آجی +
 توتقون + سوبوق + قوْجا + یونگول + ایستی + شیرین + گنج + آغیر +
 ایتى + گۆلهین + کۆت + آغلاغان + قولسوز + کئچل + اسگی + نازا +
 تئلى + قوللو.

تاپشیریق: آشاغیداكى صفت بیرلشمه لرینی ائله یازین کی، صفتلر خبر
 اولسون. مثلاً: آغ پارچا = پارچا آغدير. ایستی هاوا. درین قویو. گۆزل منظره
 + اوزاق یول + تورش اوزوم + داغلیق اولکه + عزیز آنا + اوْجا بینا +
 سئوملى آذربایجان + قوجامان تبریز + قهرمان ستارخان.

۲- دۆزلمه صفتلر

بیر سۆز و بیر شکیل چیدن عمله گلن صفتلره دۆزلمه صفت دئییلیر.
بو صفتلر ایکی یئره بۆلونور:

۱- اسمی صفتلر: بیر اسم و بیر شکیل چیدن دۆزلن صفتلر. بو
شکیل چیلرین چوخ ایشلنلری بونلاردیر:

الف- دۆرد چئشیدلی «لی ۴» / لی - لی - لوی - لوی:

بو شکیل چیلر اسملره قوشولوب داد، کمیت، منسوبیت و سایره
بیلدیرن صفتلر دۆزلدیر. مثلاً: دادلی + باجاریق ← باجاریقلی + یوخولو
+ اۆزوم ← اۆزوملو...

ب- دۆرد چئشیدلی «سیز ۴» / سیز + سیز سۆز - سۆز:
بو شکیل چیلرله دۆزلن صفتلر یوخاریداکی صفتلرین عکس
معناسینی وئریر.

مثلاً: آد ← آدسیز. ائو ← ائوسیز. یول ← یولسوز + تۆک ← تۆکسوز.
دۆرد چئشیدلی «چی ۴» / چی - چی - چوی - چوی:
بو شکیل چیلر اسملره علاوه اولاراق وظیفه و شغل بیلدیرن صفتلر
دۆزلدیر. مثلاً: قاچاق ← قاچاقچی + دمیر ← دمیرچی + اؤدون
← اؤدونچو + دویوش ← دویوشچو...

بو صفتلر اسم کیمی ده ایشلنلر بیلر. مثلاً: دمیرچی ایشله بیر.

د- دۆرد چئشیدلی «لیق ۴» / لیک - لیک - لوق - لوق:

بو شکیل چیلرله دۆزلن صفتلر چۆخلوق، خاص اولماق، برابر زمان فاصلهلری بیلدیرر. مثلاً: داغ - داغلیق + هفته - هفتلیک + دۆن - دۆنلوق + گۆن - گۆنلوك...

تاپشیریق: آشاغیداکی اسملره دۆرد چئشیدلی «لی» شکیل چیسینین مناسیبی آرتیریپ صفت دۆزلدین: اوشاق × کۆرپو × دۆز × تۆز × قوز × اوز × سۆز × ائو + داش + فهم + چمن + سو + بول + باش + گۆج + بوی + آد + آت ×

تاپشیریق: یوخاریداکی کلمنلره دۆرد چئشیدلی «سیر» شکیل چیلرینین مناسیبی آرتیریپ، صفت دۆزلدین و دفتریزه یازین.

تاپشیریق: دۆرد چئشیدلی «چی» شکیل چیسینین مناسیبی آشاغیداکی اسملره علاوه ائدیپ صفت دۆزلدین و هر صفتی مناسیب بیر اسمله صفت ترکیبی شکلنده یازین. مثلاً: یازیچی آدام.

یازی + باغ + پتک + قالاى + بیچین + اکین + قویون + اویون + چاپ + یوغورت + مطبعه + قاب + کۆزه + بوزک + سامان + داغ.

تاپشیریق: آشاغیداکی اسملره دۆرد چئشیدلی «لیق» شکیل چیسینین مناسیب اولانینی آرتیریپ صفت دۆزلدین و بو صفتلرین هر بیرینه مناسیب بیر اسم قوشوب، صفت ترکیبی یارادیپ دفتریزه یازین:

مثلاً: آیلیق مجله .

آی + داغ + اوزوم + پتک + سون + اون + یارما + رشته + سۆز + آنا + ننه + اوز + آستار + پردی + اودون + روزنامه + توی + دوگون + معلم + آش + قوورما + رئیس + وزیر + نوو +

ه- کئی- کئی- کو:

بو شکیل چیلرله راماں بیلدیرن اسم و ظرفلردن ائله صفتلر دوزملیر کی، اونلار حادثه و یا شئیلری معین زامانلا علاقه دار تعیین ائدیر. بئله صفتلرده قالین دو داقلانان «کو» یوخدور. مثاللار: آخشامکی. سحر کی. بو گونکو بیلدیر کی. کئچن ایلکی. چونخدانکی. یاخین زامان کی.

و- ایکی چئشیدلی «کی ۲» / کئی- کئی/:

بو شکیل چیلر اسم و عوضلیکلرین یئرلیک حالینا علاوه اولاراق، یئر معناسی داشییان صفتلر دوزلدرد و «هانسیی؟»، «کیمده کی؟»، «هاردا کی؟»،... سواللاریندان بیرینه جواب وئرر مثاللار: ائوده کی، آتامدا کی، آتادا کی، منده کی، سنده کی، حسن ده کی، ائلناردا کی،...

ز- /- دورد چئشیدلی «جیل ۴» / جیل- جیل- جول- جول/:

بو شکیل چیلر واسطه سیله باجاریق، خاصیت، حدسیر علاقه و... بیلدیرن صفتلر دوزملر. مثاللار: قاباقجیل. آردیجیل. ایشجیل. دووشانجیل. اولومجول. قوهومجول.

تاپشیریق: آشاغیدا کی سوز و سوز بیرلشمه لرینه «کئی- کئی- کو» شکیل چیلریندن مناسب اولانی قوشاراق اونلاردان صفتلر دوزلدین، و اونلارین هر بیرینی بیر جمله ده ایشلدین و دفتریزه یازین. او گون. کئچن آی. اون ایل اول. بیر ساعات قاباق. دوئن. ایکی گون سونرا. آرز سونرا.

تاپشیریق: آشاغیدا وثریلن کلملردن ایکی چئشیدلی «کی»
شکیلچیسى ایله صفتلر دۆزلدیب هر مینى بیر جملهده ایشلیدین.
دام - دۆستوم اوستاد - اونلار - سیزلر - باغ - چمن - پۇلاد -
اۆرهک - ال -

تاپشیریق: آشاغیدا وثریلن کلملردن، دۆرد چئشیدلی «جیل»
شکیلچیسى واسطهسینه نامیب صفتلر دۆزلدیب هر مینى بیر جملهده
ایشلیدمک دفترینیزه یازین.
آدام. تۆیوق. امک.

فارس دیلیندن آلینما اؤن و سؤن قوشمالار واسطه سیله دۆزه لن صفتلر:

عصیرلر بؤیو مدنی علاققلر و واحد حیات سبب اولموشدور کی،
فارس دیلینین بیر سیرا صفت دۆزلدن اؤن قوشما و سؤن قوشمالاری
دیلمیزه کئچیب، صفت دۆزلمکده اشتراک ائتسین. بو اؤن و سؤن
قوشمالارین فعالیت دایرلری عمومیتله محدود و فرقلی اولسادا، معاصر
ادبی دیلمیزده ایشلمکده دیر. بونلارین ان مهملری آشاغیدا کیلاردان
عبارتدیر:

۱- اؤن قوشمالار:

بی (دیلمیزین صفت دۆزلدن «سیر») شکیلچیسى معناسیندادیر،
اؤزوده اساسا فارس دیلیندن آلینمیش کلمهلرله ایشلنر. مثاللار:
بیگس. بیغم. بی کئف. بی حال. بی کار. بی عار.
بوتون بو کلمهلر دانیشیق دیلینده ایشلننده اؤن قوشمانین «ی» سسی
(ذ) تلفظ اولو نار.

نا (بو اؤن قوشما واسطه سیله، اساسا فارس کلمهلریله و فارس دیلینده
اولدوغو کیمی، منفی مضمونا مالیک صفتلر دۆزه لر. مثاللار:
نامرد. ناخوش. ناکیشی. ناامید. ناانصاف. نامناسیب. نالایق.
ناکؤنده لن. ناحق. نادان. ناشوگور.

با (بو اؤن قوشما دیلمیزین «لی») شکیلچیسىله دۆزه لن صفتلر
معناسینی وئرر و نادیر فارس کلمهلرینده ایشلنر. مثاللار: باصفا - بامزه -
بادب - باسواد ...

۲- سؤن قوشمالار:

بو شکیلچیلر اساسا فارس و عرب کلمهلریندن صفت دۆزلدر.
بونلارین مهملری بونلاردیر:

دار) فارسجا «داشتن» فعلینین کۆکو اولان بو شکیلچیله مالکیت مضمونلو صفتلر دۆزلر، اؤزوده اساسا فارس و عرب کلمه لریندن اولار. مثاللار:

امکدار-ملکدار-اؤودار-اؤلدار-دیندار-حکمدار-کتابدار-دالاندار...
 کار) فارس دیلینده «ایش» معناسیندا اولان بو کلمه فارس دیلینده ده شکیلچی رولو اوینایار و بیزده نادیر کلمه لر دن صفت دۆزلدر. مثاللار:
 طلبکار-داواکار-صاحبکار-پیشه کار-مقاطعه کار-پیمان کار...
 باز) بو شکیلچیله بیر ایشی چوخ گۆرن معناسینی بیلدیرن صفت یارانار، و فارس دیلینده ده ایشلنر. مثاللار:
 اویونباز-کلک باز-قوهوم باز...

عرب دیلیندهن آلینما اؤن و سؤن قوشمالار واسطه سیله دۆزه لن صفتلر:

اسلام دینی سبب اولموشدور کی، عصیرلر بویو خلقیمیز عرب ملتی، دیلی، ادبیاتی و مدنیتی ایله یاخین اولوب اونون بعضی اؤن و سؤن قوشمالاریندان محدود کلمه لر ده استفاده ائتسین. عربجه اولان بو اؤن و سؤن قوشمالار اساسا عرب کلمه لر یله ایشلنیر و صفت دۆزلدیر، اؤزوده محض عرب دیلینده ایشلندیگی شکیل و فورمادا.
 اؤن قوشما:

لا) بو اؤن قوشما نفی معناسی اولان صفتلر دۆزلدیر، اؤزوده چوخ نادیر عرب کلمه لر یله ایشلنیر. مثاللار: لامذهب-لاقتید-لابالی...
 سون قوشما:

ی) یالنیز عرب سؤزلریندن و عرب دیلینده ایشلندیگی شکیلده صفتلر دۆزلدر. بو شکیلچی نسبتاً فعالدیر و آوروپا سؤزلریندن ده صفتلر

دۆزلىدر. مىثاللار:

اقتىسادى - ملكى - حربى - ظاهرى - باطنى - داخلى - خارجى
- علمى - انقلابى - طبى - جدى - شرطى - فنى - طبيعى - حقيقى
- فىزىكى - مىكانىكى - تىكنىكى...
اوى) بو شكىل چىلەدە اساسا عرب سۆزلىرىندىن، اۆزودە عرب دىلىندە
اولدوغو كىمى صىفتلر دۆزلىدر. مىثاللار:
دنىوى - لغوى - كىمىوى - اخروى - معنوى - نمونوى -
كتلوى....

تاپشىرىق: آشاغىداكى كىلملردىن «بى» اۋن قوشماسى واسطە سىلە
صىفتلر دۆزلىد بىب دىفترىزە يازىن: درد - اعتنا - رحم - دقت - زار - مزە -
تربىت - غيرت.

تاپشىرىق: آشاغىداكى سۆزلىردىن «نا» اۋن قوشماسىلە صىفتلر دۆزلىد بىب
ھەرسىنە بىر جملە دۆزلىدىن و دىفترىزە يازىن: آگاه - غافىل - درست - پاك
- تمىز - كس - بلد - خلف - نجىب - اهل - دىنج.

تاپشىرىق: «دار» شكىل چىسىلە آشاغىداكى كىلملردىن صىفت دۆزلىد بىب
ھەرسىنى بىر جملەدە ايشلەد بىب دىفترىزە يازىن: خانه - انبار - خزنە -
صندوق - دكان - امك.

تاپشىرىق: «ى» شكىل چىسىلە آشاغىداكى كىلملردىن صىفتلر دۆزلىد بىب
ھەرسىنى بىر جملە اىلە دىفترىزە يازىن: آسمان - انسان - ادب - بدىع - هنر
- تربىت - مال - سبب - قدىم - تاريخ - ملت - خلق - دولت - حكومت
- اداره - مكتب - درس - كتاب - عرب - فارس - روس - انگلىس -
فلسفى - دىپالئكتىكى - منطق.

روس و باشقا آوروپا دیلریندن دیلیمیزه کئچمیش اؤن و سؤن قوشمالارلا دۆزلن صفتلر:

سؤن ایکی عصیردن بری، بوتون آسیا خلقلری کیمی، خلقیمیزده آوروپا خلقلریله مدنی شرایطده یاشادیغی اۆچون، بیر سیرا آوروپا دیلرینین اؤن و سؤن قوشمالاری دیلیمیزه کئچیب، معین صفتلر دۆزلمکده اشتراک ائدیر. قئید اولونمالیدیر کی، بو شکل چیلرله یالتیز آوروپا کلملریله صفتلر دوزلیر.

اؤن قوشمالار:

آنتی (نفی معناسی بیلدیرن صفتلر دۆزلدر. مثاللار:
آنتی فاشیزم - آنتی امپریالیست - آنتی سوسیالیست - ...
آ) گئنده نفی معناسینی بیلدیرر. مثال: آنورمال - ...

سؤن قوشمالار:

ایزم) دؤنیا گۆروشو و نظرییه معناسی وئرن صفتلر دۆزلدر. مثاللار:
فاشیزم - سوسیالیزم - امپریالیزم - رهالیزم - رومانئیزیم - کوبیزم
- بؤدیزم - ...

ایست) بیر نظریه‌نین طرفداری اولان شخصی بیلدیرن صفت یارادار.
مثاللار:

سوسیالیست - فاشیست - رومانئیسیت - رهالیست - امپریالیست
- دراماتیسیت - فولکوریسیت - ...

ایو) بو شکل چیلرله چوخ نادیر آوروپا سؤزلریندن صفتلر دۆزملر.
مثاللار:

آکتیو / فعال / - اویکتیو / واقعی / - سوبیکتیو / ذهنی / - پاسیف
/ غیر فعال / ...

ل) بو شکلچیه ده غیر فعالدیر. مثاللار: فورمال - نورمال -
سوسیال - ...

لوژی) دؤنیا گؤروشو و نظرییه مضمونو داشییان صفتلر دؤزلدر.
مثاللار:

سؤسیولوژی - ایده اولوژی - پسیکولوژی - تئرمینولوژی -
دیالکتولوژی ...

تیک) داواملیلیق و آردیجیلیق مضمونو داشییان صفتلر یارادار.
مثاللار:

سیستماتیک - پروبلئماتیک - گراماتیک - مؤرفولوژیک -
سینتاکتیک - فونئتیک ...

زی) چوخ نادیر ایشلر . پئداقوژی / معلملیک /
یک) مؤرفولوژیک - ائتیک - تپیک

۲ - فعلی صفتلر:

معاصر ادبی دیلیمیزده فعللرین کؤکلرینه معین شکیل چیلر
آرتیرماقلا چوخلو صفتلر عمله گلر . بو صفتلره «فعلی صفتلر» دئییلیر .
فعلی صفتلر آنا دیلیمیزده اولدوقجا چوخ، الوان و مهمدیر . بو صفتلر یالنیز
آذربایجان دیلینه خاصدیر و باشقا دیللرده اونلارین سایبی یا چوخ آزدیر و
یا اصلاً یؤخدور .

آذری دیلینین فعللری و اونلاردان دؤزهلن صفتلر او قدر چوخ،
رنگارنگ و زنگیندیر کی، بو ساحهده تاریخ بویو باشقا دیللردن فعلی
صفتلر آماغا احتیاج اولمامیشدیر . بونا گؤرده فعلی صفتلر اساساً آذری
دیلی فعللریندن و آذری دیلی شکیل چیلریله دؤزهلن صفتلردن عبارتدیر .

هر بیر دیلین هر بیر کیچیک قایداسی و شکیل چیسینین یارانماسینا
نئچه عصیر زامان لازیمدیر . بو دیلچیلیک علمینین ثابت انتدیگی
واقعیدیر . فعللریمیزدن فعلی صفتلر عمله گتیرن شکیل چیلرین
چوخلوغونو نظره آلساق، اونلارین یارانماسینا نئچه مین ایل زامان و وقتین

صرف اولونماسینی آیدین گۆرمک اولار.
دیلیمیزین فعلی صفتلرینی، اونلارین مختلف جهتلینه گۆره، بئش
دسته یه بۆلمک اولار. بونلار آشاغیدا کیلاردان عبارتدیر:

۱ - بیرینجی دسته: /اسم فاعل دستهسی/.

قدیم دیلچیلیگیمیزده بو فعلی صفتلره «اسم فاعل» دئیردیله و هم
معلوم، همده مجهول فعللردن دۆزلدی. بو فعلی صفتلری یارادان سۆز
دۆزلدیجی شکل چیلر «آن - ان» دن عبارتدیر کی، فعلین کۆکوسسلی
ایله بیتنده، آیریجی «ی» سسی ده اونلارین اولینه آرتیریلاراق «یان - ین»
شکلینه دۆشور. مثلاً معلوم فعللردن:

قانان آدام - گۆرن انسان - یازان معلم - سۆرن سۆروجو -
آنلایان آدام - ایشله یین انسان - یوخولایان او شاق - دینله یین شخص.
مجهول فعللردن:

یازیلان کتاب - دئییلن سۆز - آنلاشیلان مطلب - سۆرولن سۆرو.
فعلین اینکار حالیندان دا همین شکل چیلرله فعلی صفتلر دۆزلدی.
معلوم فعللره مثال: قانمایان آدام - گۆرمه یین انسان - یازمایان معلم -
سۆرمه یین سۆروجو.

مجهول فعللره مثاللار:

یازیلمایان کتاب - دئییلمه یین سۆز - آنلاشیلمایان مطلب - دینله
نیلمه یین شخص.

گۆستردیگیمیز مثاللاردا فعلی صفتلر، اؤزلریندن سؤنرا گلن
اسملری تعیین اندیر و محض بونا گۆره ده صفتدیر، لاکن اونلار تر کیبدن
کنار و مستقل ایشلندیکده، معین بیر ایشین اجرا انده نینی بیلدیریر، یعنی
«اسم فاعل» دیر. بونا گۆره ده بو صفتلره قدیم گرامرلرده «اسم فاعل»
دئییلمه سی قسماً دوغرو ایدی.

بو فعلی صفتلر بعضاً هر زامانی و اکثر ایندیکی زامان بیلدیریر.

۲- ایکینجی دسته: /اسم مفعول دسته سی/.

بو دسته صفتلر فعلین کئچمیش و گلجک زامانیله علاقه دار مئیدانا گلیر. بونلارین شکیل چیلری آشاغیدا کیلاردان عبارتدیر:

۱- میس / ۴ / میس - میس - موش - موش /:

بو شکیل چیلرله دوزلمن فعلی صفتلر قدیم گرامریمیزده «اسم مفعول» آدلاناردی. بو شکیل چیلر هم معلوم، همده مجهول فعللرین هم تصدیق، همده اینکارینا آرتیریلاراق فعلی صفتلر یارادیر. بو صفتلر فعلین کئچمیش زامانی ایله علاقه دار اولدوقلاری اوچون، جملهده کی یئرلری و اوینادیقلاری روللارینا گوره فعلی صفت اولور. مثاللار:

معلوم فعللردن: قوجالمیش آدم - گلیمیش مسافیر - قوروموش آغاج - دؤنیا گورموش قوجا.

مجهول فعللردن: قوجالمامیش آدم - قورومامیش آغاج - ساتیلمامیش کتاب - قورولمامیش پینا.

بو شکیل چیلرله دوزلمیش سؤزلر هم فعلی صفت، هم فعلی اسم، هم فعلی باغلاما، همده فعل اولا بیلر. بونلارین بو مختلیف وظیفهلرینی یالنیز جمله داخلینده اوینادیقلاری رولدان مشخص اتمک مومکوندور. مثلاً:

دؤنیا گورموش آداملار عاغیللی اولارلار. بو جملهده «دؤنیا گورموش» سؤزو «آداملار» سؤزونو تعیین ائدیر، بونا گوره ده فعلی صفتدیر.

«دؤنیا گورموشدن قاچما». بو جملهده «دؤنیا گورموشدن» سؤزو جملهنین تاماملیغیدیر، بونا گوره ده فعلی اسمدیر.

بیر زادی گوزونله گورمه میس دانیشما. بو جملهده «گورمه میس»

سۆزو جملهنین ظرفلیگی و بونا گۆرهده فعلی باغلامادیر.
 «قوجا دۆنیانی گۆرموش»، جمله سینده «گۆرموش» سۆزو جملهنین
 خبری و بونا گۆرهده فعلدیر. بو جملهلره دقت ائده ک: تۆیدا
 چاغریلما میشلار چاغریلما میشلاردان چوخ ایدی. بورادا کی «میش» لی
 سۆزلر فعلی اسمدیر. هئچ یثره چاغریلما میش گئتمه. بو جملهده
 «میش» لی کلمه فعلی باغلامادیر، من چاغریلما میشام» جمله سینده ایسه،
 فعلدیر.

۲- آر - ار:

معلوم و مجهول فعللرین کؤکلرینه آرتیریلاراق دۆزه لن فعلی صفتلر
 عادت، خاصیت، کثیفیت و سایر معنالار و ثرن صفتلر اولور. بو
 شکیل چیلرله فعللرین اینکاریندان دا فعلی صفت دۆزلمک اولار، آنجاق
 فعللرین اینکار علامتی «ما - مه» شکیل چیسینه بیر «ز» حرفی ده آرتیریلار.
 مثاللار.

معلوم فعللردن: آخار - گولر - آخماز - گولمز. گولر اۆز. آخار سؤ.
 مجهول فعللردن: آشیلماز داغلار - سیلینمز لکه ...
 بو شکیل چیلر یاخین گلجک زامانا عاید اولسالاردا، بونلار یله
 دۆزه لن فعلی صفتلر بۆتون زامانلارا عاید اولور.
 قئید ائتمک لازیمدیر کی، بو شکیل چیلرله دۆزه لن فعلی صفتلر
 ایسته نیلن فعلدن دۆزه له بیلمز، یعنی شکیل چیلرین فعالیت دایره سی
 محدود دور.

۳- آجاق - اجک / یاجاق - یه جک/:

بو شکیل چیلری معلوم و مجهول فعللرین هم تصدیق، همده اینکارینا

علاوه ائندنده ائله فعلی صفتلر یارانیر کی، هم گلجک زامان آنلامی، همده بوتون زامانلارا عاید اولان مفهوم تصور اولونور. مثاللار:
معلوم فعللردن: اولاجاق حادثه - گلجک ایل - یاشایاجاق اوشاق -
اله یلهجک توپراق.

مجهول فعللردن: آچیلجاق موزه - گورولهجک ایش...
بو شکل چیلر فعلین گلجک زامانی و بعضی فعلدن عمله گلیمیش
اسملرین شکل چیسيله عینی دیر، یعنی بو شکل چیلرله فعللردن دوزهلن
سؤزلر هم فعل / گون گلجک /، هم اسم / گلجک هر زادی
آیدینلارشدیر اجاقدیر. /، همده فعلی صفت / آلیناجاق شی / اولور.
۳ - اوچونجو دسته:

بو شکل چیلرله فعلین «لازیم» و «واجیب» فورمالارینین تصدیق و
اینکاریندان ائله فعلی صفتلر دوزهلیر کی، ان چوخ گلجک زامان تصور و
وئریر. بئله فعلی صفت دوزلدن شکل چیلر بولاردان عبارتدیر:
۱ - مالی - مهلی:

بو شکل چیلری اساساً فعلین تصدیق و بعضاًده اینکار شکلینین
آخرینا آرتیرماقلا ائله فعلی صفتلر دوزهلیر کی، اشیا و یا حادثهلرین
لازیم الاجرالیق کیفیتینی بیلدیریر، او کیفیتین اجراسینین لازیم لیگینی
بیلدیریر. بو شکل چیلر هم فعلین معلوم، همده مجهول نوعونا علاوه اولار
بیلر. مثاللار:

معلوم فعللردن: اوخومالی مقاله - گورمهلی آدم. گورمه مهلی ایش.
مجهول فعللردن: یازیلمالی مقاله - اندیلمهلی ایش...
بو فعلی صفتلر یالنیز گؤستریلن ترکیبلر داخلینده صفتدیر و اگر
عمومیتله ترکیبدن چیخیب، مستقیل ایشلنلر، فعلین واجیب فورماسینی
ایفاده ائدهجکلر. ترکیب اولدوقدا تعیین اولونان اسم سؤنرا گلر و فعل
اولاندا اوله کئچر. مثال:

گۆرمهلی ایش / صفت / ایش گۆرمهلی / فعل /.

۲ - آسی - اسی / یاسی - یهسی /:

بو شکیل چیلر تصدیق بیلدیرن فعللرله ائله فعلی صفتلر دۆزلدیر کی،
یوخاریدا کی صفتلر معناسیندا اولور. بو شکیل چیلر ده هم معلوم، همده

مجهول فعلدن صفت دۆزلدر. مثاللار:

معلوم فعللردن: یازاسی مکتوب - اوخویاسی کتاب.

مجهول نوع: یازیلاسی مکتوب - اوخوناسی کتاب.

بو سۆزلرده ترکیب داخلینده فعلی صفت و ترکیب خارجینده فعل
اولار، فعل اولاندا ایسه، شخص سۆنلوقلاری قبول ائدر. مثلاً: مکتوب
یازاسیام - کتاب اوخوناسیدیر.

۴ - دۆردونجو دسته:

بو دسته معلوم و مجهول فعللرین یالتیز ایجابیسیندن دۆزلن فعلی
صفتلر دیر. بونلارین شکیل چیلری «ما - مه» دیر کی، یاراتدیقلاری فعلی
صفتلر مربوط اولدوقلاری اسمین نۆعونو تعیین ائدیر. مثاللار: آلینما کلمه
- گلمه آدام - سۆزمه یوغورد - ازمه شیرینی - دولما توفنگ - کسمه یول...
قئید ائتمک لازیمدیر کی، «ما - مه» شکیل چیلریله دوزلن اسملری
بونلارلا قاریشیدیر ماماق اوچون اونلارین جمله داخلینده کی اوینادیغی
رؤلأ فیکیر وئرمک لازیمدیر.

تاپشیریق: آشاغیدا کی مصدرلردن «آن - ان» شکیل چیلریله فعلی

صفتلر دۆزلدین و هر هسینی بیر جملهده دفتریزه یازین.

دانماق - وورماق - سۆروشماق - قازیلماق - دۆزولمک - دؤیمک

- دؤیولمک - قاشیماق - آلماق - اوچماق - ترقی ائتمک - اویناماق

- آچیلماق - یاشاماق - سۆرومک - قوروماق - دۆرولماق - داشیماق -

قوروماق - کورمک - الیمک - سؤیلمک - دیلمک.

تاپشیریق: آشاغیدا کی مصدرلردن «میش ۴» شکیل چیسى واسطه سیله فعلی صفتلر دوزلدین و اونلارین هر بیرینی بیر جملهده ایشلیدین. دوزلتدیگینیز فعلی صفتلری آیری جملهلرده فعل کیمی ده ایشلیدین.

اوجماق - دولماق - گوللنمک - دبلنمک - گوزلمک - گوزلنمک - یاشاماق - الیمک.

تاپشیریق: آشاغیدا کی فعللردن هم اسم فاعیل، همده اسم مفعول دوزلدیب دفتریزه یازین و هر سینی بیر جملهده ایشلیدین:

قورخماق - اوتورماق - گورمک - گلیمک - آچماق - قورتارماق - یازدیرماق - سنوینمک - اوزاقلاشماق - یازدیرماق - گوزلمک - ایزلمک.

تاپشیریق: «آر - ار» شکیل چیلریله آشاغیدا کی مصدرلردن هم فعلی صفت، همده یاخین گلجک زامانین اوچونجو شخص تکیینی دوزلدیب هر سینی بیر قیسا جمله ایله دفتریزه یازین:

یاخماق - یانماق - آنماق - گولمک - آخماق.

تاپشیریق: هم یوخاریدا کی فعللر، همده آشاغیدا کی مصدرلردن «ماز - مز» شکیل چیلریله فعلی صفتلر دوزلدیب جمله شکلینده دفتریزه یازین:

دینمک - سولماق - کیچیلیمک - آشیلماق - پوزولماق - سیلینمک - گورونمک - انیلیمک - ایلمک - باش ایلمک - دونمک - سونمک - قانماق - اوتانماق - اوسانماق.

تاپشیریق: «آجاق - اجک» شکیل چیلرینین کؤمگیله آشاغیدا کی مصدرلردن فعلی صفتلر دوزلدیب هر سینی بیر جملهده ایشلیدین و دفتریزه یازین:

گورمک - یاشاماق - الیمک - اوخونماق - آ لینماق - دئیلیمک - باش توتماق.

تاپشیریق: «مالی - ملی» شکیل چیلری واسطه سیله آشاغیدا کی

مصدرلردن فعلی صفتلر دۆزلدیب هر مەسینى بىر جملەدە ایشلەدین و دفتریزە یازین.

گۆرۈلمک - گۆزۈک - مطالعە ائتمک - قازىلماق - یازماق -
ائشیدیلماق - ایچمک - اۋیونمک - اۋیرنیلماق - یۋیونماق - آتماق -
آتیلماق - چکمک - یاشاماق - آلىنماق - قاچىریلماق - اۋتوشمک -
گۆلشمک.

تاپشیریق: یۇخاریدا کی تاپشیریقدا اولان مصدرلردن اینکار بیلدیرن فعلی صفتلر دۆزلدیب، هر مەسینە بىر جملە دۆزلدەرک، دفتریزە یازین.
تاپشیریق: یۇخاریدا مصدرلردن دۆزلتدیگینیز فعلی صفتلری فعل کیمی جمللرده ایشلەدیب دفتریزە یازین.

تاپشیریق: «آسى - اسى» شکیل چیلرینین کۆمگیله آشاغیدا کی مصدرلردن فعلی صفتلر دۆزلدیب هر مەسینى بىر جملەدە دفتریزە یازین:
گئدیلمک - گۆرۈلمک - نیگیلمک - اۋخوماق - سۈروشماق -
سۈروشولماق - قورولماق - گۆرمک - دئمک - گئتمک - آلىنماق -
گۆرمک -

تاپشیریق: آشاغیدا کی مصدرلردن «ما - مە» شکیل چیلری واسطە سیله فعلی صفتلر دۆزلدیب هر مەسینى بىر جملەدە دفتریزە یازین و اونلاری اسمی فعللرله مقایسە ائدین:

دۈیمک - قیرماق - سۆزمک - دۆنمک - گۆچورمک - یازیلماق -
- نیکمک - آخماق - سیبیرمک - تۆکمک - آسماق - کسمک -
کین کسمک - پارچا بیچمک - چاپماق - ال اۋپمک - ساچماق -

تاپشیریق: آشاغیدا کی مصدرلردن اسم مفعول دۆزلدیب اونلارین هر بیرینی هم «فعلی صفت»، هم «تاماملیق»، هم «فعلی باغلاما»، همده فعل کیمی آیری - آیری جمللرده ایشلیدی.
یاشاماق - سۆرمک - بیلماق.

۵ - بئشینجی دسته:

بو دسته یه او فعلی صفتلر داخیل دیر کی، اونلار اسم فاعیل و اسم مفعول ایله، ها بئله فعلین هئچ بیر زامان و فور ماسیله علاقه سی اولمادان یارانیر. بو فعلی صفتلر حال، وضعیت، خاصیت، عادت و سایره بو کیمی مضمونلار ایفاده ائدیر.

بو دسته نین دیگر مهم خصوصیتی اوندان عبارت دیر کی، بونلار فعلین معلوم نوعو و تصدیقیندن دۆزه لر، یعنی فعللرین اینکار و مجهولوندان دۆزلمز. بو دسته نین شکیل چیلری بونلار دیر:

۱ - آغان - ایه ن:

بو شکیل چیلرله دۆزلن فعلی صفتلر دایمی خاصیت بیلدیرر. مثلاً:
آغلاغان اوشاق - هۆر کهین آت - قاپاغان ایت - قاچاغان آت ...

۲ - قان - کن:

بو شکیل چیلر تصدیق بیلدیرن بعضی معلوم فعل کؤکلرینه آرتیریلاندا خاصیت و کیفیت بیلدیرن فعلی صفتلر یارانیر. مثلاً:
چالیشقان شاگیرد - سۆیروشکن یئر - دۆیوشکن عسگر ...

۳ - آق - اک:

تصدیق بیلدیرن معلوم فعللردن خاصیت و کیفیت بیلدیرن صفتلر دۆزلدر. فعلین کؤکو سسلی ایله بیتنده شکیلچینین سسلیسی دوشر. مثاللار: قورخاق آدم - هۆر کک فاتیر - ایشلک فعله. اویناق. اسرک. تیرک. قاچاق ...

غین ۴ / غین - غون - گین - گون / وقین ۴ / قین -
قون - کین - کون /:

بو شکیل چیلرله فعللردن دۆزلن فعلی صفتلر حال - وضعیت و

کثیفیت بیلدیرر. فعلین کؤ کو جینگیلتیلی سامتله بیتنده «غین ۴»
شکیل چیلریندن، کار سامتله بیتن فعل کؤ کلرینده ایسه «قین ۴»
شکیل چیلریندن استفاده ائدرلر. مثاللار:

جینگیلتیلی سامتلرله بیتنلرده: آزغین آدام - سولغون چیچک -
ازگین فعله - دوزگون کیشی - پوزغون گنج - قیزغین هاوا - سورگون
آدام.

کار سامتلرله بیتنلرده: ساتقین آدام - توتقون هاوا - کسگین پیچاق
- کؤسکون اوشاق - ...

۵ - یجی ۴ / یجی - یجی - وُجو - وُجو، یجی ۴:

بو شکیلچیلرله دۆزه لن فعلی صفتلر قسماً پئشه، وظیفه، باجاریق،
قسماًده کثیفیت مضمونو ایفاده ائدر. شکیلچیلر سسلی ایله باشلاندىقلاری
اؤچون، سسلی ایله بیتن فعللرده بیر آیریجی «ی» حرفی ده علاوه اولار.
مثاللار:

آلیجی قوش - ساتیجی قیز - کئچیحی زامان - قوروجو آدام -
سوروجو شخص - ساغیحی قادین - اولدوروجو ضربه - تیرهدیجی خبر
- قورویوجو آدام ...

بو شکیلچیلرله فعللرین اینکاریندان فعلی صفت دۆزلمز. قئید
ائتمک لازیمدیر کی، اؤخوجو و تۆخوجو «سۆزلرینده شکیلچینین «ی»
سسلی دۆشور.

۶ - یی ۴ / یق - یک - وُق - وُک/:

بو شکیلچیلر واسطه سیله عمله گلن فعلی صفتلر حال - وضعیت،
نئجه لیک و دۇروم بیلدیرن دۆزلمه صفتلر اولور. مثاللار:

باتیق قابیرقا - کسبک ال - اؤچوق دام - سؤنو ک چیراق.
چۆرو ک میوه - اۆتوک تویوق. ییخیق دیوار ...

۷- جاق - جك:

بو شكىلچىلرلە عملە گىلن فعلى صفتلر خاصىت و حال - وضعىت بىلدىرر. مىثاللار: اۇتانجاق قىز - سئوئىنجك اۇشاق - ...

۸- يىنج ۴ / يىنج - يىنج - وىنج - وىنج /:

بو شكىلچىلرلە چوڭ از فعللردن فعلى صفت دۆزلەر، اۆزلرى ده خاصىت و احوال روحيه بىلدىرر. مىثاللار: قۇرخونج حادىثە - گۆلونج ايش -

۹- ج:

«ج» چوڭ محدود فعلدن فعلى صفت دۆزلدىر كى، خاصىت بىلدىرر. قىسقانج. ايرنج

۱۰- يىم ۴ / يىم - يىم - وىم - وىم /:

بو شكىلچىلرلە دۆزلەن فعلى صفتلر اۆز مۇصوفونون معين مقدارىنى بىلدىرر، ثانياً بو صفتلردن قاباق مطلق بىر مقدار سايى گىلمىلىدىر. مىثاللار:

بىر آتىم بارىت - بىر اىچىم سۇ - بىش تۇتوم ساچ - ايكى بۇلوم پاي. ۱۱- دىق ۴ / دىق - دىك - دوق - دوك /:

بو شكىل چىلر شىخس سۇنلوقلار بىلە بىرلىكده، فعلى صفت كىمى ايشلر و حال - وضعىت مضمونو بىلدىرر. مىثاللار:

آلدىغىم كتاب - يازدىغىم مكتوب - گزدىگىم باغ - وۇردوغوم قوش - گۇردوگوم فىلم...

۱۲- ۵: نادىر فعللردن فعلى صفت دۆزلدىر. مىثال: كسە يول.

تاپشىرىق: «آغان - ايهن» شكىلچىلر بىلە آشاغىداكى فعللر بىن مۇمكىن

اولا نىندان فعلى صفتلر دۆزلدىب، هر سىنى بىر جملەده دفترىزە يازىن:

اۆتمک - وۇرماق - سۆرتمک - یۆرومک - گۆلمک.

تاپشیریق: «غین ۴» شکیلچیلریله آشاغیدا کی مصدرلردن فعلی صفتلر دۆزلدیب، هر هسینی بیر جمله ایله دفترینیزه یازین:

وۇرماق - یۆرماق - گرمک - دۆزمک - دۆشمک - پۆزماق -
قۇرماق - سۆرمک - چاپماق - اۆتمک - انمک - کسمک - دالماق -
- جوشماق - داشماق - بیلمک - ایتمک - یۆرماق - بیتمک -
دۆلماق - اۆلمک - قاچماق - یانماق - شاشماق .

تاپشیریق: «یجی ۴» واسطه سیله آشاغیدا کی مصدرلردن فعلی صفتلر دۆزلدیب هر هسینی بیر جمله ده دفترینیزه یازین:

وۇرماق - پۆزماق - یۆرماق - قۇرماق - بیلمک - تۇتماق - آتماق -
- اوخوماق - الیمک - بلیمک - دیلمک - شاشدیرماق - آلداتماق -
سارسیتماق - قۇرخوتماق - اۆلدورمک - قاوراماق - اۆدلاماق -
سۆندورمک - قالدیرماق - سۆسدورماق - باغلاماق .

تاپشیریق: «یق ۴» شکیلچیلریله آشاغیدا کی مصدرلردن فعلی صفتلر دۆزلدین و هر هسینی بیر جمله ده دفترینیزه یازین:

آچماق - اوچماق - سۆکمک - دئشمک - دلمک - یاتماق -
قاتماق - تۇتماق - بۆلمک - ایتمک - تانیماق - قابارماق - شیشمک -
ساریماق - دیدمک - اویماق - دۆشمک - پیتیمک - باتماق - جیرماق -
- تیکمک - یانماق .

تاپشیریق: آشاغیدا کی مصدرلردن «یم ۴» شکیلچیسى واسطه سیله فعلی صفتلر دۆزلدیب هر هسینی بیر جمله ده دفترینیزه یازین:

اۇدماق - ساتماق - بۆکمک - یشمک - یۇمماق - آلماق - ساتماق -
- چکمک - اۆتورماق -

تاپشیریق: «دیق ۴» شکیلچیسى و شخص سۇنلوقلارینین کۆمگیله آشاغیدا کی مصدرلردن فعلی صفتلر دۆزلدیب هر هسینی بیر جمله ایله دفترینیزه

یازین:

بیلمک - اوخوماق - یازماق - گیرمک - قۇرتارماق - تبریک ائتمک -
سالاملاماق - اؤیرنمک - آلماق - قۇرماق - تیکمک - بیچمک - ایچمک -
اؤلچمک - وۇرماق - دۇرماق - سۆرمک - مطالعه ائتمک - آبونہ اولماق -
قالماق - سۆرومک - یاتماق - ساتماق - گلیمک - بۇرماق.

تاپشیریق: «آق - اک» شکیلچیلریله آشاغیداکی مصدرلردن فعلی
صفتلر دۆزلدیب جمله لرده دفتریزه یازین.

اسنه مک، تیتره مک، قووزاماق، قاچماق، قۇرخماق.

تاپشیریق: «یق ۴» شکیل چیسيله آشاغیداکی مصدرلردن فعلی صفتلر
دۆزلدیب جمله لرده دفتریزه یازین: چۆرومک - اؤتمک، چینخماق - قیرخماق
- کسمک - یانماق - قیرتماق - بۆلمک - قازماق - یاتماق - سینماق -
قووزاماق - چاپماق - قویماق - سۆرتمک.

مرکب صفتلر

آنا دیلیمیزده بو گون عادی حیاتدا ایشلنن اوچونجو دسته صفتلر «مرکب صفتلر» دیر. مرکب صفتلر ایکی سؤزون بیرلشمه سیندن عمله گلیر، لاکن بو بیرلشمه ترکیب دگیلیر، بلکه ایکی سؤز بیرلشهرک تازا مضمونلو بیر سؤز، صفت یارادیر. حتی ایکی تام مختلف نطق حصه سیندن یارانمالارینا باخمیاریق، چوخ حاللاردا بیر وورغویا مالیک اولور.

معاصر آنا دیلیمیزده، منشألریته گؤره ایکی گروه مرکب صفت واردیر:

الف) اؤز سؤزلریمیزله عمله گلن مرکب صفتلر.

ب) عرب و فارس دیلریندن آلمیش مرکب صفتلر.

الف) آذری کلمه لرله دؤزهلن مرکب صفتلر:

بو صفتلرین مهم نواعلاری آشاغیدا کیلاردان عبارت دیر:

۱ - ایکی صفتین تکراریندان دؤزهلنلر. مثال: یاشیل - یاشیل چمنلر.

بو صفتلرین آراسیندا تیره قویولمالیدیر.

۲ - ایکی اسمی صفتدن دؤزهلنلر. بونلار گاه عینی سؤزون

تکراریندان، گاه ایسه معناجا یاخین کلمه لردن دؤزهلیر. هر ایکی حالدا

کلمه لرین آراسیندا تیره قویماق لازیمدیر. مثاللار:

مزه لی - مزه لی حکایه لر. باغلی - باغچالی کندلر. گوللو - چیچکلی

باغلار. حدسیز - حسابسیز فایدالی ایشلر.

۳ - بیر ساده صفت و بیر اسمی صفتدن دؤزهلنلر. مثال: اوجا بویلو

قیز. درین دوشونجه لی انسان. ایستی قانلی اوشاق. سویوق قانلی خانیم...

- ۴ - بیر ساده صفت و بیر اسمدن دۆزملن مرکب صفتلر. مثال: دیکباش آدم. گۆی گۆز کیشی. قارا قاش اوغلان. قارا گۆز خانیم...
- ۵ - بیر فعلی صفت و بیر اسمدن دۆزملنلر. مثال: آجیق گۆز آدم...
- ۶ - نسبت شکیل چیسسی اولان بیر اسمله بیر صفتدن دۆزملنلر. مثال: گۆزو تۆخ آدم. دیلی شیرین قیز. قانی قارا آدم...
- ۷ - بیر نسبت شکیل چیلی اسم و اسمدن دۆزملن صفتله یارانانلار. مثال: اؤستو اؤرتولو. گۆزو قانلی آدم. آلتی فنرلی تختخواب...
- ۸ - بیر نسبت شکیل چیلی اسم و بیر فعلی صفتدن دۆزملنلر. مثال: آلتی آجیق کیشی. الی آجیق آدم. قانی قاجمیش ات. اؤستو اؤرتولو مسئله. یولونو آز میس آدم...
- ۹ - مرکب فعللردن دۆزملن مرکب صفتلر. مثال: تأیید اولونان ایش...
- ۱۰ - «دان - دن» شکیل چیلی بیر اسم و بیر صفتدن دۆزملنلر. مثال: داشدان یومشاق. دیلدهن ایتی اوشاق. آغیلدان کم آدم...
- ۱۱ - بیر سای و بیر ساده اسمدن دۆزملنلر. مثال: بشش گوشه اولدوز. آلتی بوجاق قیبر. اوچ مرتبه ائو. دؤرد قاپیلی باغ...
- ۱۲ - بیر سای و بیر دۆزلتمه صفتدن دۆزملنلر. مثال: بشش ایلیک نقشه. دؤرد آیاقلی حیوان. دؤرد تئلی دۇرنا. اون مرتبهلی عمارت...
- ۱۳ - ایکینجی نوع تعیینی سۆز بیرلشمه لری واسطه سیله دۆزملن مرکب صفتلر. مثال: بایرام قاباغی. سحر اؤستو حادثه. آخشام اؤستو گزینتی. سئچگی قاباغی تبلیغات...

ب) عرب و فارس دیلیندن آلینمیش مرکب صفتلر.

معاصر ادبی و دانیشیق دیلیمیزده چوخلو ائله سۆزلر واردیر کی، اونلار عرب و یا فارس دیللریندن آلینمیشلار. بو کلمه لری ترکیب

- حصہ لری قسما ایلک معنالارینی ساخلا سالاردا، تازا معنا ایفاده ائدی رلر .
 فارس دیلیندن دیلیمیزه کئچمیش مرکب صفتلر بونلاردیر:
 ۱ - بیر صفت و بیر اسمدن دوزملنلر . مثال: خوشبخت اوشاق . خوش
 قدم آرواد . بدبخت انسان . بین الخلق حادثه . بد طینت آدام ...
 ۲ - بیر سہای و بیر اسمدن دوزملنلر . مثال: یکرنگ حیات . یکتسق
 ایش ...
 ۳ - بیر اسم و یا اصلی صفت و بیر فعلی صفتدن عمله گلنلر . مثال:
 قوش باز اوشاق . کلک باز آدام . کندیر باز آدام . اویون باز آدام . وظیفه پرست ،
 مقام پرست ، ملت پرست آدام . قوناق باز کیشی ...
 بو نوع مرکب صفتلر آشاغیدا کی شکیل چیلرله دوزملر:
 پرور: وطن پرور . دین پرور .
 خواه: وطن خواه . بد خواه . خثیر خواه .
 شناس: شرق شناس . حقوق شناس . حق شناس .
 بین: خوشبین . نیک بین . خود بین . بد بین .
 دار: ملکدار . علاقہ دار . ائلدار . مالدار . قولدار . پولدار . ائودار . دالاندار .
 امکدار . قاپاندار .
 بر: رهبر . دلبر . سمن بر .
 آزار: مردم آزار . دل آزار .
 پسند: دلپسند - خود پسند .
 کار: صنعتکار . خود کار . فتنه کار . گناہکار . بد کار .
 گر: زر گر . دوات گر . چلنگر . مسگر .
 ساز: ساعات ساز . رنگ ساز .
 کش: درد کش . زحمت کش . جفا کش . ستم کش .
 دوز: پالاندوز . گول دوز .

تاپشیریق: سۆز تکراریندان دۆزلن اؤن مرکب صفت تاپپپ هر هسینی
بیر جملهده ایشله دین:

تاپشیریق: آشاغیدا کی اسملردن صفتلر دۆزلدین و هر هسیندن بیر
مرکب صفت قایریب جملهلرده ایشله دین.

گۆی. داغ. دیوار. سای. داد. چشمه. بۇلاق. چای.

تاپشیریق: آشاغیدا کی صفتلرین قورولوشلارینی ایضاح ائدیپ،
هر هسینی بیر جملهده یازین.

قارا گۆزلو - آغ بنیزلی - خورمایلی ساچلی - ساری توکلو -
کۆله بۇیلو. چاتما قاش. قیرمیزی دیرناقلی قیز. قیوریم ساچلی اوغلان - اۆزون
هۆرو کلو قیز.

تاپشیریق: آشاغیدا بیر دسته اسم و بیر دسته صفتلر وئریلمیشدیر.
مناسب ساده صفتلرله مناسب اسملردن مرکب صفتلر دۆزلدین.

ساری - یاشیل - ایری - یومشاق - گۆی. - آغ - اسمر - چال -
ماوی. قیرمیزی. شور. قارا.

ساچ - اۆرپک - بشل - توک - گۆز - بنیز - اۆز - پاپاق -
کۆینک. لچک. گیله.

تاپشیریق: نقطه لرین یئرینه ائله کلمه لر قویون کی، مرکب صفتلر عمله
گلسین:

ياتیق... × ... قاییرقا × توتوق... × آخساق... × چیخیق... × قیرخیق...
× بوکوک...

تاپشیریق: نقطه لرین یئرینه مناسب اسملر قویماقلا فعلی صفتلر
یارادین و سؤنرا هر هسینی بیر جملهده ایشله دین:

قارنی... × گۆزو... × ساچی... × قاپیسی... × اۆزو... × اۆره گی... ×
کیسه سی...

تاپشیریق: آشاغیداکی مرکب صفتلری جمللرده ایشله دیب دفتریزه
یا زین:

اوزو آچیق. آلتی دۆلو. ایچی بۆش. باشی بۆش. اوستو آچیق. دیبی
دئشیک. قۆلو سینیق.

تاپشیریق: آشاغیداکی مصدرلردن مرکب صفتلر دۆزلدیب جمللرده
ایشله دین: رای و نر مک. تصدیق ائتمک.

تاپشیریق: بیر سای و بیر ساده اسمدن بئش مرکب صفت دۆزلدیب،
اونلاری جمللرده ایشله دین.

صفتلرین درجه لری

صفتلر جمله داخلینده اساساً اسملری تعیین ائدر، یعنی اونلارین مختلف علامتلرینی بیلدیرر. معمولی صفتلرده بو تعیین ائتمه عینی درجه ده اولور. لاکن بو تعیین ائتمه نین درجه سی بعضاً آز و بعضاً چوخ اولو بیلر. بعضاً ایکی شئین عینی بیر علامتی مقایسه ائدیلیر. بوراداندا صفتین تعیین لیک درجه سی موضوعو مثیدانا گلیر. صفتین بو خصوصیتی اونو باشقا نطق حصه لریندن آیریر، یعنی بو مسئله یالنیز صفته عاید دیر. معاصر دیلچی عالیملریمیزین فیکرینجه دیلمیزده صفتین آلتی درجه سی واردیر. بونلار آشاغیدا کیلاردان عبارت دیر:

۱ - عادی درجه: بو درجه ده اولان صفتلر شئیلرین علامتینی عادی شکلده بیلدیریر. بو درجه بوتون درجه لر اوچون معیار حساب اولور. مثلاً: قیرمیزی لاله. آغ پامبیق. یاخشی انسان. کیچیک باجی. غاغیللی قیز. چالیشان شاگیرد...

۲ - مقایسه درجه سی: بو درجه ایله ایکی و یا چوخ شئیده اولان عینی کیفیت مقایسه ائدیلیر. بو درجه نین علامتی ایکی دیر: الف) راق - رک: مثلاً: یاخشی راق. آغراق. قاراراق. پیسرک. گۆدرک...

ب) دان - دن: بو شکل چیلر صفتلره آرتیریلیمیر، بلکه ایکی اسمدن کیفیت آزا اولانا علاوه اولور، صفت ایسه یا عادی حالدا و یا درجه لری بیرینده اولور.

مثاللار: آلو پیللادان یئیدیر: یوخو بالدان شیریندیر. یوخو بالداندا شیریندیر. یوخو بالدان شیرین رکدیر. یای قیشدان داها فایدالیدیر.

۳- اوستونلوک درجه سی: بو درجه ایله بیر کیفیت عادی درجه دن اوستون گؤستریلیر. بو درجه نین علامتلیرى «ان- چوخ- لاپ- اولدوقجا» دان عبارتدیر کی، صفتلرین اولینه گلر. بو سؤزلرین اؤزلریندهده کمیت جهتدن مختصر فرقلر واردیر. مثاللار:

ان گؤزل آدام. چوخ گؤزل حرکت. لاپ گؤزل کتاب. اولدوقجا گؤزل شعر. لاپ قارا. ان قارا. چوخ قارا. اولدوقجا قارا.

۴- شدتلندیرمه درجه سی: بو درجه صفتین تعیین لیک درجه سینی شدتلندیریر، رنگ، نجورلوک و علامتین عادی درجه دن چوخ- چوخ آرتیق اولدوغونو گؤستریر. باشقا سؤزله دئسک، بو درجه ده اولان صفت بیر کیفیتین بیر شئیده بۆتون باشقا شئیلردن آرتیق اولماسینی بیلدیریر.

صفتین بو درجه سی اؤزونه خاص بیر شکیلده صفتین اؤزوندن یارانیر، بئله کی، صفتین ایلك هئجاسینین سسلی سیندن سونرا «م- پ- س- ر» سس سیزلریندن بیرینی گتیریب و سونرا صفتین اؤزو، تام شکیلده گلیر.

بو حرفلرین هانسینین آرتیریلماسی اوچون ساده آذری خلقینین دیلینه قولاق آسماق لازیمدیر. مثاللار:

ساپساری- قیپ قیرمیزی- آباغ- یام یاشیل- بومبوش- دؤپدورو- تر تمیز...

۵- کیچیلتمه درجه سی: بو درجه شئیلرده کی علامت، صفت و کیفیتین، عادی درجه دن آزا اولدوغونو بیلدیریر. مثلاً «ساری» صفتی عادی بیر رنگی بیلدیریر، لاکن «ساریمتیل» صفتی ساریلیقدان خئیلی آزا ساری رنگی، سارییا چالان رنگی بیلدیریر.

صفتین بو درجه سی آشاغیدا کی شکیلچی و سؤزلرله دؤزملر:

الف) ایمتیل ۴ / یمتیل - یمتیل - وُمتول - وُمتول /، متیل:

بو شکیلچیلری صفتلرین کؤ کلرینه علاوه ائتمکله ائله صفتلر دۆزلیر کی، کیفیتین عادی درجهدن آز اولدوغونو بیلدیریر. مثلاً:

قیرمیز یمتیل - ساریمتیل، قارا متیل - گؤیو متول ...

ب) سؤو: بو شکیل چینین صفتلره آرتیریلما سیله دۆزلن صفتلر عادی درجهدن آزی بیلدیریر. مثلاً: اوزون سؤو. دهلی سؤو ...

ج) تهر: بو شکیلچی صفتلردن ائله صفتلر یارادیر کی، اونلاردا کی کیفیت عادی درجهدن خئیلی آزدیر. مثلاً: قیرمیزی تهر - آغ تهر - ساری تهر - اوزون تهر ...

د) متراق: مثاللار: قیرمیز متراق - ساری متراق - آغی متراق ...

ه) آلا: صفتین اولینده ایشلنن بو سؤزله ائله صفتلر دۆزلیر کی، کیفیتین آزیلیغی، ضعیفلیگینی بیلدیریر. مثاللار: آلا قارانلیق - آلا قیرمیزی - آلا یاریمچیق ...

و) شین: بو شکیلچی علامتین عادی درجهدن خئیلی آز اولدوغو صفتلر یارادیر. مثاللار: آغشین - قاراشین - ساریشین ...

ز) آچیق: صفتلرین اولینه قوشولان بو سؤزده کیچیلتمه درجهسی یارادار. مثلاً: آچیق قارا - آچیق ساری - آچیق آبی ...

۶ - چو خالتمه درجه سی:

صفتین بو درجهسی واسطه سیله دۆزلن صفتلرده کیفیت، علامت، و صفتین مقداری، عادی درجهیه نسبت یا آرتیر و یا آزالیر. بو درجهنین علامتی «جا - جه» شکیل چیسیدیر.

مثاللار: یاخشیجا - بالاجا - قاراجا - کورپهجه - یکهجه ...

تاپشیریق: آشاغیدا کی عادی درجهده اولان صفتلری اولجه «راق-رک» و سونرا «دان-دن» شکیلچیلری واسطهسیله مقایسه درجهسینه چئویرین و هرهسینی بیر جملهده دفتریزه یازین.

برک - بوش - قاتی - سرت - اوزلو - دوز - ایری - شور - شیرین - آجی - اوجا - آلچاق - دایاز - آیاز - گیرده - ساری - یاشیل - ایری - دورو - بولانلیق - آچیق - آییق - چینیق.

تاپشیریق: بوخاریدا کی صفتلره «ان» و «چوخ» سوزلرینی آرتیرماقلا اونلاردان اوستونلوک درجهسی دوزلدیب دفتریزه یازین.

تاپشیریق: «ایمتیل» شکیلچیسيله آشاغیدا کی صفتلردن کیچلتمه درجهسینده اولان صفتلر دوزلدین و هرهسینی بیر جملهده دفتریزه یازین:
آغ - بوز - ساری - قارا -

تاپشیریق: آشاغیدا کی صفتلردن، مناسب سوز و یا شکیلچیلره، کیچلتمه درجهسی دوزلدیب هرهسینی بیر جملهده دفتریزه یازین:

گیرده - اوجا - چارپوو - اوزون - یاستی - دیک - بیز - یاریق - قارا - دورد بوجاق - اوچ بوجاق - دیوانه - چوپور - چئری - شیل - آخساق - چولاق - شیشیق - یاش - چوروک - آغ.

تاپشیریق: «جا-جه» شکیلچیلری واسطهسیله آشاغیدا کی صفتلردن چوخالتمه درجهسینده اولان صفتلر دوزلدیب هرهسینی بیر جملهده دفتریزه یازین:

یکه - یاخشی - بویوک - بالا - گوزل - ایری - آغ - بوللو -

سای / عدد /

معاصر ادبی آذری دیلینده سای اساس نطق حصیلریندن بیریدیر. سای او سؤزلره دئییلیر کی، اونلار اشیانین مقدارینی، ساینی بیلدیریر. معاصر ادبی دیلیمیزده دؤرد جور سای واردیر: مقدار سایی، سیرا سایی، کسر سایی، غیر معین سای. بونلاردان کسر و سیرا سایلاری مقدار ساینندان، اونلارا معین شکیل چیلری آرتیرماقلا یارائیر. بۇخاریدا گؤستردیگیمیز دؤرد جور ساین هر مسنین اوزونه خاص خصوصیتلری واردیر. بو خصوصیتلر بونلاردان عبارتدیر:

مقدار سايلارى

مقدار سايلارى اشياينىن مقدارينى بىلدىرىر. قئىد ائتدېگىمىز كىمى بو سايلار بۆتون باشقا سايلارين اساسىنى تشكىل ائدىر. مقدار سايلارى قۇرولوشلارينا گۆره ايكى نوع اولور: ۱- ساده سايلار. ۲- مركب سايلار.

۱- ساده سايلار: بىردن اونا قدر، اۇنلوقلار، يۇز، مېن، مېليون و مېليارد سايلارى ساده حساب اولونور، اونا گۆره كى، بىرجه كلمەدن قۇرولموشلار.

۲- مركب سايلار: ايكى و داها آرتىق سۆزلە ايفادە اولان سايلارا مركب سايلار دئىيلىر. مثلاً: اۇن بئش. ايكى يۇز اوتوز سگىز... بو سايلار «نئجه؟» سۇالينا جواب وئىر.

مقدار سايلارينىن آشاغىدا كى خصوصىتلىرى واردىر:

۱- مقدار سايلارى بىرىنجى نوع تەيىنى سۆز بىلرلشمە سىنىن بىرىنجى طرفى اولور و اۇزوندىن سونرا گلن اسمى تەيىن ائدىر. مثلاً: آلتى ماشين. اوتوز بىر طلبە...

بئله حالدا ساي هئىچ بىر سۆز د گىشىد بىرىجى شكىل چى قبول ائتمىر، يعنى نە حالاتىر و نە جمع شكىلچىسى قبول ائدىر. باشقا سۆزلە دئسك بو حالدا ساي اۇزوندىن سونرا گلن سۆزون نحوى خصوصىتلىرىلە اۇزلاشمىر، اۇيغونلاشمىر. لاكن بو تر كىبده كى اسم، ساين طلبىنه گۆره، جمع لىمىر سە دە، حاللانا بىلر. مثلاً: آلتى ماشيندان.

۲- مقدار سايلارى ايكىنجى نوع تەيىنى سۆز بىرلشمە سىنىن هئىچ بىر طرفىندە اشتراك ائدە بىلمىر.

۳- مقدار سایلاری اوچونجو نوع تعینی سوز بیرلشمه سینین ایکنجی طرفی اولاییلیر و اوچونجو شخص تک نسبت شکیلچیسینی قبول اندیر. مثلاً: اوشاقلارین دوقوزو...

بئله تر کیبده اسم جمع اولاییلیر، سای ایسه غیر معین بیر مقدارین مشخص بیر حصه سینینی بیلدیریر. بئله تر کیبلرین طرفلرینین یئرینی دگیشمک اولماز.

بئله تر کیبلرده اگر سای عمومی مقدارین معین بیر حصه سینینی ایفاده ائتمه سه، اسم ده سای کیمی جمع علامتی قبول ائتمیر. «میدادین اوچو بیر تو مندیر»، جمله سینده «میداد» سوزو عمومی بیر مقدارین معین حصه سینینی ایفاده ائتمیر و بونا گوره ده جمع اولاییلیر. بئله تر کیبلرده سوزلرین یئرینی دگیشمک اولار و مفهوم یئرینده قالار. «اوچ میداد بیر تو مندیر»

۴- سایلایونون تعین ائتدیگی اسم آراسیندا معین سوزلر ایشلنه بیلر. بئله موقع لرده سایلارلا اسملرین آراسیندا اوچ جور علاقه اولاییلر: الف) دیلیمیزده اسملرین طلبینه گوره سایدان سونرا و اسمدن اول معین سوزلر گله بیلر. بونلارین اساسلاری بونلاردیر:

۱- نفر: یالنیز انسان آدی بیلدیرن اسملرله ایشلنر. مثلاً: آلتی نفر فعله...

۲- باش: اساساً اهلی دورد آیاقلی حیوان آدلاریله ایشلنر. مثلاً: بئش باش اوکوز. بو سوز بعضاً عایله ایله علاقه دار اسملرله ده ایشلنر. مثلاً: سگیز باش عایله...

اسم قوشالیق بیلدیرنده «باش» سوزونون یئرینه «جوت» سوزونو ده ایشلتمک اولار. مثلاً: بیر جوت آت. اوچ جوت تویوق...

۳- عدد - دهنه: تک - تک سایلان جانسیر اشیانین آدینی بیلدیرن اسملرله ایشلنر. بو ایکی کلمه نین هر بیرینی او بیر یسینین یئرینه ایشلتمک اولار. مثلاً: آلتی دهنه آما. اون بیر عدد قارپیز. ایکی دهنه قلم...

- ۴- جۆت: اۆچ جۆت آياق قاپى...
- ۵- دست: بىر دست يۇرغان - دۇشك...
- ۶- دستە: بىر دستە بىنۇشە. ايكى دستە گۇيرچىن...
- ۷- پارچا: بىر پارچا لاواش...
- ۸- تىكە: بىر تىكە قند...
- ۹- نىسخە: بىر نىسخە غزىت...
- ۱۰- جىلد: دۇرد جىلد كىتاب...
- ۱۱- قاتار: ايكى قاتار دۇرنا...
- ۱۲- قطره: بىر قطره گۇز ياشى...
- ۱۳- قاشىق: بىر قاشىق درمان...
- ۱۴- تۇپ: بىر تۇپ ساپ...
- ۱۵- پارا: بىش پارا كند...
- ۱۶- ساپ: ايكى ساپ ايپ. بىر ساپ مىروارى...
- ۱۷- خط: اۋن ايكى خط يازى...
- ۱۸- قالب: اۆچ قالب صابون...
- ۱۹- گۇز: دۇرد گۇز اۋتاق...

.....

ب) مقدار سايلارىلە اسملر آراسىندا ائله سۇزلر ايشلىنىر كى، اونلار اسملرین مختلىف جهتدن اۋلچوسونو بىلدىرىر. بئله حاللاردا ساي اسمله يۇخ، همين سۇزلە علاقەدار اولور.

مثلاً: اۆچ شوشه عطير. بىش سطرير يازى. بىش پردە تاماشا. اۋن ماشين مال. بىر سبد اۋزوم. ايكى چوۋال بوغدا. بىش داملاقان. بىر كۆزه سۇ. ايكى شيش كاپاب...

دئىمك بو تر كىپلردە سايلار مربوط اۋلدوقلارى اسملرین يۇخ، اونلارین اۋلچولرىنىن مقدارىنى بىلدىرىر، يعنى نحوى علاقە دگىشىر.

ج) مقدار سایلاریله اسملر آراسیندا کثیفیت، علامت، خاصیت، رنگ و سایره بیلدیرن صفتلر گلیر و سایلارلا اسملرین مستقیم رابطه سینه مانع اولور. مثلاً: ایکی قیرمیزی گول.
بو صفتلر بیر طرفدن سایلاری، او بیر طرفدن ایسه اسملری تعیین اندیر.

آلتی ذکاوتلی قیز. اون ایگیت اوغلان. دؤرد ماراقلی کتاب...
۵- سایلار اسملشنده، اونلاردان بیر شئی تصور اندیلنجه هم حاللانا، همده جمعلنر. مثاللار: طلبه ایگیرمییه جواب وئردی. پارچا اونا /تومن/ دهیر...

...

بیر سایی:

دیلمیزده بیر ساییندان یثنی سؤزلر یاراتماقدا گئنیش استفاده اولونور. بیر کلمه سی بیر نئچه مختلف معنایا مالیک اولماقلا برابر، مختلف شکل چیلرله ده مختلف معنالی سؤزلر یارتماقدا اشتراک اندر. بیر کلمه سینین ایشلندیگی یئرلر اولدوقجا الوان و چوخدور، اونلارین ان مهملری بونلاردیر:

۱- ایلك مقدار ساییدیر.

۲- غیر معین لیک، نکره و عمومیلک بیلدیریر. مثلاً: سیز بیر ایش گۆرمه لیسیز...

۳- اادات اولور و جمله نین اساس فیکرینی قوتلندیریر. مثلاً: سن دانیشما بیر...

۴- صفتله اسم آراسیندا تعیین لیک وظیفه سی داشیر. مثلاً: عاغیللی بیر گنج...

۵- زامان آنلاملی اسملرین اولینده /آن. دقیقه. ساعات. گۆن. وقت.

زامان. دفعه... / ایشلندیکده زامان ظرفی یارادیر. مثال: بیر گۆن. بیر ثانیه. بیر ایل...

۶- آز. چۆخ. قدر. بئله. ائله. نئچه... کیمی سۆزدن اول گلدیکده غیر معین لیک مضمونونو آرتیزیر و یا اکسیلیدیر. مثلاً: بیر چۆخ. بیر قدر. بیر آز. بیر بئله...

۷- تهر. سایاق. جور. نوع... کیمی سۆزلرین اولینده ایشلندیکده طرز حرکت ظرفی یارادیر. مثلاً: بیر تهر جانیمی قورتاردیم. بیر جور اوزومه یتر ائله دیم...

۸- عالم. ییغین. اتک. سۆرو. بؤلوک. اوووج... کیمی سۆزلردن اول ایشلندیکده غیر معین کمیت بیلدیریر. مثلاً: بیر عالم ایش گۆردولر. بیر اتک میوه ییغدیم...

۹- طرف. یان. جهت... کیمی سۆزلرین اولینده ایشلنر کن، بؤلگو مضمونو یارادار. مثلاً: بیر یان. بیر یاندان. بیر طرفدن...
۱۰- «یم» شکیل چیلی فعلی صفتلردن اول گلر و مقدار بیلدیرر. مثلاً: بیر ایچیم سو...

۱۱- «جه» شکیل چیسی واسطه سیله تام واحد لیک ایفاده ائدیر. مثلاً: بیرجه ساعات. بیرجه آدم وارایدی. بیرجه دقیقه دایاندیم...

۱۲- «دن» شکیل چیسی قوشولدوقدا بو سای طرز حرکت ظرفی یارادیر. مثلاً: بیردن گلدی.

۱۳- ایکی دفعه تکرار اولان بو ساین بیرینجی سینین سونوندا «دان» و ایکینجی سینین سونوندا «ه» اولدوقدا طرز حرکت ظرفی عمله گتیریر. مثلاً: بیردن - بیره پرده آچیلدی...

۱۴- «گه» شکیل چیسیله معیت بیلدیریر مثلاً: بیر گه گتدیک...

۱۵- «لیک» شکیل چیسیله اسم یارادیر. بیر لیک. بو کلمه یه «ده» شکیل چیسی علاوه ائتدیکده، گئنده معیت بیلدیریر. مثلاً: بیر لیکده

گىتدىك...

۱۶- ھەردىن. تىك. آرا. ساعاتدا. گۆندە. آيدا. ایلدە كىمى زامان مضمونلو سۆزلەردىن سونرا ایشلىندىكە تصادف و تکرار مضمونو ايفادە ائدیر. مثلاً: آرا بىر گلیر. ھەردىن بىر گۆرونور. آيدا بىر یۆلدور...

۱۷- نسبت شکیلچیسىلە غیر معین عوضلیک / ضمیر / عملە گتیریر. مثلاً: بىرى قۇرويا چکیر، بىرى سۇلویا. بىرىسى سنى چاغیریر...

۱۸- اۆچونجو نوع تعینى سۆز بىرلشمەسىنین اىكىنجى طرفیندە حال وضعیت، کثیفیت و باجاریق مقیاسى اولار. مثلاً: اوشاغین بىرى. دەلینین بىرىدیر. اۆد - آلوون بىرىدیر...

۱۹- مختلف سۆزلەرلە تر کىب پارادىب جور به جور مضمونلار ايفادە ائدیر. مثاللار:

بیردە وۇر. بىر داھا سۇیله. بىرىنجى یم. بىر باش قلیان چک. بىر باشا گىتدىک. بىر - بىر گلین. بىر - بىرىنین رقابتینە ایشله بىرلر. بىر - بىرىنە یاردیم ائدیرلر. بىر - بىرىنى اۆلدوروردولر. بىر - بىرىندىن. بىر - بىرى ایلە. بىرە - بىر. بىرە بئش. بىر شئى. بىر زاد. بىرلشمە. ال بىر. دىل بىر. سۆز بىر. بىر پارا. بىر سسلە. بىر سۆزلە...

دیلمیزدە «بىر» سۆزوندىن استفادەیه بونلار یالنیز نمونلردیر.

سيرا سايلارى

سيرا سايلارى شئىلرین سیراسینی بیلدیریر. بو سايلار مقدار سايلارینا دۇرد چئشىدلى «بىنجى ۴» / ئىنجى - ىنجى - وئجو - وئجو / شکیل چیلرینی آرتیرماقلا دۆزلەر. بو سايلار «ئىچىنجى؟» سۇالینا جواب وئرر. مثلاً: اۆچ ← اۆچونجو. بئش ← بئشىنجى - دۇرد ← دۇردونجو. اۆن ← اۆنونجو...

«ايكى - آلتى - يئددى» سايلارى سسلى ايله بيتدیکلر اۆچون، سيرا سايلارى شکیل چیلرى قوشولاندا، ايكى «ى» سسلىسیندن پیری دوشر. مثال: ايکینجى.. آلتینجى. يئددینجى.

مقدار سايلارى شئىلرین مقدارینی بیلدیردیکلرى حالدا، سيرا سايلارى شئىلرین سیراسینی بیلدیرر.

سيرا سايلارینین ايکینجى خصوصیتی اونلارین صفتلره ياخين اولماسیدیر. صفتلر کیمی بو سايلاردا، عين زاماندا «هانسی؟» سۇالینا جواب وئرر.

مقدار سايلارینین اسمی جمع اولما بيلمزدی، لاکن سيرا سايلارینین اسملری بعضی حاللاردا جمع علامتی قبول ائده بیلر. مثلاً: اۆچونجو شاگيردلر. بیرینجى قهرمانلار...

سيرا سايلارى مستقل ایشلندیکده، مقدار سايلارینا نسبتاً، اسملره داها ياخين اولور. بو حالدا سيرا سايلارى تاماميله مستقل اشیانى نظرده جانلانديرير و اسملر کیمی حاللانير و جمعلتير. مثاللار. اۆچونجونو گۆردوم. اۆنونجودان سۇروشدم. سگيزینجیلری چاغیردیلار. ايکینجییه سۆزوم واردیر. بئشىنجیده قدرت واردیر...

سيرا سايلارى اسم مقامیندا ایشلتنده، اسملر کیمی «کیم؟» سۇالینادا جواب وئره بیلر. مثلاً: اۆچونجولر گلدى. کیملر گلدى؟.

كسر سايلارى

بو سايلار مقدار سايلاريندان يارانير. بو سايلار بۆتۈۋ بىر عددىن معين مقدارىنى بىلدۈرۈر و مقدار سايلارى سوالىنا جواب وئۇرۇر.

بو سايلار ايستر كسر اعشار « $7/3$ »، ايستر ايسه «كسر متعارفى» « $2/8$ » ده آشاغيدا كى شكىلده تلفظ اولوناز:

واحدىن بۆلۈندۈ گو عدد اول دئىيلر و اوندان سونرا «دان-دن» و يا «دا-ده» شكىل چىلرى گلر و اوندان سونرا كىچىك عدد دئىيلر. مثلاً يۇنخاريدا كى كسر اعشار بئله تلفظ اولوناز. يئددى تام و اوندان اوچ. كسر متعارفى ايسه بئله دئىيلر: دۇرد تام و بئشددن اوچ.

قئيد ائتمك لازىمدىر كى، «دان - دن» شكىل چىسى داها دۇغرىدور.

غیر معین سایلار

دیلمیزده ائله سایلاردا واردیر کی، معین و مشخص بیر مقدار بیلدیرمز، بلکه تام غیر معین بیر مقدار نظرده جانلانديرار. بو سایلار «آز، چوخ، خئیلی، بیر قدر، بو قدر، او قدر، نه قدر، فیلان قدر... کیمی سؤزلردن عبارتدیر. غیر معین سایلار «نقدر؟» سوالینا جواب وئرر.

غیر معین سایلارین آشاغیداکی وظیفه‌لری واردیر:

۱- بۆتون غیر معین کمیت بیلدیرن سؤزلر اشیائین معلوم اولمایان بیر مقدارینی بیلدیریر. مثلاً: چوخ دفتر. نه قدر قلم. خئیلی قلم...

۲- فعلدن قاباق گلنده حرکتین غیر معین مقدارینی بیلدیریر. مثاللار: چوخ سؤیلهیم. آز ایشله‌دین. بیر قدر دانیشین. بو سایلار مقدار ظرفی کیمی ده قبول اولونا بیلر.

۳- بو سایلار صفتلردن اول گلدیکده اونلارین تعیین لیک درجه‌لرینی آرتیرار و یا اکسیلدر. مثلاً: چوخ یاخشی ایشدیر. بیر قدر پیس اولدو. او قدر گۆزل ایش گۆردو کی... .

۴- بو سایلار «چوخ» سؤزونون اولینده ایشلنیب اونون غیر معین کمیتینی آرتیرار. مثال: چوخ-چوخ یازدیق. بیر قدر چوخ ایشله‌دیک. خئیلی چوخ چالیشدیق...

۵- بو سایلار «آز» سؤزونون اولینده ایشلنیب اونلارین غیر معین لیک کمیتینی آزالدیر. مثلاً: چوخ آز اولدو. آز-آز گۆندر. بو قدر آز زحمت اولار؟.

۶- «بیر» سؤزو «چوخ، آز، بو قدر، او قدر» سؤزلریله؛ «هر» سؤزو

ایسه «نه قدر» سۆزو ایله ایشلننده غیر معینلیک مضمونونو داهادا آرتیریر. مثلاً: بیر چوخ، بیر آز، بیر بو قدر، بیر او قدر، هر نه قدر ایش گوردوک... بو عمومی جهتلردن علاوه «چوخ» و «آز» سۆز لرینین اؤزلرینه خاص آشاغیدا کی خصوصیتلری ده واردیر:

۱- صفتلرین اؤستونلوک درجه سینین بیلدیرن «ان - لاپ - داها - اؤلدوقجا» سۆزلری «چوخ» و «آز» سۆزلریله ایشلنن ک اونلارین غیر معینلیک کمیتینین آرتیریر و یا آزادیر: مثاللار: لاپ چوخ، لاپ آز، ان چوخ، ان آز، داها چوخ، اؤلدوقجا چوخ...

۲- «چوخ» و «آز» سۆزلریندن فعل یارانیر: چوخالماق - آزالماق.

۳- بو ایکی سۆزدن اسم یارانیر: چوخلوق، آزلیق.

۴- «چوخ» و «آز» سۆزلری نسبت /و- ی/ شکیل چیلریله غیر معین کمیتین سون حدودونو بیلدیریر. مثال: چوخو بیر آی، آزی بیر گون... ان آزی - لاپ چوخو...

۵- «چوخ» و «آز» سۆزلری بیر گه ایشلندیکده «بیر قدر» معناسی وئریر. مثال: اودا آز - چوخ دانیشدی. آ یازدا آز - چوخ بیلیر... بو ایکی سۆز بعضاً «دان» شکیلچیسینی قبول ائدیر کده بیرلیکده ایشلنر. مثال: آزدان - چوخدان نه یین وارسا گتیر مئیدانا.

۶- «چوخ» و «آز» سۆزلری جمع علامت لریله غیر معین کمیت مضمونلو عوضلیک یارادیر. مثال: چوخلار آزلارا غالب گلدی.

۷- «چوخ» و «آز» سۆزلری «جا» شکیل چیسيله غیر معین کمیتی یا چوخالدير و یا آرتیریر. مثال: چوخجا دانیشدی. آزجا دانیش.

بونلاردان باشقا «چوخ» سۆزونون اؤزوننه خاص آشاغیدا کی خصوصیتلری ده واردیر:

۱- «چوخ» کلمه سی جمع و نسبت شکیل چیلریله غیر معین کمیت مضمونلو غیر معین عوضلیک کیمی ایشلنیر. مثال: چوخلاری آذربایجان

دیلىنى گلمه حساب ائديرلر... بىر سۆزوده گلە بىلر.
۲- بو سۆز نسبت شکیل چىسىله /و/ غىر معین عوضلیک کىمى
ایشلنیر. مثال:

چوخو هله اوزو ملی حقوقو ایله تانیش دگیلدير.
بعضاً بو سۆزه «سو» نسبت شکیل چىسى ده علاوه اولور و هامان
معنای وئریر. مثال: چوخو سو اوز حقینى بیلیر.

۳- «چوخ» سۆزو «لو» صفت شکیل چىسىله ایشلنیر، لاکن یشتده
غیر معین کمیتی بیلدیریر. مثال: چوخلو کتاب آلدیم. چوخلو سۆزلر بیلیر.
بو سۆز «جا» شکیل چىسىله ده ایشلنیر و هامان معنای ایفاده ائدير.
مثال: چوخلوجا کتاب گتیردیم.

۴- «چوخ» سۆزو «دان» شکیل چىسىله ظرف یارادیر. مثال: بو اثر
منه چوخدان معلومدور. چوخدان بو فیکیر دهیم.

۵- «چوخ» سۆزو «دان» شکیل چىسىندن سونرا «کی»
شکیل چىسىنى ده قبول ائدیپ صفت اولور. مثال: بو چوخدانکی مسئلهدير.
چوخدانکی سۆزدور...

۶- «چوخ» سۆزو «دان» شکیل چىسىندن سونرا ییملیک حال
شکیل چىسىنى ده قبول ائدیپ زامان ظرفی اولور. مثال: چوخدانین
مسئلهسیدیر. چوخدانین اولوسودور...

۷- «چوخ» سۆزو بعضاً «دا» باغلاييجیسی، بعضاً ده هم «دا»، همده
«کی» باغلاييجی سیله ایشلنیر و هئچ بىر کمیت مضمونو ایفاده ائتمیر.
مثالار:

چوخ دا ریسیدیر. چوخدا کی قهرماندیر...

تاپشیریق: آشاغیدا کی عددلری سۆزله یازین و ساده سایلارین
آلتیندان بىر و مرکب سایلارین آلتیندان ایکی جیزیق چکین.

۱۴ × ۷ × ۱۰۳ × ۲۹۱ × ۳۵ × ۳ × ۷۸ × ۶ × ۹ × ۱۷.

تاپشیریق: یوخاریدا ونریلن سایلاری سیرا سایی شکلینده دفتریزه یازین.

تاپشیریق: آشاغیداکی کسر سایلارینی سۆزله دفتریزه یازین.

$۱۲\frac{۵}{۸} \times ۳\frac{۴}{۴} \times ۸۵\frac{۲}{۷} \times ۹۳/۶ \times ۱۲۵/۷ \times ۶۵\frac{۱}{۱۵} \times ۱۴۵/۸$.

تاپشیریق: آشاغیداکی غیر معین سایلاری جمللر داخلینده ایشله دیب دفتریزه یازین:

چوخ - هامیدان آز - او قدر - بیر آز - چوخ آز - چوخ - چوخ - لاپ آز.

تاپشیریق: نقطلرین یثرینه لازیمنی سۆزلری قویوب جمللری تاماملایین:

دۆنن بیر... پالتار آلدیم. بیر... گۆموش قاشیق واردیر. بیر... قیزیل گۆل آلدیم. قیشدا بیر... اؤدون تاپا بیلمیردیک. گۆیدن بیر... دۇرنا کئچیر. بیر... سۇ. بیر... آش. بیر... یازی. ایگیرمی... صابون. اوچ... اوتاق.

تاپشیریق: نقطلرین یثرینه مناسب غیر معین سایی قویماقلا جمللری تامالاییب دفتریزه یازین.

... قلمیم وار ایدی سیندی. ... دفتر قارالادیم. ... یاخشی اولمادی. ... اولدو. ... گۆزلهدیم. ... بیر ایل وقت لازیمدیر. ولی ده جلسده... دانیشدی. خلقین... اؤز حقینی بیلمیر. ... اویوندور بو. ... رهبردیر، نه ائدیم؟. ... مین نۆمن پول لازیمدیر. ... ایشلر هله قالیر. دی یاز... اونو دۆنن گۆردون...؟. سن... ایکی ایل گرک آنا دیلیوی اویرمه سن.

تاپشیریق: «بیر» سۆزونو اؤن معنادا اؤن جملده ایشله دین.

تاپشیریق: «چوخ» سۆزونو اؤن معنادا اؤن جملده ایشله دین.

تاپشیریق: «آز» سۆزونو آلتی جملده ایشله دین.

تاپشیریق: «چوخ» و «آز» سۆزلرینی بیر معنادا بئش جملده ایشله دین.

عوضلیکلر / ضمیرلر /

بیر متنده ایشلتن بیر اسم ایکینجی دفعه ایشلتنده، اسمین عوضینه «اؤ
+ سن + من + بیز + سیز + اونلار / سؤزلریندن بیرینی ایشلدرلر. بئله
سؤزلره عوضلیک و یا ضمیر دئیرلر. وظیفه لرینه گؤره عوضلیکلرین
آشاغیدا کی نوعلاری واردیر:

۱ - شخص عوضلیکلری

بو عوضلیکلر بیرینجی، ایکینجی، اؤچونجو / تک و جمع /
شخصلری بیلدیرر. بو عوضلیکلر مضمون و معنالارینا گؤره اؤچ جور دور
و هامیسی اسم کیمی «کیم؟» و یا «نه؟» سوالینا جواب وئیرر.
اؤچ جور شخص عوضلیگی واردیر:

الف - اساس شخص عوضلیکلری: بو عوضلیکلر بیرینجی،
ایکینجی و اؤچونجو شخصین تک و جمعینی بیلدیرر. بو عوضلیکلر
بونلاردیر:

من / بیرینجی شخص تک / + بیز / بیرینجی شخص جمع / + سن
/ ایکینجی شخص تک / + سیز / ایکینجی شخص جمع / + اؤ / اؤچونجو
شخص تک / + اونلار - اولار / اؤچونجو شخص جمع / .
بو ضمیرلر اسم کیمی حاللاناتار. بو حالانمانی آشاغیدا کی جدولده
گؤرمک اولار.

شخص عوضلیکلرینین حاللارنا جدولی

شخصلر	آدلیق حال	ییه حال	پۇن حال	ئا. حال	یئر حال	چیخ حال
I شخص تک	من	منیم	منه	منی	منده	مندن
II شخص تک	سن	سنین	سنه	سنی	سنده	سندن
III شخص تک	او	اونون	اوناه	اونو	اوندا	اوندان
I شخص جمع	بیز	بیزیم	بیزه	بیزی	بیزده	بیزدن
II شخص جمع	سیز	سیزین	سیزه	سیزی	سیزده	سیزدن
III شخص جمع	اونلار = اولار	اونلارین	اونلاراه	اونلاری	اونلاردا	اونلاردان

بو عوضلیکلرین بیرینجی و ایکینجی شخص جمع لری / بیزیم - دن باشقا / جمع علامت لری ده قبول ائده بیلر. مثلاً: بیزلرده + بیزلردن + سیزلرده + سیزلرین...

ب - ییه لیک شخص عوضلیکلری: بو عوضلیکلر بیر شئی مالک لیک و ییه لیک بیلدیریر. بو عوضلیکلر اساس شخص عوضلیکلرینه شخصه گۆره ییه لیک حال شکل چیلری آرتیر ماقلا دوزملر: منیم x سنین x اونون x بیزیم x سیزین x اونلارین. بو عوضلیکلر حاللانا بیلمز و اونلاردان سونرا حتماً بیر اسم گلر. منیم ایشیم. اونلارین وظیفه سی. سنین شخصیتین...

بو عوضلیکلرین ایکینجی نؤعودا واردیر کی، یوخاریدا کی ایکینجی نؤعه «کی - کو» شکل چیلری علاوه ائتمکله دوزملر. مثلاً: منیمکی - بیزیمکی - سیزینکی - اونلارینکی - سنینکی - اونونگو... بو عوضلیکلر هم حاللانا بیلر، همده جمع علامتی قبول ائدر و جمع علامت لری قبول ائدیکن سونرا دا حاللانا بیلرلر. بو خصوصیت لری آشاغیدا کی جدوللرده گۆروروک.

بىرىنچى شىخىس

شىخىس و شى تىك	شىخىس و شى تىك	شىخىس و شى تىك	شىخىس و شى تىك	شىخىس و شى تىك
بىزىمكىلەر	بىزىمكى	مىنىم كىلەر	مىنىمكى	مىنىمكى
بىزىمكىلەرنى	بىزىمكىلەرنى	مىنىم كىلەرنى	مىنىمكىلەرنى	مىنىمكىلەرنى
بىزىمكىلەرە	بىزىمكىنە	مىنىم كىلەرە	مىنىمكىنە	مىنىمكىنە
بىزىمكىلەرى	بىزىمكىنى	مىنىم كىلەرى	مىنىمكىنى	مىنىمكىنى
بىزىمكىلەردە	بىزىمكىندە	مىنىم كىلەردە	مىنىمكىندە	مىنىمكىندە
بىزىمكىلەردىن	بىزىمكىندىن	مىنىم كىلەردىن	مىنىمكىندىن	مىنىمكىندىن

ايكىنچى شىخىس

شىخىس و شى تىك	شىخىس و شى تىك	شىخىس و شى تىك	شىخىس و شى تىك	شىخىس و شى تىك
سېزىمكىلەر	سېزىمكى	سېزىمكىلەر	سېزىمكى	سېزىمكى
//	//	//	//	//
سېزىمكىلەرە	سېزىمكىنە	سېزىمكىلەرە	سېزىمكىنە	سېزىمكىنە
//	//	//	//	//
سېزىمكىلەردە	سېزىمكىندە	سېزىمكىلەردە	سېزىمكىندە	سېزىمكىندە
//	//	//	//	//
سېزىمكىلەردىن	سېزىمكىندىن	سېزىمكىلەردىن	سېزىمكىندىن	سېزىمكىندىن
//	//	//	//	//

اۋچونچو شىخىس

شىخىس و شى تىك	شىخىس و شى تىك	شىخىس و شى تىك	شىخىس و شى تىك	شىخىس و شى تىك
اۋنلارنىكىلەر	اۋنلارنىكى	اۋنلارنىكىلەر	اۋنلارنىكى	اۋنلارنىكى
//	//	//	//	//
اۋنلارنىكىلەرە	اۋنلارنىكىنە	اۋنلارنىكىلەرە	اۋنلارنىكىنە	اۋنلارنىكىنە
//	//	//	//	//
اۋنلارنىكىلەردە	اۋنلارنىكىندە	اۋنلارنىكىلەردە	اۋنلارنىكىندە	اۋنلارنىكىندە
//	//	//	//	//
اۋنلارنىكىلەردىن	اۋنلارنىكىندىن	اۋنلارنىكىلەردىن	اۋنلارنىكىندىن	اۋنلارنىكىندىن
//	//	//	//	//

بو شىكىل چىلەرە ايشلنن يىھلىك شىخىس عوضلىكلرىندىن سوترا اسم ايشلنمىز.

«كى» شىكىل چىسى اسملرىن «فقط يىھلىك و يىرلىك» حاللارينا دا قوشولوب حاللانا. آشاغىداكى جدولده يىھلىك حالين حاللانا سىنى گورورسوز.

اسملىرىن «كى» ايله حاللاتماسى جدولى

حالات	شخص وشتى تك	شخص تك وشتى جمع	شخص جمع وشتى تك	شخص وشتى جمع
آد.	عسگر + ين + كى	عسگرىنگىلر	عسگرلىرىنگى	عسگرلىرىنگىلر
يە.	عسگرىن كىنىن	//	//	//
پا.	نه	//	//	//
تا.	نى	//	//	//
پىر.	ندە	//	//	//
چىخ.	ندىن	//	//	//

ج - قايدىش شخص عوضلىكلرى: دىلىمىز دە ائله عوضلىكلر دە واردىر كى، اونلار ين مضمونو شخصىن اوزونه قايدىر. بونلارا قايدىش عوضلىكلرى دىيىلر. بو عوضلىكلر ايكى چۆرە دور.

الف - «اۆز» سۆزو ايله نسبت شكىل چىلرىندىن عملة گلنلر كى، بونلاردىر.

اۆز + وم - اۆزون - اۆزو - اۆزوموز - اۆزونوز / ز / - اۆزلىرى.
 بونلار ين هر بىرىسى اسم كىمى حاللاتار. مثلاً: اۆزوم + اۆزومون + اۆزومه + اۆزومو + اۆزومده + اۆزومدىن.
 بو عوضلىكلر عادتاً شخص عوضلىكلرىلە بىرلىكدە ايشلنر. مثلاً: من اۆزوم × سن اۆزون × او اۆزو × بىز اۆزوموز × سىز اۆزونوز / ز / × اونلار اۆزلىرى.

بو قايدىش شخص عوضلىكلرى اسملىرى كىمى حاللاتار:

آد. اۆزوم اۆزوموز اۆزون اۆزونوز / ز / اۆزو اۆزلىرى
 يە. اۆزومون اۆزوموزون اۆزوون اۆزوزون / نوزون / اۆزونون اۆزلىرىنىن
 پا. اۆزومه اۆزوموزه اۆزووه اۆزوووزه اۆزونه اۆزلىرىنە
 تا. اۆزومو اۆزوموزو اۆزوووو اۆزووووزو اۆزونو اۆزلىرىنى
 پىر. اۆزومده اۆزوموزده اۆزونده اۆزوووزده اۆزونده اۆزلىرىندە
 چىخ. اۆزومدىن اۆزوموزدىن اۆزوندىن اۆزوووزدىن اۆزوندىن اۆزلىرىندىن

بعضاً قاییدیش شخص عوضلیگی اساس شخص عوضلیکلیریله بیرلیکده ایشلنر و جملهنین مرکب تاماملیغی اولار. بو حالدا شخص عوضلیگی ییھلیک حالدا، «اؤز» قاییدیش عوضلیگی ایسه نسبت شکیل چیسسی قبول ائندن سؤنرا آدلیق حالدان باشقا او بیرری حاللارین بیرینده اولار. مثلاً:

منیم اؤزومون	سنین اؤزووون	اؤنون اؤزونون
منیم اؤزومه	سنین اؤزووه	اؤنون اؤزونه
منیم اؤزومو	سنین اؤزووو	اؤنون اؤزونو
منیم اؤزومده	سنین اؤزومده	اؤنون اؤزومده
منیم اؤزومدن	سنین اؤزومدن	اؤنون اؤزومدن
بیزیم اؤزوموزون	سیزین اؤزونوزون	اؤنلارین اؤزلیرینین
بیزیم اؤزوموزه	سیزین اؤزونوزه	اؤنلارین اؤزلیرینه
بیزیم اؤزوموزو	سیزین اؤزونوزو	اؤنلارین اؤزلیرینی
بیزیم اؤزوموزده	سیزین اؤزونوزده	اؤنلارین اؤزلیرینده
بیزیم اؤزوموزدن	سیزین اؤزونوزدن	اؤنلارین اؤزلیریندن

جملهده مثال: او بو سؤزو منیم اؤزومه دئدی.

بعضاً «اؤز» قاییدیش عوضلیگی نسبت شکیل چیسسی / اؤزو / و «ده» باغلا ییجی سیله مرکب تابعلی جملهلرده باغلا ییجی اولور. بو حالدا بو عوضلیگ شخص بیلدیرمز. مثلاً:

بورادان ایتیل گئت، اؤزوده همیشه لیک گئت.

بو عوضلیکلر آدلیق حالدا ایشلننده جملهنین مبتداسی اولور. مثلاً: سن اؤزون دانیش. لاکن باشقا حاللاردا تاماملیق و خبر اولور. مثال: او منیم اؤزومه دئدی. کتاب اؤزوموزوندور.

بو قاییدیش شخص عوضلیکلری ییھلیک و یئرلیک حالدا «کی» -

«کو» شکیل چیلریله ده ایشلنوب عینی معنای وئرر. مثلاً: منیم اوزومونکو + اونلارین اوزلرینین کی + سیزین اوزونوزونکو... منیم اوزومده کی... بو حالدا بو عوضلیک هم جمع، همده حال علامتی قبول ائدر. منیم اوزومونکوندن...

ب - «بیله» سۆزونه نسبت شکیل چیلری آرتیرماقلا دۆزلنلر: بیلهم + بیلهن + بیلهسی + بیلهمیز + بیلهنیز + بیلهلری. اما بو عوضلیکلر هئچ وقت بو حالدا ایشلنمز، بلکه اسمین چوخ «یۆنلوک» «تأثیرلیک» و بعضاً «یئرلیک» و «چینخیشلیق» حاللاریندا ایشلنر. آشاغیدا گۆره جگیمیز کیمی بعضاً بیلهلیک حالدا ایشلنر. بیلهلر. مثلاً یۆنلوک حالدا: بیلهمه + بیلهوؤ + بیلهسینه + بیلهمیزه + بیلهزه + بیلهلرینه.

تأثیرلیک حالدا: بیلهمی + بیلهوی + بیلهسینی + بیلهمیزی + بیلهلری + بیلهلرینی.

«اؤز» سۆزو ایله دۆزلن قایدیش شخص عوضلیکلرینین عکسینه، «بیله» واسطه سیله دۆزلمیش قایدیش شخص عوضلیکلری هئچ وقت شخص عوضلیکلریله بیرلیکده ایشلنر. بیلمز.

«بیله» سۆزو ایله دۆزلن قایدیش شخص عوضلیکلری جنوبی آذربایجان و عراق آذربیلری داخلینده چوخ ایشلنیر، بونا گۆره ده شمالی آذربایجاندا گرامتر کتابلارینا داخل ائدیلمه میشدیر. «اؤز» ایله دۆزلن قایدیش عوضلیکلرینده «بیلهلیک شخص عوضلیکلری» اولمادان قایدیش مضمونو یارانماز، ایکی ضمیرین بیرلیکده ایشلنمسی ضروریدیر. مثلاً. منیم اوزوم x اونلارین اؤزلری...

لاکن «بیله» ایله دۆزلن قایدیش عوضلیکلرینده قایدیش مفهوم همین بیر کلمه ده موجوددور و باشقا عوضلیگه احتیاج یوخدور. بونا گۆره ده:

بیلەم = منیم اوزوم × بیلەن = سنین اوزون × بیلەسی - اونون اوزو ×
 بیلەمیز = بیزیم اوزوموز × بیلەنیز / بیلەز / = سیزین اوزونوز × بیلەلری =
 اۇنلارین اۇزلری دئمکدیر.

واحد بیر کلمەنین چوخ مضمون ایفاده ائتدیگینه گۆرەدیر کی، بو
 عوضلیکلر ایران آذربایجانیندا داها چوخ ایشلنیر. بونا گۆرەدە
 فیکریمیزجه گلجه مالیکدیر.

«اوز» سۆزو ایله دۆزلتن قایدیش شخص عوضلیکلری آدلیق حالدا
 ایشلنە بیلر. مثلاً: اوزوم دئدیم. - اوزون آلدین. اوزو بیلیر...

لاکن «بیلە» سۆزو ایله دۆزلتن قایدیش شخص عوضلیکلری،
 یۇخاریدا گۆستردیگیمیز کیمی، آدلیق حالدا ایشلنە بیلمز و اساساً
 یۇنلوك و تأثیرلیک حاللاردا و نادیر حاللاردا یئرلیک و چیخیشلیق حالدا
 ایشلنر. بیلەلیک حاللاردا ایشلنە بیلر.

بو قایدیش شخص عوضلیکلرینی آشاغیدا حاللانديريريق:

آد.	بیلەم	بیلەن	بیلەسی	بیلەمیز	بیلەنیز / ز /	بیلەلری
ییه.	بیلەمین	بیلەوین	بیلەسینین	بیلەمیزین	بیلەنیزین / ز /	بیلەلرینین
یۇ.	بیلەمه	بیلەوه	بیلەسینه	بیلەمیزه	بیلەنیزه / ز /	بیلەلرینه
تأ.	بیلەمی	بیلەوی	بیلەسینی	بیلەمیزی	بیلەنیزی / ز /	بیلەلرینی
یئر.	بیلەمدە	بیلەندە	بیلەسیندە	بیلەمیزدە	بیلەنیزدە / ز /	بیلەلریندە
چیخ.	بیلەمدن	بیلەندن	بیلەسیندن	بیلەمیزدن	بیلەنیزدن / ز /	بیلەلریندن

حاللانديرديغیمیز بو قایدیش شخص عوضلیکلری جمع علامتی
 قبول ائدە بیلمز، اونا گۆرە کی، «من، سن، او» عوضلیکلری تکلیک
 آنلامینا، قالانلاری ایسه جمع مفهومونا مالیک اولان عوضلیکلردیر.

حاللانديرديغیمیز بو عوضلیکلرین یالنیز «بیلەلیک» و «یئرلیک»
 حالی «کی» شکیل چیسینی قبول ائدە بیلر: بیلەمینکی - بیلەوینکی - بیلە
 سینینکی - بیلەمیزینکی - بیلەزینکی / نیز / - بیلەلرینینکی ×

بیله مده کی - بیله نده کی - بیله سینده کی - بیله میزده کی - بیله نیزده /
ز / کی - بیله رینده کی.

«کی» واسطه سیله دۆزلتن بو عوضلیکلرین هامیسی جمع علامتی
قبول ائده بیلر:

بیله مینکیلر - بیله وینکیلر - بیله سینین کیلر - بیله میزینکیلر -
بیله زینکیلر / نیز / - بیله رینینکیلر - بیله مده کیلر - بیله نده کیلر -
بیله سینده کیلر - بیله میزده کیلر - بیله نیزده کیلر / ز / - بیله رینده
کیلر. / نادیر ایشلر لر /.

تا پشیریق: یه لیک شخص عوضلیکلرینین هر بیر تک و جمع شخصینی
ایکی جمله ده ایشله دیب دفتر یزه یازین.

تا پشیریق: «کی» لی یه لیک شخص عوضلیکلرینین بۆتون شخصلرینین
هر بیرینه بیر جمله ائله یازین کی بو عوضلیکلر چینخیشلیق حالیندا اولسون و
اونلاری دفتر یزه یازیب، عوضلیکلرین آلتیندان خط چکین و سونرا اونلاری
شفاهی شکیلده حاللاندیرین.

تا پشیریق: «آیدین»، «پولاد» و «آیلار» اسملرینی «کی» شکیلچسی
ایله حاللاندیریب دفتر یزه یازین و اونلارین یۆنلوک و یئرلیک حاللارینا بیر
جمله یازین.

تا پشیریق: «اؤز» عوضلیگینی بیر دفعه ساده، بیر دفعه ده «کی» ایله
حاللاندیریب دفتر یزه یازین و اونلارین تأثیرلیک و چینخیشلیق حاللارینین
هر بیرینه بیر جمله دۆزلدیب دفتر یزه یازین.

تا پشیریق: «بیله» قایدیش شخص عوضلیگینی شفاهی شکیلده
حاللاندیرین و آلتی شخصین هر بیرینه بیر جمله دۆزلدیب دفتر یزه یازین.

تا پشیریق: «منیم اؤزومه» و «اونون اؤزونه» عوضلیکلرینین قارشیلیغینی
«بیله» عوضلیگی ایله یازین و اونلاری حاللاندیرین.

۲- ایشاره عوضلیکلری

ایشاره عوضلیکلری منشاء اعتباریله شخص عوضلیکلریندن ده قدیم دیر. بو عوضلیکلرین جمله داخلینده کی وظیفه لری شخص عوضلیکلرینین وظیفه لریندن اوستوندور. باشقا عوضلیکلر یالیز مختلف نطق حصه لرینی عوض ائدیر، اؤنلارین یئرینده مختلف وظیفه لر داشیر. لکن بو عوضلیکلر بۆتون بو وظیفه لر دن علاوه، هئچ بیر نطق حصه سینین عوض ائتمه دن، تعیین لیک وظیفه سی داشیر. ادبی دیلیمیزده ان چوخ ایشلنن ایشاره عوضلیکلری بونلاردیر:

بو - او - بئله - ائله - همین - هامان.

بو سؤزلر اوندا حقیقی عوضلیک اولاییلر کی، جمله ده ایشانین یئرینی توتسونلار، جمع اولاییلر، حاللانا بیلر، جمله نین مبتداسی، خبری و تاماملیغی اولاییلر. بۆتون دیلرده اولدوغو کیمی «بو - او» عوضلیکلری اؤچونجو شخص تک شخص عوضلیکلرینین عینی دیر.

«بو - او» ایشاره عوضلیکلرینین، «او» شخص عوضلیگی کیمی، اسملر کیمی حاللانا سیندا معین فرق واردیر، اودا بوندان عبارتدیر کی، بو عوضلیکلرده بۆتون حاللاردا «ن» عنصر و علاوه اولور، هالبو کی بعضی یئرلرده آرتیق و یترسیر گؤرونه بیلر.

بو - بونون - بونا - بونو - بوندا - بوندان.

او - اونون - اونا - اونو - اوندا - اوندان.

بیر سیرا دیلرده اولدوغو کیمی، بو عوضلیکلر اسملرین اولینه گلیب اونلاری تعیین ائدیر، لکن اونو کثیفیت جهتدن، یعنی صفت کیمی یوخ، بلکه اونو باشقالاریندن سئچدیریر، مشخص لشدیریر. مثلاً: اون ایلدیر کی، همین یترده یاشاییرام.

ایشاره عوضلیکلریله صفتلرین واحد جهتلی و فرقلی خصوصیتلری واردیر. واحد جهتلی بونلاردیر:

۱ - بونلارین ہر ایکیسی اسمدن اول گلیب اونلاری تعیین ائدر:
یاخشی شعری هامی سئور. بو شعری چوخلاری سئور.
بو جمللرده «یاخشی» و «بو» سؤزلری نین ہر ایکیسی عینی وظیفہ
داشییر و ہر ایکیسی عینی سواللارا جواب وئریر: «نشجہ؟ نہ جور؟
ہانسی؟»

۲ - بونلارین ہر ایکیسی اسملہ بیرلیکده ایشلندیکده حال، جمع و
خبر شکیل چیلرینی قبول ائده بیلمز، لاکن تکلیکده ایشلندیکده اونلارین
ہامیسینی قبول ائده بیلر:

بئللری - بئللرینی - ہامانلاردان - بونلارینکی - اونونکوندا...
یاخشیلاری پیسردن آیرماق لازیمدیر. اونلارین ایشلری بونلاردان
فرقلیدیر...

بونلاری بیریندن آیران جہتلر بونلاردیر:

۱ - ایشارہ عوضلیکلری ایشارہ بیلدیریر، بیر حالدا کی صفتلر
علامت و کیفیت بیلدیریر.

۲ - صفت اشیانین علامت و کیفیتینی بیلدیریر، ایشارہ
عوضلیکلری اشیانی باشقالاریندان فرقلندیریر، اونلاری باشقالايندان
آیریب مشخصلشدیریر.

۳ - سوال عوضلیکلری

معاصر ادبی دیلیمیزین اؤچونجو نوع عوضلیکلری اونلاردیر کی،
معین بیر شخصی و یا اشیانی سوال طرزیلہ و عمومی حالدا بیلدیریر.
بو عوضلیکلرده، شخص عوضلیکلری کیمی، بیر جمللہده ہیچ بیر
اسمی عوض ائده بیلمز، لاکن ایشلندیکلری جمللہدن سؤنراکی جمللہده
اونلارین یئرینی توندوغو اسم گلر.

بو عوضلیکلردن «کیم؟» و «نه؟» شخص عوضلیکلری کیمی،
جملهنین مبتداسی، تاماملیغی، و خبری اولا بیلیر.

دیلمیزده کی سوال عوضلیکلری بونلاردیر:

کیم؟ - نه؟ - هارا؟ - هانسی؟ - هاچان؟ - نئچه؟ - نئجه؟ - نه
وقت؟ - نه زامان؟ - هانی؟ - هایان؟ - ...

بو عوضلیکلردن کیم؟ - نه؟ - هارا؟ - هانسی؟ - سؤزلری
حاللار، جمع علامتی قبول ائدر و خبر شکیل چیسو ایله ایشلته بیلر:

کیملر - کیمین - کیمه - کیملره - کیمدن - ... بو کیمدیر؟.

نلر؟ - نهیین؟ - نهیه؟ - نلره؟ - نلندن؟ - بو نه دیر؟.

هارالار؟ - هارانین؟ - هارایا؟ - هارالارا؟ - هارالاردان؟ - ...

بورا هارادیر؟.

هانسیلار؟ - هانسینین؟ - هانسینا؟ - هانسیلارا؟ -

هانسیلاردان؟ - ... سن دئین هانسیدیر؟

بونلاردان «نه؟» واسطه سیله نه وقت؟ - نه زامان؟ - نه جور؟ - نه

سایاق؟ - نهیه گوره؟ - نلندن اؤترو؟ - نه تهر؟ - نه اؤچون؟ - نه قدر؟

- نه سببه؟ - کیمی سوال عوضلیکلری ده دوزملر.

بو عوضلیکلردن «کیم؟» عوضلیگی اؤزونه خاص آشاغیدا کی

خصوصیتلره مالکیدیر:

۱ - کیم؟ سؤزو یالنیز انسان آدلاری و یا بو آدلارین تصورونو و ثرن

اشیانین آدلارینی عوض ائده بیلر. کیم اؤز دیلینی سئویر؟.

۲ - کیم؟ عوضلیگی تصدیق بیلدیرن فعللرله ایشلندیکده «هئچ

کس» معناسی و ثریر و اینکار بیلدیریر: کیم بیلیر بلکه بو گؤن یاغیش

یاغدی؟ صاباح نه اولاجاغین کیم بیلیر؟.

۳ - کیم سؤزو اینکار بیلدیرن فعللرله ایشلندیکده «هامی» سؤزونو

عوض ائدیر و تصدیق بیلدیریر. آذربایجانین قدیمدن تۆرک اولدوغونو

كىم بىلمىر؟.

۴ - كىم سۆزۈ «ھەر كىس» سۆزۈنۈ عوض ائدە بىلندە تصدىق فعللر بىلە بىرلىكدە تصدىق معناسى وئىرر. كىم اسلا ما قارشى چىنخسا ازىلە جكدىر.

۵ - «كىم» و «نە» سۆزلرى «ھىچ كسە» و «ھىچ نە يە» سۆزلرى نىن مضمونونو ايفادە ائدىر اوزامان كى، يۇنلو ك حالدا اولور. مثال: اۈز انسانلىغىنى قىمتلندىر مەين انسان كىمە و نە يە لازىمدىر؟.

«نە؟» عوضلىگىنىن خصوصىتلرى داھا مر كىدىر. بونلار آشاغىدا كىلاردىر:

۱ - بو سۆز بۆتون جانلى و جانسىز وارلىقلارن آدلارننن يئرىنە ايشلنە بىلر. مثاللار: سن نە سن؟ / آدام آدى؟ / سن نە يە مېنىمىسن؟ / حىوان / سن نە آلدىن؟ / اشيا / ...

۲ - بو سۆز تصدىق بىلدىرن فعللرلە اينكار مضمونو ايفادە ائدر. مثال: اونە بىلىر؟ اونلار نە آنلايىرلار؟. سن بورادا نە كزىرسن؟. حىوان نە قانىر؟...

۳ - نە سۆزۈ «نئجە» و «ھارادان؟» معناسىندا ايشلنىر. سن نە بىلە يدىن؟ اودۇستونون قايتدىغىنى نە بىلدى؟. نە ايشكالىن اولسا، منە دئىرسن. نە غاقىل ايدىم!...

۴ - «نە» سۆزۈ «ھەر شى - ھەر نە» معناسىندا ايشلنر. مثال: نە بىلسن، دانىشما. دۇنيادا نلر اولمور؟! نە كۇرسن، آل... ..

۵ - نە سۆزۈ «ھانسى - نئجە» معناسىندا حئىرت ايفادە ائدىر. مثال: بىر قۇلاق آس كۇر نە كۇزل شعر دىر!. نە خيال ايلن اولوبسان بئلە ادعالى فحلە! / صابر /.

۶ - نە سۆزۈ «نېيە؟» معناسىندا ايشلنىر. مثال: آز دانىش، نە آتېلىب - دوشورسن؟! نە سۇخولورسان آرايا، آ باشى بلالى فحلە؟. / صابر /.

۷ - نە سۆزۈ چىنخىشلىق حالدا «نېيە؟» سوالىنن عوضىنە ايشلنىر.

مثال: نندن بو حالا دوشموسن؟. نندن حقینی ایستهمیرسن؟...

۸- نه سؤزو «وار» سؤزو ایله «هئچ نه» و «هئچ زاد» سؤزلرینین عوضینده ایشلنیر. مثال: ائوده نه وار؟. گئتمیرم، باغدا نه وار؟. بو کتابدا نه وار کی؟...

۹- نه سؤزو «یوخ» سؤز ایله ایشلننده «هر شئی» معناسی وئریر. مثال: اونون سینه سینده نلر یوخدور کی؟! موزهلرده نلر یوخدور کی؟!... بو عوضلیکلردن کیم؟، نه؟، هارا؟، هاچان؟، نه وقت... منسوبیت شکیلچیلری ده قبول ائدر. مثاللار: کیمیم وار کی؟ نه یین واردیر؟ هاراسی واردیر؟. هاچانیمیز یاخشی اولوبدور کی؟. نه وقتیندیر کی؟.

«نچه؟» سؤزو فقط جمع علامتی قبول ائتمز، حال و منسوبیت علامتلی قبول ائدر، خبر اولار. نچه نین؟ - نچه یه؟ - نچه نی؟ - نچه ده؟ نچه دن؟ - نچه دیر؟

«نچه؟» سؤزو جمع علامتی قبول ائتمز، منسوبیت شکیل چیلریندن یالنیز اوچونجو شخص تکی قبول ائدر. مثال: بو ایشین نچه سی یوخدور کی؟! خبر علامتی قبول ائدر. مثلاً: نچه دیر؟

بو عوضلیک نادیر حاللاردا حال شکیل چیلرینی قبول ائدر. مثال: نچه دن خبر آلمان. نچه نی سوروشما. نچه دن خبرین وار؟...

«هانسی؟» عوضلیگی منسوبیت علامتلیریندن یالنیز جمعلی قبول ائدر. مثال: هانسیمیز؟ هانسینیز / ز / - هانسیلاری؟.

«هاردا = هارادا؟» سوال عوضلیگی نه جمعلر، نه حاللار، نه ده منسوبیت شکیل چیلرینی قبول ائدر. لاکن او خبر شکیل چیلرینی قبول ائده بیلر. مثال: اونلار هارادایرلار؟. بابکالر، ستارخانلار هارادایرلار؟.

سوال عوضلیکلریله علاقه دار وئرین مثاللار دقت وئرسز، گوره جکسینیز کی، سوال عوضلیگی سسلی ایله قورتارسا و قوشولان شکیل چی سسلی ایله باشلانسا، ایکی سسلینی بیر - بیریندن آیرماق

اۆچون، اونلارین آراسینا یا «ن»، یا «ی»، یا «س» حرفی علاوه اولار.
مثلاً: هانسینا؟ - نچیه؟ هارایا؟ - نچهسی؟.

تاپشیریق: «بتله، ائله، همین، هامان» ایشاره عوضلیکلرینی جمع حالدا
جملهده ایشلهدیپ دفتریزه یازین.

تاپشیریق: «کیم؟» سوال عوضلیگینی «هئچ کس؟»، «هارادان؟» هر
شئی»، «هر نه»، «هانسسی؟»، «نییه؟»، «هئچ نه»، «هئچ زاد»، «هر شئی»
معنلاردا جملهلر داخلینده ایشلهدیپ دفتریزه یازین.

تاپشیریق: «کیم؟، نه؟، هارا؟، هاچان؟» عوضلیکلرینی منسوبیت
شکیل چیلریله ایشلهدین و هر سینه بیر جملده مثالینی جملهده دفتریزه یازین.

تاپشیریق: متنده و ثریلمیش سوال عوضلیکلرینین هر بیرینی بیر جملهده
خبر اولاراق ایشلهدیپ دفتریزه یازین.

تاپشیریق: «نه زامان؟، نه جور؟، نه سایاق، نه یه گوره؟، نعدن اؤیرو؟، نه
تهر؟، نه اوچون؟، نه قدر؟، نه سببه؟، سوال عوضلیکلرینین هر بیرینی ایسته
دیگنینز شکیلده بیر جملهده ایشلهدیپ دفتریزه یازین.

۴ - غیر معین عوضلیکلر

غیر معین شخصلر و یا شئیلری بیلدیرمک اوچون غیر معین عوضلیکلر ایشلهنر.

بو عوضلیکلرین آشاغیداکی نوعلاری واردیر:

الف- «کیم» عوضلیگینه «ی - یسی - سه - ایسه»
شکیل چیلرینین بیرینی علاوه ائتمک و یا اوندان اول «هر - هئچ»
کلمه لرینین آرتیرماقلا دوزهلن غیر معین عوضلیکلر:

کیمی - کیمیسی - کیمسه - کیم ایسه - هر کیم - هئچ کیم...

بو عوضلیکلر «کیم ایسه» دن باشقا حاللانا، لاکن جمعلمز لر:

کیمینین - کیمینه - کیمیسینین - کیمیسینه - کیمیسیندن -

کیمسینین - کیمسیدن - هر کیمه - هر کیمین - هئچ کیمی - ...

بو عوضلیکلردن «کیمسه، هر کیم، هئچ کیم» منسوبیت

شکیل چیلرینی قبول ائدر. مثال:

کیمسم - کیمسهن - کیمسهسی - هر کیمیمیز - هر کیمی -

هئچ کیمیم - هئچ کیملری...

ب- «بیر» سوزو اساسیندا دوزهلنلر: بیر - بیرسی - هر بیر -

هئچ بیر - هئچ بیر - هر بیر.

بو عوضلیکلردن «هر بیر - هئچ بیر» دن باشقا قالانلاری حاللانا،

لاکن جمعلمز لر.

بو عوضلیکلردن «هر بیر - هئچ بیر» منسوبیت شکیل چیلرینین

یالیز بیرینجی و ایکینجی شخص جمعینین علامت لرینی قبول ائدر. مثال:

هر بیریمیز - هر بیریز - هئچ بیریمیز - هئچ بیریز. اوچونجو شخص

علامتینی قبول ائدر: هر بیرسی. هئچ بیرسی. بونلار حاللانا و یهلیک،

یثرلیکده «کی» قبول ائدر.

ج - «نه» سۆزونون اساسیندا دۆزلنلر: نه ایسه - هئچ نه - هر نه، ها
بئله حال شکیل چیلرینی قبول ائتمیش «نه» سۆزونه «سه» قوشماسی
آرتیرماقلا دۆزلنلر: نه یین سه - نه یه سه - نه یی سه - نه ده سه - ندنسه.
بو سۆن عوضلیکلردن بیرینجیلری منسوبیت، حال علامتیرینی قبول
ائدر، لاکن ایکینجی دسته اولارین هئچ بیرینی قبول ائتمز.

د - «کس - زاد»: سۆزلرینین اساسیندا دۆزلنن غیر معین
عوضلیکلر: هئچ کس - هر کس - بیر کس - هر بیر کس - هئچ بیر
کس - هر زاد - هئچ زاد - بیر زاد - هر بیر زاد - هئچ بیر زاد -
فیلاتکس...

بو غیر معین عوضلیکلرین هامیسی حاللانا، لاکن «فیلاتکس» دن
باشقا هئچ بیر جمع علامتی قبول ائتمز. چونکی «هئچ» سۆزو یوخلوق،
«بیر» سۆزو تکلیک و «هر» سۆزو چوخلوق بیلدیریر کی، جمعه
مغاییردیر.

ه - نچه - بعضی - هامی: سۆزلری واسطه سیله دۆزلنن غیر معین
عوضلیکلر: نچهسی - بعضی - بعضیسی - بعضیلری - هامی -
هامیسی

بو عوضلیکلرده حاللانا، لاکن جمع علامتی قبول ائتمز. آیدیندیر
کی، بو عوضلیکلر سسلی ایله بیتدیکلری اوچون، سسلی ایله باشلانان
شکیل چیلرله ایشلننده یا «س» و یا «ی» حرفی علاوه اولونور. «بعضی،
بعضیلری، هامی» عوضلیکلری منسوبیتین جمع لرینی قبول ائدر.
«هره» عوضلیگیندن «هرهسی» غیر معین عوضلیگی ده دۆزلر، یعنی
نسبت شیکل چیسینی علاوه ائتمکله تازا عوضلیک یارانار.

هره عوضلیگینین اوزونه خاص خصوصیتلری واردیر. بو سؤزون معناسی اوندان عبارتدیر کی، شخصه عاید بیر مقدارین بیر نئچه عینی حصه یه بؤلوندو گونو بیلدیریر. بو سؤزون معناسیندا چوخلوق مضمونو اولدوغو اوچون نسبت شکیلچیلریندن بیرینجی و ایکینجی شخص تکین علامتلرینی قبول ائده بیلیمیر، لاکن هاما ن شخصلرین جمعلرینین علامتلرینی قبول ائدیر: هرهمیز - هرهنیز / ز / . بو عوضلیکلر و «هره» نین اوزو جمع علامتی قبول ائتمیر. بو عوضلیک «سی» شکیلچیسینی قبول ائتمکله اوچونجو شخص تک و جمع نسبت شکیلچیلرینی قبول ائدر: هرهمی. - اونلارین هرهمی.

«هر» اساسیندا دۆزه لن بو غیر معین عوضلیکلرین هامیسی حاللانیر: هرهمیزین. هرهمیزدن - هرهمیزده - هرهمی - هرهمینی - اونلارین هرهمینه - هرهمیزده...

هره اساسیندا دۆزه لن بو سون عوضلیکلر حاللاناندان سونرا «کی» شکیلچیسینی ده قبول ائدرک «یهلک شخص عوضلیکلری» کیمی ایشلنر. مثلاً:

هرهمیزده کی - هرهمیزین کی - هرهمیزینکی - هرهمیزده کی اونون هرهمینده کی - اونون هرهمینینکی - اونلارین هرهمینینکی - اونلارین هرهمینده کی...

مثاللاردان گؤرونندو گو کیمی بو عوضلیکلر یالنیز یهلک و یئرلیک حالدا اولارکن اونلارا «کی» شکیلچیسینی قوشماق اولار.

«هره» ان چوخ ایشلنن غیر معین عوضلیکلردن بیریدیر کی، یوخاریدا گؤستردیگیمیز حاللانا، لاکن جمعلنمز.

غیر معین عوضلیکلرین بعضیلری منسوبیت شکیلچیلری قبول ائده بیلر. مثلاً: کیمسه میز - هر کیمیم - هئچ کیمی - هئچ کسیم - هر کسین - بیر کسیم - هر بیر کسیمیز - هئچ بیر کسلی - هر زادین -

هئچ زادین - بیر زادیم - هر بیر زادین - هئچ بیر زادی - بعضیلریمیز -
 هامینیز - ... هئچ نهیم - هر نهین - فیلانکسین.
 لاکن بو عوضلیکردن «بیر» واسطه سیله دۆزلنلر، «نئچه»، «هره»
 سۆزلری واسطه سیله یارانانلار، ها پئله کیمی، کیمیسی، کیم ایسه، نهیی
 سه، ندنسه - نه یه سه، بعضی، بعضیسی، هامیسی، هر مسی، ... عوضلیکلری
 منسوبیت شکیلچیلری قبول ائتمز.
 یو خاریدا گؤستر دیگیمیز کیمی بو عوضلیکلرین بعضیسی
 بیرینجی و ایکینجی شخص جمع نسبت شکیل چیلرینی و معین شرطله
 اوچونجو شخص تک و جمعین نسبت شکیلچیلرینی قبول ائدر.

۱۸۸.

تاپشیریق: «کیم» واسطه سیله دۆزلن بئش غیر معین عوضلیک
 دۆزلدیب هر مینی بیر جملهده دفتره یازین.
 تاپشیریق: «بیری، بیرسی، هر بیری، هئچ بیری» غیر معین
 عوضلیکلرینی حاللا ندیرراق دفتریزه یازین.
 تاپشیریق: «نه» سۆزونو حاللا ندیرین و «سه» ده قۇشاراق غیر معین
 عوضلیکلر دۆزلدیب جملهلرده ایشلهدرک دفتریزه یازین.
 تاپشیریق: «کس» و «زاد» سۆزلریله دؤرد غیر معین عوضلیک
 یارادیب اونلارین هر بیرینی بیر جملهده دفتریزه یازین.
 تاپشیریق: «هره» عوضلیگینه مۆمکون اولان نسبت شکیل چیلرینی
 قوشوب حاللا ندیرراق دفتریزه یازین.
 تاپشیریق: «هامی، هامیسی، هر مسی» عوضلیکلرینی حاللاندرین و
 هر مینی بیر جملهده ایشلدره ک دفتریزه یازین.

۵ - تعیین عوضلیکلری

بو عوضلیکلر جملهده اسملردن اول گلر و اونلاری تعیین ائدر. بو عوضلیکلرین سایى چوخدور اونلارین ان چوخ ایشلننلری بونلاردیر: اؤز - هر - بوتون - عینی - فیلان - ...

مثلاً: من اؤز دوستومو گؤردوم. اونلار اؤز ایشلرینی یئرینه یشتیردیلر. بو عینی کتابدیر.

بو عوضلیکلرین هنج بیر یسی حاللاتماز، جمع علامتی قبول ائتمز و منسوبیت شکیل چیلریله ایشلنمز.

«اؤز» تعیین عوضلیگی همده قایدیش شخص عوضلیگینین بیرینجی نوعونون اساسینی تشکیل ائدیر. بونلارین اساس فرقی اوندان عبارتدیر کی، قایدیش عوضلیگینده «اؤز» نسبت شکیل چیلری قبول ائندن سونرا قایدیش عوضلیگی اولار، لاکن تعیین عوضلیگینده «اؤز» هنج بیر شکیلچی قبول ائده بیلمز و چیپلاق ایشلنر.

«اؤز» تعیین عوضلیگی اولاندا مطلق بیر اسمدن قاباق گلر و اونون طلبینه گؤره بو اسم نسبت شکیل چیسى قبول ائدر و بو شکیلچینی قبول ائتمه یین اسم «اؤز» ایله ایشلنه بیلمز.

تعیین عوضلیگی اولاندا «اؤز» ون شخص علامتی اول بیلمز، لاکن اوندان سونرا گلن اسم بو شخصی بیلدیرر. اؤز دوستوم. اؤز دوستون. اؤز دوستو. اؤز دوستوموز. اؤز دوستوز...

«اؤز» تعیین عوضلیگی اوزوندن سونرا گلن اسمی تعیین ائدیر، لاکن بو تعیین ائتمک صفت تعیین ائتمه سی کیمی دگیلدیر، بلکه بو، اسمی مشخص لشدیریر. مثلاً «من اؤز خلقیمه اینانیرام» دئدیگده «اؤز» سؤزو «خلقیمه» سؤزونو مشخص لشدیریر، دقیق لشدیریر. بئله حاللاردا «اؤز»

معناجا تعیین ساییلیر سادا، مستقل شکیله جمله عضو اولای بیلمز، بلکه او اوزوندن سونرا گلن اسمله بیرلیکده جملهنین معین عضو اولور. مثلاً یوخاریدا کی جملهده «اوز خلقیمه» سؤزلری جملهنین غیر مستقیم تاماملیغی دیر. بئله حاللاردا «اوز» سؤزو ایله اونون اسمینی بیر - بیریندن آیرماق اولماز. بو وضعیت «او اوز عالمینده منی امتحان ائدیردی» جمله سینده کی «اوز عالمینده» بیرلشمه سیندن داها آرتیق گؤرونور.

۱-۲-۳- نجو شخص تک، ها بئله اسملردن سونرا یو عوضلیگی ایشلنمه سینده بو خصوصیت واردیر کی، بیرینجی شخص تکه، اسمین سونوندا شخص سونلوغو «یم» نا گؤره «اوز» و ایشلتمه یه احتیاج اولمور. مثلاً من کتابیمی اؤخودوم «جمله سینی» من اوز کتابیمی اؤخودم شکیلینده دئییب یازماغا احتیاج یؤخدور. لاکن «سن کتابینی اؤخودون»، «او کتابینی اؤخودو»، «حسن کتابینی اؤخودو» جمله لرینده «اوز» عوضلیگی لازیم دیر، اونا گؤره کی، اونلارین شخصلری قارانیق دیر: «سن اوز کتابینی اؤخودون»، «او اوز کتابینی اؤخودو»، «حسن اوز کتابینی اؤخودو».

قئید اولونمالیدیر کی بو وضعیت ادبی دیل نورمالار یله دیر، تبریز لهجه سینده ایکینجی شخصده «اوز» سؤزونه احتیاج اولمور: سن کتابیوی اؤخودون.

دئمک نسبت شکیل چیس قیبول ائتمه یین «اوز» تعیین عوضلیگی هئچ بیر اسمی عوض انده بیلمز و یالنیز فاعل / سوبیکت / ایله مفعولون / اوبیکت / علاقسینی مشخص لشدیرر.

«بوتون - هر - عینی - فیلان» عوضلیکلری ده ابدآ ده گیشمز و اونلاردان سونرا گلن اسملری تعیین ائدر.

«هر» سؤزو «کس - بیر - بیر» سؤزلریله ایشلنمیه غیر معین عوضلیکلر یارادار: هر کس، هر بیر - هر بیر.

«اۆز» و «هر بیر» دن باشقا بو عوضلیکلردن سؤنرا گلن اسملر
آدلیق جالدادا اولاییلر.

تاپشیریق: اۆخویون و عوضلیکلرین آلتیندان خط چکین و نوعلرینی
گؤسترین:

آذربایجان خلقی، ائلهجهده ایرانین دیگر یئرلرینده یاشایان تورک دیللی
خالقلار... وطنلری ایرانین بوتون تاریخینه حرمت ائتمک... اؤنون یثنی قانون
اساسی سینه اۆر کدن باغلی اولماقلا... اۆز دؤغما یوردونا، اۆز دؤغما آنا دیلینه،
اۆز ملی عادت عنعنه سینه... محبت بسله دیگینی بیلدیریر. بو ایش تاریخ بو یو
بئله اولموش و دؤنیا وار کن ده بئله اولماق دیر. قهرمان، وطن پرور مسلمان
خلقیمیز اۆز آنا دیلینی گؤز بیگی کیمی قوزویوب، قوزویا قادیر. عین حالدا
اولکهنین دولت دیلی اولان فارس دیلینی ده سئویب، حرمت بسله یه جکدیر و بو
ایش اصلینده ائله بئلهده اولمالیدیر.

/ علی اصغر خرم شانجانلی ادب خزینهمسی /

تاپشیریق: جملهلری اۆخویون و شخص عوضلیکلرینی گؤسترین و
هانسی سؤالا جواب وئردیکلرینی نشان وئرین:

حرمتلی معلم، سیز بیزیم چوخلو زحمتیمیزی چکمیش سیز. بیز نه قدر
بختیاریق. من سنه قارداشدان آرتیق بیر دوستام. من اوتانیب اؤنون اۆزونه باخا
بیلیمیردیم. سولماز گیلین اتوی چوخ اوزاق دیر، اونا گورده اونلار گرک تئز
گتسینلر، اؤز ایشینی یاخشی بیلیر.

تاپشیریق: ساده شخص عوضلیکلرینین هامیسینی حاللا ندیریب،
دفتریزه یازین و شکیل چیلرینین آلتیندان خط چکین.

تاپشیریق: نقطه لرین یئرینه بوراخیلیمیش شخص عوضلیکلرینی قویوب

جملہ لری تاماملاین:

... یاخشی اوخو یورلا + ... وطنیمیزی سئویریک + ... آنا دیلیزی درین
 سئویرسیز + ... اوزوم گندرم + ... اوزون بیلرسن + ... مکتبه گتدی.
 تا پشیریق: نقطه لرین یثرینه مناسیب ییہلیک شخص عوضلیکلری یازین:
 ... آتامین کتابی + ... اوزر کتابین + ... ائولری + ... باغیمیز + ...
 قلمی + ... معلمیز + ... آناسی.

تا پشیریق: نقطه لرین یثرینه «کی» لی ییہلیک شخص عوضلیکلری
 یازیب جملہ لری بیتیرین:

بو کتاب کیمینکیدیر؟ - او دیر. بو قلم سنینکیدیرمی؟ بلی
 دیر. کیمین کتابیندا شکیل وار؟ - وار. کیمین قلمینده مرکب وار دیر؟
 من سؤلماز، بو دفتر سنین کیدیرمی؟ - خئیر دئیل. بس
 کیمین کیدیر؟ - ائله بیل آیدین دیر.

تا پشیریق: نقطه لرین یثرینه قاییدیش شخص عوضلیکلری قویوب،
 جملہ لری بیتیرین و شخص شکیل چیلرینین آلتیندان خط چکین:

بیز چالیشاریق + گناه سیزین دیر + چوخدا اویونمه +
 سن بیلیرسن + اونلار اوخوموشلار + او کتابی منیم آلدی + سن
 گرگ گئده سن + گئتسن بو سؤزو سؤیله + دؤنن دئدیم کی! +
 خبریمیز یوخ ایمیش + مگر دئمہ دیم؟ + سن ایتیرمیسن +
 گئت سؤروش + سیزین خبر آلدیم.

تا پشیریق: «بو - بئله - اوزا». اشاره عوضلیکلرینی حاللان دیریب،
 دفتریزه یازین و حال شکیل چیلرینین آلتیندان خط چکین:

تا پشیریق: «او، بو، اوزا، ہمین، بؤرا، ائله» اشاره عوضلیکلرینین هر
 بیرینی بیر جملهده ایشلادیب، دفتریزه یازین.

تا پشیریق: آشاغیدا کی بیئلرده اشاره عوضلیکلرینی گوسترین:

وطنین سئومهین انسالکا نه لاریمدیر حیات،
ائله بیر شخص گرک خاک ایله یکسان اولسون.

اویتر کی، عدلدن اوردان نشان اولماز، اوتورپاقدان
نیجه آسایش ائتسین، قانمیرام من، بینوا ملت؟!
/ علی فطرت /

تاپشیریق: معترضه لرین داخلینده کی کلمه لرین یئرینه مناسب سوال
عوضلیکلری یازیب معترضه لری سیلین:

بورادان تبریزه (آلمیش) کیلومتر دیر؟ (بیر) ساعت گتتمک اولار؟ +
سبز (سحر) بورایا گلدیز. (آخشام) گتتدیز؟ (سولماز) مکتبه گلدی؟
(بابک) باغا گتدی. اوشاق (سود) ایسته بیر؟ درسینی حاضر لایان مکتبلی
(آقشین) دیر؟. عسگر لر (جبهه یه) گتدی لر؟ بو کتابی (اؤن تومنه) آلدین؟
(اوشاقلار) گلی لر؟ + (اوه) گتدیر سن؟ + (اللی تومنی) قالیر؟ +

تاپشیریق: نقطه لرین یئرینه مناسب غیر معین عوضلیک قویوب
جمله لری بیتیرین.

..... گلسه اونا احترام ائدین + باغدا..... دولانیر..... دانیشیر،.....
اوتورموشدو + گورسن سلام وئر + بو مسئله نی..... حل ائده بیلیمیر +
..... اوز آیرانینا تورش دشمز + باغا داش آتدی +

تاپشیریق: آشاغیدا کی بیتلرده غیر معین عوضلیکلری تاپین:

بیر یسینه میستر ناز و نعمت،
بیر یسی آه چکر، یوزمین مذلت.
/ خلخالی /

دولدور چوبوغون توستو بیابانا داغیلسین،
هور کوت کتچینی هر بیر یانا داغیلسین.

تاپشیریق: بیرى + هنج بیرى + هر بیرى + بیرىسى + نه ایسه + هنج
نه + هر نه. غیر معین عوضلیکلرین هر بیرینی بیر جملهده ایشلیدین. نمونه:
ستار نه ایسه دوشونوب سوسدو.

تاپشیریق: نقطه لرین یشرینه هنج کس، هر کس، هر زاد، هنج زاد
عوضلیکلردن مناسیبینی قویوب جمله لری تاماملایین: اوز ایشینی یاخشی
بیلر. سببسیز اولماز. اوزلو گونده فایدالیدیر. اوز یثری واردیر.
اونون.... عقلی وثرمز. سوزونه اینانما + کوسمه + بیریینی دئمه.

تاپشیریق: جمله لرده کی غیر معین عوضلیکلرین آلتیندان خط چکین
هر شئیده بیر گوزللیک وار + مجلسده بعضی سی دانیشیر، بعضی لری
گولور، بعضی لری ایسه ساکت ایشمیشدیلر. هنج شئی حکمتسیز دئییل +
اوشاقلارین هامیسی گلدی و هر می بیر ایشله مشغول اولدولار + ایستی یای
گونلریندن بیرى ایدی. هر میز بیر ایش گورمهلی بیک + هامیمیزین درسیمیز
وار + هامیز آنا دیلینی بیلیملیسیز.

تاپشیریق: آشاغیدا کی بیتلرده تعیین عوضلیکلرینی گؤسترین.

فرصتدن استفادهدن بوغدا تاجری

هر گون علاوه ائیلهدی بیر قدر قیمت.

اما شبستر اهلی اوز اهلین آراشمیری،

یوخدور باخان فقیره، یتیمان، عورته.

/معجز/

تاپشیریق: «اوز - هر - بوتون» تعیین عوضلیکلرینین هر بیرینی بیر

جمله داخلینده ایشلیدین:

فعل

ایش، حال و حرکت بیلدیرن سۆزلره فعل دئییلیر کی، دیلیمیزین ان مهم نطق حصه سیدیر. «سۆلماز یازیر» جمله سینده «یازیر» سۆزو «سۆلمازین» نه ایش گۆردو گونو بیلدیریر. «آیدین قاجیر» جمله سینده «قاجیر» سۆزو «آیدینین» حرکتینی بیلدیریر. «اوشاق یاتیر» جمله سینده «یاتیر» سۆزو اوشاغین نه حالدا اولدوغونو بیلدیریر.

دئمک فعللری یا تئد حرکت، یا ملایم و یاواش حرکت و یا معین حالت بیلدیرر. بو اۆچ خصوصیت فعللرده آز و یا چۆخ درجده اولار. آنا دیلیمیزین فعللری قورولوش، نوع، زنگین لیک و قدرت باخیمدان دونیا دیلرینین ان گۆر کملی لریندن بیریدیر.

آنا دیلیمیز تاریخ بویو مختلف دؤورلرده باشقا دیلرین فشار و تضییقینه معروض قالمیش و همیشه همین فعل قورولوشونون گۆجو و قدرتیله اۆز ملی وارلیغینی قورویوب ساخلامیش و حتی اونلارا تاثیرده ائتمیشدیر. تاریخ بویو دیلیمیزین فعل قورولوشونا هئچ بیر خارجی تاثیر اولمامیشدیر. بونا گۆرمده دیلیمیزین فعلی اؤزونه خاص بیر موقع توتور.

معلومدور کی، دیلین کلملرینی بۆلدو کده هر بیر نطق حصه سی اؤزونه خاص خصوصیتلره مالیک اولور. باشقا سۆزله دئسک، هر بیر نطق حصه سی اؤزونه خاص علامتلره باشقا نطق حصه لریندن فرقلنیر. بو وضعیت بوتون دیللرده اولار. لاکن فعلیمیزده ائله خاص خصوصیتلرده واردیر کی، باشقا دیللرده یۆخدور. مثلاً دیلیمیزین معنا نؤعلاری و زامانی

باشقا دیلردن قسماً فرقلنیر.

آنا دیلیمیزده فعللرین آشاغیداکی اؤزونه مخصوص علامت و خصوصیتلری واردیر:

- ۱ - فعللرده ایشی گۆرن اولمالیدیر.
 - ۲ - فعللرده اینکارلیق آنلامی اولمالیدیر.
 - ۳ - فعللرده تأثیرلی و تأثیرسیز لیک آنلامی واردیر.
 - ۴ - فعللرده طرز لر واردیر.
 - ۵ - فعللرده نوع واردیر.
 - ۶ - فعللرده زامان آنلامی واردیر.
 - ۷ - فعللرده شخص آنلامی واردیر. / بو آنلام اسملرده ده واردیر. /
 - ۸ - فعللرده فورما اولار. / شکیللر. /
 - ۹ - فعللرده باغلاما شکیللری واردیر.
- بوتون بو آنلاملار / شخصدن باشقا / فعله خاصدیر.
- بونلاردان علاوه فعللرده کمیت مفهومی، شرط، سؤال و قۇرولوشجا نوعلاری دا واردیر. معاصر ادبی آنا دیلیمیزی اؤیرنمک اوچون بوتون بو مفهوملاری دقتله منیمسه مک لازیمدیر. بورادان دا فعل بحثینین نقدر گئیش و درین اولدوغونو تصور ائتمک اولار.
- ایندی ده بیر - بیر بو آنلا ییشلارلا تانیش اولاق:

فعللرین قورولوشجا نوعلاری

معاصر ادبی دیلیمیزده موجود اولان فعللر اؤز قورولوشلارینا گؤره
اۆچ جور دور.

۱- ساده فعللر:

بیر کؤ کدن عبارت اولان و بیر حرفی ده گیشدیکده معناسی ایتن و
یا ده گیشن فعللره ساده فعللر دئییلیر.

ساده فعللر دیلیمیزین ان قدیم فعللری حساب اولماقدادیر:

مثلا: آت - سات - اؤخو - یاز - گل - قان - وؤر - قاچ - آچ...

بوتون فعللر کیمی ساده فعللرده «نه ائت؟» - نه ائله؟ سواللاریندان

بیرینه جواب وئرمه دیلیمیزده ۶۰۰ حدودوندا ساده فعل واردیر.

۲- دۆزلمه فعللر:

مختلیف سؤزلره معین شکیل چیلر علاوه ائتمکله دۆزلمن فعللره

دۆزلمه فعللر دئییلیر. بو فعللر تاریخی سابقه لرینه گؤره ساده فعللردن
سؤنرا یارانمیشلار.

دیل اؤزونون تاریخی انکشافی دؤورلرینده ائله مرحلهلره چاتیر کی،

تازا - تازا مفهوم و آنلاملار جامعده یارانیر و اولدن اولان سؤزلر اونلاری

ایفاده ائتمگه کفایت ائتمیر بونونلا علاقهدار معین نطق حصه لریندن

شکیل چیلر واسطه سیله تازا فعللر و سؤزلر دوزلمیر و یا اجنبی دیلردن

کلمه لر آلینیر.

دیلیمیزده اسم، سای، صفت و عوضلیکدن دۆزلمه فعلر یارادان

شکیل چیلر بونلاردیر:

الف - لا - له: بو شکیل چیلر اسم، صفت و سایدان فعللر یارادار.

- ۱- اسمدن: دوزلا - ایشله - دیشله - باغلا - داغلا - ایزله -
گوزله - یوکله - یانلا - باشلا - ...
- ۲- صفتدن: خوشلا - بوшла - قارالا - جوتله - خیردالا -
حاضیرلا - گیردله...

۳- سایدان: ایکیله - اوچله - دوردله - یاریلا - ...

- بعضی فعللر واردیر کی، اوتلاردا کی «لا - له» شکیل چی دئیل،
فعلین کؤ کوندن دیر. مثال: آغلا + دانلا + سؤیله + دینله + ...
- ب- لاش - لهش: شکیل چیلری ده اسم، صفت و سایدان دوزلتمه
فعللر یارادار. مثال: آباق + لاش = آيا قلاش + بیر + لهش = بیرلش +
فیکیرلش + شیرینلش - محکم لاش - جوتلش - اوزلش - سوزلش -
الاش - جوانلاش + حاضیرلاش + ...

- ج- لان - لن = شکیل چیلری ده اسم و صفتلردن دوزلتمه فعللر یارادار.
مثال: یول + لان = یوللان + گوج + لن = گوجلن + اتولن + خمارلان +
تمیزلن... دیلن + سوسلن + کورلان + گوللن + یئلن + وئلن + ...

- د- آل - ال - ل = شکیل چیلری واسطه سیله صفتلر و سایدان
دوزلتمه فعللر عمله گلر. مثال: بوش + آل = بوشال + دوز + هل = دوزل
+ چوخال + قوجال + سارال + دینجل + آزال + دورول + ...

- ه- آر - ار: شکیل چیلری اسملر و صفتلردن فعل دوزلدر. مثلاً: اوت
+ ار = اوتار + آغ + ار = آغار + گوی + مر = گویر + بوزار + قیزار +
یاشار + ...

- و- آ - ا = شکیل چیلری اسملر و صفتلردن فعللر دوزلدر. مثلاً: یاش
+ ا = یاشا + بوش + ا = بوشا + اله + دیله + ...

- ز- ئی - ئی - و - و = شکیل چیلری فقط صفتلردن دوزلتمه فعللر

عمله گتیرر. مثال: برک + ی = برکی + تۇرش + و = تۇرشو + آج + ی = آجی + تنگ + ی = تنگی...

ح- وار: بو شکیل چیلە نادیر اسملردن دۆزلتمە فعللر دوزملر. مثال: سۇارماق.

ط- سا: بو شکیل چی واسطە سیلەدە یالنیز نادیر اسملردن دۆزلتمە فعللر یارانار. مثال: سۇسا...

ی- ایمسە- اؤمسە: بعضی فعللر و عوضلیکلردن بو شکیل چیلر واسطە سیلە دۆزلتمە فعللر یارانار. مثال: منیمسەمک - گۆلومسەمک - اؤزومسەمک...

ک- یلدا ۴ / یلد - یلدە - وُلدا - وُلدە /:

بو شکیل چیلرلە نیدا سۆزلری، ها بئله طبیعت سسلریندن دۆزلتمە فعللر یارانار. مثال: گۆرولدا - پیچیلدا - زاریلدا - شیریلدا - اینیلدە - شاقیلدا - جینگیلدە - خورولدا - تاقیلدا - گۆبولدا - جورولدە...

ل- یق / یخ / - یک - وُق - وُخ /:

بو شکیل چیلرلە اسم، صفت و ظرفلردن فعل دوزملر. مثال: دارینخماق - گنجیکمک - یولونخماق - دۇرونخماق - کارینخماق...

تاپشیریق: شعری ازیرلەیین و فعللرین نۇغلارینی معین ائدین:

حیدر بابا سنین کۆنلون شاد اولسون،

دۆنیا وار کن آغزین دولو داد اولسون،

سندن کئچن تانیش اولسون یاد اولسون،

دئینه منیم شاعیر اوغلولوم شهریار

بیر عۆموردور غم اؤستونه غم قالار.

/شهریار/

تاپشیریق: آشاغیدا بیر دسته اسم و بیر دسته فعل و ثریلمیشدیر، هر اسمی مناسب اولان فعل ایله بیرلشدیریب، مرکب فعل کیمی جمللرده ایشله دین:

- ۱- گۆز - ال - باش - سۆز - دیل - یادا - اله - سۆزدن - یۆلدان - الدن - دیله - ایشه - مریض - قاش - قۇلاق - بئل.
- ۲- ووزماق - چکمک - یوماق - آتماق - آچماق - سالماق - چینخماق - دوشمک - تونماق - چینخارتماق - گلیمک - اولماق - وثرمک - آسماق - باغلاماق.

مرکب فعللر

دیلمیزده مرکب فعللرده بؤیوک اهمیتته مالیکدیر. بو فعللر حیاتیین طلبی و دیلین طبیعی انکشافیله علاقه داردیر.

دیلمیزده بیر اسمله بیر فعلدن عمله گلن مرکب فعللر اولدوقجا چوخدور. بو جهتدن دیلمیز دنیاين ان رنگین دیلریندن بیری دیر. مثلاً:
توتماق فعلیندن: باش توتدو - ال توتدو - یئر توتدو - وظیفه توتدو -
وکیل توتدو - شاهد توتدو - نوبه توتدو - قاب توتدو - اسیر توتدو -
فیکیرده بیر شئی توتدو - اوز توتدو - پالتو توتدو - توخوم توتدو -
آیاق توتدو - خسته لیک توتدو - قیزدیرما توتدو - الدن توتدو... - مال
توتدو - سوز توتدو - گوز توتدو - دیله توتدو - سوزه توتدو - دؤل
توتدو - مال توتدو - سو توتدو - ماشین توتدو - آغاج توتدو...

دیلمیزده مرکب فعللر دؤرد نوعدور:

۱- ایدی - ایتمیش: /دی - میس /

بو گون دیلمیزده اولمایان «ایمک» فعلیندن قالان بو کؤمکچی فعللر، فعلین امر و ماضی مطلق / شهودی کئچمیش / دن باشقا بوتون فورمالاریله ایشلنن مرکب فعللر یارادار. مثاللار:

یازمیش ایدیم - گلمیش ایدیک - گلهسی ایدی - گلیر ایدی -
گلمیش ایمیش...

۲- اول - ائت - ائله:

بو قسماً مستقل اولان فعللر، کؤمکچی فعل کیمی اکثر آالینما اسم و بعضاً صفتلردن سونرا گلیب مرکب فعللر یارادار. مثاللار: حاضیر اول -
امر ائت - رد ائله...

۳ - بیل: فعلین باجاریق فورماسی آدلانان «بیل» واسطه سیله دۆزملن مرکب فعللر. مثاللار: یازا بیلدیم - یازا بیلر میشم...

۴ - اسم + فعل: اسم و فعلدن یارانان مرکب فعللری اوچ قسمه آیرماق اولار:

الف) آدلیق حالدا اولان اسملرله دۆزملن مرکب فعللر. مثال: ال چکمک - گۆز قویماق - باش وورماق - قولاق آسماق - دیل تۆکمک - ...

ب) یۆنلوک حالدا اولان اسملرله دۆزملن مرکب فعللر. مثال: باشا دۆشمک - اله سالماق - دیله دۆشمک - دیله تۆتماق - اله دۆشمک - باشا گلکمک - گۆزه گلکمک...

ج) چیخیشلیق حالدا اولان اسملرله دۆزملن مرکب فعللر. مثاللار، یۆلدهن آزماق - الدن سالماق - دیلدهن سالماق - گۆزدن دۆشمک - الدن دۆشمک - باشدهن سووماق...

د) نادیر حاللاردا یئرلیک حالدا اولان اسملرله مرکب فعللر دۆزملر. مثاللار: گۆزده - قولاقدا اولماق - آرخادا سوورونمک...

تاپشیریق: آشاغیدا کی کلملردن «لا-له» شکیل چیلری واسطه سیله دۆزلمه فعللر دۆزلدیپ دفتریزه یازین: بیز - ال - آباق - جوت - بش - قارا - یان - پیس - دۆز - بوش - باش - داش - تۆرپاق - اؤد.

تاپشیریق: «لاش-لش» شکیل چیلریله آشاغیده کی کلملردن فعللر دۆزلدیپ دفتریزه یازین: بیر - جوت - قشنگ - آباق - ال - آجی - گۆزل - برک - یۆلداش - کۆمک.

تاپشیریق: آشاغیدا کی کلملردن «لان-لن» شکیل چیلری واسطه سیله دۆزلمه فعللر یارادیپ دفتریزه یازین:

داش + گۆج + گۆل + ائو + دیل + یول + تعجب + داغ + بوغ
 تاپشیریق: شعری از برله بین و فعللرین ایش - حرکت و حالتینی
 گۆسترین:

گلن بیردیر، گئدن بیردیر قالان بیر، گلن قالماز، گئدن گلمز، عجب سیر.
 بیر اول وار، بیر آخر واردئیرلر، بو بیر سؤزدور، نه اول وار، نه آخر.
 / مراغملی شکوهی /

تاپشیریق: آشاغیدا کی صفتلردن «آل - ال» شکیل چیلری واسطه سیله
 دۆزلتمه فعللر دۆزلدیب دفتریزه یازین:

ساری + قارا + بوش + دۆز + دینج + دار + گئن + قیسا + دۆرو.
 تاپشیریق: صفتلر و اسملردن «آر - ار» شکیل چیلریله دۆزلتمه فعللر
 دۆزلدیب دفتریزه یازین و هر میننی بیر جملهده ایشلین:

قیرمیزی + بوز + گۆی + یاش + کۆز.
 تاپشیریق: دۆرد چنشدلی «یلدا» شکیل چیلی واسطه سیله آشاغیدا کی
 جملهلرین هر بیرینی بیر دۆزلتمه فعل شکیلینده یازین:

گۆی گۆر - گۆر ائلهدی + قورو اوتلار خیش + خیش ائلهدی + اوشاق
 یوخودا خور - خور ائتدی. پیچ - پیچ ائلهمه + سو شیر - شیر ائلهدی + ایلان
 فیش - فیش ائلهدی + جرجر جیر - جیر ائلهدی + اوشاق زیر - زیر ائتدی +
 قاپی جیر - جیر ائلهدی + تیق - تیق ائتمک + قارقا قار - قار ائلهدی +
 پیشیک مو - مو ائلهدی + آسلان نر - نر ائتدی + اودون سیننده شیق - شیق
 ائلهدی.

تاپشیریق: شعرلری از برله بین، ساده فعللرین آلتیندا بیر و مرکب
 فعللرین آلتیندا ایکی چیزیک چکین.

یازین بو سؤزو سنگ مرمرده سیز، قویون فرق نامردیلن مرمرده سیز.
 همیشه ائدر عجز بولبول گۆله، گرگ ناله بولبول ائده، گۆل گۆله.

«راجی»

تاپشیریق: آشاغیدا کی ساده فعللرین اولینه مختلف اسملر آتیرماقلا
اونلارین هر بیریندن نچه مرکب فعل دوزلدین: آچماق ← دیل آچماق
آچماق + چکمک + آتماق + توتماق + یشمک + قاتماق -
تاپشیریق: «اؤل - ائت - ائله» کؤمکچی فعللریله آشاغیدا کی کلملردن
مرکب فعللر دوزلدیب دفتریزه یازین.
بؤیوک + رئیس + خسته + جوان + پیس + وطن پرور + قبول + رد
+ محبت + نفرت + حرمت + خدمت + غایب + عاغیللی + یاخشیلیق.

مصدر

فعللرین بعضی خصوصیتلری واردیر کی، آیری نطق حصه لرینده یوخدور. بونا گوره ده او بیر نطق حصه لرینه گوره فعل بؤلومو چوخدور. ایش-حرکت و حالین آدینا مصدر دئییلر. مصدر زمان، شخص و کمیت بیلدیرمز.

مصدرین علامتی قالین فعللرده «ماق» و اینجه سسلی لرده «مک» دیر. مثلاً: یازماق + گۆرمک + گلیمک + آتماق... مصدرلر جمع علامتی و سۆز دۆزلدیجی شکیل چیلری قبول ائتمز، تام ایسملشده ایسه جمع اولور.

مصدرلر «نه ائتمک؟» و «نه اولماق؟» سئواللارینا جواب وئیر. مثلاً: یازماق: نه ائتمک؟ - یازماق.

مصدرلر اسم کیمی حاللار: یازماقدان + گۆرمکده + قاچماقدان...

مصدرلر منسوبیت شکیل چیلری ده قبول ائدر: یازماغیم + گۆرمگیم... هم حال، همده منسوبیت شکیل چیلرینی قبول ائدنده، اولجه منسوبیت و اونلاردان سونرا حال شکیل چیلری گلر: یازماغیندان + ایشلهمه گیمده...

هم حال، همده منسوبیت شکیل چیلری مصدرلره قوشولاندا، اگر بو شکیل چیلر سسلی ایله باشلانسا، سس بؤلومونده گوردو گوموز کیمی، «ق» حرفلری «غ» حرفینه و «گ» حرفلری «گ-ی» حرفلریندن بیرینه چئوریلر و نتیجه کی دئییلر، ائلهجده یازیلار: قاچماغیمدان + گۆرمه گینزدن = گۆرمه یینزدن...

مصدرلرین مصدرلیک شکیل چیلرینی آتساق، قالاتینا فعلین کؤکو دئییلر.

آشاغیداکی جدولده قالین و اینجه سسلی مصدرلرین منسوبیت شکیل چیلری ایله بیرلیکده حاللاتما سیندان نمونه گؤرورسوز.

مصدرلرین حاللاتما جدولی

حاللار	قالین سسلی	اینجه سسلی
آد.	یازماغ + یمیز	گورمگ = گورمه ی + یمیز
یه.	یازماغ + یمیز + ین	گورمگ = گورمه ی + یمیز + ین
یل.	یازماغ + یمیز + ار	گورمگ = گورمه ی + یمیز + ه
تا.	یازماغ + یمیز + ی	گورمگ = گورمه ی + یمیز + ی
یر.	یازماغ + یمیز + دا	گورمگ = گورمه ی + یمیز + ده
چینج.	یازماغ + یمیز + دان	گورمگ = گورمه ی + یمیز + دن

تاپشیریق: کؤکلردن مصدر دوزلیدیب دفتریزه یازین:

قور + دانیشدیر + اؤیرن + اوتار + اوخوتدور + دؤن + قورتار + یات + سیل + سیلین + حاضر ائت + یولا سال + گوزچک + گوزه + تربت + بیلدیر + بز ن + سیلکهله + اؤینات + قاجیرت + گوزله.

تاپشیریق: مصدرلره منسوبیت علامتلی قوشون و اونلارین ایکینجی

شخص تکلرینی حاللاتما دیریب دفتریزه یازین:

آتساق + گلکم + قاجماق + اؤیرنمک.

فعلین اینکارلیغی

فعللرین بیر خصوصیتی ده اونلارین اینکارلیق آنلامینا مالیک اولمالاریدیر.

ایش و حرکتین ایجرائندیلدیگینی گؤسترهن فعللره تصدیق، ایجرائندیلمه مه سینی ییلدیرنلره ایسه اینکار فعلی دئییلیر.

اینکار آنلامینین علامتی «ما - مه» دیر کی، بلا واسطه، بۆتون شکیلچیلردن اول، فعلین کؤکونه یاپیشار.

اینکار علامتلی وۇرغو آلتینا دۆشمز، وۇرغولار اونلاردان قاباقکی هنجالاردا اولار.

بو اینکار شکیلچیلرینی فعللردن اسم و صفت دۆزلدن «ما - مه» شکیلچیلرله قاریشدیرماماق گرک. اینکار علامتلی وۇرغو قبول ائتمه دیکلری حالدا، بو شکیلچیلر وۇرغو آلتینا دۆشر.

دیلمیزده اینکار علامتی بیلدیرن بیرده «نه» باغلا ییجیسی واردیر کی، تکجه فعل دگیل بۆتون نطق حصه لرله ایشلنر. بو باغلا ییجی اینکارلیق و منفیلیک مضمونو یارادیر. مثلاً:

نه یاتیر، نه اوتورور. نه من، نه ده سن. نه چۆخ، نه آز...

دۆنیا دیلرینین هامیسیندا اینکار آنلامی واردیر، لاکن اونلارین چۆخوندا بو آنلامین علامتی فعلین اولینده اولور، هالبو کی، دیلمیزده بو علامت فعللرین سۆنونا گلر. لاکن دیلمیزده کی «نه» باغلا ییجیسی باشقا دیلرین اینکار علامتینه اویغوندور.

دیلمیزده فعللردن اول «نه» باغلا ییجیسی ایشلندیکده، اینکار

علامتی گلمز، اونا گۆره کی، «نه» اینکار علامتینی عوض ائدیر. مثال: نه ایچری گلیر، نه ده قویوب گئدیر... بو جملهنین معناسی حقیقتده بئله دیر: ایچری گلیر و قویوب گئدیر.

معاصر ادبی دیلیمیزده بعضی ادیپلر طرفیندن هم «نه»، همده اینکار علامتی ایشلهنیر. مثلاً: نه اولمور، نه دیر یلمیر. لاکن قئید اولونمالیدیر کی، بو دۆز گون د گیلدیر.

قئید ائتمک لازیمدیر کی، ایکی اینکار علامتی، هم «نه - د گیل»، همده «ما - مه»، بیر جملهده او زامان ایشلنه بیلر کی، ریاضیات کیمی، ایکی اینکار بیر تصدیق معناسی وئرسین. مثلاً: اسلامی حکومت محکوم ملتیرین دیلرینین آزاد اولماسینین ضروریتلینگی حس ائتمه میش د گیلدیر. بونلاردان علاوه دیلیمیزده «یوخ» و «سیر» کیمی منفیلیک مضمونو داشییان سۆزلرده واردیر کی، باشقا نطق حصه لری اوچوندور.

تاپشیریق: اون فعلی اینکارلیقدا جمله لرده ایشله بن.

تاپشیریق بشش جمله یازین کی، اونلاردا ایکی اینکار بیر تصدیق

بیلدیر سین.

تأثیرلی و تاثیرسیز فعللر «لازم و متعدی»

«سولماز مکتوبو یازدی» جمله سینده ایشی گۆرن «سولماز» دیر یازدی «فعلدیر» بورادا «یازدی» ایشینین / فعلینین / نتیجەسی بلا واسطه «مکتوب» سۆزونون اۆستونه دۆشور. باشقا سۆزله دنسک، «یازدی» فعلینین تأثیرلی واسطەسبز شکده «مکتوب» سۆزونه مربوط اولور. ایشین / فعلین / نتیجەسی بلا واسطه اۆستونه دوشن سۆزه «واسطەسبز تاماملیق» دئییلیر. چونکی ایشین نتیجەسی اوندا تاماملانیر.

واسطەسبز تاماملیق طلب ائدن فعللره تأثیرلی فعل دئییلیر. بونا گۆرمده واسطەسبز تاماملیق تأثیرلیک حالیندا اولار.

«آیدین قاچدی» جمله سینده «آیدین» ایشی گۆرن و «قاچدی» فعلدیر. بوردا «قاچدی» فعلینین تأثیرلی «آیدین» اۆزوندە قالیر و آیری بیر شئین اۆستونه دۆشمور. باشقا جور دنسک، فعلین معناسی ائله دیر کی، اونون تأثیرلی ایشی گۆرنده قالیر و واسطەسبز تاماملیق ایستهمیر. بئله فعللره تأثیرسیز فعل دئییلیر. تأثیرلی فعللر نهیی؟ و کیمی؟ - نه؟ سؤاللارینا جواب وئره بیلدیکلری حالدا، تأسیزسیز فعللر بو سؤاللارین هئچ بیرینه جواب وئره بیلمز.

مثلاً: من یازدیم. من نهیی یازدیم؟ دنسک اولار، لاکن گلدیم فعلینه بو سؤالی وئرمک اولماز.

گلمک، گئتمک، قاچماق، یاتماق، باتماق، دۇرماق... فعللری تأثیرسیز، گۆرمک، اۇخوماق، آتماق، دنسک، آپارماق، آچماق،... کیمی فعللر تأثیرلی فعللر دیر.

حاكيم بار ماغيني باسدى زنگينه، بوغوق بير قيزارتي چؤ كدورنگينه.

«وورغون»

بيتينده «باسدى» فعلى تاثيرلى اولدوغو اوچون، اونون تاثيريني قبول ائدن «بار ماغيني» سؤزو تاثيرليك حال شكيل چيسي «نى» قبول ائتميشدير، اما «چؤ كدو» فعلى تاثيرسيز اولدوغونا گؤره واسطهسيز تامامليغي بوخدور.

«آبرونو آتيب حيانى باغلاييب بئلينه» مثلينده «آتيب» و «باغلاييب» فعللى تاثيرلى اولدوقلارينا گؤره، واسطهسيز تامامليقلارى اولان «آبرونو» و «حيانى» سؤزلى تاثيرليك حاليندادير.

بونونلا برابر قئيد ائتمك لازيمديركى، تاثيرلى و تاثيرسيز فعللر آراسيندا سد چكمك اولماز، اونا گؤره كى، ائله فعللر واردير كى، ايشلنديكلرى يئرله علاقه دار تاثيرلى و يا تاثيرسيز اولاييلر. مثلاً: من بازارا گئتديم. من بو يولو گئتديم. جمللرينين بيرينجيسينده «گئتديم فعلى تاثيرسيزدير، اونا گؤره كى، «نه يى؟»، «كىمى؟» و «نه؟» سواللاريندان بيرينه جواب وئره بيلمير. لاكن ايكينجى جمله ده بو سؤالى وئرمك اولار: من نه يى گئتديم؟ - يولو گئتديم. عينيله «باشلاماق»، «ايشلهمك»، «اوخوماق» و «ايشلتمك» فعللى.

تاثيرلى فعللرين نوعلارى:

تاثيرلى فعللرى ايكي اساس دسته يه بولمك اولار:

الف) ساده و دوزلتمه فعللرين بير قسمى معلوم نوعدا، هئچ بير خصوصى علامته ماليك اولمادان تاثيرلى اولور. مثلاً: گؤر - بيل - آت - ياز - آنلا - ديشله - دانلا - تميزله - ايزله ...

ب) ساده و دوزلتمه فعللرين بير قسمى معلوم، قايديش و قارشيليق نوعلاردا خصوصى شكيل چيلر قبول ائتمكله تاثيرلى اولور. مثلاً: قاچ -

قاچيز. يات - ياتير...

تأثير سيز فعللرين معلوم نوعونا آشاغيدا كى شكيل چيلرى آرتير ماقلا
تأثيرلى اولار:

۱ - ت: سسلى ايله بيتن تأثير سيز فعللرى «ت» آرتير ماقلا تأثيرلى
ائتمك اولار. مثلا: اوخشا - اوخشات. قورو - قوروت. بنزه - بنزت.
آجى - آجيت. چورو - چوروت. ياشا - ياشات. اسنه - اسنهت...

قئيد ائتمك لازيمدير كى، بوجور فعللر شكيلجه، سونرا گوره
جگيميز كيمى، فعلين اجبار نوعونا بنزه بير. / اوخوت - ايشلهت...

لاكن بو يالنيز ظاهرى بنزه مديد و اونلارين معنا جهتدن كوكلو
شكيلده فرقلى واردير. يوخاريدا گؤستردىگيميز مثاللاردا «اوخشادان،
قورودان، بنزهدن،... سن اوزونسن، ايشى سن اوزون گورورسن، فاعيل
سنسن. لاکن گؤستردىگيميز ايکينجى مثاللاردا «اوخوت - ايشلهت»
فاعيل سن اوزون ده گيلسن، بلکه اصیل فاعيل و ايشى گورن نامعلوم بير
شخصدير كى، سن اونون واسطه سيله ايشى گوردورور سن.

همين «ت» علامتينى «آل - ال» شكيل چيلريله دوزملن تأثير سيز
فعللره آرتير ماقلا اونلار تأثيرلى اولور. مثاللار: آزال - آزالت.
سارال - سارالت... قارالت - دارالت - گئلت - برلت...

بو فعللره دورد چئشيدلى «دير ۴» شكيل چيلرينى ده علاوه ائتمك
اولار: بوشالتدير. آزالتدير. چوخالتدير... لاکن اونلار فعلين اجبار نوعو
اولار، ايش گورهنين كؤمكچيسى ده مثيدانا چينخار و عين زاماندا تأثيرلى
اولار.

كوكوسا متله بيتن بعضى تأثيرلى فعللره همين «ت» عنصرونه دورد
چئشيدلى «ى ۴» ده علاوه اولور. مثال: آخ - آخيت. قورخ - قورخوت.
هورك - هوركوت...

«لا - له» شكيل چيسيله دوزلميش تأثيرلى فعللره همين «ت» علاوه

اولماقلا اونلار گئنهده تاثیرلی اولاراق قالیرلار. مثال: آنلا-آنلات. ایشله-ایشلهت. باشلا-باشلات. اوخو-اوخوت. تمیزله-تمیزلهت. داغلا-داغلات-باغلا-باغلات...

قئید ائتمک لازیمدیر کی، بو تاثیرلی فعللره دؤرد چئشیدلی «دیر ۴» شکیلچیسیده آرتیرماق اولار، بئله کی، اونلار گئنهده تاثیرلی قالار. مثال: ایشلهتدیر. اوخوتدور... لاکن اجبار اولار.

۲- آر-ار: سامتله بیتن تک هنجالی تاثیرسینز فعللره «آر-ار» علاوه اولدوقدا تاثیرلی فعللر یارانار. مثال: چیخ-چینخار. قوپ-قوپار... همین بو فعللره «ت» عنصروده علاوه اولسا، فعلین معناسینا هنج بیر ده گیشیکلیک و نر مز. مثال: چینخارت. قوپارت...

قئید اولونمالیدیر کی، بو فعللرده ایکنجی، غیر فعال فاعیل یاراتماق اوچون اونلارا دؤرد چئشیدلی «دیر ۴» علاوه ائتدیگده اونلارین آراسینا «ت» عنصرونو مطلق آرتیرماق لازیمدیر. مثال: چینخارتدیر. قوپارتدیر.

۳- یر ۴ / یر-یر-ؤر-ؤر /:

سامتله بیتن بعضی تاثیرسینز فعللره بو شکیل چیلری علاوه ائتمکله تاثیرلی فعللر دوزملیر. مثال: قاچ-قاچیر. آش-آشیر. بیش-بیشیر. اوچ-اوچور. دؤش-دؤشور. بیت-بیتیر...

بو فعللرده «ت» عنصر و علاوه اولونسا، معنالاریندا هنج بیر ده گیشیکلیک مئیدانا گلمز. مثاللار: قاچیرت. اوچورت. دؤشورت-آشیرت...

بعضاً سامتله بیتن تاثیرلی فعللرده همین شکیل چیلری آرتیرماق اولار کی، معناریندا فرق اولماز. مثال: ایچ-ایچیر-ایچیرت. قئید ائتمک ضروریدیر کی، «آز ۲» و «یر ۴» شکیلچیلری

دىلېمىز دە عىن زاماندا تائىرلى و تائىرسىز فعللرىن ايندىكى و مضارع زامانلارىندا ايشلىنير، «ت» عنصر و نو علاوه ائتدىكده بو دولاشىقلىقلار تاماميله آرادان قالخىر. دئمك بو شكىل چىلرله «ت» حرفىنن ايشلىنمىسى دىلېمىزىن انكشافى و اينجەلشمەسىندە مۇثر دىر.

۴- دىر / ۴ / دىر - دۇر - دۆر / :

بو شكىل چىلر هم خبر علامتلىرىدىر / سۆز دە گىشىدىرن /، همده فعللرى تائىرلى حالا سالىر. فعللرى تائىرلى حالا سالا ركن، ايكى مسئلهيه فيكىر و ئرمك لازىمدىر:

الف) بو شكىل چىلر بۆتون تائىرلى فعللر دە تائىرلى لىك درجەسىنى داھادا آرتىرماقلا فعلە ايكىنجى بىر غير مستقيم تاماملىق ياراتماغا خدمت ائدىر. مثلاً: بو كىتابى حسنه يازدىر. جملەسىندە تائىرلى «ياز» فعلى ايكى قات تائىرلى اولدوغو اوچون / يازدىر / جملەيه غير مستقيم تاماملىق / حسنه / سۆز و آرتىريلمىشىدىر. بىر نىچە مثال: وۇردور. دۇيدور. چىنخارتدىر. ايشلەتدىر. ... / اجبار نوع اولور /

ب) بو شكىل چىلر بۆتون تائىرسىز معلوم، قايدىش و قارشىلىقلى فعللرى، هئچ بىر «اجباريت» مضمونو ايفاده ائتمەدن، تائىرلى فعل ائدىر. تائىرسىز معلوم فعللرە مثال: اسدىر. دىندىر. چىمدىر. چاشدىر. قالخ - قالدىر. سۆلدور. دۆلدور. سۆسدور. جۆشدور. گۆلدور. اۆلدور. كۆسدور...

تائىرسىز قايدىش فعللرە مثاللار: يۇيوندور. دئىيندىر. سۇيوندور بىلىندىر. سئويندىر.

تائىرسىز قارشىلىقلى فعللرە مثال: بارىش - بارىشىدىر. گۆروش - گۆروشودور. وۇروش - وۇروشودور... دانىشىدىر - توتقوشودور - توتوشودور - اوتوشودور - دولاشدىر...

۵ - دار - دەر: بو شکیل چیلر بعضی تاثیرسیز فعللردن تاثیرلی فعللر یارادار. مثال: قون - قوندار. دؤن - دؤندر.

۶ - یز / یز - یز - وُز - وُز / : بو شکیل چیلرده بعضاً تاثیرلی فعللر یارادار. مثاللار: قالخ - قالخیز. قورخ - قورخوز. چیم - چیمیزدیز. امیزدیر. دادیزدیز -

تاپشیریق: دفتریزه یازین، تاثیرلی فعللرین آلتیندان بیر و تاثیرسیز لرین آلتیندان ایکی جیزیق چکین و واسطهسیز تاماملیقلاری گؤسترین: قاز گۆلدّه اوزور. سولماز دورنالاری گۆیده گوردو. اوشاقلار باغا گئتدیله. ائشیکده برک یئل اسیر. آت قاچیر. باجیم آنا دیلینی اؤیرنیر. آنا یوردونو سئومک لازیمدیر. ماشینی آیدین سؤرور. ائلناز چیراغی یاندیردی. بابک درس لرینی حاضرلادی. قارانلیق هر یئری اؤرتدو. ایشیق قارانلیغی بوغدو. آینور ائوی سؤرور.

تاپشیریق: فعللری جمللرده ایشلهدین و تاثیرلی لری گؤسترین:
بیچمک × یئمک × سئومک × اکمک × یازیلماق × گؤزلمک ×
چاپماق × آتماق.

تاپشیریق: دفتریزه یازین و نقطه لرین یئرینه مناسب فعل قویون و تاثیرلی لری گؤسترین:

ماشینیمیز بو گۆن سحر.... × قویونلار داغدا.... × آذربایجان بابکلر و ستارخانلار.... × اوشاقلار باغچادا.... × باجیم الجک.... × بو شعری فضولینین دیوانیندا.... × کیم ختایینین شعرلرینی....؟! × حیدر بابانی شهریار....

تاپشیریق: متنی کؤچورون و نقطه‌لرین یشرینه، معترضه‌ده کی سؤالا
 اویغون اولان سؤز یازین و تاثیرلی فعللرین آلتیندان بیر و تاثیرسیزلرین
 آلتیندان ایکی جیزیق چکین:

هاوا برک توتولدو.... (هارانی؟) بولود بوردو + یاغیش یاغدی، سئل
 آتلاندى و... (هارانی؟) سوباسدی، قوجا کندلی بونو گوروب،... (هارادان؟)
 چینخدی، بیچین وقتی کندچی.... (کیملری؟) کؤمگه چاغیردی. کیم....
 (نهیی؟) بیلمه‌سه، اوزونو تحقیر ائدر. آتا اولمایان آتا.... (نهیی؟) بیلمز.
 /مثل./ آجی.... (نه ائتمه؟)، توخو.... (نه ائتمه؟) /مثل./ آداما.... (نهیی؟) بیر
 دفعه دئیرلر. /مثل./ چشمه‌لرین.... (نهیی؟) سریندی. بو ایل باغلار یمیزین....
 (نهیی؟) بولدور. مکتبلیلر ساعت اون ایکیده.... (هارا؟) قاییدیپ....
 (نلرینی؟) یشیرلر. اوشاق.... (نهیی؟) اوتادیر.

فعللرین نوعلاری

هر ایشین بیر ایش گۆرهنی /فاعل/، بیرده /تأثیرلی فعللرده مفعولو/ یعنی واسطه‌سیز تاماملیغی اولار. بو ایکی عاملین بیرینین اولوب اولماسی، اۇنلارین نثجه اولماسی و ها بئله بیرى - بیرینه مناسیبتی فعللرین مختلف نوعلارینی یارادار. فعللرین آشاغیداکی نوعلاری وار:

۱ - معلوم نوع

اگر فعلین ایش گۆرهنی معلوم اولسا، اۇنا معلوم فعل دئیرلر. هم تأثیرسیز، همده تأثیرلی فعللر معلوم اولار. مثلاً: آقشین گلدی. جمله‌سینده، گلدی، فعلی تأثیرسیز دیر، همده معلوم دور، چونکی ایشی گۆرن، آقشین، معلوم دور. سؤنمز درسینی اؤخودو، جمله‌سینده «اؤخودو» فعلی تأثیرلیدیر، همده معلوم دور، چونکی ایشی گۆرن، سؤنمز، معلوم دور.

۲ - مجهول نوع

اگر ایش گۆرهن معلوم اولماسا، فعله مجهول دئیرلر. بو فعللرده مفعول، یعنی واسطه‌سیز تاماملیق فاعلین یئرینی تۇتار و نایب فاعل آدلانار. بونا گۆرده واسطه‌سیز تاماملیغی اولمایان تأثیرسیز فعللرین مجهول نوعو اولماز و یالنیز تأثیرلی فعللرین مجهول نوعو اولار. مثلاً: محمد علیشاه ایران‌دان قوؤولدو «جمله‌سینده اصل ایش گۆرن معلوم دئییل.

بونا گۆرده واسطه‌سیز تاماملیق اولان «محمد علیشاه» فاعلین یئرینی تۇتموشدور و ظاهرده ایش گۆرن و مبتدا آدلانیر.

مجهوللوق آنلامی فعللرین اصلینده اولمور، بلکه معین شکیل چیلر واسطهسیله تاثیرلی فعللر مجهول اولور و تاثیر سیز فعللر اولجه تاثیرلی اولار و اوندان سونرا اونلاردان مجهول نوع عمله گلر. دیلیمیزده معلوم فعللری مجهول اتمک اوچون ایشلنن شکیل چیلرین ان مهملری بونلاردیر:

۱- دؤرد چئشیدلی یل ؛ /یل - یل - ۆل - ۆل/:

بو شکیل چیلر ساده تاثیرلی فعللرین کؤ کلرینه علاوه اولوب اونلاری مجهول اندر و اگر فعلین کؤ کو سسلی ایله بیتسه، ایکی سسلی یان- یانا گلدیگی اوچون، فعل ایله شکیل چی آراسیندا بیر «ی» سس سیزی ده علاوه اولار.

مثاللار: یازدی ← یاز + یل + دی = یازیلدی + دئدی ← دد + ییل + دی = دئییلدی + اؤیدو ← اؤید + ولدو = اؤیولدو + سؤیدو ← سؤید + ول + دو = سؤیولدو + یئدی ← یئ + ی + یل + دی = یئییلدی. دئدی- دد × ی × یل × دی = دئییلدی.

۲- دؤرد چئشیدلی ین ؛ /ین - ین - ۆن - ۆن/.

بو شکیل چیلر ساده فعللرین داها چوخ کؤ کلری «ل» حرفیه بیتن لرینه علاوه اولاراق، اونلاردان مجهول فعللر یارادار. مثال:

بیلیدی - بیل × ین × دی = بیلیندی. آلدی- آلا × ین × دی = آلیندی. بؤلدو- بؤل × ون × دو = بؤلوندو. یؤلدو- یول × ون × دو = یؤلوندو. سالدی- سال × ین × دی = سالیندی. قیلدی- قیل × ین × دی = قیلیندی. سیلیدی- سیل × ین × دی = سیلیندی. دلدی = دمل + ین + دی = دهلیندی.

بوندان علاوه بو شکیل چیلر بیر سیرا کؤ کلری سسلی ایله بیتن فعللره علاوه اولاراق، اونلاردان مجهول فعللر یارادار. آنجاق یان- یانا گلن ایکی

سسلې دن بیرى دۆشر. مثال:

اؤخودو - اؤخو × ن × دو = اؤخوندو. تۆخودو - تۆخو × ز × دو =
تۆخوندو. دارادی - دارا × ز × دی = داراندی. قورودو - قورو × ز × دو =
قوروندو.

یوخاریدا گؤستر دیک کی تأثیر سیز فعللر اولجه تأثیرلی و اوندان
سؤنرا مجهول اولار. یعنی اولجه اونلارا تأثیرلی فعل شکیل چیسى «یر ۴» ی
آرتیرار و اوندان سؤنرا «یل ۴» شکیل چیسینی علاوه ائدرلر. مثال:

قاچ - قاچیر - قاچیریل. یات - یاتیر - یاتیریل. گل - گتیر -
گتیریل. اؤچ - اؤچور - اؤچورول. دۆش - دۆشور - دۆشورول - ...
«گنت» و «باخ» فعللرینه مجهول علامتی علاوه اولار بیلسهده
/ گندیلدی - باخیلدی / اونلار مجهول فعل دگیل، شخص سیز / مبتداسیز /
جمله دۆزلدر.

یولا گندیلدی - ایشه باخیلدی.

یوخاریدا گؤستر یلن یوللار و شکیل چیلرله ساده فعللردن مجهول نوع
یار ائاردی، لاکن دۆزلمه فعللردن یالنیز «لا - له» ایله دۆزلملر تأثیرلی
اولور و بونا گؤرمده فقط اونلاردان مجهول نوع دۆزلمک اولار. بو فعللردن
«ین ۴» شیکل چیسى واسطه سیله دۆزلمر، آنجاق شکیل چینین «ی» حرفی
دۆشر. مثال: باغلانندی - یاغلانندی - داغلانندی - آیاقلانندی -
یوخلانندی - ایزلندی - گۆزلندی - اؤدلانندی - سؤلانندی - دیللندی -
گۆللندی...

همین بو فعللره مجهول فعل علامتی «یل ۴» ده علاوه ائتمک اولار.
مثال: یوخلانیدی. گۆزله نیلیدی. ایزله نیلیدی...

معاصر دیلیمیزده بو سؤن مجهول فعللر هر ایکی شکیلده ایشلنیر.
مثال: باغلانندی - باغلانیدی. یوخلانندی - یوخلانیدی.

قايیديش نوع

اگر فعلین مضمونو ائله اولا کی، ایشین نتیجەسى دە ایش گۇرەنین اۇزونون اۆستونە قايیدا، بئله فعللرە قايیديش فعللری دئییلیر دئمک، بو فعللر مجهول فعللرین عکسینەدیر. بو فعللر دە تاماملیق اولماز. مثلاً: یۇیوندو + سئویندی + دئییندی + گئییندی + سۆرۈندو + ییلیندی + اۇیوندو + دۇیوندو قايیديش نوع فعللری تاثیرلی فعللردن معین شکیل چیلرین واسطەسەیلە دۆزلر. بو شکیل چیلرین مەملری بونلاردیر:

۱- دۇرد چئشیدلی ین ۴ /ین - ین - ۈن - ۆن/:

بو شکیل چیلر مضمونو مناسب اولان تاثیرلی فعللرین کۆکلرینە علاوه اولوب قايیديش فعلی دۆزلدر. مثلاً: سئو + ین + دی + سئویندی + گۆرۈندو + یۇیوندو + اۇیوندو + دۇیوندو + سۆرۈندو + دھلیندی +

۲- دۇرد چئشیدلی یل ۴ /یل - یل - ۆل - ۆل/:

بو شکیل چیلر دە بعضی تاثیرلی فعللردن قايیديش فعلی عملە گتیرر: مثلاً: آچ + یل + دی + آچیلدی + اۆزۈلدو + بۆزۈلدو + چیریلدی + وۇرۈلدو...

گۆردو گونوز کیمی قايیديش نوعو شکیل چیلرەیلە مجهول نوع

فعللری شکیل چیلری عینی دیر. لاکن بونلاری جمله داخلینده بیرری بیریندن سئچمک چؤخ آساندیر. اگر جملهده ایش گؤرن معلوم اولماسا، فعل مجهولدور، اما اگر جملهنین فاعلی معلوم اولسا، و ایشین نتیجهسی ایش گؤرنین اؤستونه قاییتسا، فعل قایدیش نوعوندا دیر.

مثلاً: «گول بۇداغیندان اۆزولدو» جمله سینده ایشی گؤرن معلوم دئییلدیر، بونا گؤرمده «اۆزولدو» فعلی مجهولدور، لاکن «اۆرگیم اۆزولدو» جمله سینده ایشی گؤرن «اۆرگیم» دیر و «اۆزولدو» فعلینین نتیجهسی ده اونون اؤستونه قایدیر، بونا گؤرمده بو فعل قایدیش نوعوندا دیر. عینی سؤزلری «قاپی آچیلدی» و «گول آچیلدی» جمله لری وها بئله «قاپی برک وۇرولدو» و «کرم اصلیه وۇرولدو»... و سایر جمله لری بارمده دئمک اولار.

یوخاریدا قئید ائتدیک کی، قایدیش فعللری یالنیز تاثیرلی فعللردن دوزهلر، اونا گؤره کی، بونلاردا مفعول لازیمدیر کی، فاعیل اونون یئرینی تۇتسون.

قایدیش فعللری، یوخاریدا گؤستردیگیمیز کیمی، مستقیم تاماملیغا مالیک اولابیلمز، اونا گؤره کی، ایشین نتیجهسی بو فعللرده فاعلین اؤزونه قایدیر و مفعولا حاجت اولمور. لاکن معاصر دیلیمیزده، خلق داخلینده بعضاً قایدیش شکیل چیسینه مالیک اولان فعللر مستقیم تاماملیق ایله ایشلنیر، یعنی تاثیرلی فعل اولور. مثلاً: آسلان پالتارینی گئیندی. عاریف پالتارینی سۇیوندو.

بو جمله لرده «گئیندی» و «سۇیوندو» فعللری شکیلجه قایدیش فعل دیر، لاکن مستقیم تاماملیغا مالیک اولدوقلاری اۆچون تاثیرلی فعل حساب اولور و بونا گؤرمده قایدیش فعلی اولماقدان اوزاقلاشیرلار. بئله فعللر قایدیش نوعو آدلانا بیلمز.

قارشیلیق / متقابل / نوع

اگر فعلین معناسی ائله اولسا کی، ایشی ایکی شخص متقابل شکیلده گۆرسه لر، بئله فعللره قارشیلیق نوعو دئییلیر. مثلاً «یازیشماق» فعلینده ایکی نفر قارشیلیق شکیلده بیر-بیرینه مکتوب یازار. بورادا هر ایکی نفر هم ایشی گۆرن، همده ایشین نتیجسینه معروض قالان دیرلار. قارشیلیق نوعو فعللرینی دۆزلتمک اوچون فعللرین کۆ کونه دۆرد چئشیدلی «یش» شکیل چیلرینی علاوه ائدرلر. مثلاً: گیریشدی = گیر + یش - دی - یازیشدی - وۇرۇشۇ - گۆرۇشۇ - ...

فعلین کۆ کو سسلی ایله قوتارسا، ایکی سسلی یان یانا گله بیلمه دیگی اوچون، شکیلچیلرین سسلی حرفلری دۇشر. مثلاً: مهله x یش = مهلهشدی. بولهشدی. بۇلاشدی. دالاشدی. یاراشدی. دیرشدی...

بو فعللری همین «یش ۴» شکیلچیسيله دۆزلن فعلی اسملرله قاریشدير ماماق لازیمدیر. مثلاً: آیش. ساتیش. چاغیریش. بیلدیریش... بونلاری بیر-بیریندن آیرماقدان اؤترو فعللره شخص سۇنلوقلاری آرتیرماق مۆمکون اولدوغو حالدا، اسملره حال و منسوبیت شکیلچیلری علاوه ائتمک اولار.

قئید اولونمالیدیر کی، همین شکیلچی و یا اونا یاخین شکیلچیلرله بیتن فعللرین هامیسی قارشیلیقلی نوع اولمور. بو جهتدن بو فعللرین آشاغیدا کی دستلری وار:

۱- مستقل معنایا مالیک اولان ساده فعل کۆ کلرینه «یش ۴»، «آش ۲» و «ش» شکیل چیلرینی آرتیرماقلا دۆزلن فعللر قارشیلیقلی فعللر دیر. مثلاً: آتیش. یازیش. سنویش. دئیش. گزیش. وۇروش. اۇپوش. گۆروش. دالاش. مهش...

۲- «لاش-لش» شکیلچیلرله دۆزلن فعللر مضمونجا قارشیلیق

معنا ایفاده ائدیر. سؤزلش. دیللش. مصلحتلش. صحبتلش. اؤزلش. آیاقلاش. داشلاش. اللش. ...

۳- وقتيله مستقیل معنایا مالیک اولموش، لاکن معاصر دیلیمیزده مستقیل معنایا مالیک اولمایان سؤز کؤکلرینه «یش ۴» آرتیرماقلا اؤنلاردان قارشیلیقلى نوع فعللر یارانیر. مثلاً: باریش. یاریش. گؤلش. / گوجلش معناسیندا. / توققاش.

بو فعللر بو گؤنکو دیلیمیزده قارشیلیق فعل ساییلماقدادیر، لاکن اؤنلاری، بیرینجی نوع کیمی، شکیلچی و کؤکه آیرماق اولماز.

۴- دیلیمیزده «ش» حرفيله بیتن، یعنی شکیلچه قارشیلیق فعله بنزهین بیر سیرا فعللرده واردیر کی، اؤنلاردا هنج بیر قارشیلیق مضمون یؤخدور. بونلارین اؤزلری قارشیلیق مضمونو وئر مهدیگی کیمی، اؤنلارا قارشیلیق شکیل چیلرینی ده قوشماق اولماز.

مثلاً: چالیش. آلیش. آراش. دئش. ائش. بیش. دؤش. شاش. سؤروش. سؤوروش. یاناش. قیزیش. بیتیش. ازیش. قاتیش. چاتیش. دولاش. اؤزوش. بو فعللره، هر هانسی فعل شکیل چیلرینی قوشساق دا، اؤنلار قارشیلیق معناسی ایفاده ائده بیلمز لر.

۵- دیلیمیزده بیر سیرا ائله فعللرده واردیر کی، اؤنلاردا قارشیلیق شکیلچیلری واردیر، لاکن اؤنلاری کؤک و شکیل چیه آیردیقلا کؤکلری تاماميله باشقا معنایا مالیک اولور و فعلین موجود معناسيله هنج بیر علاقەسی اولمور. بو فعللر شکیلچه قارشیلیق فعللرینه بنزهسلرده، معناجا قارشیلیقلى نوع ایله هنج بیر ایلگیلری یؤخدور. مثال: یاپیش. چالیش. قاریش. آلیش. داراش. ...

قارشیلیق فعللر اساساً تاثیرلی فعللردن دؤزملیر و نوع شکیلچیسى علاوه ائندن سؤنرا، مفعول طلب ائتمه دیکلری اؤچون، تاثیر سیز اولورلار. بو فعللری یئنیدن تاثیرلی ائتمک اؤچون اؤنلارا «دیر ۴» شکیلچیسینی آرتیرماق لازیمدیر. مثال: باریشدیر. ووروشدور...

اجبار نوع

دیلیمیزده ائله فعل نوعودا واردیر کی، اونداییش بیر نفرین امری، خواهشی، مصلحتی و یا تدبیری ایله ایکنجی و یا ایکنجی شخصین یولیه اوچونجو شخص طرفیندن اجرا اولور.

بئله فعللره اجبار نوعو دئییلیر. بو فعللر یالنیز تاثیرلی فعللردن دوزلر و تاثیرلی ده قالار، اجبار نوعو فعللرینی دوزلتمک اوچون همان شکل چیلردن استفاده اولونار کی، تاثیرسیز فعللردن تاثیرلی فعللر دوزلدنده استفاده اولونار. مثلاً: آت - آتدیر - اوخشا - اوخشات - اوخشاتدیر - قاچ - قاچیر - قاچیرتدیر. اوخو = اوخوت = اوخوتدور. ایشله - ایشلعت = ایشلهتدیر...

قئید اولونمالیدیر کی، «بیلدیرمک» فعلی اجبار نوعو اولماسادا، ایشین ایکنجی و اوچونجو ایجراچیسی اولماسادا، اؤنون «بیلیمک» فعلیندن ده فرقی واردیر. بو فرق اوندان عبارتدیر کی، «بیلیمک» فعلی یالتیز «نهیی؟» سوالینا جواب وئردیگی حالدا، «بیلدیرمک» فعلی هم «نهیی؟»، همده «کیمه؟» سوالارینا جواب وئیریر.

بیلدیردیم نهیی؟ - سیری. بیلدیردیم کیمه؟ - دوستوما.

دئمک اجبار نوعو شکیلچیسی قبول ائتمیش «بیلدیرمک» فعلی فاعیل، مستقیم تاماملیق و غیر مستقیم تاماملیق طلب ائدیر، لاکن او فعل ایکنجی ایش گؤرن ایسته میر، یعنی اوندای اجبار نوعو آنلایشی یوخدور.

لاکن مثلاً «یازدیرماق» / یازدیردیم / فعلینده یوخاریداکی آنلایشلاردان علاوه ایکنجی ایش گؤرنده واردیر، یعنی فعل اجبار

نوعوندا دیر. «یازدیردیم» فعلی نلر بیلدیریر؟ بو فعلده بو آنلا ییشلار واردیر:

- ۱- ایشی گۆرن / فاعیل / کیم یازدیردی؟. من یازدیردیم.
- ۲- مستقیم تاماملیق. نهیی؟. نهیی یازدیردیم؟. مکتوبو یازدیردیم.
- ۳- غیر مستقیم تاماملیق. کیمه؟. کیمه یازدیردیم؟. آتاما یازدیردیم.
/ گۆندر دیم /
- ۴- ایکینجی غیر مستقیم تاماملیق و یا اصیل ایش گۆرن، اصیل فاعیل کی، «کیمه؟» سؤالینا جواب وئریر. مکتوبو دوستوما یازدیردیم، یعنی دوستومو مجبور ائتدیم کی، مکتوبومو یازسین.

...

تاپشیریق: معلوم فعللری مجهول و مجهول فعللری معلوم شکیلده دفتریزه یازین: آپاردیم + توتولدون + قازدی + دوزولدولر + اوخوندو + چکدی + چالدیز + سورولدون + آلیندی + قالدیق + سویولدوز + بیلدیم + دارتیلدی + قاتدین + بیچیلدی + دردیک.

تاپشیریق: فعللرین تاثیرلی و یا تاثیرسیز اولدوغونو معین ائدیپ تاثیرلی فعللردن مجهول نوع دوزلدیب دفتریزه یازین:

گۆرمک - آتماق - سولماق - سولماق - یئتیشمک - وورماق -
تؤکمک - اوزمک - کؤسمک - قورخماق - علاج اتمک - دارینخماق -
- سورمک - گلیمک.

تاپشیریق: فعللری قایدیش نوعونا چئویریب دفتریزه یازین: دئمک -
بۆرومک - وورماق - چکمک - اویمک - سرمک - سوخماق - یوزماق -
- گۆرمک - آچماق - سئومک

تاپشیریق: مجهول فعللری قایدیش فعللره چئویریب دفتریزه یازین:
گۆرولمک - سورولمک + دؤیولمک + سورتولمک + یویولماق +

دئیلیمک + گئیلمک + سۆیولماق + چکیلمک .

تاپشیریق: دئمک فعلیندن قارشیلیق نوع دئییشمک اولور. اونون سببینی ایضاح ائدین.

تاپشیریق: فعللرین قارشیلیق فؤرماسینی دۆزلدیب دفتریزه یازین:
دیدمک + گۆلمک + قاتماق + آتماق + دؤیمک + یارماق + گلیمک +
تۇتماق + اۇچماق + دیرمک + قاپماق + تاپماق + یازماق + گیرمک +
چکمک.

تاپشیریق: کۆچورون و قارشیلیق فعللرین آلتیندان خط چکین: آیدین
تلفوندا دانیشدی. قویون- قوزو بیر- بیرینه قاریشدی + ایکی دؤست
بیری- بیرینی گۆرجک قۇجاقلاشیدیلار + سولمازلا چیچک جیناق
چکیشیدیلر + دؤوشانلا ایت سۆیوروشدولر + بیردن قویونلار مەشیدیلر +
ایکی دوشمن بیر بیرینی ازیشدیردیلر + نچار تختهنی دئشیدی + هامی هر
طرفدن تۇکولوشدو + آیدین ایپی ائشیدی + کندچیلر اکدیکلری بۇغدانی
بۇلوشدولر + اۇدون آلیشیب یاندى.

تاپشیریق: فعللری اولجه تأثیرلی ائدین و اونندان سونرا اونلاردان اجبار
نوع دۆزلدیب دفتریزه یازین:
سۇنمک + اۇتورماق + اسنمک + دۇنمک + قاچماق + بینماق +
مینمک.

تاپشیریق: جملهلرده کی مجهول، قایدیش، قارشیلیق و اجبار فعللرینین
هر بیرینی بیر ستوندا دفتریزه یازین:

یای گیرندن بئله ایستی گۆرونمەمیشدی. صاباح فطر بایرامیدیر
چونکی، آی گۆروندو. دۇمان چکیلر. سولماز معلمی دینلەدی و بیر آز
دۆشوندو. ایپ قیریلدی. اۇزاقدان ماشینین سسی ائشیدیلدی. نئەسی ائلنازا
شیرین بیر ناغیل دانیشیردی. خیاباندا حرکت دایاندیریلەمیشدی. هامی نوروز
بایرامینا حاضرلا شیردی. اۇشاقلارا تازا پالتار تیکدیریرلر، بۇیو کلر پالتارلایینی

د گیشدیر هجکلر. ایکی دشمن بیرى - بیریله قارشىلاشدى. آنا دیلینی اؤزون اؤیرن و بیلمه یه نه اؤیرت. سدین تیکیتی سی باشا چاتدیر یلیر. آخشام اولاندا عائله عضولری اؤز اتولرینه پیغیشدی یلار. زلزله اولاندا قوردلار اولاشارلار. مشروطه بایرامی هر ایل بایرام ائدی یلیر. آزادلیق اوچون مبارزه آپاریلمالی دیر. آمریکا حکومتی آفریقالیلاری بیرى - بیرینه قیردیریر.

تجزیه: صرف جهتدن کلمه لر و اولارین حصه لرینی بیر - بیر گؤستر مکه تجزیه دئییلر. مثلاً: «انسان دوغما دیلینی سئور» جمله سی بئله تجزیه اولار.

انسان	اسم + عمومی + غیر مجرد + تک
دوغما = دوغ + ما	فعلی صفت + مصدری «دوغماق» + «ما» فعلدن اسم و صفت دؤزلدن شکل چیسى
دیلینی = دیل - ی - نی	اسم عمومی + غیر مجرد + تک + «ی» منسوبیت علامتی + اوچونجو شخص تک + «نی» تأثیرلیک حال شکل چیسى
سئور = سئو - ر	فعل + مصدری «سئومک» + معلوم + خبر شکلی + گنیش زمان + اوچونجو شخص تک

تاپشیریق: آشاغیدا کی جمله نی اولجه سس قورولوشو و اوندان سؤنرا صرف قورولوشو جهتدن تجزیه ائدین:

آداملیغین قیمتلندیر کی، آدام ساییلاسان. یوخسا هر یترده تحقیر و لوناجاقسان.

فعللرده زامان

ایش و یا حرکت زامان خارجینده اولای بیلمز. فعل زامان سیز اولماز. زامان فقط فعله مخصوصدور. زامان یا کئچمیش، یا ایندی و یا گلجک اولای بیلر. زامان ایکی ایش آراسیندا کی / حال حاضر و ایشین ایجراوقتی / زامانی معین لشدیریر. بو اؤ دئمکدیر کی، مختلف زامانلار یالنیز ایندیکی زامانلا مشخص اندیله بیلر، بونسوز کئچمیش و گلجک زامانی تعیین ائتمک اولماز. کئچمیش و یا گلجک زامانلار آنجاق ایندیکی زامانا نسبت کئچمیش و یا گلجک ساییلر.

دیلمیزده مختلف زامانلار بیر سیرا شکل چیلر واسطه سیله بلله نر کی، فعللرین کؤ کلرینه قوشولار. بو شکل چیلر آشاغیدا کیلاردان عبارتدیر.

۱- کئچمیش زامان

بو زامان ایش و حرکتین کئچمیشده باش وئردیگینی بیلدیریر. کئچمیش زامانین چئشیدلری و جور به جورلو گو جهتدن دیلمیز دؤنیانین ان قدر تلی وزنگین دیلریندن بیریدیر. عالملریمیز گؤستریرلر کی، دیلمیزده ایگرمی دؤرده قدر مختلف معنالی کئچمیش زامان واردیر. کئچمیش زامانین ان چوخ ایشلنن و مهملری بونلاردیر.

الف- شهودی کئچمیش / ماضی مطلق /

بو کئچمیش زامان ایشین کئچمیشده باش وئریب قورتاردیغینی بیلدیرر. بورادا خبر وئرن اوزو ایشین ایجرا سینین شاهدی اولموش و ایندی اوتدان خبر وئریر.

اونون شکیل چیلری دورد چئشیدلی «دی - دی - دو - دو» دن عبارتدیر کی، فعلین کو کونه قوشولار، مثلاً: آچ + دی - آچدی + گلدی - ووردو - گوردو. بو کئچمیش زامانین اینکار علامتی «ما - مه» دیر کی، بلا واسطه فعلین کو کونه قوشولار، مثلاً: آچ - ما - دی - آچمادی. گلمه دی - وورمادی - گورمه دی... شهودی کئچمیشین شخصلره گوره تصریفینی آشاغیدا کی جدولده گوروسوز. شهودی کئچمیشده خبر وئرن اوزو ایجرا سین شاهدی اولدوغو اوچون، اونون غیر شهودی شکلی اولماز.

شهودی کئچمیشین تصریفی

اینکار	تصدیق	شخصلر
اؤخو + ما + دی + م	اؤخو + دو + م	من
اؤخو + ما + دی + ن	اؤخو + دو + ن	سن
اؤخو + ما + دی	اؤخو + دو	او
اؤخو + ما + دی + ق	اؤخو + دو + ق	بیز
اؤخو + ما + دی + نیز = ز	اؤخو + دو + نوز = ز	سیز
اؤخو + ما + دی + لار	اؤخو + دو + لار	اونلار

ب- نقلی کئچمیش / ماضی نقلی /

شهودی کئچمیشده خبر وئرن اوزو ایشین ایجرا سینین شاهیدی اولموشدور، لاکن نقلی کئچمیشده بئله دگیلدیر. بورادا خبر وئرن کئچمیشده اولموش بیر ایشدن نقل ائدیر، چونکی اوزو اونون ایجرا سینین شاهیدی اولمامیشدیر، یالنیز ایشین نتیجه سین بیلدیرر.

مسئله نین تام آیدین اولماسنی اوچون آشاغیدا کی ایضا حلالارا فیکیر
وثرمک لازیمدیر:

«من یازمیشام»، «سن یازمیشان»، «او یازمیش» جمله لرینه فیکیر
وثره ک. بورادا بیرینجی شخص ایکینجی و اوچونجو شخصلر باره ده خبر
وثریر، لاکن خبر وثرن بیرینجی شخص نه اوزو اونلارین / ۲-۳-نجو
شخصلر/ ایشی ایجرا ائتمه لرینی گؤرموش، نه ده او شخصلرین اوزلری،
بونا گؤره ده خبر تام نقلی شکیلده وثریلمه لیدی، شاهیدلیک شکیلینده
یوخ. لاکن «من یازمیشام» جمله سینده مسئله باشقا جور دور. بورادا «من»
اوزو ایشی ایجرا ائتمیشدیر. بوندا شبهه یوخ دور. لاکن اونو دینله یین
طرفلر/ ایکینجی و یا اوچونجو شخصلر/ ایشین ایجرا سیننی گؤرمه میش و
اونون شاهیدی اولمامیشلار. بونا گؤره ده بیرینجی شخص/ اوزو ایشین
ایجرا سینین شاهیدی اولماسینا باخمایاراق/ نقلی شکیلده خبر وثرمگه
مجبور دور، اونا گؤره کی، طرفلر اونون شاهیدی اولمامیشلار.

مسئله نین داها دا آیدینلاشماسی اوچون «شهودی کئچمیش» و
«نقلی کئچمیشی» بیر - بیرله مقایسه ائدک.

«من یازدیم» و «من یازمیشام» جمله لرینده ایشلر کئچمیشده
بیرینجی شخص طرفیندن ایجرا اولونموش دور. لاکن بیرینجی جمله ده هم
خبر وثرن، همده دینله یین / ایکینجی و یا اوچونجو شخصلر/ ایشین
ایجرا سینین شاهیدی اولموشلار، بونا گؤره ده اونلاردا ایشین ایجرا سی باره
ده هئچ بیر شبهه قالمیر. لاکن ایکینجی جمله ده دینله یینلر، ائشیدنلر / سن -
او/ ایشین ایجرا سینین شاهیدی اولمامیشلار و ایشین ایجرا سی باره ده نقلی
ائشیدیرلر، بونا گؤره ده ایناملاری درین دگیلیر.

نقلی کئچمیشده ایش کئچمیشده باش وثرمیش سه ده، اونون اثری
خبر وثریلن زامانا قدر، ایندیکی زامانا قدر قالماقدادیر.

نقلی کئچمیشین غثیر شهودی نوعلاری دا واردیر. من یازمیشام. من
یازمیش ایمشام.

«شهودی کئچمیش» له «نقلی کئچمیش» ین فرقینی بیلیمک اوچون قئید ائتمک اولار کی، بیرینجیده شهودیلیک، قطعی لیک آنلامی و معناسی اولدوغو اوچون، اونلارا کؤمکچی «ایدی» و «ایمیش» فعللری قوشماق و مرکب فعللر یاراتماق اولماز، لاکن نقلی کئچمیشده قسماً غیر شهودی، غیر قطعی لیک آنلامی حکم سوردو گو اوچون، اونلارا کؤمکچی «ایدی» و «ایمیش» فعللرینی قوشوب مرکب فعللر یاراتماق اولار. مثلا: گلمیش ایدیم. گلمیش ایدی...

نقلی کئچمیشین معاصر دیلیمیزده علامتی دؤرد چئشیدلی «میش ۴» دیر. مثلا: یازمیشام - یازمیشسان - یازمیشدیر - یازمیشیق - یازمیشسینیز - یازمیشلار.

بعضا اوچونجو شخص تکده دؤرد چئشیدلی «دیر ۴» شکیل چیسینی ده آرتیرماق اولار. مثلا: یازمیشدیر - یازمیشدیرلار... نقلی کئچمیشین اینکاری کؤکه قوشولان «ما - مه» دیر. مثلا: یازمامیشام...

قدیم دؤورلردن بو گؤنه قدر ایکینجی و اوچونجو شخصلرده یوخاریدا گؤستریلن شکیل چیلرین یئرینه دؤرد چئشیدلی «یب ۴» شکیل چیسینی ده ایشلدرلر. مثلا: یازیبسان - یازیبدیر - یازیبسینیز - یازیبیلار - آچیبسان - آچیبدیر - آچیبسینیز - آچیبدیرلار...

نقلی کئچمیش تصریفینی آشاغیدا کی جدولده گؤرورسونوز:

نقلی کئچمیش تصریفی

شخصلر	تصدیق	اینکار
من	اؤخو + موش + آم	اؤخو + ما + میش + آم
سن	اؤخوموشسان = اؤخویوسان = اؤخوموسان	اؤخومامیشسان = اؤخومایبسان = اؤخومامیسان
او	اؤخوموش / دور / اؤخویوب / دور	اؤخومامیش / دیر / اؤخومایب / دیر
بیز	اؤخوموشوق	اؤخومامیشیق
سین	اؤخوموشسوز / نوز / اؤخویوسوز / نوز	اؤخومامیشسینیز / نینیز / اؤخومایبسینیز / نینیز
اونلار	اؤخوموشلار = اؤخویولار	اؤخومامیشلار = اؤخومایبیلار

ج۔ دواملی کئچمیش / ماضی استمراری /

بو نوع فعل ایشین کئچمیشده اوزون بیر مدتده باش وئرمه سینی بیلدیریر. بو فعلین علامتلی دورد چئشیدلی «یردی - یردی - وُردو - وُردو» و یا ایکی چئشیدلی «آردی - آردی» دن عبارتدیر کی، فعلین کؤکونه قوشولار. یازیردیم + یازیردین + یازیردی + یازاردیم + یازاردین + یازاردی...

اینکار علامتلی ایسه «ماز - مه ز - م» دیر. مثلاً: گلمزدین - یازمازدیم - قچمازدیق - یازمیردیم - گلمزدیک - یازمیردین - یازیردیق - یازیردینیز / یازیردیلر - یازمیردیم - یازمیردینیز...
آشاغیدا کی جدولده دواملی کئچمیشین تصریفینی گورورسوز:

دواملی کئچمیشین تصریفی ۱

اینکار	تصدیق	شخصلر
گؤرمه ییردیم = گؤرموردوم	گؤر + وُردو + م	من
گؤرمه ییردین = گؤرموردون	گؤر + وُردو + ن	سن
گؤرمه ییردی = گؤرموردو	گؤر + وُردو	او
گؤرمه ییردیک = گؤرموردوک	گؤر + وُردو + ک	بیز
گؤرمه ییردینیز / گؤرموردوز / نوزا	گؤر + وُردو + نوز / ا	سبز
گؤرمه ییردیلر = گؤرموردولر	گؤر + وُردو + لر	اونلار

دواملی کئچمیش تصریفی ۲

اینکار	تصدیق	شخصلر
گؤر + مه زدیدی + م	گؤر + ردی + م	من
گؤرمزدین	گؤرردین	سن
گؤرمزدی	گؤرردی	او
گؤرمزدیک	گؤرردیک	بیز
گؤرمزدینیز / نیزا	گؤرردینیز / نیزا	سبز
گؤرمزدیلر	گؤرردیلر	اونلار

قئید ائتمک لازیمدیر کی، دؤرد چئشیدلی «یردی ۴» وایکی چئشیدلی «آردی ۲» شکیلچیلرینده اصیل داواملیلیق علامتی «یر ۴» و «آر ۲» دیر، «دی ۴» ایسه «شهودی کئچمیشین» علامتی دیر، اساس کئچمیش زامان علامتیدیر.

داواملی کئچمیشین ایکی نوعو باره ده قئید اولونمالیدیر کی، اؤنلارین آراسیندا معین فرق واردیر. بو فرق اؤندان عبارتدیر کی، بیرینجی نوع نسبتا یاخین کئچمیشده بیرایشین داوام ائتدیگینی بیلدیریرسه، ایکینجی نوع اولدوقجا اوزاق کئچمیشده، اؤزده اوزون سوره لی بیر زاماندا ایشین باش وئرمه سینی بیلدیریر.

بو فرقی عیانی گؤرمک مقصدیله مثالا مراجعه انده ک.

کئچن ایل بو زامانلار دارالفنون دا اؤخونوردوم. بیلدیر بو زامان استراحتگاهدا استراحت اندیردیم. دؤنن بو وقت ائوده یاتیردیم...
اوشاقلیقدا هر گون بو داغلاری گزردیم. گنجلیکده هر گون ایدمان مئیدانیندا چالیشاردیم. قدیملر گنجلر تعطیل گونلری و بایراملاردا گوله سردیلر...

بیرینجی مثاللاردان گؤرونندو گو کیمی ایش اول اوزاق کئچمیش ده گیل، نسبتا یاخین کئچمیشده باش وئریر، بوندان علاوه بونلاردا ایشین داواملیلیغی چوخ دا اوزون زامان سؤرمور. لاکن ایکینجی سیرا مثاللاردا اول ایش چوخ اوزاق کئچمیش زاماندا باش وئریر، همده ایشلر نسبتا اوزون زاماندا، اوزون مدته داوام ائدیر، اوزون سوره داوام ائدیر.

قئید ائتمک لازیمدیر کی، ایکینجی نوعون اوزون زامانا دلالت ائتمه سنین بیر سببی ده اوندان عبارتدیر کی، اونون شکیل چیسی «آر ۲» همده کئیش زامان شکیل چیسی دیر کی، بوتون زامانلارا دلالت ائدر.

داواملی کئچمیشین هر ایکی نوعونون «غیر شهودی» شکلی ده

واردیر کی، یثرینده گۆره جه بییک: گۆروردوم موش = گۆرورموشدوم.
گۆره رمیشدین = گۆره ردین میش.

یوخاریدا کیلاردان گۆرونندو گو کیمی، بۆتون دیلردن فرقلی اولاراق، دیلیمیزده اوچ زاماندان: کئچمیش، ایندیکی و گلجکدن علاوه بیرده دۆردونجو، گئیش زامان آنلامی واردیر کی، اونو یثرینده گۆره جه بییک.

د- اوزاق کئچمیش / ماضی بعید /

بو فعل ایشین اوزاق کئچمیشده باش وئر دیگینی بیلدیریر. اونون علامتی دۆرد چئشیدلی «میش دی - میتشدی - موشدو - موشدو» دن عبارتدیر، بو شکیل چیلر «میش ایدی» شکلینده ده ایشلنه بیلر. بو فعلین اینکار علامتی «ما - مه» دیر کی، فعلین کؤ کونه قوشولار. بو فعلین تصریفینی آشاغیدا کی جدولده گۆرورسوز.

اوزاق کئچمیش تصریفی

شخصلر	تصدیق	اینکار
من	وؤر + موش ایدی + م / وورموشدوم /	وؤر + ما + میشدی + م / وورمامیشدیم / ایدیم /
سن	وؤر + موش ایدی + ن / وورموشدون /	وؤر + ما + میشدی + ن / وورمامیشدین / ایدین /
او	وؤر + موش ایدی / وؤرموشدو /	وؤر + ما + میشدی / وورمامیشدی / ایدی /
بیز	وؤر + موش ایدی + ک / وورموشدوق /	وور + ما + میشدی + ق / وورمامیشدیق / ایدیک /
سبز	وؤر + موش ایدی + ز / نیز / وورموشدوز /	وور + ما + میشدی + ز / نیز / وورمامیشدیز / ایدیز /
اونلار	وؤر + موش ایدی + لر / وؤرموشدولار /	وؤر + ما + میشدی لار / وورمامیشدیلار / ایدیلر /

قئید ائتمک لازیمدیر کی، بو زامانین ایکی چئشیدی / جدولدن گۆرونندو گو کیمی / معنا و مضمون جهتدن فرقلیر. یعنی یالنیز «دی ۴» ایله دۆزه لن نوعو اوزاق کئچمیشی بیلدیریرسه، «ایدی» ایله دۆزه لن ایکینجی نوعو / وؤرموش ایدی / اولدوقجا اوزاق کئچمیشی بیلدیریر. بو ایکی اوزاق کئچمیشین هر ایکیسینین «غیر شهودی» نوعودا واردیر کی، یثرینده گۆره جه بییک.

۲- ایندی کی زمان

ایندی کی زمان ایشین دانیشیلان وقت باش وئر دیگینی بیلدیریر.
ایندی کی زمانین علامتلی دؤرد چنشىدلی «یر - یئر - وئر - وئر» دن
عبارتدیر. مثلاً: آل + یر ← آلیر - گلیر - وورو - گورور...

اگر فعلین کؤ کوسسلی ایله قورتارسا، ایکی سسلینی بیر - بیریندن
آییرماق اوچون سس سیز «ی» حرفیده اونلارین آراسینا علاوه اولار. مثلاً:
دذ + ی + یر + م ← دنییرم. اوخویورام + اله ییزم...

ایندی کی زمانین اینکار علامتی «ما - مه» و یا فقط «م» حرفیدیر.
اگر «ما - مه» اولسا، ایکی سسلی آراسیندا بیر سس سیز «ی» ده آرتیرماق
لازیمدیر. مثلاً:

آل + ما + ی + یر ← آلماییر و اگر فقط «م» گلسه/آلمیر + آچ +
ما + ی + یر + ام ← آچماییرام = آچمیرام. گورمه ییرسن - یازماییرسیز
= یازمیرسیز...

تبریز لهجه سینده اوچونجو شخص تکین آخرینه «ی ۲» و «و ۲»
سسلریندن بیر ده علاوه اولونار. مثلاً: گلگیری - گورمورو...

دئمک خبر شکلینده اولان ایندی کی زمان فعللرینده عین زاماندا
ایکی ایش گورولور. مثلاً «من اوخورام» جمله سینده هم «من» اوخوماق
ایشینی ایجرا ائدیره م، همده او ایشله عین زاماندا گوردو گوم ایش باره ده
خبر وئریرم.

ایندی کی زمانین دا «غیر شهودی» شکلی واردیر کی، کئچمیش
زامانی بیلدیرر.

ایندیکی زمانین تصریفی

اینکار	تصدیق	شخصلر
وؤز + ما + ی + یر + آم = وؤزموزام	وؤز + وُر + آم	من
وؤز + ما + ی + یر سان = وورمورسان	وور + ورسان	سن
وؤز + ما + ی + یر / وؤرمور / و	وؤز + وور / و	او
وؤز + ما + ی + یر + یق + وؤرموروق /	وؤز + وور + وق	بیز
وؤز + ما + ی + یر سینیز (سیز) وؤرمورسوز	وؤز + وور + سوز / نوز /	سیز
وور + ما + ی + یر + لار / وورمورلار /	وؤز + وور + لار	اونلار

۳- گلجک زمان

بو فعل ایشین گلجکده باش وئرہ جگینی بیلدیریر. گلجک زمانین
ایکی شکلی وار:

الف- قطعی گلجک زمان:

بو شکل ایشین حتماً گلجکده باش وئرہ جگینی بیلدیریر. اونون
شکیل چیلری «آجاق - اجک» دن عبارت دیر. مثلاً: آل + اجاق + سان
← آلاجاقتان. آلاجاقدیر...

اؤچونجو شخصلرده ایکی چئشیدلی «دیر» شکیل چیسى ده علاوه
اولا بیلر. فعلین کؤ کو سسليله بیتنده «ی» حرفی ده علاوه اولار.
اگر بو شکیل چیلردن سونرا سسلی ایله باشلانان شکیل چی گلسه،
سس بؤلومونده گؤردوگونوز کیمی، «ق» حرفلری «غ» و «ک»
حرفلری «گ - ی» حرفلریتدن بیرینه چئوریلر. مثلاً: آلاجاغام - گؤره
جگم = گؤرجه یم...

گلجک زمانین اینکار علامتی «ما - مه» دیر کی، بلاواسطه کؤ که
قوشولار.

بو حالدا ایکی سسلی یان - یانا گلیر و اونلاری بیری - بیریندن

آییرماق اوچون بیر «ی» سسلیسی اونلارین - آراسینا علاوه اولار. مثلاً: آل + ما + ی + اجاغ + آم ← آلمایاجاغام - گورمه یه جگم = گورمه یه جه یم...

آشاغیدا کی جدولده قطعی گلجک زمانین تصریفینی گورورسوز.

قطعی گلجک زمانین تصریفی

اینکار	تصدیق	شخصلر
اؤیرز + مه + ی + جگ + م / یه م /	اؤیرز + جگ + م / یه م /	من
اؤیرز + مه + ی + جگ + سن	اؤیرز + جگ + سن	سن
اؤیرنمه یه جگ / اؤیرنمه یه جگدیر /	اؤیرز + جگ + / اؤیرنجهکدیر /	او
اؤیرنمه یه جه گیک / ییک /	اؤیرز + جگ + ییک / ییک /	بیز
اؤیرنمه یه جگسیر / ینیز /	اؤیرز + جگ + سیر / نیز /	سیر
اؤیرنمه یه جکلر / اؤیرنمه یه جگدیرلر /	اؤیرز + جگ + لر / اؤیرنجهکدیرلر /	اونلار

ب- غیر قطعی گلجک زمان

بو فعلر ایشین یاخین گلجکده غیر قطعی شکده باش وئر جگینی بیلدیریر و علامتی «آر + ار» دیر، اینکار علامتی ده یالنیز «م» اولار. مثلاً: یاز + آر + ام ← یازارام - گتتمه رم - اینکار فورماسیندا بعضاً بو شکل چیلر / آر - ار / «ز» حرفینه چئوریلر. مثلاً: آچماز - آچمازلار - آچمازسان...

حتی بعضاً «ز» حرفی دوشور. مثلاً: آچماسان. فعلین کؤ کوسسلی ایله بیتنده «ی» سس سیزی ده علاوه اولار. مثلاً: اؤخویارام... بو شکل چیلرله ایشلنن فعلر ایشین بوتون زمانلاردا باش وئر جگینی ده بیلدیرر. بوندا اونلارا «گنیش زمان» دئییلیر. مثلاً: «ا کینچی بوغدا اکر» جمله سینده «ا کر» فعلی نشان وئریر کی، ا کینچی هم کئچمیش ده، هم ایندی، همده گلجکده بوغدا اکر. غیر قطعی گلجکین تصریفینی آشاغیدا کی جدولده گورورسوز:

غیر قطعی گلجک زمانین تصریفی

اینگار	تصدیق	شخصلر
قوؤ + م + آر + آم	قوؤ + آر + آم	من
قوؤ + م + ا + سان / قوؤمازسان /	قوؤ + آر + سان	سن
قوؤ + م + از	قوؤ + آر	او
قوؤ + م + ار + یق	قوؤ + آر + یق	بیز
قوؤ + م + ا + سیز / نیز / قوؤمازسیز / نیز /	قوؤ + آر + سیز / نیز /	سیز
قوؤ + م + آز + لار	قوؤ + آر + لار	اونلار

تاپشیریق: فعللری کئچمیش زمانین شهودی، نقلی، دواملی و اوزاق
کئچمیش لرینین تصدیق شکلینده تصریف ائدیب دفتریزه یازین:

آماق + یشمک + سۆرمک + دۆرماق

تاپشیریق: جمله لری اوخویون و ایندیگی زمان فعللرین بیر ستوندا،
دواملی کئچمیش فعللری ایسه آیری ستوندا دفتریزه یازین:

اوشاقلار هر گون مکتبه گئدیبلر. اوردا درس اوخویورلار، اوینورلار و
آخشام ائولرینه قایدیرلار. او هر گون ایشله بیردی و خوشبخت یاشاییردی.
باهار گلیر، هولار یاخشی لاشیر، آغاجلار چیچکلنیر، داغلار، دۆزلر، و
چؤلر یاشیل دؤن گئیر. چوبانلار هر گون سحر سۆرو ایله برابر چۆله گئدرو
آخشاملار ائوه قایدردیلار. بابک هر آخشام درس لرینی حاضرلا یاردی، شام
ائرددی و سونرا شیرین - شیرین یاتاردی.

تاپشیریق: بایاتینی ازبرله یین و فعللرینین هانسی زماندا اولدوغونو

گۆسترین.

سو گلر آخار، گئدر، یار گلر، باخار، گئدر،
نه دینه ر، نه دانیشار، یان دیرار، یاخار، گئدر.

تاپشیریق: فعللری قطعی و غیر قطعی گلجک زمان شکیللرینده
تصریف ائدیب دفتریزه یازین: قاریماق. یثریمک. قوروماق. سورومک.
الچکمک.

تاپشیریق: فعللری قطعی و غیر قطعی گلجک زمانین اینکار شکلینده
تصریف ائدیب دفتریزه یازین:
خدمت ائله مک + جوانلاشماق + دنمک + دیشله مک.

تاپشیریق: فعللری کئچمیش زمانین شهودی، نقلی، دواملی و اوزاق
کئچمیش لرینده تصریف ائدین: قالاماق + اله مک + اوخوماق +
سوپورمک.

تاپشیریق: جمله لری دفتریزه یازین و کئچمیش زمانلارین نوعلرینی
گه بسترین.

آیلار آنا دیلینی اؤیرندی + پولاد دوئن مکتبه گتمیشدی + اوشاقلار
هر گون مکتبه گنديرلر + کئچن ایل مکتبلیلر گزمه گه گتمیشدیله + سیز
درسیزی یاخشی اؤیرندیز + آتام ایشه گتمیشدیر + آنام چورک آلمیشدیر
+ اوشاقلار یاتدیله + چیچک هر گون آناسینا مکتوب یازیردی + اوشاقلار
قوزولاری قووالاییردیله و قوزولار قاچیردیله. باجیم کئچن ایل «حیدر بابا»
کتابینی اوخوموش ایدی + قایا درسینی اوخوموشدور + اکینچیلر بوغدانی
اکیر، سوواریر و بیچیردیله.

تاپشیریق: شعرده ایندیکی زمان علامتترینین آلتیندان خط چکین:
الحق منه بو کار تجارت یاراشمیری،

بیکارلیق خوش ایشدی، ولاکن کاراشمیری.

/راجی/

تاپشیریق: فعللری ایندیکی زمانین تصدیق و اینکار فورماسیندا
تصریف ائدیب دفتریزه یازین:
قاچماق + گلکمک + اودماق + گورمک.

تاپشیریق: فعللری ایندیکی زامانین تصدیق و اینکار فورمالاریندا
 تصریف اندیب دفتریزه یازین:
 یتمک + سؤیله مک + دیله مک + قوروماق.
 «سولماز مکتبه گتمیش ایدی» جمله سی بئله تجزیه اولونار:

سولماز مکتبه = مکتب + ه گتمیش ایدی = میس ایدی	اسم + خصوصی + تک اسم + عمومی + غیر مجرد + تک + «ه» بۇنلوك حال شکل چیس فعل + مصدری گتمک + معلوم + خبر شکلی + اوزاق گتمیش + اۆچونجو شخص تک + «میش ایدی اوزاق گتمیش شکل چیس + مرکب فعل.
---	---

«کچن ایل هر آخشام باغا گئوردیک» جمله سینی تجزیه ائدین.

فعللرده بیتیشن شخص عوضلیکلری /فعلده شخص آنلایشی/

هر ایش و حرکت معین شخص و شئی طرفیندن اجرا اولونمالیدیر. نتیجه کی ایش زمانسیر اولماز، شخص سیزده ممکن دئییلدیر. هر فعل تصریف اولاندا اونلارین آخیریندا معین شکیل چیلر واردیر کی، اونلارین شخصلرین گؤسترر. مثلاً: «یازدیم» فعلینده «یاز» فعلین کؤ کو، «دی» شهودی کنچمیش زمان شکیل چیسى و «م» بیرینجی شخص تک علامتیدیر و بیلدیریر کی، ایش «منیم» طرفیندن اجرا اولموشدور. «اؤخویورام» فعلینده «اؤخو» فعلین کؤ کو، «یور» ایندیکی زمان علامتی و «آم» بیرینجی شخص تک علامتیدیر و بیلدیریر کی، ایش منیم طرفیندن اجرا اولموشدور. «تانیما میشان» فعلینده «تانی» فعلین کؤ کو، «ما» اینکار علامتی، «میش» نقلی کنچمیش شکیل چیسى و «سان» ایکینجی شخص تکی بیلدیریر و ایش اونون طرفیندن اجرا اولمامیشدیر.

تصریف زمانی فعللرین آخیرینه قوشولان و مختلف شخصلری بیلدیرن شکیل چیلره بیتیشن شخص عوضلیکلری دئییلیر.
بیتیشن شخص عوضلیکلری آشاغیدا کیلاردان عبارتدیر:

۱- بیرینجی شخص تک:

بیرینجی شخص تکین اساس علامتی «م» دیر کی، فعلین بو تون

زمانلاری، نوعلاری و شکیل لرینده ایشلنیر.

۱- بو علامت فعلین شهودی کئچمیش «یازدیم»، شرطی / یازسام / و التزام- آرزو شکلینده / گرک یازام / یالنیز «م» حرفی اولار.

۲- فعلین نقلی کئچمیش، ایندیکی زمان، قطعی و غیر قطعی گلجکینده، هابثله لازیم و واجب فورمالاریندا. همین شکیل چی «آم-هه» شکلینده اولار. مثلاً: یازمیشام + یازیرام + یازاجام + یازارام. یازاسیام + یازمالیام + گلیمیشم + گورورم + وثره جگم + سورهرم + بیلهسیم ...+

۳- فعلین لازیم / یازاسی / و واجب / یازمالی / شکیل لری سسلی ایله بیتیر، بونا گوره ده، ایکی سسلینی بیریندن آیرماق اوچون، «آم-هه» شکیل چیسلی ایله فعلین آراسیندا بیر «ی» سس سیزی ده علاوه اولار. مثلاً: یاز + آسی + ی + ام ← یازاسیام + یاز + مالی + ی + ام ← یازمالیام- گلهسیم + گلمهلیم.

۴- امرین بیرینجی شخص تکینده:

الف- اگر فعلین کؤکو سس سیزله قورتارسا، دؤرد چئشیدلی «ئیم-ئیم-ؤم-ؤم» شکیل چیلری ایشلنر. مثلاً: یازیم + گلیم + اولوم + سوروم...
ب- اگر فعلین کؤکو سسلی ایله قورتارسا، ایکی سسلینی بیر-بیریندن آیرماق اوچون، کؤکله شکیل چیلر آراسیندا بیر «ی» سس سیزی ده علاوه اولار.

مثلاً: دؤ + ی + یم ← دئییم + آنلا + ی + یم ← آنلایم + تۆخو + ی + یم ← تۆخویوم + سورو + ی + یم ← سورویوم...

۲- بیرینجی شخص جمع:

بیرینجی شخص جمع بیتیشن شخص عوضلیکلرینین اساس عنصر و «ق-ک» دیر، کی فعللرین سس قورولوشو و سون حرفیله علاقه دار

آشاغیدا کی شکیللرہ دوشر:

الف۔ فعلین شہودی کئچمیش، التزام۔ آرزو/ گرک یازا/ و شرطیندہ یوخاریدا کی شکیل چیلر همان شکلده ایشلنر۔ مثلاً: یاز + دی + ق ← یازدیق + گور + دو + ک ← گوردوک + گرک یاز + ا + ق ← گرک یازاق + گرک ایشله یک + یاز + سا + ق ← یازساق + ایشله + سه + ک ← ایشله سک۔

ب۔ فعلین نقلی کئچمیشی، ایندیکی زمانی، قطعی و غیر قطعی گلجک زمانلاریندا «ق۔ ک» حرفلریندن اول دورد چئشیدلی «ئ۔ ئی۔ ئی۔ و۔ و» شکیل چیسسی ده علاوه اولار۔ مثلاً: آل + میش + ی + ق ← آلمیشیق + گل میشیک + آلیریق + گلیریک + آلاجاغیق + گله جک یک + آلیریق + وورموشوق + گورموشوک + ووروروق + گوروروک۔

ج۔ فعلین لازیم/ یازاسی / و واجب/ یازمالی / شکیللرینده «ئق۔ ئک۔ وق۔ وک» شکیل چیلریله فعلین آراسیندا آیریجی «ی» علاوه اولار۔ مثلاً: آلا + سی + ی + یق ← آلاسیبیق + آل + مالی + ی + یق ← آلامالیبیق + گله سی بیق + گلمه لی بیق + ووراسی بیق + وورمالی بیق + گوره سی بیق۔

د۔ فعلین امرینده: اگر فعلین کؤ کو سس سیزله بیتسه، «ق۔ ک» شکیل چیلریندن اول «آ۔ ه» سسلیلری ده علاوه اولار۔ مثلاً: آل + ا + ق ← آلاق + گوره ک + ووراق...

۲۔ اگر فعلین کؤ کو سسلی ایله بیتسه، «آق۔ ه ک» دن اول بیر «ی» سس سیزی ده علاوه اولار۔ مثلاً: دد + ی + ه ک ← دئیہ ک + اوخو + ی + اق ← اوخویاق + کوره یک + بله یک + سؤیله یک + اله یک...

۳- ایکینجی شخص تک:

بیتیشن شخص عوضلیکلرینین ایکینجی شخص تکینین اساس علامتی «ن» دور کی، آشاغیدا کی شکیللرده ایشلنر:

۱- شهودی کئچمیش و شرط/ یازسا/ فورماسیندا یالنیز «ن» ایشلنر. مثلاً: قال + دی + ن ← قالدین + گل + دی + ن ← قالسان + گل + سه + ن ← گلسن + گور + سه + ن ← گورسن.

۲- فعلین نقلی کئچمیش، ایندیکی زمان، قطعی و غیر قطعی گلجک زمانی، لازیم/ یازاسی/ التزام- آرزو/ گرک یازام/ و واجب/ یازمالی/ شکیل لرینده «سان- سن» اولار. مثاللار:

- الف- نقلی کئچمیش: یازمیش سان + گورموش سن
- ب- ایندیکی زمان: یازیر سان + گورورسن
- ج- قطعی گلجک زمان: یازاجاقسان + گوره جکسن
- د- غیر قطعی گلجک زمان: یازارسان + گوررسن.
- ه- لازیم شکیل: یازاسی سان + گوره سی سن.
- و- التزام- آرزو شکیلی: گرک یازاسان + گرک گوره سن
- ز- واجب شکیل: یازمالیسان + گورمه لیسن.

۴- ایکینجی شخص جمع:

ایکینجی شخص جمعه بیتیشن شخص عوضلیگینین اساس عنصر و «ز» حرفیدیر کی، مختلف یئرلرده جور بچور شکیلده ایشلنر:

الف- فعلین شهودی کئچمیشی و شرطینده یالنیز «ز» حرفی ایشلنر. مثلاً: یاز + دی + ز ← یازدیز + گور + دو + ز ← گوردوز + یازساز + گورسنز...

ادبی دیلیمیزده بو «ز» حرفیندن اول دؤرد چئشیدلی «نی + نی + نو + نو + نو» شکیل چیلری ده علاوه اولار. مثلاً: یاز + دی + نی + ز ← یازدینیز + گل + دی + نی + ز ← گلدینیز + وور + دو + نو + ز ← ووردونوز + گور + دو + نو + ز ← گوردونوز

ب- فعلین امرینده، کؤک سس سیزله بیتسه، بیتیشمن شخص عوضلیگی دؤرد چئشیدلی «ین- ین- ین- ون- ون» و یا دؤرد چئشیدلی «یز- یز- یز- وز» اولار. مثلاً: قاچ + ین/ین/یز/ ← قاپچین = قاپیز + گل + ین/یز/ ← گلین = گلیر + وور + ون/ون/وز/ ← وورون = ووروز + گور + ون/وز/ ← گورون = گوروز. هر ایکسی بیرلیکده ده ایشلنر: گورونوز. و اگر فعلین کؤک سسلی ایله قورتارسا، ایکسی سسلینی پیری- بیریندن- آیرماق اوچون، یوخاریدا کی شکیل چیلردن اول «ی» سس سیزی ده علاوه اولار. مثلاً: قالا + ی + ین ← قالایین + اله + ی + ین ← اله یین + قورو + ی + ون ← قورویون + سورو + ی + ون ← سورویون = سورویوز = سورویونوز...

ج- فعلین نقلی کئچمیش، ایندیکی، قطعی و غیر قطعی گلجک زمانلاریندا، هابثله لازیم/ یازاسی/، التزام- آرزو/ گرک یازام/ و واجب/ یازمالی/ شکیلرینده دؤرد چئشیدلی «سیر- سیر- سوز- سوز» و یا «سینیز- سینیز- سونوز- سونوز» شکیل چیلری ایشلنر. مثاللار:

۱- نقلی کئچمیش: قاز + میش + سیر/ سینیز/ ← قازمیش سیر = قازمیش سینیز + گل + میش + سیر/ سینیز/ ← گلیمیش سیر = گلیمیش سینیز + اول + موش + سوز/ سونوز/ ← اولموشسوز = اولموشسونوز + گور + موش + سوز/ سونوز/ ← گورموشسوز = گورموشسونوز.

۲- ایندیکی زمان: قاز + یر + سیر/ سینیز/ ← قازیر سیر/ قازیر سینیز + گل + یر + سیر/ سینیز/ ← گلیر سیر = گلیر سینیز +

اؤل + ور + سوز/سۆنوز/ ← اولورسوز = اولورسونوز + گؤر + ور +
سوز/سۆنوز/ ← گؤرورسوز = گؤرورسونوز.

۳- قطعی گلجک زمان: قاز + آجاق + سیز/سینیز/
← قازاجاقسیز/ قازاجاقسینیز + گل + هجک + سیز/سینیز/
← گلهجکسیز = گلهجکسینیز + اول + آجاق + سیز/سینیز/
← اولاجاقسیز = اولاجاقسینیز + گؤر + هجک + سیز/سینیز/
← گؤرهجکسیز = گؤرهجکسینیز.

۴- غیر قطعی گلجک زمان: قاز + آر + سیز/سینیز/ ← قازارسیز
= قازارسینیز + گل + هر + سیز/سینیز/ ← گلرسیز = گلرسینیز + اول
+ آر + سیز/سینیز/ ← اولارسیز + اولارسینیز + گؤر + هر + سیز/
سینیز/...

۵- لازیم شکیل: قاز + آسی + سیز/سینیز/ ← قازاسیسیز/
سینیز/ + گل + هسی + سیز/سینیز/ ← گلهسیسیز = گلهسیسینیز
= اول + آسی + سیز/سینیز/ ← اولاسیسیز/ اولاسیسینیز = گؤر + ه
سی + سینیز/ ← گؤرهسیسیز = گؤرهسیسینیز.

۶- التزام- آرزو شکلی: گرک قاز + آ + سیز/سینیز/ ← گرک
قازاسیز = گرک قازاسینیز + گرک + گل + ه + سیز/سینیز/ ←
گرک گلهسیز = گرک گلهسینیز + گرک اولاسیز = گرک اولاسینیز
= گرک گؤرهسیز = گرک گؤرهسینیز.

۷- واجب شکیل: قاز + مالی + سیز/سینیز/ ← قازمالیسیز =
قازمالیسینیز + گل + مهلی + سیز/سینیز/ ← گلمهلیسیز = گلمه
لیسینیز + اول + مالی + سیز/سینیز/ ← اولمالیسیز = اولمالیسینیز +
گؤرمهلیسیز = گؤرمهلیسینیز.

۵- اۆچونجو شخص تک:

۱- اۆچونجو شخص تکین ایندیکی زماندا بیتیشن شخص عوضلیگی اولماز. اما تبریز لهجه سینده دؤرد چئشیدلی «ی- تی- و- و» اولار. مثلاً: گلیر = گلیری + آلیر = آلیری + گؤرور = گؤرورو + وؤرو = وؤرورو...

۲- شهودی کئچمیش/ یازدی/، اوزاق کئچمیش/ یازمیش ایدی/، غیر قطعی گلجک/ یازار/، التزام- آرزو/ گرک یازا/، شرط/ یازسا/ فعللرینین اۆچونجو شخص تکینده بیتیشن شخص عوضلیگی اولماز.

۳- فعلین امر شکلینده اۆچونجو شخص تکین بیتیشن شخص عوضلیگی دؤرد چئشیدلی «سین- سین- سون- سون» اولار. مثلاً: یازسین + گلسین + وؤرسون + گؤرسون.

۴- فعللرین قالان زمانلاری نوعلاری و شکیل لرینین اۆچونجو شخص تکینده دؤرد چئشیدلی «دیر- دیر- دور- دور» شکیل چیلری ایشلنر. مثلاً: نقلی کئچمیشده: یازمیشدیر. دواملی کئچمیشده: یازیردی. قطعی گلجک زمان: یازاجاقدیر. لازیم شکیلده: یازاسیدیر. واجب شکیلده: یازمالیدیر.

۶- اۆچونجو شخص جمعه:

اۆچونجو شخص جمعین بیتیشن شخص عوضلیکلی فقط «لار- لر» دیر کی، اۆچونجو شخص تکین علامت لرینه علاوه اولار. مثلاً: گلیبلر + یازیرلار + یازمالیدیرلار + یازاسیدیرلار + یازسینلار...

تاپشیریق: اؤخویون. فعللری زامان و شخص شکیل چیلرینه گوره پارچا - پارچا یازین و هرهسینی ایضاح ائدین. نمونه: قایدیردیق = قاید + یردی + ق.

بیز سحر ائوه قایدیردیق کی، یاغیش باشلادی + یازدا سیز هر جمعه داغا گئدیردیز + سونا ایله نرگیس باغا گئتمیشلر، سیزده گئده جکسیر می؟! + هر قیش داغلارا قار یاغار و بۇلاقلار گوجلنر + سیز آنادیلینی اؤیرنیر سیز، اؤنلار آذربایجان تاریخینی اؤخویورلار + بیلدیر داغا گئتمیش ایدیک، دومان هر یانی بۆرودو، بیردن دومان چکیلدی و گونش پارلادی + ائلناز گیل صاباح تبریزه گئده جکلر، سیزده گئده جکسیر می؟! + قیش گئدر، اوزو قارالیق کؤموره قالار / مثل /.

تاپشیریق: فعللری جمع شکلینده دفتریزه یازین.

یازدیم + آلام + گوره جگم + گئدیردیم + گلیمیش ایدی + اؤخویورام + امتحان وئرمیش سن + قاجیرام + گولور + اؤیرنمیش ایدین + ووردوم.

تاپشیریق: نقطه لرین یئرینه مناسب بیتیشن شخص عوضلیگی یازین: بیز بیر - بیریمیزی سنویر... + من یازیر...، سن باخیر... + تلویزیون ایشلیر... + بیزده باخیر... + قوشلار اؤچور... و اوشاقلار اونلارا تماشا ائدیر... + سیز نه وقت گلیمیش...؟! + صاباح مکتبه گلر...؟! + درسیزی یاخشی اؤیرنمیش...؟! اوز آدینی اوز گدن سوروشور... / مثل / + اؤخو آتیر یابین گیزله... / مثل / + اوز باشیمی ساخلایانمیر... / مثل /

تاپشیریق: «اونلار دؤنن بو وقت باغا گئدیردیلر» جمله سینی تجزیه ائدین.

فعللرین شکیل لری (فورمالاری) (فعللرین زامان، شخص و فورما علامتلرینه گوره ده گیشمه سی)

فعللرین تصریفینده شخص و زامان شکیل چیلریندن باشقا بیر آیری شکیل چیلر ده واردیر کی، ایشین نه جور و نه شکلده اجرا اولونماسینی بیلدیرر. مثلاً امر شکلینده، شرط شکلینده. بو شکیل چیلر، هابئله شخص و زامان شکیل چیلرینین اولوب اولماماسیندان فعلین شکیللری و یا فورمالاری میدانا گلر. فعلین شکیل لری آشاغیدا کیلاردیر:

۱ - مصدر شکیلی (فورمو)

مصدر باره ده کئچمیشده دانیشلیمیشدیر، اوزایا مراجعه ائدین.

۲ - امر شکیلی (فورمو)

امر فعلین ائله بیر شکلی دیر کی، یالنیز بیتیشن شخص عوضلیکلری اولار. امرین زامان شکیل چیلری اولمور، آنجاق زامان تصور اولونور کی، گلجگه عاید دیر.

امر فعلین شکیل چیلری: ۱ - بیرینجی شخص معمولاً اؤز - اؤزونه امر ائده بیلمز.

بونونلا برابر بیرینجی شخص تکده سس سیزله قورتاران کؤکلرده دؤرد چئشیدلی «یم - یم - وم - وم» و سسلی ایله قورتارانلاردا، ایکی سسلی بیریندن آیرماق اوچون سس سیز «ی» ده علاوه اولار «ینم -

ییم - یوم - یوم» مثلاً: گلیم + آلیم + ووروم + گوروم + قالاییم + اله ییم + قورویوم + سورویوم + قاچیم + اوتوروم...

بیرینجی شخصین جمعینده سس سیز ایله بیتن کؤکلرده «آق - ه ک» و سسلی ایله بیتنلرده «یاق - یه ک» دیر. مثلاً: آلاق - گله ک - ووراق - قالایاق + اله یک + قورویاق + سورویک. بو شکلچیلر شکلجه امر، لاکن مضمونجا گرکلیک و لازیملیک بیلدیریر.

۲- ایکینجی شخص تکده امر فقط فعلین کؤکو اولار و هنج بیر شخص علامتی اولماز. مثلاً: یاز - وور - گل - اله - سؤیله - اوتور...

امرین ایکینجی شخص جمعین علامتلی، کؤک سس سیزله بیتنده، دورد چئشیدلی «ین - ین - ون - ون» و یا «یز - یز - وز - وز» دیر. مثلاً: آلین = آلیز + گلین = گلیر + وورون = ووروز + گورون = گوروز...

هر ایکی شکل بیر یترده ایشلنه بیلر. مثلاً: آلینیز - گلینیز - وورونوز - گورونوز... یاز + ین + یز ← یازینیز.

کؤک سسلی ایله قورتاراندا، ایکی سسلینی بیر یتریندن آیرماق اوچون، «ی» سس سیزی ده شکلچیلرین اولینه علاوه اولار. مثلاً: قالایین = قالاییز + اله یین = اله ییز + قورویون = قورویوز + سورویون = سورویوز = سورویونوز.

هر ایکی شکل بیر یترده ایشلننده ایکینجیسی اوچون «ی» سس سیزی نه احتیاج قالمیر. مثالی یوخاریدا گوردونوز.

۳- اوچونجو شخص تکین امرینده علامت دورد چئشیدلی «سین - سین - سون - سون» دور. جمعهده ایسه بو شکلچیلر «لار - لر» جمع علامتی ده علاوه اولار. مثلاً: آلسین، آلسینلار + گل سین، گل سینلر + وورسون، وورسونلار + گورسون، گورسونلر...

۳- خبر شکلی (فورمو)

او فعللره کی، ایشین کتچمیشده باش وئرمه سی، ایندی جریان ائتمه سی و یا گلجکده باش وئره جگیندن خبر وئره، خبر شکیللری دئییلر. خبر شکیلینین خصوص علامتی اولماز اما شخص و زامان شکیل چیلری اولار. خبر شکیللرینین زامان علامتلی بونلاردیر:

- الف- شهودی کتچمیش علامتلی / کتچن درسلرده گؤرموشوک /
- ب- نقلی کتچمیش علامتلی / کتچن درسلرده گؤرموشوک /
- ج- دواملی کتچمیش علامتلی / کتچن درسله مراجعه ائدین /
- د- ایندیکی زامان علامتلی / کتچن درسله مراجعه ائدین /
- ه- قطعی گلجک زامان شکیل چیلری / کتچن درسلرده گؤرموشوک /
- و- غیر قطعی گلجک زامان شکیل چیلری / کتچن درسلرده گؤرموشوز /

خبر شکیللرینین شخص علامتلی آشاغیدا کیلاردان عبارت دیر کی، بوتون شکیل چیلردن آخیردا یازیلار:

- الف- شهودی کتچمیش / فعللرده بیتیشن شخص عوضلیکلری بؤلومونه باخین /: زمان و شخص شکیل چیلریله بیرلیکده شهودی کتچمیش زامانین تصدیقینین کامل تصریفینی آشاغیدا کی جدوللرده گؤرمک اولار.

۱- دوداقلانمایان فعللرده

شخصلر	قالین		اینجه	
	سس سیزله بیتن	قالا دی + م	سس سیزله بیتن	سسلیله بیتن
۱- تک	یاز + دی + م	قالا دی + م	وئر + دی + م	دیله + دی + م
۲- تک	یازدین	قالادین	وئردین	دیله دین
۳- تک	یازدی	قالادی	وئردی	دیله دی
۱- جمع	یازدیق	قالادیق	وئردیک	دیله دیک
۲- جمع	یازدینیز = یازدینیز	قالادینیز = قالادینیز	وئردینیز = وئردینیز	دیله دینیز = دیله دینیز
۳- جمع	یازدیلار	قالادیلار	وئردیلر	دیله دیلر

اینکاریندا کۆ کدن سونرا «ما - مه» آرتیریلار: یازمادیم - وئرمه دیم - قالامادیم...

۲- دوداقلانان فعللرده

اینجه		قالین		شخصلر
سسلیله بیتن	سس سیزله بیتن	سسلیله بیتن	سس سیزله بیتن	
سۆرو + دو + م	گۆر + دو + م	قۆرو + دو + م	دۆز + دو + م	۱- تک
سۆردون	گۆردون	قۆردون	دۆزدون	۲- تک
سۆردو	گۆردو	قۆردو	دۆردو	۳- تک
سۆرودوک	گۆرودوک	قۆرودوق	دۆزدوق	۱- جمع
سۆرودوز = سۆرودونوز	گۆرودوز = گۆرودونوز	قۆرودوز = قۆرودونوز	دۆردوز = دۆردونوز	۲- جمع
سۆرودولر	گۆرودولر	قۆرودولار	دۆردولار	۳- جمع

اینکاریندا فعلین کۆ کوندن سونرا «ما - مه» آرتیریلار، اونا گۆره ده دوداقلانما یانلار کیمی تصریف اولار. مثلاً: دۆر + ما + دی + م ← دۆرمادیم - قۆرومادیق - گۆرمه دیم - سۆرومه دینیز = سۆرومه دیز.

ب- نقلی کئچمیش / فعللرده بیتیشن شخص عوضلیکلری بۆلومونه باخین / : زمان و شخص شکیل چیلریله بیرلیکده نقلی کئچمیش زمانین کامل تصریفی آشاغیدا کی جدوللرده واردیر.

۱- دوداقلانمایان قالین سسلی فعللرده

سسلیله بیتن	سس سیزله بیتن	شخصلر
تالا + میش + آم	آل + میش + آم	۱- ش. تک
تالامیشان = تالامیشسان = تالاییسان	آلمیشان = آلمیشسان = آلیسان	۲- ش. تک
تالامیش / دیر / = تالاییب / دیر /	آلمیش / دیر / = آلیب / دیر /	۳- ش. تک
تالامیشیق	آلمیشیق	۱- ش. جمع
تالامیشیز = تالامیشسیز = تالاییسیز / نیز /	آلمیشیز = آلمیشسیز = آلیسیز / نیز /	۲- ش. جمع
تالامیشلار = تالاییلار	آلمیشلار = آلیلار	۳- ش. جمع

۲- دوداقلانمايان اينجه سسلى فعللرده

شخصلر	سس سيزله بيتن	سسليه بيتن
۱-ش.تك	ايت + ميش + م	يت + ميش + م
۲-ش.تك	ايتميشسن = ايتميسن = ايتيبسن	يتميشسن = يتميسن = يتيبسن
۳-ش.تك	ايتميش / دير / ايتيب / دير /	يتميش / دير / يتيب / دير /
۱-ش.جمع	ايتميشيك	يتميشيك
۲-ش.جمع	ايتميشيز = ايتميسيز = ايتيبيز / نيز /	يتميشيز = يتميسيز = يتيبيز / نيز /
۳-ش.جمع	ايتميشلر = ايتيلر	يتميشلر = يتيلر

اينكاريندا كوكدن سونرا «ما - مه» آرتيريلار: آلاماميشام - يئمه

ميشم...

۳- دوداقلانان قالين سسلى فعللرده

شخصلر	سس سيزله بيتن	سسليه بيتن
۱-تك	قور + موش + م	قور + موش + م
۲-تك	قوروموشسان = قوروموسان = قورويوسان	قوروموشسان = قوروموسان = قورويوسان
۳-تك	قوروموش / دور / قوروب / دور /	قوروموش / دور / قوروب / دور /
۱-جمع	قوروموشوق	قوروموشوق
۲-جمع	قوروموشوز = قوروموسوز = قورويوسوز / ونوز /	قوروموشوز = قوروموسوز = قورويوسوز / ونوز /
۳-جمع	قوروموشلار = قورويلار	قوروموشلار = قورويلار

اينكاريندا فعلين كوكونه «ما - مه» آرتيريلار، اونا گوره ده

دوداقلانمايانلار كيمي تصريف اولار. مثلا: قورماميشام + قورماميش سيز

+ قورماميشلار...

۴- دوداقلانان اينجه سسلى فعللرده

شخصلر	سس سيزله بيتن	سسليه بيتن
۱-تك	سور + موش + م	سور + موش + م
۲-تك	سورموشسن = سورموسن = سورويوسن	سورموشسن + سورموسن = سورويوسن
۳-تك	سورموش / دور / سوروب / دور /	سوروموش / دور / سورويوب / دور /
۱-جمع	سورموشوك	سوروموشوك
۲-جمع	سوروموشوز = سوروموسوز = سورويوسوز / ونوز /	سوروموشوز = سوروموسوز = سورويوسوز / ونوز /
۳-جمع	سوروموشلار = سورويلار	سوروموشلار = سورويلار

اینکاریندا فعلین کؤ کونه «ما-مه» آرتیریلار. اونا گؤره ده دۇداقلانمايانلار کیمی تصریف اولار. مثلاً: سۆرمه میشم + سۆرمه میشم سینیز + سۆرمه میسن = سۆرمه ییبسن

ج- دواملی کئچمیش: شخص علامتترینی «فعللرده بیتیشن عوضلیکلری» بؤلومونده وئر میشیک. زمان و شخص شکیل چیلریله بیرلیکده دواملی کئچمیش زمانین کامل تصریفی بئله دیر:

۱- دۇداقلانمايان فعللرده

شخصلر	قالین		اینجه	
	سس سیزله بیتن	سسلیله بیتن	سس سیزله بیتن	سسلیله بیتن
۱- تک	یاز + یردی + م	قالا + ی + یردی + م	بیل + یردی + م	اله + ی + یردی + م
۲- تک	یازیردین	قالاییردین	بیلیردین	اله ییردین
۳- تک	یازیردی	قالاییردی	بیلیردی	اله ییردی
۱- جمع	یازیردیق	قالاییردیق	بیلیردیق	اله ییردیق
۲- جمع	یازیردیز/ نیزا	قالاییردیز/ نیزا	بیلردیز/ نیزا	اله ییردیز/ نیزا
۳- جمع	یازیردیلار	قالاییردیلار	بیلیردیلر	اله ییردیلر

اینکاریندا یا فقط بیر «م» کؤ که آرتیریلار. مثلاً: یازمیردیم- قالامیردیم- بیلیمیردیم- اله میردیم و یا فقط «ما-مه» علاوه اولار و ایکی سسلی یان- یانا گلدیگی اوچون، «ی» سس سیزی آرالارینا گلر. مثلاً: یاز + ما + ی + یردی + م ← یازماییردیم + قالاماییردین + بیلمه ییردی + اله مه ییردینیز...

۲- دۇداقلانان فعللرده

شخصلر	قالین		اینجه	
	سس سیزله بیتن	سسلیله بیتن	سس سیزله بیتن	سسلیله بیتن
۱- تک	وؤز + ورددو + م	قورو + ی + ورددو + م	گور + ورددو + م	سورو + ی + ورددو + م
۲- تک	وؤزورردون	قورویوردون	گورورردون	سورویوردون
۳- تک	وؤزورردو	قورویوردو	گورورردو	سورویوردو
۱- جمع	وؤزورردوق	قورویوردوق	گورورردوک	سورویوردوک
۲- جمع	وؤزورردوزا/ نوزا	قورویوردوزا/ نوزا	گورورردوزا/ نوزا	سورویوردوزا/ نوزا
۳- جمع	وؤزورردولار	قورویوردولار	گورورردولر	سورویوردولر

اینکاریندا یا کؤکه بیر «م» آرتیریلار. مثلاً: وۇرموردوم - قۇرموردوم - گۇرموردوم. ویا «ما - مه» آرتیریلار وایکی سسلی یان - یانا گلدیکی اوچون آرالارینا بیر «ی» سس سیزی ده علاوه اولار. مثلاً: وۇرمایردیم - قۇرومایردیق - گۇرومه ییردینیز - سۇرومه ییردین...
دواملی کئچمیشین ایکینجی نوعو: شخص عوضلیکلری «آردی - ه ردی» دیر / «فعللر ده بیتیشن شخص عوضلیکلری» بۇلومونه باخین /
زامان و شخص شکیل چیلریله بیرلیکده ایکینجی نوع دواملی کئچمیشین کامل تصریفی بئله دیر:

بۆتون فعللر ده

شخصلر	قالین / دوداقلانان و دوداقلانما یان		اینجه / دوداقلانان و دوداقلانما یان /	
	سس سیزله بیتن	سسلیله بیتن	سس سیزله بیتن	سسلیله بیتن
۱- تک	وۇر + آردی + م	قالا یاردیم	بیل + ه ردی + م	سۇر + ی + ه ردی + م
۲- تک	ووراردین	قالا یاردین	بیلردین	سۇروریدین
۳- تک	وۇراردی	قالا یاردی	بیلردی	سۇروریدی
۱- جمع	وۇراردیق	قالا یاردیق	بیلردیک	سۇروریدیک
۲- جمع	وۇراردیز / بیتیز /	قالا یاردیز / نیز /	بیلردیز / نیز /	سۇروردیز / نیز /
۳- جمع	وۇراردیلار	قالا یاردیلار	بیلردیلر	سۇروریدیلر

اینکاریندا «آر - ه ر» شکیل چیسینین یثرینه «ماز - مه ز» شکیل چیلری قویولار. مثلاً: وۇر + ماز + دی + م ← وۇرمازدیم + قالامازدیم + بیلمزدین + سۇرورمزدیک + بیلمزدیلر + قالامازدیز / نیز / + قالامازدیلر...

بیر داها قئید ائتمه لی بیک کی، داواملی کئچمیشین ایکینجی نوعونون علامتلری گئیش زامان علامتلری ایله عینی اولدوغو اوچون بو داواملی کئچمیشین داواملیلیق مضمونو، اوزون سوره لیلیگی داها آرتیق دیر. یثرینده گۇره جگیمیز کیمی، داواملی کئچمیشلرین هر ایکیسینین غیر شهودی نوعوده واردیر.

د- ایندیکی زمان: ایندیکی زمانین شخص شکیل چیلری نقلی کتچمیشده اولدوغو کیمیدیر. / «فعللرده بیتیشن شخص عوضلیکلری «بؤلومونه باخ/ زمان و شخص شکیلچیلریله بیرلیکده ایندیکی زمانین کامیل تصریفی بئله دیر:

۱- دوداقلانمايان فعللرده

اینجه		قالین		شخصلر
سسیله بیتن	سس سیزله بیتن	سسیله بیتن	سس سیزله بیتن	
م + یر + ی + یر + م	م + یر + ی + م	دولا + ی + یر + ار	ال + یر + ام	۱- تک
گوزله یرسن	بیلر سن	دولایر سان	آلیر سان	۲- تک
گوزله یرایا	بیلیرایا	دولاییرایا	آلیرایا	۳- تک
گوزله یریک	بیلیریک	دولاییریق	آلیریق	۱- جمع
گوزله یرسیرا/نیزا	بیلیرسیرا/نیزا	دولاییرسیرا/نیزا	آلیرسیرا/نیزا	۲- جمع
گوزله یرلر	بیلیرلر	دولاییرلر	آلیرلر	۳- جمع

اینکاریندا یا بیر «م» فعلین کؤکونه علاوه اولار. مثلاً: آلمیرام + دولامیرام + بیلیرم + گوزله میرسیر + آلمیریق + بیلیرسینیز...
و یا «ما-مه» فعلین کؤکونه آرتیریلار. بئله حالدا ایکی سسلی یان- یانا گلنده اونلارین آراسینا بیر «ی» سس سیز حرفی ده علاوه اولار. مثلاً: آلماییرام + بیلمه یرم + ...

۲- دوداقلانان فعللرده

اینجه		قالین		شخصلر
سسیله بیتن	سس سیزله بیتن	سسیله بیتن	سس سیزله بیتن	
سؤرو + ی + ور + م	هؤر + ور + م	قؤرو + ی + ور + ام	اؤل + ور + ام	۱- تک
سؤروورسن	هؤروورسن	قؤروورسان	اؤلورسان	۲- تک
سؤروورادا	هؤروورادا	قؤروورادا	اؤلورادا	۳- تک
سؤرووروک	هؤرووروک	قؤرووروق	اؤلوروق	۱- جمع
سؤرووروسوز	هؤرووروسوزا/نوزا	قؤرووروسوزا/نوزا	اؤلوروسوزا/نوزا	۲- جمع
سؤروورولر	هؤروورولر	قؤروورولر	اؤلورولر	۳- جمع

اینکاریندا یا بیر «م» فعلین کؤ کونه علاوه اولور. مثلاً: اولمورام + قورومورسوز + هورموروک + سورومورسونوز...

و یا «ما - مه» فعلین کؤ کونه آرتیریلار. بو حالدا ایکی سسلی یان - یانا گلدیکی اوچون اونلارین آراسینا بیر سس سیز «ی» ده علاوه اولار. مثلاً: اولماییرام + اولماییر + قوروماپیرسان + هورمهپیریگ + سؤیلمهپیرسن...

۵ - قطعی گلجک زامان: گلجک زامانین شخص علامتلی «فعللرده بیتیشن شخص عوضلیکلری» بؤلومونده وثر یلمیشدیر. زامان و شخص شکیل چیلریله بیرلیکده قطعی گلجک زامانین کامل تصریفینی آشاغیداکی جدولده کؤرمک اولار.

بوتون فعللرده

شخصلر	قالین / دۇداقلاتان و دۇداقلانمايان		اینبه / دۇداقلاتان و دۇداقلانمايان /	
	سسيزله بيتش	سسلاوي بيتش	سس سيزله بيتش	سسليه بيتش
۱- تک	وؤر + آجاغ + ام	جالا + ي + آجاغ + ام	سول + جگ + م	سؤيله + ي + جگ + م
۲- تک	وؤراچاقسان	جالا یاچاقسان	سوله چکسن	سؤيله به چکسن
۳- تک	وؤراچاقدیر	جالا یاچاقدیر	سوله چکدیر	سؤيله به چکدیر
۱- جمع	وؤراچاغیق	جالا یاچاغیق	سوله جه گیک	سؤيله به جه گیک
۲- جمع	وؤراچاقسيز / نیزا	جالا یاچاقسيز / نیزا	سوله چکسيز / نیزا	سؤيله به چکسيز
۳- جمع	وؤراچاقلار	جالا یاچاقلار	سوله چکلر	سؤيله به چکلر

اینکاریندا فعلین کؤ کونه «ما - مه» شکیل چیسسی علاوه اولار. مثلاً: ووراما یاچاغام + جالاما یاچاغیق + سولمه به چکسن + سؤیلمه به چکسینیز + آلما یاچاق + گلمه به چکلر.

قئید اولونمالیدیر کی، بیرینجی شخص جمعهده «غ» و «ک» حرفلری، دانیشیق دیلینده «ی» دئییلر.

و - غیر قطعی گلجک زامان: غیر قطعی گلجک زامانین شخص

علامتلىرى «آر - ەر» دیر کی، «فعللرده بیتیشن شخص عوضلیکلری» بۆلومونده وئر یلمیشدیر.

زامان و شخص شکیل چیلریله بیرلیکده غیر قطنی گلجک زامانین کامل تصریفی نی آشاغیدا کی جدولده گۆرمک اولار.

بۆتون فعللرده

شخصلر	قالین / دۇدقلانان و دۇدقلانمايان		اینجه / دۇدقلانان و دۇدقلانمايان /	
	سس سیزله بیتن	سسلیله بیتن	سس سیزله بیتن	سسلیله بیتن
۱- تک	وۇر + آر + آم	دانلا + ە + آر + آم	بیل + ەر + مە	سۆیله یرم = سۆیلرم
۲- تک	وۇزارسان	دانلا یارسان = دانلارسان	بیلرسن	سۆیله یرسن = سۆیلرسن
۳- تک	وۇزار	دانلایار	بیلر	سۆیله یر = سۆیلر
۱- جمع	وۇزاریق	دانلایاریق = دانلاریق	بیلریک	سۆیله یریک = سۆیلریک
۲- جمع	وۇزارسیز / نیز /	دانلایارسیز = دانلارسیز / نیز /	بیلرسیز / نیز /	سۆیله یرسیز = سۆیلرسیز
۳- جمع	وۇزارلار	دانلایالار = دانلارلار	بیلرلر	سۆیله یرلر = سۆیلرلر

اینکاردا بیرینجی شخص تک و جمعه فعلین کۆ کونه یالنیز «م» علاوه اولار. مثلاً:

وۇرمارام + دانلاماریق + بیلمهریک + سۆیلمهریک +
 سۆیلمه یرم... ایکینجی شخص تک و جمعین اینکاریندا «ما - مه» اینکار
 علامتیلە «آر - ەر» غیر قطنی گلجک زامان شکیل چیلری
 بیرلشیب یا «ماز - مهز» یادا «ما - مه» شکلینه دۆشر و هر ایکی شکلیده
 ایشلنر. مثلاً: وۇرمازسان = وۇرماسان + وۇرمازسیز / نیز / = وۇرماسیز /
 نیز / دانلامازسان = دانلاماسان + بیلمزسن = بیلمهسن + سۆیلمه یرسن =
 سۆیلمه یرسن + دانلامازسیز / نیز / = دانلاماسیز / نیز / = بیلمهسیز / نیز / +
 سۆیلمه یرسیز / نیز / = سۆیلمه یرسیز / نیز /.

اۆچونجو شخص تک و جمعین اینکاریندا «ما - مه» و «آر - ەر»
 شکیل چیلری بیرلشیب «ماز - مهز» شکلینده ایشلنر. مثلاً: وۇرماز +
 وۇرمازلار + دانلاماز + دانلامازلار + بیلمز + بیلمزلر + سۆیلمه یر +
 سۆیلمه یرلر.

تاپشیریق: آشاغیدا کی مصدرلری شهودی، نقلی و داواملی کتچمیش
زامانلارین تصدیق و اینکاریندا حاللاندىریب دفترینیزه یازین و اونلارین
بیرینجی شخص تک و جمعلرینی آیری- آیری جمله لرده ایشلدین:
آلماق- سولاماق- گلیمک- اله مک- وورماق- اوخوماق- اوتورمک-
یورومک.

تاپشیریق: یوخاریدا وئردیگیمیز سگیز مصدری ایندیکی، قطعی و
غیر قطعی گلجک زامانلارین تصدیق و اینکاریندا حاللاندىریب دفترینیزه
یازین و اونلارین ایکینجی شخص تک و جمعلرینین هر بیرینی بیر جمله
ایشلدین.

خبر فۇر ماسىنىن ايكى نوعو

خبر فۇر ماسىنىن ھم مضمون، ھم دەشكىلى ايكى جور اولور، يعنى خبر فۇر ماسىنىن فعللىرى يا يۇخارىدا گۇردو گوموز فۇر مالار كىمى سادە اولور و يا آشاغىدا گۇرە جگىمىز كىمى مر كب. يۇخارىدا گۇردو گوموز كىمى، خبرىن سادە سى: «كۆك + زامان شكىلچىسى + شخص سۇنلوقلارى» ندان عبارت اولدوغو حالدا، اونون مر كب فۇر ماسىندا بونلاردان علاوه بىردە «ايدى» و يا «ايمىش» كۆمكىچى فعللىرى اولور. بو كۆمكىچى فعللر علاوه اولدوقدا بو خبر فۇر مالارىنىن شكىلچە قۇرولوشو بئله اولور: كۆك + زامان شكىلچىسى + كۆمكىچى فعل + شخص سۇنلوغو.

«ايدى» و «ايمىش» كۆمكىچى فعللىرى هاردان مئيدانا گلنىشىد ير؟

بو كۆمكىچى فعللر قديم زامانلار دىلیمىزده اولموش و ايندى ايشلنمه ين «ايمك» مصدريندن قالمادير. «ايدى» ھمىن فعلين كۆكو ايله «شھودى كئچمىشىن» اوچونجو شخص تكىنىن علامتى «دى» دن يارانمىشىد ير. «ايمىش» ايسه گئنه ده ھامان فعلين كۆكو و «نقلى» كئچمىشىن اوچونجو شخص تكىنىن علامتىد ير «مىش».

ھمىن «ايمك» مصدرينىن كۆكوندن دىلیمىزده بو ايكى كۆمكىچى فعلدن باشقا ھمدە «ايسه» و «ايكن» كۆمكىچى فعللر دوزەلر.

«ایدی» و «ایمیش» کۆمکچی فعللری نه تکجه فعللر، بلکه اسملر، صفتلر و باشقا نطق حصه لری ایله ده ایشلنر و کئچمیش زامان آنلامی وئرر. مثلاً:

اسملر ده: ائلناز ایدی. ائلناز ایمیش. معجز ایدی. معجز ایمیش...
صفتلر ده: یاخشی ایدی. یاخشی ایمیش. یامان ایدی. یامان ایمیش...
عوضلیکلر ده: بو ایدی. بو ایمیش. اونلار ایدیلر. اونلار ایمیشلر...
سایلاردا: آزا ایدی. آزا ایمیش. چوخ ایدی. چوخ ایمیش... بیر ایدی -
اوچ ایمیش...

ظرفلر ده: برک ایدی. برک ایمیش. غفلتاً ایدی. غفلتاً ایمیش...
مصدرلر ده: یازماق ایدی. یازماق ایمیش...
بوتون بو مثاللاردا کئچمیش زامان آنلامی واردیر کی، همین کۆمکچی فعللردن مثیدانا گلمیشدیر. باشقا نطق حصه لرینده اولدوغو کیمی، بو کۆمکچی فعللر فعللرین ده باشقا زامانلارینی کئچمیش زامانا باغلار. بوندان علاوه همین بو ایکی کۆمکچی فعل «شهودی» و «نقلی» کئچمیشلرین ده مضمونلارینی اؤزلرینده داشییرلار. یعنی «شهودی» کئچمیش ایشین ایجرا سیندا شاهیدلیگی و «نقلی» کئچمیش غیر شاهیدلیگی بیلدیریر.

بو سببلرله گۆره ده مرکب خبر و باشقا مرکب فعل فورمالاریندا «ایدی» و «ایمیش» کۆمکچی فعللر ایشلندیکده اونلاردا یالنیز شکیل دگیل، همده مضمون دگیشیکلیگی عمله گلیر.

مرکب خبرلرین «ایدی» و «ایمیش» کۆمکچی فعللری، باشقا زامانلاری کئچمیشه باغلادیغی اوچون، زامان شکیلچیلریندن سونرا گلیر. «ایدی» و «ایمیش» کۆمکچی فعللری اکثر فعل نوعلاریندان مرکب فعللر یارادار، لاکن بونلار یالنیز «شهودی» زامانا قوشولا بیلمزله. اونا گۆره کی، بو فعلده اولان قطعیلیک و شاهیدلیک خصوصیتی سبب

اولور کی، بو کۆمکچی حکایه و نقل بیلدیرن فعللر اونلارا تأثیر ائده بیلمه سین. بو کۆمکچی فعللر «شهودی» کئچمیشدن باشقا قالان خبر فورمالارینا علاوه اولار و اونلارین مضمونوندا آشاغیداکی ده گیشیکلیکلری عمله گتیرر.

«ایدی»: بو کۆمکچی فعل «نقلی» خبر فورماسیله ایشلننده:

۱- شاهیدلیک مضمونونو بیلدیریر، بیر صورتده کی، بو کئچمیش زامان روایت مضمونونا مالیک اولار.

۲- ایشین ایجرا سینین نسبتاً اوزاق کئچمیش عاید اولدوغونو بیلدیریر.

۳- ایشین کئچمیشده ایجرا اولونوب بیتدیگینی و سونرادان همین ایش باره ده دانیشیلدیغینی بیلدیریر.

مثلاً: یازمیش + دید + م = یازمیش + ایدی + م. یازمیش + دید + ن = یازمیش + ایدی + ن. یازمیش + دید = یازمیش + ایدی. یازمیش + دید = یازمیش + ایدی + ق. یازمیش + دید + ز = یازمیش + ایدی + ز/نیز/. یازمیش + دید + لار = یازمیش + ایدی + لر.

«ایمیش»: کۆمکچی فعلی «نقلی» کئچمیشله ایشلندیکده فعل اوزاق کئچمیشی بیلدیریر، لاکن غیر شهودی شکیلده، یعنی خبر و ثرنه ایشین ایجرا سینین گۆرموش، نه شاهیدی اولموش و نه ده اوزگه دن ائشیتمیشدیر، بلکه الده ائتدیگی معلوماتلاردان، حادثه لرین انکشافی و گئدیشیندن بو معلوماتی الده ائدیپ اونون باره سینده معلومات و ثریر. مثلاً: گلمیش + ایمیش + م. گلمیش + ایمیش + سن. گلمیش + ایمیش. گلمیش + ایمیش + یک. گلمیش + ایمیش + سیز/سنیز/. گلمیش + ایمیش + لر.

«ایدی» و یا اونون اختصاری «دی» کۆمکچی فعلیله دۆزه لن مرکب خبر فورمالاریندا شهودی لیک، حکایت همده دوامیت مضمونو واردیرسا،

«ایمیش» و یا اونون اختصاری «میش» کۆمکچی فعلریله دۆزه لن مرکب خبر فورمالاریندا اساسا روایت و غیر شهودیلیک مضمونلاری وار.

گۆردو گوموز کیمی «ایدی» و «ایمیش» کۆمکچی فعللری دیلیمیزده هم تام، همده قیسا شکیلده ایشلنر. تام شکیلده ایشلندیکده اونلار، مستقل کلمه کیمی، آهنگ قانونا تابع اولماز، یعنی اصیل فعلله هماهنگ اولماز، لاکن اونلار قیسا شکیلده ایشلندیکده فعللره قوشولار و اونلارین سس قورولوشونا تابع اولار.

بو گۆن آنا دیلیمیزین قایدا کتابلاریندا زامان شکیلچیلریله شخص سۆنلوقلاری آراسیندا ایشلنن «ایدی» و یا اونون اختصاری «دی ۴» شکیلچیلری اشتراک ائدن فعللر شکیل اعتباریله خبر فورماسینین / شکلینین / مرکبی، مضمونجا ایسه «خبرین حکایه سی» حساب اولونور. مثلاً: آل + میس + دیر + م = آل + میس + ایدیر + م. اوخو + یار + دیر + ق = اوخو + یار + ایدیر + ق. گلا + یر + دیر + ن = گلا + یر + ایدیر + ن. گۆر + هجک + دیر + نیز = گۆر + هجک + ایدیر + نیز.

بو گۆن آنا دیلیمیزین قایدا کتابلاریندا زامان شکیلچیلریله شخص سۆنلوقلاری آراسیندا ایشلنن «ایمیش» و یا اونون اختصاری «میش ۴» شکیلچیلری اشتراک ائدن فعللر شکیل اعتباریله خبر فورماسینین / شکلینین / مرکبی و مضمونجا روایتی آدلاندیریلیر. مثاللار:

آل + میس + میس + آم = آل + میس + ایمیش + آم. اوخو + یار + میس + یق = اوخو + یار + ایمیش + یک. گل + یر + میس + سن = گل + یر + ایمیش + سن. گۆر + هجک + میس + سینیز = گۆر + هجک + ایمیش + سینیز.

یوخاریدا قئید ائتدیگیمیز کیمی، بو مرکب فعللرده «شهودی» کئچمیش زامان اشتراک ائتمیر. اونا گۆره کی، بو کۆمکچی فعللرده قطعیت و شهودیلیک اولمادیغی حالدا، شهودی ده بو مضمونلار واردیر و

ایکی ضد فیکیر بیر یتره توپلاتا بیلمز.
 مرکب خبر فورماسینین «اوزاق کئچمیشی» واردیر کی، ایکی
 شکیلده ایشلنر.
 بو ایکی شکیل هم فورم، همده مضمونجا بیر - بیریندن فرقلنیر.
 «ایدی» و یا اوتون مختصری «دی ۴» ایله دوزه لن اوزاق کئچمیش ده
 «ایدی» کؤمکچی فعلی مستقل ایشلننده داها اوزاق کئچمیش ده دلالت
 ائدیر. بیر صورتده کی، «دی ۴» له دوزه لن اوزاق کئچمیش نسبتا یاخین
 کئچمیشی بیلدیریر. بو کئچمیشین شخص علامتلی «شهودی»
 کئچمیشده اولدوغو کیمیدیر. زامان و شخص شکیلچیلرله بیرلیکده اوزاق
 کئچمیشین تصریفی بئله دیر:

شخصلر	تک	جمع
۱-ش	اچ + میشدی + م = اچمیش ایدیم	اچمیشدین = اچمیش ایدیک
۲-ش	اچمیشدی + ن = اچمیش ایدین	اچمیش دیز/نیز/ = اچمیش ایدیز/نیز/
۳-ش	اچمیشدی = اچمیش ایدی	اچمیشدیلار = اچمیش ایدیلر

اینکاریندا فعلین کؤ کونه «ما - مه» آرتیریلار. مثلاً: اچمامیشدیم -
 گلمه میشدین...

غیر شھودى شكىل / فورم /

فعلين خبر شكىللىرىندىن دانيشاركن، يئرى گلدېكده
گۇستردېك كى، اونلار يىن اكثريتين هم شھودى، همده غير شھودى
شكىللىرى واردير.

شھودى خبر شكىللىرى باره ده يوخارىدا دانيشديق و
گۇستردېك كى، فعلين بو شكىللىرى اكثر دۇنيا ديللىرىنده واردير، لاكن
فعلين غير شھودى شكىلى تانيديغيميز ديللرده يوخدور، او، بيلديگيميزه
اساساً، يالئيز تورك سيستملى ديللرده، اوجمله دن آنا ديليميزده واردير.

آشاغيدا گۇره جگيميز كيمي، فعل زامانلار يىن اكثريتين
غير شھودى فورمودا واردير كى، البته مضمونجا كئچميش زامانا دلالت
اندر. اگر فعللرين كئچميش خبر شكىللىرىله غير شھودىلرى بىرليكده نظره
آلساق، اوندا ديليميز يىن فعل قورولوشونون نه اندازه ده كئنىش و درين
مضمونلو اولدوغونو حدس وورماق اولار. فعلين غير شھودى شكىلى
ديلميزه ائله بىر قدرت و يىغجاملىق وئزير كى، بعضى غير شھودى فعللرين
بىرجه كلمه ايله ايفاده اولونان سۇزونو مثلاً «گلمه مه لى ايميش» سۇزونو
تقريبى اولاراق قارس ديلينه يئله ترجمه ائتمك اولار:

«حوادث نشان مى دهد كى، نمى بايستي مى آمد.»

عين سۇزلرى عرب ديليله علاقه دار اولاراق دا دئتمك اولار.

ايندى ده غير شھودى كئچميش زامانين خصوصيتلىرى و شكىللىرىنى
نظردن كئچيردك.

يۇخارىدا گۇردو گوموز بۆتون فعللرين / كئچميش - ايندىكى -
 گلجكلر - / هم تصدىقى، همده اينكارى، معنى جهتدن انله دير كى،
 اونلاردان خبر وئرن شخص يا او ايشلرين اجراسينى اوز گوزو ايله
 گورموش، اونلارين شاهدى اولموش، شهودى شكىلده اونلارى تماشا
 ائتميش دير و يا اينكى او ايشلرين اجراسينى تماشا ائتمك امكانى وار.
 بو فعللره شهودى كئچميش دئيلير.

بونلاردان علاوه آنا ديليميزده فعللرين انله معناسى دا واردير كى،
 اونلاردان خبر وئرن شخص اونلارين اجراسينى اوز گوزو ايله گورمه ميش
 و گورمك امكانى دا اولماز، اما آيريلاريندان ائشيتديكى سوزلر، خبرلر و
 يا باش وئرن حادثه لردن نتيجه چيخارديب غير شهودى شكىلده او ايشلرين
 اجراسيندان خبر وئرن. فعلين بئله شكىللىرینه «غير شهودى» و يا «روايت»
 شكلى دئيلير. غير شهودى شكلى بير مثال ايله آيدينلاشديراق:

بير نفر ماشين سۆره بيلمزدى و گومان انده ردى كى، بو ايشن اصلا
 اونون اليندن گلمز. دوستلارى اوزون مدت اونو بو ايشه تشويق ائديب،
 عملى شكىلده اونا يارديم ائديرلر. نهايت او ماشين سۆرمگى اويرنير و
 رولون داليندان اوتوران حالدا دوستلارينا و اوز اوزونه بئله دئير: بالام!
 من ده ماشين سۆره بيلرميشم. يا من ده ماشين سۆره رم ميش.

فعلين غير شهودى كئچميشين شكىل علامتى دۇرد چئشىدلى
 «ميش ۴» و يا تام فورمادا «ايميش» دن عبارتدير. بو علامتلر بيتيشن
 شخص عوضليكلريندن اول و بعضى حاللار و يئرلرده اونلاردان سونرا
 ايشله نر. غير شهودى فورمون عمومى فورمولو بئله دير:

كوك + زامان شكىلچيسى + كؤمكچى فعل (ميش) + شخص
 سونلوقلارى.

غير شهودى شكلىن اينكار علامتى هامان «ما - مه» دير كى،
 بلاواسطه فعلين كؤ كونه قوشولار.

صیاد جفا کاردا رحم اولمایا جاقمیش،

آهولاری، چئیرانلاری ئئیلیودین ایلاهی،

/صابر/

غیر شهودی علامتینین شخص سونلوقلاریندان سونرا گلمه سینه

مثاللار:

بیر قرنده قارداشدان اوزاقلاشماق اولورموش؟!!

قارداش دئییه بیر عؤمر سوزاقلاشماق اولورموش؟!!

بیر دنده بو قاداشلا قوجاقلاشماق اولورموش!! /شهریار/

محببتدن مرض حاصل اولور الحق دئیرلر میس،

بو سوز دؤغرو سؤزه بنزیر، دئینلر حق دئیرلر میس

بونو عارفلر عالمده دئییلر: یوخ و فارسمی،

اولوبدور تجربه، فیکر ائیله مه، ناحق دئیرلر میس

/زاپر تبریزی/

ایندییه قدر اؤیرندیگیمیز فعل شکیللریندن مصدر، امر و شهودی

کئچمیش زامانین غیر شهودی شکلی اولماز، قالانلارینین ایسه اولار.

نمونه لر:

۱- نقلی کئچمیش زاماندا: وورموش موشام = ووروب موشام +

وورموش ایمیشم + وورموش ایمیشسن + وورموش موشسان + ووروب

موشسان + وورموش ایمیش = ووروبموش + ووروبموشوق = وورموش

ایمیشیک + ووروبموشسوز = وورموش ایمیشسوز + ووروبموشلار =

وورموش ایمیشلر...

۲- داواملی کئچمیش/بیرینجی نوع/: گلیرمیشدیم +

گلیرمیشدین + گلیرمیشدی + گلیرمیشدیک + گلیرمیش +

گلیرمیشدیلر...

۳- داواملی کئچمیش/ اینکینجی نوع/: گلرمیشدیم + گلرمیشدین + گلرمیشدی + گلرمیشدیک + گلرمیشدینیز. گلرمیشدیلمر.

۴- اوزاق کئچمیشده: اله میش ایدیم میش + اله میشدین میش + ... چوخ نادیر ایشلنر.

۵- ایندیکی زامان: یازیرمیشام. یازیرایمیشام + یازیرایمیشسان + یازیرمیش = یازیرایمیش + یازیرمیشیق + یازیرمیش سیز + یازیرمیشلار...

ملته ده یاهو! بئله بیر غثیرت اولورموش! / صابر/

۶- قطعی گلجک زامان: قالایاجاق + ایمیش + ام = قالایاجاقمیشام + قالایاجاقمیشسان + قالایاجاقمیش + قالایاجاقمیشیق + قالایاجاقمیشسیر + قالایاجاقمیشلار. عشقین کی، قراریندا وفا اولمایاجاقمیش،

بیلیم کی، طبیعت نییه قویموش بوقراری!؟

/ شهریار/

بیر دؤورده کیم صدق و صفا قالمایاجاقمیش،

بیلیم بئله دؤورانلاری، نئیلیردین ایلاهی!؟

مظلوملارین گوزیاشی دریا اولاجاقمیش،

دریالاری، عمانلاری نئیلیردین ایلاهی!؟

باغین، اکنین خثیرینی بگلر گوره جکمیش،

نخم اکمگه دهقانلاری نئیلیردین ایلاهی!؟

حکم ائیله یه جکمیش بوتون عالمده جهالت،

دلداده - عرفانلاری نئیلیردین ایلاهی!؟

یا خود بولارین بونجا نفوذو اولاجاقمیش،

بئش - اوچ بو سخندانلاری نئیلیردیم ایلاهی!؟

تاجیرلریمیز سونیا لارا بند اولاجاقمیش،
بدبخت تکذبانلاری نثیلیردین ایلاهی؟! / صابر /

۷- غیر قطعی گلجک زامان: سؤرریمیشم + سؤرریمیشسن +
سؤرریمیش + سؤرریمیشیک + سؤرریمیشسیر + سؤرریمیشلر.
وفا بو آشنالاردا اولویدور مرغ عنقاتک،

آدی وازدیر، اؤزو یوخدور، بونو مطلق دئیرلریمیش

/ زایر تیریزی /

بوتون اسمی جمله لرده مختلف نطق حصه لری غیر شهودی اولابیلر.

مثاللار:

هاوالاری گوزل ایمیش بو یازین. / سلیمان رستم /

نه پیس قاری ننه ایمیش سن؟! / شهریار /

اؤغلو موز، آی خان صنم، بیریکه پهلوان ایمیش

بختور اولسون باشین، بختور اوغلان ایمیش

/ صابر /

تاپشیریق: امر شکلینده تصریف ائدین: آچماق. باغلاماق. سیلمک.
گۆزله مک. دۇرماق. قۇروماق.

تاپشیریق: نقلی و داواملی کئچمیشین تصدیق و اینکاریندا تصریف
ائدین: قازماق. سۇلماق. سرمک. بله مک. یۇرولماق. بۇرومک.

تاپشیریق: اوزاق کئچمیشین تصدیق و اینکاریندا تصریف ائدیپ
دفتریزه یازین:

کۆچمک + ساچماق + قۇروماق + درمک.

تاپشیریق: فعللرین شکیل لرینی گۆسترین و آلتیندان خطچکین:

تولکی قۇجالمیش ایدی،	شیکاردان قالمیش ایدی،
اؤو کئچمیردی الینه،	اتد گمیردی دیلینه،
هفته لرله قالیب آج،	دؤلانمیردی یاللاواج،
اؤوا باتمیردی دیشی،	یامان کئچمیردی ایشی.

/ عبدالله شایق /

تاپشیریق: مصدرلری ایندیکی زمانین تصدیقی و اینکاریندا تصریف
ائدیپ دفتریزه یازین:

قالماق + ساللاماق + کسمک + ایشله مک + سۇلماق + یولماق +
قۇروماق + بۇلمک + یۇرومک.

تاپشیریق: مصدرلری قطعی گلجک زمانین تصدیقی و اینکاریندا
تصریف ائدیپ دفتریزه یازین:

آتماق + کئچمک + ساللاماق + ایشله مک + اؤیرنمک.

تاپشیریق: مصدرلری غیر قطعی گلجک زمانین تصدیق و اینکاریندا
تصریف ائدیپ دفتریزه یازین:

قۇرماق + آنلاماق + قاچیرتماق + تیکمک + سۇرونمک.

تاپشیریق : شعرى ازبرله یین، فعللرین شکیلینى گۆسترین و غیر شهودی فعللرین آلتیندان خط چکین.

مظلوملاری گۆزیاشی دریا اولاجاق میس،

دریالاری عمانلادی نئیلیرین الاهی !

باغین اکنین خیرینی بگلر گۆره چک میس،

تخم اکمگه دهقانلاری نئیلیر دین الاهی !

/ صابر /

تاپشیریق : فعلین نقلی کئچمیش و دواملی کئچمیشلرینین غیر شهودی شکیلینین تصدیقی و اینکارینی تصریف ائدیپ دفتریزه یازین : یازماق.

تاپشیریق : مصدرلردن اوزاق کئچمیشین غیر شهودی شکیلینین تصدیقی و اینکارینی تصریف ائدیپ دفتریزه یازین : اوخوماق - گۆرمک.

تاپشیریق : مصدرلردن ایندیکی زمانین غیر شهودی شکیلینی تصدیق و اینکاردا تصریف ائدیپ دفتریزه یازین : اوچماق - ایشله مک.

تاپشیریق : مصدرلرین قطعی و غیر قطعی گنجک زمانلاردا غیر شهودی شکیلینی هم تصدیق همده اینکاردا تصریف ائدیپ دفتریزه یازین : بیلیمک + اولماق.

تاپشیریق : کۆچورون و فعللری غیر شهودی شکلده یازین :

آیدین آتاسینا کۆمک ائدیردی + ائلناز هر گنجه ننه سیندن بیر ناغیل ائشیده ردی و اوندان سؤنرا یاتاردی + چیچک حیدریابانی اوخوموشدور + پؤلاد باغدا ایشله میشدی + آیلا آتاسینا کۆمک ائده چکدیر + دؤنمز کتابی اوخویور + مکتبلی هر گۆن سحر ساعت دوقوزدا مکتبه گنده ردی + اولدوز یوخودان دۇراند ا گونش چينخيميشدى.

بو تاپشیریغین بیرینجی جمله سینی تجزیه ائدین.

۵- فعلین لازیم شکلی / فورمو /

فعلین لازم شکلی ایشین اجراسینین لازیم اولدوغونو بیلدیرر، اونون زامان شکیل چیسسی اولماز، لاکن خصوصی علامتی اولار. لازیم شکیل ایکی جور اولار:

۱- ساده فورما: بو فورمانین علامتی «آسی - ه سی» دیر کی، فعلین کؤ کونه قوشولار. فعلین کؤ کو سسليله قورتارسا، همچنین بیتیشن شخص عوضلیگی سسليله باشلانسا، اونلارین آراسیندا سس سیز «ی» ده علاوه اولار. بو فعللرده زامان علامتی اولماسادا، ایشین گلجکده باش و نره جگی تصور اولونار. مثلاً: آل + آسی + ی + آم ← آلاسیام + اوخو + ی + آسی + ی + آم ← اوخویاسیام + اوخویاسیدیر...

۲- مرکب فورما: بو فورمانین علامتی «ایدی» دیر کی، یوخاریدا کی «آسی - ه سی» شکیل چیلرینه علاوه اولار، اوزوده هم کامل، همده اختصار لایازیلایلر. یعنی: / آسی ایدی = آسیدی + ه سی ایدی = ه سیدی / . بو فورما حکایت مضمونو بیلدیرر. مثلاً: آلاسی ایدیم + آلاسی ایدیز + آلاسی ایدی = آلاسیدی...

هر ایکی فورمانین غیر شهودی شکلی «ایمیش = میش» واسطه سیله دۆزه لر. مثلاً: آلاسی ایمیش سینیز = آلاسیمیشینیز + آلاسی ایمیشم. تصریفی نی جدولده گؤرورسوز. بو شکیل روایت مضمونو بیلدیرر.

قشید ائتمک لازیمدیر کی، لازیم فورمانین مرکب شکلینده اولان ایکی نوعون همده مضمونجا فرقلری واردیر. بئله کی، «دی ۴» ایله دۆزملن نسبتاً یاخین کئچمیشی گؤستر دیگی حالدا، «ایدی» ایله دۆزملن داها اوزاق کئچمیشی گؤستریر.

لازیم شکلین ساده سینین عمومی فورمولو بئله دیر:

فعلین کۆ کو + فۆرم علامتی + شخص سۆنلوقلاری.
 مرکب فۆرمون عمومی فۆرمولو ایسه بئله دیر:
 فعلین کۆ کو + فۆرم علامتی + کۆمکچی فعل + شخص سۆنلوقو.
 فعلین لازیم شکلی ایله «ایدی» و «ایمیش» کۆمکچی فعللردن علاوه
 همده «ایسه = سه» کۆمکچی فعلی ایشلنر. آنجاق اگر «ایدی» کۆمکچی
 فعلی «حکایت»، «ایمیش» فعلی «روایت» مضمونو بیلدیریر سه، «ایسه»
 کۆمکچی فعلی «شرط» مضمونو ایفاده ائدیر.
 «ایسه» ایله یارانان فعلین لازیم فۆرمو ایشین ایجرا سینین لازیم
 اولدوغونو، معین شرطله، یا گلجک و یادا کئچمیش زامانا باغلا بیر.
 «ایسه = سه» کۆمکچی فعلی، «ایدی» و «ایمیش» کۆمکچی
 فعللرینین اشتراکی اولمادان ایشلنه بیلر و اوندا «ساده لازیم فۆرم» آدلانار
 و گلجک زامانی بیلدیرر. مثلاً:

اؤخو + یاسی + ایسه + م = اؤخو + یاسی + یام + سا
 اؤخو + یاسی + ایسه + ن = اؤخو + یاسی + سان + سا
 اؤخو + یاسی + ایسه + - = اؤخو + یاسی + دیر + سا
 اؤخو + یاسی + ایسه + ک = اؤخو + یاسی + ییق + سا
 اؤخو + یاسی + ایسه + ز/نیز/ = اؤخو + یاسی + سیز + سا
 اؤخو + یاسی + ایسه + لر = اؤخو + یاسی + لار + سا

گۆرون دو گو کیمی «ایسه» کۆمکچی فعلینی لازیم شکلی
 علامتیندن سؤنرا گلجک شرطیله ایکی یئرده ایشلتمک مۆمکون دور.
 «ایسه = سه» کۆمکچی فعلی لازیم شکلینده همده «ایدی» و
 «ایمیش» کۆمکچی فعللریله بیرلیکده ایشلنه بیلر. بو حالدا دا او کئچمیش
 زامانا عاید اولور. مثاللار:

اؤخو + یاسی + ایدی + م + ایسه = سه
 اؤخو + یاسی + ایدی + ن + ایسه = سه
 اؤخو + یاسی + ایدی + ـ + ایسه = سه
 اؤخو + یاسی + ایدی + ک + ایسه = سه
 اؤخو + یاسی + ایدی + ز - / نیز / + ایسه = سه
 اؤخو + یاسی + ایدی + لر + ایسه = سه

اؤخو + یاسی + ایمیش + م + ایسه = سه
 اؤخو + یاسی + ایمیش + سن + ایسه = سه
 اؤخو + یاسی + ایمیش + ـ + ایسه = سه
 اؤخو + یاسی + ایمیش + یک + ایسه = سه
 اؤخو + یاسی + ایمیش + سیز - سینیز + ایسه = سه
 اؤخو + یاسی + ایمیش + لر + ایسه = سه

دئمک «اؤخویاسیام» لازیم شکلینین ساده گلجک زامانی،
 «یازاسیامسا» لازیم شکلینین مرکبی، گلجک زامانی و شرطی،
 «اؤخویاسی ایدیم» لازیم شکلینین مرکبی، حکایه سی و کئچمیش زامانی،
 «اؤخویاسی ایمیشم سه» لازیم شکلینین مرکبی، روایتی، شرطی و
 کئچمیشی دیر.

لازیم شکلین بو تون فعللرده تصریفی

شخصلر	ساده فورما	مرکب فورما	غیر شهودی شکل
۱. تک	يازاسيام	يازاسی ایدیم	يازاسی ایمیشم
۲. تک	يازاسی سان	يازاسی ایدین	يازاسی ایمیش سن
۳. تک	يازاسی دیر	يازاسی ایدی	يازاسی ایمیش
۱. جمع	يازاسی ییق	يازاسی ایدیک	يازاسی ایمیشیک
۲. جمع	يازاسی سیز/ نیز/	يازاسی ایدیز/ نیز/	يازاسی ایمیش سیز/ نیز/
۳. جمع	يازاسی دیرلار	يازاسی ایدیلر	يازاسی ایمیشلر

لازیم شکلین اینکارلی «دئییل» و «دئییلده» سیله دوزلرگی، «آسی - ه - سی» شکل چیسیندن سونرا یازیلار. مثلاً: یازاسی دئییلیم + یازاسی دئییل ایدیم + یازاسی دئییل ایمیشم + یازاسی دئییل مییشیک + یازاسی دئییلیک + یازاسی دئییلدیک...

۶- فعلین التزام- آرزو شکلی / فۆرمو /

فعلین بو شکلی هم ایشین اجراسینین گر کلیگین، همده آرزو اولونماسینی بیلدیرر و ایکی جور اولار.

۱- ساده التزام- آرزو شکلی: بو شکلین علامتی «آ-ه» دیر کی، فعلین کؤ کونه قوشولار. فعل سسليله قورتارسا، اونلارین آراسینا «ی» سس سیزی علاوه اولار. بو شکلین زمان علامتی اولماز، لکن گلجکی بیلدیرر. مثلاً: قاچ + آ + م ← قاچام + گۆره م + بيلم + قورویاق + سۆروه ک + دۆیوشه سینیز...

بو شکلین اینکار علامتی «ما-مه» دیر کی، بلاواسطه کؤ که قوشولار و ایکی سسلینی بیری- بیریندن آیرماق اوچون، اوندان سؤنرا «ی» سس سیزی ده گلر. مثلاً: قاچ + ما + ی + آ + م ← قاچمایام + گۆرمه يم + قوروماياق + دۆیوشمه یه سینیز + وورماياسان + گلمه یه سن + اولمه یه سن + یاشاماياسان... بونلار ساده التزام- آرزو شکلیدیر.

۲- مرکب التزام- آرزو شکلی: بو شکلین علامتی «ایدی» دیر کی، «آ-ه» شکل چیلریندن سؤنرا گلر، اؤزوده هم کامل، همده اختصارلا یازیلار و کئچمیش زمانی بیلدیرر. فعلین بو شکلیندن اول «گرک» سؤزوده یازیلمالی دیر. مثلاً: گرک قاچ + آ + ایدی + م ← گرک + قاچايديم = گرک قاچايديم. گرک قاچايدينيز + گرک قاچايديلار. بونلار حکایه شکلیدیر. اینکاری «ما-مه» شکل چیسيله دۆزلر کی، کؤ که قوشولار. مثلاً: گرک قاچماي ايديم + گرک گتتمه یه ايديلر + گرک قورماي ايدينيز...

هر ایکی التزام- آرزو شکلینین غیر شهودیسی «ایمیش = میش»

واسطه سیله دۆزلر کی، «آ - ه» شکیل چیسیندن سوئرا گلر و فعلین اولینده «گرک» یازیلار. مثلاً: گرک + قاچایمیشم + گرک قورویا ایمشیک + گرک گله ایمشیک + گرک گئده ایمش سیز + گرک قاچایدیمیش. اینکاری «ما - مه» ایله دۆزلر کی، فعلین بلا واسطه کؤ کونه قوشولار. مثلاً: گرک قاچمایا ایمشم + گرک سورومه یه ایمشیک + گرک گلمه یه ایمش سیز + گرک یاتمایا ایمشلر...

بونلار التزام - آرزو شکیلین روایت = غیر شهودی فورمودور.

التزام - آرزو شکیللرینین کامل تصریفی نی آشاغیدا کی جدولده گؤرمک اولار.

التزام - آرزو شکیلین بوتون فعللرده تصریفی

شخصلر	ساده فورما	مرکب فورما	غیر شهودی شکیل
۱. تک	گور + ه + م	گرک وور + آ + ایدی + م	گرک یازا ایمشم
۲. تک	گوره سن	گرک وور + ا + ایدین / وورایدین /	گرک یازا ایمشسن
۳. تک	گوره	گرک وورایدی / وورایدی /	گرک یازا ایمش
۱. جمع	گوره ک	گرک وورایدیق / وورایدیق /	گرک یازا ایمشیک
۲. جمع	گوره سیز / نیز /	گرک وورایدیز / نیز /	گرک یازا ایمش سیز / نیز /
۳. جمع	گوره لر	گرک وورایدیلار	گرک یازا ایمشلر

فعلین بوشکلیندن اول، لازیم اولاندا، «کاش - ایکاش» سؤزلریندن بیرى گله بیلر مثلاً: ایکاش گوره م + کاش گله ایدین + کاش گئده ایمش سیز...

وطن اولمایایدی، یارب، منه کاش بوشبستر. / معجز /

۷- فعلین واجب شکلی / فورمو /

ایشین اجراسینین واجب لیگینی بیلدیرن فعل چئشیدینه واجب شکیل دئییلیر. بوفعلین زمان علامتی اولمور، لاکن خصوصی اوز علامتی اولور. واجب شکیلی ده ایکی جور اولار.

۱- ساده واجب شکیل: ساده واجب شکیلین علامتی «مالی-مه لی» شکیل چیلری دیر کی، بلاواسطه فعلین کؤکونه یاپیشار. بیتشین شخص عوضلیکلری سسليله باشلاتسا، بو عوضلیکلره واجب شکلی آراسیندا سس سیز «ی» علاوه اولار. بو واجب شکیلین زمان علامتی اولماز، لاکن گلجک زمانی بیلدیرر. مثلاً: آل + مالی + ی + آم ← آلمالیام + قوغورمالیسان + اوتورمالیسینیز + سؤیله مه لی بیک...

ساده واجب شکیلین اینکار علامتی «ما-مه» دیر کی، کؤکه قوشولار. مثلاً: آل + ما + مالی + دیر + سئوینمه مه لیدیر + یازمامالیام + گلمه مه لیسینیز...

ساده واجب شکیل بعضاً «آر-هر» و اینکاریندا «ماز-مه ز» شکیل چیلریله ده دوزلر. بو حالدا فعلدن سونرا «اولماق» کؤمکچی فعلی گلمه لیدیر. مثلاً: گئده ر اولدوم یعنی گتتمه لی اولدوم، «گولمز اولدوم» یعنی گولمه مه لی اولدوم...

بو نوع دا گلجک زامان بیلدیرر.

یارالاندی کؤنول، دؤندو آل قانا،

سؤتدن ده، مئی دن ده واز کئچر اولدوم

/ سیدعلی /

واجیب شکیلین بو ایکی جورونون غثیر شهودیسی واردیر کی، کئچیمیش زمانی بیلدیریر. مثلاً: آلمالی ایمیشم. آلمالی ایمیش. گئدر اولدوم موش...

۲- مرکب واجب شکیل: بو شکیلین علامتی «ایدی» دن عبارتدیر کی، «مالی - مه لی» شکیل چیسیندن سونرا گلر، اؤزوده هم کامل، همده اختصارلا یازیلابیلر و کئچمیش زمانی بیلدیرر. مثلاً: یاز + مالی + ایدی + م ← یازمالی ایدیم + گتمه لی ایدیک...
اینکاری کؤکه قوشولان «ما - مه» ایله اولار. مثلاً، یاز + ما + مالی + ایدی + م ← یازمالی ایدیم. بو، واجیب شکیلین حکایه سیدیر.
بو واجیب شکیلین غیر شهودی سی «ایمیش - میس» واسطه سیله دؤز لر کی، «مالی - مه لی» شکیل چیسیندن سونرا گلر. مثلاً: قازمالی ایمیشم + گؤرمه لی ایمیش سینیز + ال اؤزمه لی ایمیش سن + گؤز یوممالی ایمیشیک... بو، واجیب شکیلین روایتیدیر.
غیر شهودینین اینکاری گتمه ده «ما - مه» ایله دؤز لر کی، بلاواسطه کؤکه قوشولار.
مثلاً: قازما مالی ایمیش سن + گؤرمه مه لی ایمیشن سیز + گؤز یوممالی ایمیشم...
واجیب شکیلین کامل تصریفینی آشاغیدا کی جدولده گؤرورسوز.

واجیب شکیلین بوتون فعللرده تصریفی

شخصلر	ساده فورما	مرکب فورما	غیر شهودی شکیل
۱. تک	دی + مه لی + ی + م	وور + مالی + ایدی + م	گؤز + مه لی + ایمیش + م
۲. تک	دتمه لیس	وورمالی ایدین	گؤرمه لی ایمیشن
۳. تک	دتمه لیدیر	وورمالی ایدی	گؤرمه لی ایمیش
۱. جمع	دتمه لی بیک	وورمالی ایدیک	گؤرمه لی ایمیشیک
۲. جمع	دتمه لی سیز/ نیز/	وورمالی ایدیز/ نیز/	گؤرمه لی ایمیشیز/ نیز/
۳. جمع	دتمه لیدیرلر	وورمالی ایدیلر	گؤرمه لی ایمیشلر

ایضا حیلاردان و مثاللاردان گؤرونور کی، فعلین واجیب شکیلین ساده سینین عمومی فورمولو بئله اولار: فعلین کؤکو + فورم علامتی + شخص سونلوغو.

بو فورمون مرکب شکلینین عمومی فورمولو ایسه بئله اولاجاقدیر:
 فعلین کۆکو + فورم علامتی + کۆمکچی فعل + شخص سؤنلوغو.
 فعلین «لازیم» و «التزام-آرزو» فورملاریندا اولدوغو کیمی، واجیب
 شکلینین ده مضمونوندا هم حکایه، همده روایت مضمونو واردیر. بو
 خصوصیت هامان کۆمکچی فعللرین محصولو دور.

بوراداد، قاباقلار اولدوغو کیمی، «ایدی» کۆمکچی فعلی «حکایه»
 و «ایمیش» کۆمکچی فعلی «روایت» مضمونو داشییر، باشقا سؤزله
 دئسک غیر شهودی اولور. یعنی روایت و غیر شهودیلک عین آنلامدیر.
 دئسک، آلمالیام، گلمه لیسن، گۆرمه لیدیر، یازمالی ییق، وئرمه
 لیسینیز/ سیز/، وؤروشما لیدیرلار... کیمی فعللر واجیب شکلینین شکیل
 اعتباریله ساده سی و زامانجا گلجگی حساب اولور.

گلمه لی ایدیم، گئتمه لی ایدین، آلمالی ایدی، گۆرمه لی ایدیک،
 اؤتورمالی ایدینیز/ یز/، اللشمه لی ایدیلر... کیمی فعللر واجیب شکلینین
 قورولوشجا مرکبی، زامانجا کئچمیشی، مضمونجا ایسه حکایه سی حساب
 اولور.

گلمه لی ایمیشم، گۆرمه لی ایمیشسن، آپارمالی ایمیش، گتیرمه لی
 ایمیشیک، آلمالی ایمیش سیز/ سینیز/، اللشمه لی ایمیشلر، اؤخومالی
 ایدیم میش... کیمی فعللر واجیب شکلینین قورولوشجا مرکبی، زامانجا
 کئچمیشی و مضمونجا هم روایتی، همده غیر شهودیسیدیر.

تاپشیریق: آشاغیداکی مصدرلری لازیم، التزام-آرزو و واجیب
 شکللرینین هم ساده، همده مرکب نؤعلاریندا حاللا ندیریب دفترینیزه یازین
 و اونلارین اؤچونجو شخص تک و جمعلرینه بیر جمله دؤزلدین:
 قاقماق - بیلیمک - اؤتورماق - سؤپورمک.

تاپشیریق: «قوزوتماق - سۆكمك - آتماق - اگلشمك» مصدرلرینی
بیر دفعه - «آسی ۲»، «بیر دفعه «آ ۲»، «بیر دفعه «مالی ۲» شکلچیلرینه
ساده نوعدا تصریف ائدین.

۸- فعلین دوام شکیلی / فورمو /

دیلمیزده دواملی کئچمیش دن علاوه، بیرده فعلین ائله بیر شکلی واردیر کی، ایشین کئچمیشده باشلانیب ایندی دوام ائتمه سینی بیلدیریر. بو شکلین خصوصی علامتی «ماقدا - مکده» دیر کی، بلاواسطه فعلین کؤکونه قوشولار. بو شکلین ده ایکی فورماسی واردیر، اوندادا زمان شکیل-چیسی اولماز.

۱- ساده دوام شکلی: بو شکلین علامتی «ماقدا - مکده» دیر. بیتیشن شخص عوضلیکلری سسليله باشلانسا، آرالاریندا «ی» سس سیزی ده یازیلار. مثلاً: اوخوماقدا یام + گؤرمکده یم + گلیمکده سن...

ساده دوام شکلین اینکاری اولماز، اما نادر حاللاردا ایشلننده «دئیل» سؤزوندن استفاده اولار کی، «ماقدا - مکده» علامتیندن سونرا گلر. مثلاً: یازماقدا دئیلیم + قاچماقدا دئیل دیرلر.

۲- مرکب دوام شکلی: بو شکلین علامتی «ایدی» دن عبارتدیر کی، «ماقدا - مکده» شکیل چیسیندن سونرا گلر، اوزوده هم کامل، همده اختصار لایازیلار و کئچمیش زمانی بیلدیرر. مثلاً: یاز + ماقدا + ایدی + م ← یازماقدا یدیم - گؤرمکده ایدینیز...

دئیمک بو شکل دوام فورماسینین حکایه سیدیر. بونون هم قیسا، همده اوزون شکلینین غیر شهودیسې واردیر کی، روایت ساییلیر. مثاللار: یازماقدا ایدیم میس. یازماقدا یدیم میس. گؤرمکده ایدینیز میس. گؤرون دو گو کیمی «میش» روایت علامتی یثری گلدیکده شخص سونلوقلاریندان سونرا ایشلنه بیلر.

بو شکلین ده اینکاریندا «دئیل» دن استفاده اولار. مثال: یازماقدا

دئییل ایدیم + گۆرمکده دئییلدین + اوخوماقدا دئییل دیلر...
 («ایمیش - میس») واسطه سیله دۆزه لن غئیر شهودی هم کئچمیش
 زامانا دلالت اندر، همدیه روایت معناسی وئرر. مثاللار: یازماقدا ایمیشم +
 یاتماقدا ایمیش + اوخوماقدا ایمیش سینیز...
 دوام شکلینین غیر شهودی سینین اینکاری دا («دئییل») واسطه سیله
 دۆزلر. مثال: یازماقدا دئییل میس سینیز + ایشله مکده دئییل میشلر...
 فعلین دواملی شکلینین کامل تصریفی آشاغیدا کی جدولده
 وئرلمیشدیر.

دواملی شکلین بو تون فعللر ده تصریفی

شخصلر	ساده فورما	سرب فورما	غیر شهودی شکل
۱. تک	یاز + ماقدا + ی + ام	ایشله + مکده + ایدی + م	یات + ماقدا + ایمیش + م
۲. تک	یازماقدا سان	ایشله مکده ایدین	یاتماقدا ایمیش سن
۳. تک	یازماقدا دیر	ایشله مکده ایدی	یاتماقدا ایمیش
۱. جمع	یازماقدا ییق	ایشله مکده ایدیک	یاتماقدا ایمیشیک
۲. جمع	یازماقدا سیز/ نیز/	ایشله مکده ایدیز/ نیز/	یاتماقدا ایمیش سیز/ نیز/
۳. جمع	یازماقدا دیرلار	ایشله مکده ایدیلر	یاتماقدا ایمیشلر

یوخاریدا دندیکلریمیز و گتیردیگمیز مثاللاردان گۆرونور کی،
 دوام شکلینده ده زامان شکلیلچیسلی اشتراک ائتسیر و یالنیز شخص
 سؤنلوقلاری اشتراک اندیر.

دوام شکلینین ساده سینین عمومی فورمولو بئله اولار:
 فعلین کؤکو + فورم شکلیلچیسلی + شخص سؤنلوقلاری.
 یازماقدا یام. گلمکده سن. یازماقدا سینیز. اللشمکده ییک.
 بئل وورماقدا دیرلار. تاماشا اتمکده یم...

بو تون بو فعللر ایندی کی زامانی بیلدیریر.

دوام شکلینین مرکبین عمومی فورمولو بئله اولاجاقدیر:

فعلین کۆکو + فۆرم علامتی + کۆمکچی فعل + شخص
سۆنلوقلاری.

«ایدی» کۆمکچی فعلی ایله یارانان داوام شکلی هم فعلی کئچمیش
زامانا باغلاپیر، همده حکایت مضمونو یارادیر.
یازماقدا ایدیم. گلمکده ایدینیز. گۆتورمکده ایدی. گۆرمکده
ایدیک...

«ایمیش» کۆمکچی فعلی ایله یارانان داوام شکلی هم فعلی
کئچمیش زامانا باغلاپیر، همده اوندا روایت معناسی یارادیر و عین زاماندا
غیر شهودی اولور.
یازماقدا ایمیشم. بۆکمکده ایمیش سینیز. اۆتورماقدا ایمیشیک.
سیلمکده ایمیش...

فعلین داواملی شکلینده یوخاریدا گۆرودو گونوز ایکی کۆمکچی
فعلدن علاوه همده «ایسه» و یا اونون اختصاری «سا - سه» کۆمکچی فعلی
ایشلنر. بو کۆمکچی فعل یوخاریدا گۆردو گونوز هر اوچ داوام شکلی ایله
ایشلنر و هر اوچونده ایشین شرطله داوام ائتدیگینی بیلدیرر.
۱- ساده داوام شکلینده: اۆخوماقدا یامسا. یازماقدا یامسا. ایشله مکده
دئیلمسه. اللشمکده سینیز سه - چالیشماقدا دئیلسینیز سه.

۲- مرکب داواملی / حکایت : اۆخوماقدا ایدیمسه. یازماقدا
ایدیمسه. ایشله مکده دئییل ایدیمسه. اللشمکده ایدینیز سه. چالیشماقدا
دئییل ایدینیز سه...

۳- مرکب داواملی / روایت - غیر شهودی / : اۆخوماقدا ایمیشم سه.
یازماقدا ایمیشم سه. ایشله مکده دئییلیمیشم / دئییل ایمیشم / سه. اللشمکده
ایمیش سینیز سه. چالیشماقدا دئییلیمیش سینیز سه / دئییل ایمیش سینیز سه / ...
گۆرودو گو کیمی بو سۆنونجو اوچ شکیلین بیرینجیسی ایندیکی
زامانی، اوبیریلری ایسه کئچمیش زامانی بیلدیرر.

تاپشیریق: آشاغیداکی مصدرلری فعلین داوام شکلینین تصدیق و اینکاریندا تصریف ائدیج دفتریزه یازین و هر بیر شخصینی بیر جمله ده ایشلین:

قورتارماق - سؤیگنمک - آتیلماق - انمک - قورتولماق.

۹- فعلین شرط شکلی

فعلین بو شکلینده بیر ایشین اجرا اولونماسی آیری بیر ایشین اجرا سینا باغلی اولور. باشقا سؤزله دئسک، بیر ایشین ایجراسی آیری بیر ایشین اجرا سینا شرط اولور. شرط شکلینده زمان علامتی اولمور، لاکن اونلار معمولا گلجک زمانی بیلدیرن بیر فعلیله ایشلر و اونا گؤره ده ساده شکلی گلجک منهومونا مالک اولار. مثلاً: اگر گتسم دئییه جگم.

شرط شکلینین علامتی «سا - سه» دیر کی، مختلف فعللر ده مختلف یئرلر ده ایشلر. بونونلا برابر دیلیمیزده شرط فعللرینین اولینده «اگر» کلمه سینا ایشلتمک اولار شرط شکلی ایکی جور اولار:

۱- ساده شرط شکلی: بو شکلده اولجه فعلین کؤکو، سؤنرا شرط شکیل چیسسی ونهایت بیتیشن شخص عوضلیکلری گلر. مثلاً: آچ + سا + م ← آچسام + قوروساز/نیز/ + آچماسانیز + وورماساق + سؤیله مه سک... شرطین بو شکلی، زامان علامتی اولماسادا، گلجکی بیلدیریر.

۲- مرکب شرط شکلی: شرطین بو شکلی «ایدی» دن عبارتدیر کی، اساس شرط شکیل چیسسی «سا - سه» دن سونرا گلر، اوزوده هم کامل، همده اختصارلا یازیلار و کئچمیش زمانی بیلدیریر. مثلاً: آچ + سا + ایدی + م ← آچسایدیم = آچسایدیم + قوروسایدیم + وورسایدینیز + گورسه ایدین = گورسه یدین + بیلسه یدیک.

اینکاری همان «ما - مه» دیر کی، کؤکدن سونرا گلر. مثلاً: آچ + ما + سا + ایدی + م ← آچماسایدیم گورمه سه یدینیز... بو شرط فورمو حکایه مضمونو یارادیر.

مرکب شرطین ایکینجی فورمو «ایمیش» کؤمکچی فعلیله دؤزه لیر کی، هم شرط، هم روایت = غیر شهودیلیک همده کئچمیش زمانی

بیلدیریر. بو شکیل ده ده شرط علامتی «سا - سه» بلا واسطه کؤکه قوشولار، اؤزوده هم تام، همده قیسا شکیلده ایشلنر. مثاللار:

یاز + ما + ایمیش + م = یازسا ایمیشام.

گؤر + سه + ایمیش + سن = گؤرسه ایمیشسن.

آل + سا + ایمیش + - = آلسا ایمیش.

وور + سا + ایمیش + یگ = وورسا ایمیشیق.

اله + سه + ایمیش + سیز = اله سه ایمیشسیز.

قالا + سا + ایمیش + لر = قالاسا ایمیشلار.

بو دندیکلریمیزدن نتیجه چیخارداراق دئییه بیلریک کی :

۱- «سا - سه» شکیلچیلری اشتراک ائدن و «ایدی - ایمیش»

کؤمکچی فعللری اشتراک ائتمه ین فعللر قورولوشجا شرطین ساده سی اولار و زامانجا/ اگر باشقا زامان شکیلچیلری اولماسا/ گلجگی بیلدیرر.

۲- «سا - سه» شکیلچیسیندن سونرا «ایدی» کؤمکچی فعلی گلسه،

فعل قورولوشجا شرط فورمونون مر کبی، مضمونجا ایسه شرطین حکایه سی، زامانجا ایسه کئچمیش حساب ائدیلیر.

۳- «سا - سه» کؤمکچی فعلیندن سونرا «ایمیش» کؤمکچی فعلی

اولان لار قورولوشجا شرط فورمونون مر کبی، مضمونجا روایتی و زامان اعتباریله کئچمیش زامان حساب اولور.

۴- «سا - سه» کؤمکچی فعلی اسملره ده قوشولاراق اسمی جمله لرده

شرط بیلدیرر. مثاللار: باهار سادا، بیزده قیشدیر، سویوقدور.

قار - یاغیش سا، قیسا چاتاریق. / شهریار/

شرط شکلینین کامل تصریفی آشاغیدا کی جدولده وئريلمیشدیر.

شرط شکلینین بۆتون فعللرده تصریفی

شخصلر	ساده	مرکب
۱. ش. تک	اؤخو + سا + م	گۆر + سه + ایدی + م
۲. ش. تک	اؤخوسان	گۆر سه ایدین = گۆرسیدین
۳. ش. تک	اؤخوسا	گۆر سه ایدی
۱. ش. جمع	اؤخوساق	گۆر سه ایدیک
۲. ش. جمع	اؤخوساز/ نیزا	گۆر سه یدیز/ نیزا
۳. ش. جمع	اؤخوسالار	گۆر سه ایدیلر

فعلین شکللرینین شرطی: فعللرین مختلف شکللرینین ده اؤزلرینه خاص شرطلری اولار، لاکن مصدر و امر شکللرینین شرطی اولماز، قالانلارینین شرطی آشاغیدا کی قایدا ایله اولار:

۱- خبر شکللرینده: معمولاً فعلین بۆتون خبر شکللرینده شرط علامتی بۆتون علامتلرین آخیریندا گلر. مثلاً:

شهودی کئچمیش: یازدیم سا + یازدینیز سا

نقلی کئچمیش: یازمیشام سا + یازمیشدیر لار سا = یازمیشدیلار سا

من هر اودا یانمیشام، اونا سن ده یانیسان. / شهر یار/

دواملی کئچمیش بیرینجی نوع: یازیردیم سا + یازمایردیقسا...

دواملی کئچمیشین ایکینجی نوعو: یازاردیم سا + یازاردیسا...

اؤزاق کئچمیش: یازمیشدیقسا + یازمیشدین سا + یازمیشدیلار سا

+ یازمیش ایدیم سه...

ایندیکی زامان: یازیرام سا + یازیر سینیز سا. یازیر لار سا...

قطععی گلجک زامان: یازاجام سا + یازاجا قسینیز سا +

یازاجا قدير لار سا...

غير قطععی گلجک زامان: یازارام سا + یازار سینیز سا + یازار لار سا...

۲- غیر شهودی شکیللرده: بو علامت غیر شهودیلرین بعضیسینه قوشولار، اوزوده لاپ آخیردا گلر:

ایندیکی زامان: یازیر میاشامسا + یازیر میاش سینیز سا...
غیر قطعی گلجک زامان: یازار میاشامسا + گلر ای میاش سن سه...
قطعی گلجک زامان: گله جگم میاش سه + یازاجاق
ای میاش سینیز سه...

۳- فعلین لازیم شکیللرینده: بونلاردادا «سا - سه» معمولاً لاپ آخیردا گلر. مثلاً:

ساده شکیلده: آلاسیامسا + گوره سییک سه...
مرکب شکیلده: آلاسی ایدی مسه + آلاسی ایدینیز سه + آلاسی
ایدیلر سه...

غیر شهودی شکیلده: آلاسی ای میاش سینیز سه + گله سی ای میاش سه +
گوره سی ای میاشیک سه...

۴- فعلین واجیب شکیلینده: بو شکیللرده ده «سا - سه» معمولاً آخیردا
گلر. مثلاً:

ساده واجیب شکیلده: آلامالیامسا + گورمه لی سینیز سه + گلمه
لیدیلر سه...

مرکب واجیب شکیلده: آلامالی ایدی مسه + یازمالی ایدینیز سه...
غیر شهودی شکیلده: گورمه لی ای میاش سن سه + وورمالی
ای میاشیک سه...

۵- فعلین داوام شکیلینده: بونلاردادا شرط علامتلری معمولاً آخیردا
گلر. مثلاً:

ساده داوام شکیلینده: اوخوماقدا یامسا + گل مکده سینیز سه...
مرکب داوام شکیلینده: اوخوماقدا ایدی مسه + ایشله مکده ایدینیز سه +
یازماقدا ایدیلر سه...

عیر شهودی شکلینده: اؤخوماقدا ایمیشسه + یاتماقدا
ایمیشسینیزسه...

تاپشیریق: مصدرلری لازیم شکلین ساده، مرکب و غیر شهودی
فۇرمالاریندا تصریف ائدیپ دفتریزه یازین: گزمک - چالیشماق -
آزدیрмаق - آلیشماق.

تاپشیریق: فعللری لازیم شکلین ساده، مرکب و غیر شهودی سینین
اینکاریندا تصریف ائدیپ دفتریزه یازین: یازدیрмаق - چالیشماق -
دؤیونمک.

تاپشیریق: نقطه لرین یثرینه لازیم شکلین مناسب شکیلچیلرینی
قویوب جمله لری تاماملایین و شخصلرینی گؤسترین:

یارین من دوستوم گيله گئد... یم + سیز گلن جمعه دوستونوزون تویونا
باش ور... سیز + هامیمیز «آذربایجان» مجله سینه یازیل... ییق + او بو گون
بورایا گلمه... دیر + بو یایدا سیز استراحت اوچون یایلاغا گئد... سینیز +
معلم صاباح اوشاقلارا ماراقلی بیر ناغیل سؤیله... دیر + دوستوم، صاباح بو
وقت سنی بورادا گؤزله... ییک + دؤنن دوستوما مکتوب یاز... م + دئمک بیز
بو شعرى ازبرله... یک + سن بو ایل ایکی درسدن کسلیپسن، دئمک، ایل
بویو یاخشی چالیش... ن.

تاپشیریق: فعللری التزام - آرزو شکلینین ساده، مرکب و غیر شهودی
فۇرمالاریندا تصریف ائدیپ دفتریزه یازین: بؤلوشمک + یازیشماق.

تاپشیریق: فعللری التزام آرزو شکلینین ساده، مرکب و غیر شهودی
فۇرمالارینین اینکاریندا تصریف ائدیپ دفتریزه یازین: قالدیрмаق +
دؤشونمک.

تاپشیریق: کؤچورون و نقطه لرین یثرینه التزام - آرزو شکلینین

مناسیب شکیل چیسینی یازیب جمله لری تاماملاین:

قورخورام بو ایش بیزه الوثر... + ایندی او وقت دئییلدیر کی، هر
کیچیک ایش اوچون اونا - بونا اییلد... سن + گرک زحمت چک... سن، تا
اوزگه به محتاج اول... سان + آدام گرک زحمته دوز... تا حیاتینی تأمین ائد...
+ او سنه پیسلیک ائدی سه ده سن گر کمز اونا پیسلیک ائد... ن + هر کس
گرک حقى اوچون دویوش... + سنده گرک بو خیر ایشده شرکت ائده... ن
+ گرک درسیمیزی اوخو... ق + گرک گل... سن + کاش گئد... ن.

تاپشیریق: التزام - آرزو شکلینده اولان فعللرین آلتیندان خط چکین.

لای لای دئییم یاتاسان، قیزیل گوله باتاسان،
قیزیل گولون ایچینده، شپیرین بوخو تاپاسان.
/ بایاتی /

تاپشیریق: فعللری واجیبین ساده، مرکب و غیر شهودی شکللرینده
تصرف ائدین و دفتریزه یازین: اوتوتماق - گوروشمک - قاچیرتماق.

تاپشیریق: فعللری واجب شکلین هر اوچ فورماسینین اینکاریندا
تصرف ائدیب دفتریزه یازین: گلکم - دویوشمک - اوتوتدورماق.

تاپشیریق: کؤچورون نقطه لرین یثرینه مناسیب واجب شکیل
علامتلریندن یازیب جمله لری تاماملاین: خلق سنه خدمت ائتمیشدیر، سن ده
اونا خدمت ات... سن + چتین لیگه دوز... یک، من ده سنین تک چالیش... یام
+ شاعر خلقینه فایدالی شعر یاز... دیر + ایسته سه ایدین ده، ایسته مه سه
ایدین ده، اونلار بورادا قال... لار + انسان آجیندان اول... دیر + چالیشقان قیز
درسلرینی اوخو...، تاپشیریقلارینی یاز...، پالتارلارینی تمیز ساخلا... و
آناسینا ائو ایشلرینده یاردیم ات... دیر + سن جوانسان چوخ چالیش... سان +
ایندی موفق اولمادین دئمک چوخ چالیش... سان + انسان زحمتیله چؤللری
دگیش... و باغ - باغاتا چئویر... دیر + خلقیمیز آزاد حیات سور... و انسانلار
خوشبخت یاشا... لار.

تاپشیریق : فعللری دوام شکلینین ساده، مرکب و غیر شهودی فورمالاریندا تصریف اندیب دفتریزه یازین: ایشله مک - دوشونمک - یاتماق.

تاپشیریق : فعللری دوام شکلینین مرکب و غیر شهودی اینکاردا تصریف اندیب دفتریزه یازین: اوخوماق - دویوشمک - بئله مک.

تاپشیریق : کۆچورون، نقطه لرین یثرینه مناسیب دوام شکلی علامتلیندن قویوب جمله لری تاماملاین:

اوده استراحت انت... م کی، برک باغیش یاغدی + او شاقلار داغدا اوینا... لر کی، نچه طیاره گۆیده گۆرون دو + گۆرون دو گو کیمی سیز یولدا اولاندا بیز باغدا ایشله... یک + سولماز مکتبده اولان زامان آتاسی باغدا ایشله... + سیز کی، اوخو... سینیز، نچه او یوندا شرکت ائده بیلر سینیز؟ + ایشچیلر قانلی تر ایچینده چالیش... لر کی، قونشولوقدا بمب پارتلادی.

تاپشیریق : فعللری شرط شکلینین ساده و مرکب فورمالاریندا تصریف اندیب دفتریزه یازین: گۆرمک + قورتارماق + اوتوماق + گتمک.

تاپشیریق : فعللری شرطین ساده و مرکب فورمالارینین اینکاریندا تصریف اندیب دفتریزه یازین: قورتارماق + گۆتورمک + دۆزلمک.

تاپشیریق : جمله لری کۆچورون و نقطه لرین یثرینه مناسیب شرط علامتلی قویوب تاماملاین و شخصلرین معین اندین:

بو سۆزو بیرده دئ... ن، سنی تنبیه ائدرم + بابک درسینی قورتار... ائوه گلر + اگر بئله گئت...، ایشلر دۆزلر + نه ایش گۆر... م، سیزده تکرار ائدین + یاخشی چالیش... نیز، ایش قورتارمازدی + آذربایجانین هر یثرین دولان... نیز، گۆره رسیز کی، خلق چالیشیر + طوفان قوپ... دا، سئلر آخ... دا حقیقت سارسیلماز + ایشی باشلادیم... قورتارمالیام + دوستوما مکتوب یازمیشدیم... دا، گۆندر بیلمه دیم + ایشی گۆره جگم...، قوی اۆز سلیقه مله ائدیم + ایندی گئدیریک...، آخشام قاییداجاییق + سنین دئدیگی کیمی، اگر من اونا همیشه مکتوب یازیرمیشام...، قوی نشان وئرسین + اودوز... م، شیرینی آرام + اگر بو ایشی گۆرمه لی ایمیش سینیز...، نه اوچون گۆرولمه میشدیر؟.

فعلين عمومى شكىللىرى / فۇرملارى /

يۇخارىدا ئۆزىندىكىمىز شكىللىرىن ھەر بىرىندە ئۆزۈنە مەخسۇس شكىلچى وارايدى.

بونا گۆرە دە ئو شكىللىرىن ھامىسىنا مەخسۇس شكىللىرى دىيىلىرى. دىيىمىز دە بو مەخسۇس شكىللىرىن علاوھ فعلين ئىلە شكىللىرى دە وارىدىكى، فعلين گۆردو گوموز بۆتون شكىللىرى، زامانلارى، شەخسلرى و نۇغلارنىدا ايشلنە بىلىرى. فعلين بو شكىللىرىنە عمومى شكىللىرى دىيىلىرى. فعلين باجارق و سۇال شكىللىرى بونلاردان دىرى:

۱- فعلين باجارق شكىلى:

بو شكىلى دۆزلىتمەك اوچون ھەر بىر فعلين كۆ كۈنە، اكر سس سىزلە قۇرتارسا، «آ-ه» و اكر سسلى ايله قۇرتارسا «يا-يه» علاوھ اولار و اوندان سۇنرا «بىلمەك» فعلى گلىب تەصرىف اولار، بو تەصرىفدە اصل فعل ثابت قالار. مۇئاللا: يازا بىلىرم + گۆرە بىلە جگم + آلا بىلمىشىم - آل + ا + بىل + مىشى + م.

فعلين بۆتون شكىللىرىن باجارق شكىلى دە اولايلىرى. مۇئاللار:

- ۱- مصدر شكىلى: يازا بىلمەك + گۆرە بىلمەك.
- ۲- امر شكىلى: يازا بىل + گۆرە بىل + گۆرە بىلىن.
- ۳- شەھودى كىچمىش: يازا بىلدىم + گۆرە بىلدىنيز.
- ۴- نقلى كىچمىش: يازا بىلمىشم + گۆرە بىلمىش سىز.
- ۵- دواملى كىچمىش ۱: يازا بىلدىم + گۆرە بىلدىنيز.
- ۶- دواملى كىچمىش ۲: يازا بىلدىم. گۆرە بىلدىز.

- ۷- اوزاق کئچمش : یازا بیلیمیشدیم. گۆره بیلیمیشدینیز.
 - ۸- ایندیکی زمان: یازا بیلیرم + گۆره بیلیر سینیز.
 - ۹- قطعی گلجک: یازا بیله جگم + گۆره بیله جکسیر.
 - ۱۰- غیر قطعی گلجک زمان: یازا بیلیرم + گۆره بیلیر سینیز.
 - ۱۱- غیر شهودیلر: یازا بیلر میشم + گۆره بیلر میشم سیز / بیر نمونه /
 - ۱۲- لازیم شکیل: یازا بیله سی یم + گۆره بیله سی سینیز.
 - ۱۴- واجب شکیل: یازا بیلمه لی سینیز + یازا بیلمه لی یم.
 - ۱۵- دوام شکیلی: یازا بیلمکده یم + گۆره بیلمکده سینیز.
 - ۱۶- شرط شکیلی: یازا بیلسم + گۆره بیلسه نیز.
- باجاریق شکلینین اینکار علامتی «بیلیمک» فعلینه علاوه اولان «ما-
مه» دیر. مثلاً: یازا بیلیرم - یازا بیلمه سم - آلا بیلمه میشدینیز...

۲- فعلین سوال شکیلی:

فعلین سوال شکلینین علامتی «می؟ - مو؟» دور کی، فعلین استثناسیز بوتون زامانلاری، شکیللری و نوعلاریندا فعلین آخرینا آرتیریلر. مثلاً: یازدین می؟ + گۆرموش سونوز مو؟ + یازا بیلر میشم می؟... بونلار اسم، صفت، سای و عوضلیکلرله ده ایشلنه بیلر. یاددا ساخلاماق لازیمدیر کی، امرین ایکینجی شخصلرینده «می؟» سوال علامتینی ایشلتمک اولمور.

تاپشیریق: فعللری باجاریق شکلینین ایندیکی زامانی و شهودی کئچمیش زامانیندا تصریف ائدیب دفتریزه یازین: آتیلماق - ایشله مک - سۆرۆندۆر مک - قۆرۆنماق.

فعلی صفتلر

دیلمیزده فعلین ایندیکی، کئچمیش و گلجک زمانلاریندان مختلف
شکیل چیلر واسطه سیله صفتلر دۆزلر. بو شکیل چیلری و اونلارین
دۆزلتدیکلری صفتلری کئچمیش ده صفت بۆلومونده یازمیشیق، اورایا
مراجعه ائدین.

فعلی باغلامالار

«سولماز ایچری گیریب سلام وئردی» جمله سینده «سلام وئردی»
فعلی شهودی کئچمیشین اۆچونجو شخص تکینی بیلدیریر. اما «ایچری
گیریپ» فعلینده نه زمان، نه شخص، نه نوع و نه ده فعل شکیللری علامتی
واردیر. بیز ایندییه قدر فعللرده بو معنادا بئله بیر شکیل چیه راست گلمه
میشدیک. دئمک «ایچری گیریپ» ده فعلین بیر خصوصی نوعودور.
بورادا «سلام وئردی» جمله نین اساس فعلیدیر. اما «ایچری گیریپ» فعلی
اساس فعلین اجراسی اۆچون بیر مقدمه و حاضر لیکدیر. بئله فعللرین نوعو،
شخصی، زمانی و شکلی جمله نین اساس فعلیندن معلوم اولار. یعنی بورادا
«سلام وئردی» فعلی معلوم نوع، اۆچونجو شخص تک، کئچمیش شهودی
و خبر شکلینده دیر. بونا گۆره ده «ایچری گیریپ» فعلینین ده زمانی
کئچمیش شهودی، شخصی اۆچونجو شخص تک، نوعو معلوم و شکلی
خبر شکلیدیر. بوجۆر فعللره «فعلی باغلاما» دئییلیر.

فعلی باغلامانثجه یارانیب و نه اۆچون «فعلی باغلاما» آدلانیر؟

«اوشاق مکتبدن گلیب، جانتاسینی یثره قویجاق آناسیندان سو ایسته دی» جمله سینین اصلی بئله اولموشدور: اوشاق مکتبدن گلدی، جانتاسینی یثره قویدو، آناسیندان سو ایسته دی.

بو مرکب بیر جمله دیر. دیلیمیزده اسلوب جهتدن، بیر جمله ده اۆچ و یا نثچه خبرین عینی شکیلده افاده سینه یول وئریلمز. بونا گۆره ده خلقیمیز بیرینجی جمله نین خبرینین «دی» شهودی کئچمیش زامانین اۆچونجو شخص تکی علامتینی آتیپ اونون یثرینه «یب» قویاراق اونو زامان و شکیل جهتدن اساس فعله / ایسته دی / باغلی ائدیر، یعنی «گلیب» سۆزو جمله نین اساس فعلینه باغلانیر، داها دؤغروسو «فعلی باغلاما» اولور.

ایکینجی جمله ده کی «قویدو» فعلینده ده شهودی کئچمیشین اۆچونجو شخص تکی علامتی «دو»، تکرار و یکنسق اولماماق، دیلین اسلوبونا موافق اولماق اۆچون آتیلیر و یثرینه «جاق» شکیل چیسسی قویولاراق شخص و زامان جهتدن اساس فعله / ایسته دی / باغلانیر و بئله لیکله ده جمله نین اساس فعلینه باغلاناراق «فعلی باغلاما» اولور.

سؤال اولایبیلر کی، عینی وظیفه لری داشید یقلاری اۆچون نه سببه گۆره بو ایکی فعلی باغلامانین علامتلی عینی اولما میشدیر؟.

قشید اولونمالیدیر کی، فعلی باغلاما علامتلی، گۆستر دیگیمیز وظیفه لریندن علاوه، ایشین ایجرا زامانی، حالی، وضعیتتی، شکلی و... ده بیلیدیریر. بو مفهوم لارین چئشیدلی اولدوقلاری اۆچون فعلی باغلاما لارین دا شکیل چیلری مختلف اولور.

مثلا یوخاریدا کی مثالدا «گلیب» فعلی باغلاماسیندا کی «یب» شکیل چیسسی اوندان سونرا گلن «قویجاق» فعلینه گۆره ساده جه آردیجیلیق بیلدیرمک اوچوندور، یعنی او شاق گلندن سونرا عادی حالدا، تلسمه دن جانتاسینی یثره قویدو. لاکن «قویجاق» فعلی باغلاماسیندا «جاق» شکیل چیسسی همده گۆستریر کی، او شاق جانتاسینی یثره قویماق هامان، فاصله سیز، او آن سو ایسته دی. ساده دیل ایله دئسک، «قویجاق» فعلیله «ایسته دی» فعللری آراسیندا هئچ بیر فاصله یوخدور و «جاق» شکیل چیسسی «زامان و شکیل» دن باشقا همده بو فیکیری ایفاده ائدیر.

بو مثاللاردان آیدین گۆرمک اولور کی، «فعلی باغلاما» لارین شکیل چیلرینین هر بیر ظاهری صرفی خصوصیت داشیماقلا برابر، همده سینتاکتیک وظیفه داشیبیر، گۆره گۆرونمز بیر وظیفه ایفا ائدیر. بونا گۆره ده «فعلی باغلاما» ترمینی اونلارین سینتاکتیک وظیفه لریندن آلینما بیر ترمیندیر، تا صرفی وظیفه لری.

بوتون بونلار نیشان و ثریر کی، دیلیمیزده اولان فعلی باغلامالار اساس فعللردن، یعنی شخص و زامان شکیلچیسسی قبول ائدن فعللردن، مستقل نطق حصه سی اولان فعللردن عمله گلیمیش و جمله ده کی وظیفه لرینه گۆره، اساس فعلدن آسیلی اولورلار.

آنا دیلیمیزده فعلی باغلامانین شکیل چیلری اولدوقجا مختلف و رنگیندیر و جور به جور معنالار ایفاده ائدیر. فعلی باغلامالار حال - وضعیت، عمومی زامان، طرز حرکت، سبب ... مضمونلاری بیلدیریر.

فعلی باغلامالارین ایفاده ائتدیکلری اساس معنا و اونون نحوی وظیفه سی ایشلندیکلری جمله نین عمومی معناسیندان و اساس فعلین معناسیندان آسیلی اولور؟ مثلا «ترله ینده سو ایچمز لر» جمله سینده «ترله ینده» فعلی باغلاماسی هم «نه زامان؟»، همده «نه حالدا؟» سؤاللارینا جواب و ثره بیلر، یعنی هم «زامان»، همده «حال - وضعیت» آنلامی کیمی قبول ائدیله

بیلر. لاکن جمله نین قورولوشوندان زامان آنلامی داها چوخ حس اولور.
معاصر ادبی دیلیمیزده ایشلنن فعلی باغلاما شکیلچیلری
آشاغیدا کیلاردان عبارتدیر:

۱- یب ۴ / ییب ۴ /:

بو شکیلچیلرله فعللرین هم تصدیقی، همده اینکاریندان فعلی باغلاما
دۆزه لر و اساساً حال و وضعیت، طرز حرکت، قسماً سبب و زامان
مضمونلارینی ایفاده ائدر. بو فعلی باغلامالار هم فورم، هم مضمون، هم
سینتاکیسیس و وظیفه، همده ایشلنمه لرینه گۆره باشقا شکیلچیلرله دۆزهلن
فعلی باغلامالاردان چوخ اۆستون و فرقلیدیر. بو فعلی باغلامالار چوخ
قدیم تاریخه مالیک اولوب اولدن هم دانیشیق، همده ادبی دیلیمیزده
«بیانی ۴» و «بیان ۴» شکیللرینده ایشلنمیشلر.

بیر نچه مثال:

یانینا گلوبنی روانی / ختایی /

ای جیگر زخمی، آغیز آچما خدنکین گۆروبین. / فضولی /

گۆروشوبین ائيله مه دیک خوش صفا. / واقف. /

بو شکیلچیلرله دۆزهلن فعلی باغلامالارین سینتاکیک و وظیفه لری ده
مختلیفدیر. باشقا فعلی باغلامالاردان فرقلترک، بونلار مستقیل فعل
کیمی ایشلنیر و نقلی کئچمیش زامانین ایکنجی و اۆچونجو شخصی
اولور. نقلی کئچمیشین بو شکیللری هم دانیشیق دیلینده، فولکلوردا، همده
ادبی دیلده چوخ ایشلنمیش و ایشلنیر، لاکن بیرینجی شخص تکده
ایشلنمز. نقلی کئچمیشین ایکنجی و اۆچونجو شخصلرین تک و جمعی
بو شکیلده، نه تکجه ایندی، حتی قدیم دؤورلرده ده ایشلنمیشدیر.

مثاللار:

بیداد ایله کۆنلونه ووروب داش. / فضولی /

گنجه - گوندوز منی سوسوز قویوبسان. / واقیف /
قاشلارینی نه قورویسان!
چنلی بئلدن لاچین گلیب. / کوزاوغلو /
ایشته ستارخان، باخین، بیر نوع اقدامات ائدیب. / صابر /
سؤیله آغانه ائيله میسن اختراع سن،
کیم دؤلدوروب جهانی بو اندازه شهرتین.؟ / معجز /
بو فعلی باغلامالار ساده جمله نین غیر مستقیل همجنس خبری
اولور. مثلا:

آتام بازاردان گلیب، پالتارلارین د گیشیب، یثرینده اوتوروب چای
ایسته دی.

بو فعلی باغلامالار مرکب جمله لرده مستقیل خبر اولابیلیر. مثلا:
آتام بازاردان قایدیب کی، ناهار یئسین.
بو فعلی باغلامالار ساده جمله نین ظرفی اولور. مثلا:
ایشلریمی قورتاریب گلرم. / زامان ظرفی /
بو فعلی باغلامالار ساده جمله نین مستقیل همجنس خبرلری
اولار کن، ایکینجی ایشین باشلاماسیندان اول بیرینجینین بیتدیگینی
ییلدیریر و اساس فعلین شخص و زامانیله اوزلاشا بیلیر.
بو فعلی باغلامالار اوزلریندن سونرا گلن اساس فعل ایله بیرلیکده
مرکب خبر اولولار. مثلا.

قیش فصلی گلیب چاتدی. اوْنا اوز توتوب دئدی. ال آتیب یازدی...
هم فعل، همده فعلی باغلامالار اینکار شکلینده ده اولابیلیر. مثال:
او گونده لیک ایشینی قورتارمایب. / فعل /
او ایشینی قورتارمایب قویوب گتدی. / فعلی باغلاما /

۲- آندا - هنده / یاندا - ینده/ :

هم تصدیق، همده اینکار فعللردن فعلی باغلاما دؤزلدن بو
شکیلچیلرله یارانان فعلی باغلامالار جمله نین اساس فعلی باش وئره زامان
آیری بیر ایشین باش وئرمه سینی بیلدیریر.

بو فعلی باغلامالار زامان، حال - وضعیت، بعضاًده عینی جمله ده هم
زامان، همده حال - وضعیت مضمونو ایفا ائدیر.

بو فعلی باغلامالار ساده جمله ده یا زامان ظرفی یادا طرز حرکت
ظرفلیگی اولور. مثال:

او بو سوزو ائشیده نده دیک آیاغا قاخدی. او هوشا گلنده تیتره دی.

بونلار ساده جمله لرین همجنس عضولری اولا بیلرلر. مثال:

آنا بالاسینی گۆره نده، اوندان آیریلاندا آغلا بیردی.

من هر گون تبریزه گئده نده، اورادان قاییداندا آذربایجانین گۆزه ل

منظره لرینی مشاهیده ائدیرم.

بو فعلی باغلامالار ساده گئیش جمله لرده فعلی باغلاما ترکیبی

یارادیر و جمله نین مرکب زامان ظرفلیکلری اولور. مثاللار:

یازدا ایلدیریم شاخاندا، یاغیش یاغاندا، یئر گوی سسلنده قاجیب

گیزله نردیم.

قیشدا سسیز قار یاغاندا، هر یئر بوز باغلا یاندا قوشلار یووالاریندان

چینمازلار.

بو فعلی باغلامالارین دا شخصی و زامانی اولمور و اونلار جمله نین

اساس فعلیندن بللنیر.

مثاللار: من گئده نده کتابی آپارارام.

سن گئده نده کتابی آپارارسان.

بیز گئده نده کتابی آپاراریق.

سبز گنده نده کتابی آپارار سینیز.
او گنده نده کتابی آپارار.
اونلار گنده نده کتابی آپارارلار.

تاپشیریق: شعرده کی فعلی باغلاما تر کیبلرینی آیریب دفتر یزه یازین:
حیدر بابا ایلدی ریملار شاخاندا، سنلر، سولار شاقیلدا اییب آخاندا،
قیزلار اونا صف باغلاییب باخاندا، سالام اولسون شوو کتوزه، ائلوزه،
منیم ده بیر آدییم گل سین دیلوزه.

/شهر یار/

۳- آر کن ۲ / یار کن ۲ / یر کن ۴ / بیر کن ۴ /، میشکن ۴:

بو اوچ گروه شکیل چیله عینی بیر نوع فعلی باغلاما دۆزه لیر.
بونلارین هر اوچونون اساس عنصر و «ایکن» کؤمکچی فعلینین «کن»
عنصر و دور. بو عنصر:

۱- غیر قطعی گلجک زامان شکیل چیلرله بیرلشیب بیرینجی دسته
شکیلچیلری «آر کن»

۲- ایندیکی زامان شکیلچیلرله «یر ۴» بیرلشیب ایکینجی دسته
شکیلچیلری «یر کن»

۳- نقلی کنچمیش زامان شکیل چیسيله «میش» بیرلشیب اوچونجو
دسته شکیلچیلری «میشکن» مثیدانا گتیر میشدیر. بو فعلی باغلامالارین دا
هم ایجابی، همده اینکاری ایشلنر.

بو شکیلچیلرله دۆزه لن فعلی باغلامالار زامان و حال - وضعیت
مضمونو ایفا ائدیر.

مثاللار: گنجه یاتماغا حاضر لاشار کن گوی گورلدادی. گلر کن.

یشیه رکن. قالایارکن. قاچیرکن. گلیرکن. گورورکن. وورورکن.
 قالاییرکن. اله ییرکن. قورویورکن. سورویورکن. گلمیشکن...
 بو فعلی باغلامالار ساده جمله ده طرز حرکت ظرفی وظیفه سی
 داشییر. مثاللار:

بننا سوواغی یایارکن اوخویوردو. اونلار یاریشا حاضیرلارکن
 دانیشیردیلار. دؤنمزناهار یثیرکن دیشی سیندی. سیز گلمیشکن قوی
 اختلافلاریمیزی حل ائده ک. سن مجلیسده اولارکن من نییه دانیشیم. سن
 اوتورموشکن کیم نه دئییه بیلر. رعنا پالتارلاری اوتوله یرکن سوئسموشدو.
 پالتارلاریم قوروموشکن قوی دگیشیم. او جاسوس گلمه میشکن، گلین
 سؤزلریمیزی دانیشاق.

۴- دیقدا ۴:

بو شکیلچیلرله دؤزه لن فعلی باغلامالاردا اساس فعل ایله بیر زاماندا
 باش وئرن مضمونلو فعلی باغلاما اولور. بو فعلی باغلامالار ساده جمله لرده
 زامان ظرفی اولور. مثاللار:

معلمی دینله دیکده ساکت اوتور. رییس ایچری گیر دیکده هامی
 آیاغا قالخدی. بونلاردا فعلی باغلاما ترکیبی و مرکب زامان ظرفی اولور.

۵- دیقجا ۴:

بو شکیلچیلرله فعل کؤکلریندن زامان، حال، وضعیت و داوامیت
 مضمونلو فعلی باغلامالار دؤزه لیر و جمله نین اساس فعلیله هم زامان بیر
 ایشین باش وئرمه سینی داواملا بیلدیریر.

مثلا «ستارخانین اولومو فاجعه سینه فیکیرلشدیکجه انسان تأسفلنیر.»
 جمله سینده کی «فیکیرلشدیکجه» فعلی باغلاماسی هم حال - وضعیت
 بیلدیریر، همده بو ایشین داواملی بیر زاماندا باش وئرمه سینی گؤستریر.

بونلار ساده گئیش جمله ده فعلی باغلاما تر کیبی عمله گتیریر و جمله نین مرکب ظرفی اولور.

هاوا ایشیقلا ندیقجا تبریزین محتشم «ارک قلاسی» گورونمگه باشلا یردی.

بورادا «هاوا ایشیقلا ندیقجا» فعلی باغلاما تر کیبیدیر، همده جمله نین مرکب ظرفیدیر.

۶- ینجا ۴ / ینجا ۴ / :

بو شکیلچیلرله ائله فعلی باغلامالار دۆزه لیر کی، عمومیتله زامان مضمونونا مالیک اولور. لاکن بو زامان آنلا ییشی اؤزلو گونده ایکی شکلدن بیرینده اولور:

۱- معین زامان مقدارینی بیلدیریر. مثلا «آنا، سرباز گئدن اوغلو گوزوندن ایتینجه دالینجا باخدی» جمله سینده «ایتینجه» فعلی باغلاما سیندا هم زامان، همده معین زامان مقداری آنلا ییشی واردیر. بو فعلی باغلامالارین اینکاری دا اولار.

۲- بعضا بو فعلی باغلامالار زامانین معین مقدارینی دگیل، بیر آنینی بیلدیریر، یعنی بیرینجی ایش، باش وئرن کیمی فوراً بیتیر و ایکینجی فعل باشلانیر. مثلا «آنا ایتگین گئدن اوغلو نو گورونجه قوجاقلادی» جمله سینده «گورونجه» فعلی باغلاما بیلدیریر کی، «گورمک» فعلی باشلانماق هامان بیتیر و «قوجاقلادی» فعلی باشلانیر.

بو شکیلچیلرله دۆزه لن فعلی باغلامالاردا ساده جمله لرده زامان ظرفی اولور. مثلا: بو سوزو ائشیدینجه اونون حالی قاریشدی. اوتوز ایلدن سؤنرا او منی گورونجه تانیدی.

بونلاردا ساده گئیش جمله ده فعلی باغلاما تر کیبی یارادیر و همین جمله نین مرکب زامان ظرفی اولور. مثلا: «گونش بیر قاریش

اؤفوقدن اوجالینجا اونا باخدییم». جمله سینده «گونش بیر قاریش اؤفوقدن اوجالینجا» مرکب زامان ظرفیدیر و «نه زامانا قدر؟» سوالینا جواب وئریر. هابئله «قیز آنادان گۆرمه یینجه اویود آلماز.» / دده قورقوت / جمله سینده «آنادان گۆرمه یینجه» سۆزلری مرکب زامان ظرفیدیر.

۷- آلی ۲ / یالی ۲ / :

بو شکیلچیلرله ائله فعلی باغلامالار دۆزه لر کی، اونلار باش وئریمیش ایکی ایشین آراسیندا کی زامان فاصله سینى بیلدیریر. مثلا «وطنه قاییدالی اوزوم گولمه میشدیر» جمله سینده «قاییدالی» فعلی باغلاما وطنه قاییداندان بو گونه قدر کی فاصله نی بیلدیریر.

بو فعلی باغلامالار بعضا ساده گئنیش جمله ده فعلی باغلاما ترکیبی یارادیر و جمله نین مرکب زامان ظرفی اولور. مثلا «سیزین یثریزه قوناق گله لی حالیم دۆزلمیشدیر». جمله سینده «سیزین یثریزه قوناق گله لی» سۆزلری بیرلیکده جمله نین مرکب زامان ظرفیدیر.

۸- مادان ۲ :

بو شکیلچیلر فعلین اینکار علامتی «ما - مه» ایله زامان بیلدیرن «دان - ده ن» شکیل چیلریندن دۆزه لمیش و اساسا زامان و قسما حال - وضعیت بیلدیر. بو فعلی باغلامالار جمله نین اساس فعلیندن اول بیر ایشین حتما باش وئرمه لی اولدوغونو بیلدیریر. مثاللار:

گلمه دن اول تلفون ائله. یاغما دان گورولدما. / مثل / . چالمادان اویناپیر. / مثل / . اوشاق یاغیش یاغما سینا اهمیت وئرمه دن مکتبه گتدی. دئمک بونلارین تصدیقی اولماز.

بو فعلی باغلامالاردا جمله داخلینده ظرفرولو اویناپیر. مثلا: گۆزله نیلمه دن هاوا برک توتولدو و یاغیش یاغدی.

بو فعلی باغلامالار ساده جمله ده فعلی باغلاما ترکیبی یارادیر و جمله نین مرکب زامان ظرفی اولور. مثلا: «هاوا آچیلمادان اول یولا حاضرلاشدیم» جمله سینده «هاوا آچیلمادان اول» سؤزلری فعلی باغلاما ترکیبی و جمله نین مرکب زامان ظرفیدیر.

۹- میش ۴ :

بو فعلی باغلامالار فعلین امر فورماسینا دؤرد چئشیدلی «میش ۴» آرتیرماقلا دؤزملیر و زامان و حال - وضعیت بیلدیرن فعلی باغلامالار یارادیر. مثلا: منی قلبا ناراحات ائدن بۇ سواللارین جوابینی آلمامیش گئدن دئیلم. او یرنمه میش بۇرادان گئدن دئیلم.
بیر چوخ حاللاردا بو فعلی باغلامالاردان سؤنرا بیر سوال عوضلیگی ایشلنر. مثلا:

گلمیش نه ائده جکسن؟ پولاد اولموش نئچه ایینن چینخار؟ / مثل / .
یا زمامیش نئجه گؤنده ره بیلر؟ بیلمیش نه ائده بیلر؟
بو فعلی باغلامالار «ما - مه» اینکار علامتی ایله ده ایشلنر بیلر. بو حالدا بونلار «مادان - مه دن» فعلی باغلامالاری معناسینی وئرر و اونلارین بیری ایله عوض اولابیلر. مثلا: سینمامیش شاققیلداما = سینمادان شاققیلداما. / مثل / . گؤزونله گؤرمه میش اینانما = گؤزونله گؤرمه دن اینانما. چای گلمه میش چیرمالانما = چای گلمه دن چیرمالانما. یاتمامیش یوخو گؤرمزله / مثل / = یاتمادان یوخو گؤرمزله. یاغمامیش گورولداما = یاغمادان گورولداما / مثل / . بو فعلی باغلامالار ساده جمله ده یا زامان، یادا طرز طرز حرکت ظرفی اولور. مثلا:
معلمین درسی قورتارمامیش زنگ چالیندی. آی گؤرونمه میش صلوات چئویریر / مثل / .

بو فعلی باغلامالار ساده گئیش جمله ده فعلی باغلاما ترکیبی یارادار و جمله نین مرکب زامان طرفلیگی اولار. مثلا: اونلار بیزه گلیب چاتمامیش، بیز یولوموزا داوام ائتدیک، جمله ده «اونلار بیزه گلیب چاتمامیش» سؤزلری بیرلیکده جمله نین مرکب زامان ظرفیدیر.

۱۰- بیرینجی فعل «آر ۲» و ایکینجی فعل «ماز ۲»:

ایکی شکیلچینین بیرلیکده ایشلمه سیله دۆزه لن بو فعلی باغلامالار بیر ایشین ایجرا اولوب قۇرتاردیغی آن ایکینجی بیر ایشین باشلاماسینی بیلدیرر. هر ایکی شکیلچی عینی بیر فعله علاوه اولونار کی، بیری تصدیق و ایکینجیسی اینکار بیلدیرر. مثاللار:

اوشاق ائوه چاتار - چاتماز سو ایسته دی. سولماز آناسینین مکتوبونو اوخویار - اوخوماز گۆلدو. معلم کلاسا گیرر - گیرمز درسه باشلادی. آنار بو سؤزلری ائشیدر - ائشیتمز قاچدی. بو فعلی باغلامالار هم زامان، همده حال وضعیت مضمونو بیلدیرر و جمله نین ظرفی اولار.

مثاللار: مسافیر قاتار دایانا جاغینا چاتار - چاتماز ایکینجی زنگ چالیندی. اوشاق گئجه یترینه گیرر - گیرمز یوخویا گئدی.

بو فعلی باغلامالاردا ساده جمله ده فعلی باغلاما ترکیبی یارادار و جمله نین مرکب ظرفلیگی اولار. مثلا: اوشاقلار مئیداندا یاریشا باشلار - باشلاماز یتر ترپندی.

۱۱- جاق - جک:

بو شکیلچیلرله عمله گلن فعلی باغلامالار بیر ایشین باشا چاتدیغی آن، فاصله سیز ایکینجی ایشین باشلاماسینی بیلدیرر. مثال: اوشاق آناسینی گۆرجک اؤستونه آتیلدی.

بو شکیل چیلرین یترینه، فعلین مصدریندن سونرا، «هامان» سؤزو

ایشلنه بیلر. مثلا: آتی مینجک سۆردوم = آتی مینمک هامان سۆردوم.
بو فعلی باغلامالاردا ساده جمله ده زامان مضمونو بیلدیره رک ظرف
اولور. مثلا:

اثلناز اتوه یئتیشجک اوزانیب یاتدی.

بو فعلی باغلامالاردا ساده گئیش جمله لرده فعلی باغلاما ترکیبی
یارادار و مرکب زامان ظرفی اولار مثلا: مکتب مۆدورو مکتبه چاتچاق
زنگ وۇرولدو. جمله سینده «مکتب مۆدورو مکتبه چاتچاق» سۆزلیرى
بیرلیکده مرکب زامان ظرفیدیر.

۱۲- آندان - ۵ نندن / یاندان - یندن/؟

بو شکیلچیلرله دۆزه لن فعلی باغلامالار جمله نین اساس فعلینین
کئچمیشده باشلاندىغی زامانی بیلدیر. مثلا: قارداشیم دارالفنونو
قۇرتارانندان معلم ایشله ییر. اثلدار مکتبه گلندن من اونونلا تانیشام. سۇ
باشدان آشانندان سۇنرا یا بیر قاریش، یادا بیر آرشین / مثل / آیاقدان
دۇشندن سۇنرا یۇل گئتمک دۇغرو د گیلدیر. بونلاردا فعلی باغلاما
ترکیبی و جمله نین اساس فعلینین مرکب زامان ظرفی اولور.

۱۳- آن ۲ / یان ۲ /:

بو شکیلچیلر فعلی صفت شکیلچیلرینه ده اوخشاییر، لاکن فعلی
باغلاما اولاندا بونلاردان سۇنرا «کیمی» و یا نادر حالدا «دک - جان ۲»
قۇشمالاری حتما ایشلنر، هالبو کی فعلی صفتلرده اونلار ایشلنمز. مثلا:
«یئتیشن مسافیر استراحت ائتدی.» جمله سینده «یئتیشن» فعلی صفتدیر و
«مسافیر» سۆزونو تعیین ائدیر. لاکن «یئتیشن کیمی مسافیر استراحت
ائتدی» جمله سینده «یئتیشن» سۆزو فعلی باغلامادیر / یئتیشننه دک -
یئتیشنهنجن/.

بو فعلی باغلامالار جمله نین اساس ایشینین باشلانماسیندان بلافاصله قاباق بیر ایشین باشا چاتماسینی بیلدیرر. مثاللار: اوشاق درسی اوخویان کیمی باشا دوْشدو. ستارخان عین الدوله نین باسمینجا گلمه سینی ائشیدن کیمی، مجاهیدلره حاضیرلیق فرمانی وئردی.

۱۴- آراق ۲ / یارق ۲ / :

بو شکیلچیلرله طرز حرکت، حال - وضعیت و بعضاً سبب مضمونلو فعلی باغلامالار دوْزملر. بونلار «یب» ایله دوْزه لن فعلی باغلامالارا گوره محدود ایشلنر، جمله نین فعلی و خبری اولابیلمز.

بو فعلی باغلامالار ساده جمله ده سبب ظرفی مضمونو بیلدیریر و سبب ظرفی اولور. مثلاً: بابک خلقینین حقسیزلیگی و ازیلمه سینی دوْشونره ک کدرلنیردی.

بو فعلی باغلامالار بعضاً اساس فعلین، خبرین زامانینی بیلدیرمگه خدمت ائدیر. مثلاً: سن ناراحات اولما، یات، من ده ایشیمی قورتار اراق گلرم.

بونلار ساده جمله لره غیر مستقیل همجنس خبر اولاندا بیر ایشین اولجه باشلانیب بیتدیگینی، ایکینجی ایشین / اساس ایشین / ایسه اوندان سوْنرا باشلاندیغینی بیلدیریر و بئله لیکله ایکی ایشی بیر - بیرینه باغلایر. مثلاً: اوشاق مکتبه قبول ائدیله رک هوسله اوخوماغا باشلادی.

بو جمله ده غیر مستقیل همجنس خبر اولان «قبول ائدیله رک» فعلی باغلاماسی «قبول ائدیله دی» شکلینده ده ایشلنه بیلر و جمله یه هئچ بیر خلل گلمز. یعنی بو جمله «اوشاق مکتبه قبول ائدیله دی، هوسله اوخوماغا باشلادی» شکلینده ده یازیلا بیلر و گئته ده همجنس خبرلی جمله اولار. بو ایکی جمله نین فرقی اوندان عبارتدیر کی، بیرینجی جمله ده همجنس خبرلرین بیرینجیسی غیر مستقیل - فعلی باغلامادیر، لاکن

ایکینجی ده مستقیل فعلدیر.

بو فعلی باغلامالار بعضاً تابعسیر مرکب جمله نین تر کیپینده کی بیرینجی جمله نی ایکینجی جمله یه باغلاماغا خدمت ائدیر. مثلاً: «آنانین محبتی جوشاراق» بالاسینی برک - برک قوجوب اوپدو. بو جمله «آنانین محبتی جوشدو، بالاسینی برک - برک قوجوب اوپدو» شکلینده ده دئیله بیلر و معناسی دگیشمز. دئمک «جوشاراق» فعلی باغلاماسی بیرینجی جمله نی ایکینجی جمله یه باغلاماغا خدمت ائدیر.

۱۵- آنا - نه:

بو شکیلچیلرله دۆزه لن فعلی باغلامالاردان سوئرا «ده ک»، «قدر» یادا «کیمی» قوشمالاریندان بیرى گلمه لیدیر. بو فعلی باغلامالار «آن - نه» شکیلچیلی فعلی باغلامالارین معناسینی وئرر. بو فعلی باغلامالار جمله نین فرعی ایشینین باشلانديغی آنا تک اساس ایشین داوامینی بیلدیریر. مثاللار:

اوشاق یاتانا تک آناسی اونا لایلا دی. دوستلار، بیز گلیب چاتانا قدر، بورادا گۆزله دیلر. قاتار گلنه قدر گۆزله مه لییم. اولنه کیمی چالیشماق لازیمدیر...

۱۶- دیغی... / دیغی... + دیگی... + دۇغو... دۇگو.../:

بو شکیلچیلرله فعلی باغلامالار دۆزلدنده اولار اولارلا مطلق بیتیشن شخص عوضلیکلری و اوندان سوئرا «کیمی» قوشماسی ایشلنمه لیدیر. بو فعلی باغلامالاری «نئجه کی...» شکلینده یازماق اولار. مثلاً: «یازدیغین کیمی دانیش» جمله سینی «نئجه کی یازدین دانیش» شکلینده دئمک اولار. مثاللار:

گۆردو گون کیمی سؤیله. اوزونو قلباً اولدوغون کیمی گؤستر. بو

یاراماز کتابی آلدیغین کیمی ده تئز سات. آپاردیغین کتابلاری گتیرمه
لیسن کی، منه لازیمدیر. دئدیگینه یوخ ائله دیگینه باخ. ووردوغو نیشانا
چوخ دقیقدیر. قازاندیغین کیمی ده خرجه.

تاپشیریق: فعللردن «آراق - ارک» شکیل چیلریله فعلی باغلامالار دؤزه
لدیب هر بیرینی بیر جمله ده دفتریزه یازین:
اویناماق - دیلنمک - اوچماق - اوتورماق.
تاپشیریق: «آنا - انه» شکیل چیلریله آشاغیدا کی فعللردن فعلی باغلاما
دؤزلدیبلر اونلاری جمله لر داخلینده ایشله دین:
یازماق - آچماق - چاتماق - قورتارماق - بیتیرمک - سوپورمک -
تاپماق.

تاپشیریق: فعللردن «یب» شکیل چیسيله فعلی باغلاما دؤزلدیبلر جمله
لرده اونلاری ایشله دین: سورمک - بیشیرمک - یازماق - پوزماق - دارماق.
تاپشیریق: شعرى ازبرله بین و فعلی باغلامالارین آلتیندان خط چکین:
حیدربابا کندین گونوباتاندا، اوشاقلارین شامین یثیب یاتاندا،
آی بولوتدان چیخیب قاش گوز آتاندا
بیزدن ده بیر سن اولارا قصه دئ، قصه میزده چوخلو غم و غصه دئ.
/ شهریار /

تاپشیریق: فعللردن «آندا»، «آرکن» و «دیقدا» شکیل چیلری واسطه
سیله فعلی باغلامالار دؤزلدیبلر دفتریزه یازین:
قازماق - وثرمک - گلیمک - گوزله مک - یازماق.
تاپشیریق: فعلی باغلامالاری گؤسترین:
حیدربابا سنین کؤنلون شادا اولسون، دنیا وارکن آغزین دولو دادا اولسون،

قاری ننه گشجه ناغیل دئینده، کولک قالخیب قاپد باجانی دؤینده،

قورد کئچینین شنگیسین یئینده،

من قایدیب بیرده اوشاق اولایدیم، بیر گول آچیب اوندان سوراسولا یدیدیم.

/شهریار/

تاپشیریق : فعللردن «دیقجا» شکیل چیشیله فعلی باغلامالار دؤزلدیب

دفتریزه یازین:

آتماق - یاتماق - ائشیتمک - اوینماق - اوتورماق - گولمک.

تاپشیریق : فعللردن «دیقجا» و «ینجا» شکیل چیلریله فعلی باغلامالار

دؤزلدیب هر بیرینی بیر جمله ده ایشله دین و دفتریزه یازین:

یتمک - گتمک - دؤیونمک - گئینمک.

تاپشیریق : فعلی باغلامالارین آلتیندان خط چکین:

ار مالینا قیما ینجا آدی چینماز.

قیز آنادان گورمه ینجه اؤیود آلماز.

اؤغول آنادان گورمه ینجه سفره یایماز.

/دده قور قوت/

تاپشیریق : معترضه داخلینده اولان فعللرین یئرینه همان فعللردن «آلی

- ملی» شکیل چیشیله دؤزلن فعلی باغلامالار یازیب کؤچورون:

آنامی (گورمه مک) دارینخیرام - دوغما شهریمه (دؤنمک) حالیم

دؤزلیبیدیر - سیز بورایا (گلمک) بیر ایل اولور - بیز درسه (باشلاماق) بیر

ساعتدیر - قطار یولا (دوشمک) اؤن بشش دقیقه دیر - اوشاق درمان (یتمک)

یاخشى لاشمدیر.

تاپشیریق : فعللردن «مادان» شکیل چیشیله فعلی باغلاما دؤزلدیب، هره

سینی بیر جمله ده ایشله دیب دفتریزه یازین:

دورماق - ایشله مک - یاتماق - اللشمک.

تاپشیریق : فعللردن «میش» و «مامیش» شکیل چیلرله فعلی باغلاما

دۆزلدیب، جمله لرده ایشله دیب یازین:
 وورماق - آتیلماق - دۆزولمک - اوخوماق.
 تاپشیریق: فعللردن «آر... ماز» شکیل چیلرله فعلی باغلامالار
 دۆزلدیب، جمله لرده ایشله دین و دفتریزه یازین:
 یتیشمک - گۆرونمک - آتماق - تۇتماق - اۇنوتماق.
 تاپشیریق: معترضه ده کی مصدرلرین یشرینه همان مصدرلردن «جاق» -
 جک» شکیل چیسيله فعلی باغلاما دۆزلدیب، جمله لرده ایشلدين و دفتریزه
 یازین:

آی نور درس لرینی (قورتارماق) مکتبه گتدی + ائلچین پالتارلارینی
 (گتیمک) گتدی + سۆروجو ماشینا (مینمک) سرعتله گتدی + اوشاق ائوه
 (یتیشمک) سواسته دی + خبر (گلمک) هامی سنویندی + بشقاب ینره
 (دۆشمک) پارچالاندى.

تاپشیریق: فعللردن «آندان» و «آن» شکیل چیلرله فعلی باغلامالار
 دۆزلدیب، هر بیرینی بیر جمله ده دفتریزه یازین:
 چینماق - سۆکولمک - گۆرمک - ساتیلماق.
 تاپشیریق: معترضه ده کی مصدرلردن «آنا - نه» شکیل چیسيله فعلی
 باغلاما دۆزلدیب یازین:

اوشاغا درسینی (اؤیرتمک) قدر یوزولدوم + دۆنمز ایشی گۆروب
 (قورتارماق) دک ال چکمزدی + سولماز گئجه (یاتماق) کیمی اوخویاردی
 + بقال میوه لرینی ساتیب (قورتارماق) دکانینی باغلامازدی + دشمن قویوب
 (قاچماق) قدر عسگرلر ووروشدولار + دوستوم گلیب (چاتماق) قدر بورادا
 دۇراسیام + (دویماق) قدر ایچ.

تاپشیریق: «دیغی» شکیل چیلرله مصدرلردن فعلی باغلاما دۆزلدیب،
 هر بیرینی بیر جمله ده ایشله دین:
 ائشیتمک - اؤیرنمک - سؤیله مک - سنومک.

تاپشیریق : فعلی باغلامالارین آلتیندان بیر خط و فعلی صفتلرین
آلتیندان ایکی خط چکین:
گوردو گوم ایشلرین هامیسی باخشیدیر. گوردو گونوز کیمی من
چالیشیرام. قازاندیغین حرمتی ساخلا. چالیشدیغیم هئچه گتدی.

ظرف

جمله لر داخلینده ائله کلمه لر اولار کی، اوئلار ایش و حرکتین نتیجه اجرا اولونماسینی، اجرا اولوندوغو زامانی، یئری، سببی، مقصدی، مقداری و سایره سینی بیلدیرر. بئله سؤزلره ظرف دئییلر کی، خصوصی نطق حصه سیدیر. ظرفلر نتیجه؟ نه جور؟ هاچان؟ نه وقت؟ نه زامان؟ نه قدر؟ هارا؟ نییه؟ نه اوچون؟ نه سببه گوره؟ و سایره بو کیمی سؤللارا جواب وئرر. مثلاً: «قطار سرعتله اؤتدو». جمله سینده «سرعتله» سؤزو قطارین نتیجه اؤتدو گونو گؤستریر و نتیجه؟ سؤالینا جواب وئریر. فعله چوخ ایشله دی «جمله سینده» «چوخ» سؤزو «ایشله دی» فعلینین مقدارینی بیلدیریر و «نه قدر؟» سؤالینا جواب وئریر. «سرعتله» و «چوخ» کلمه لری ظرف دیر. ظرفلر معنالارینا گوره دؤرد جور اولار:

۱- حرکت طرزى ظرفلى

حرکت طرزى ظرفلى ایشین نتیجه اجرا اولونماسینی بیلدیریر و نتیجه؟ نه جور؟ نه حالدا؟ نه وضعیتده؟ نه طرزده؟... سؤللاریندان بیرینه جواب وئرر. حرکت طرزى ظرفلى اوچ جور اولار بیلر.

الف- ساده حرکت طرزى ظرفلى:

بیر کؤکدن عبارت اولان و ایشین نتیجه اجرا اولونماسینی بیلدیرن ظرفلره ساده حرکت طرزى ظرفلى دئییلیر. ساده حرکت طرزى ظرفلى

چوڭدور. اونلارین ان چوڭ ایشلنلری بونلاردیر:

دۆز، ساکیت جلد، تئز، دیک، یاواش، سرت، آغیر، یامان، آستا،
برک، آج، آشکار، پیس، گۆزل، یاخشی، ساغ، آیدین... بونلارین
بعضیسی صفتدیر، اؤزلریندن سؤنرا اسم گلسه صفت اولار، یوخسا ظرف.
«یاخشی آدم» تر کیبینه «یاخشی» سؤزو صفت، اما «یاخشی یازیر»
تر کیبینه «یاخشی» سؤزو ظرفدیر.

ب. دۆزلتمه حرکت طرزى ظرفلى:

بیر کؤک و بیر شکیل چیدن عمله گلن ظرفلره دۆزلتمه ظرفلر
دئییلیر. بو شکیل چیلرین مهملری بونلاردیر:

۱- ساده حرکت طرزى ظرفلرینه «دان - دن» شکیل چیسى علاوه
ائتمکله دۆزلنلر. مثاللار:

بر کدن - یاواشدان - دریندن - تئزدن...

۲- بعضى ساده حرکت طرزى ظرفلرینه «ینه» شکیل چیسى
آرتیرماقلا دۆزلنلر. مثاللار:

ترسینه - دۆزونه - چپینه - دیکینه...

۳- اسملره «لا - له» شکیل چیسى علاوه ائتمکله دۆزلنلر. مثاللار:
شدتله - قدرتله - عظمتله - سرعتله - مهارتله - باجاریقلا - استادلیقلا...

۴- عرب دیلیندن آلینما کلمه لره «آن = ه ن» شکیل چیلری
آرتیرماقلا دۆزلنلر. بو شکیل چیلر عرب دیلیندن گلمه دیر. مثلاً: روحاً -
قلباً - سهواً - عمدأ - بعضاً...

۵- اسملره «جاسینا - جه سینه» شکیل چیلری علاوه ائتمکله دۆزلنلر.
مثلاً: ایگیت جه سینه + قهرمان جاسینا + آچاق جاسینا + قوچاق جاسینا...

۶- «جا - جه» شکیل چیلریله دۆزلن حرکت طرزى ظرفلى. مثلاً:
یاخشی جا - یاواشجا - ساکتجه - ذره جه - آیدینجا - آچیق جا...

۷- «آکی - ه کی» شکیل چیلریله دوزلنلر. مثلاً: چپه کی - یاناکی - زوراکی...

۸- فعل کؤکلرینه «یق - ایک - جاق - جک - ماز - مهز» شکیل چیلری علاوه اتمکله دوزلنلر. مثلاً: آچیق - آییق - تله سیک - اوتانجاق - سئوینجک - دینمز - دانیشماز...

ج- مرکب حرکت طرزى ظرفلری:

ایکی کؤک سؤزدن دوزلن و ایشین اجرا طرزینی بیلدیرن ظرفلره مرکب حرکت طرزى ظرفلری دئییلیر. بونلارین چوخ ایشلنن نوعلاری بونلاردیر:

۱- بیر ساده اسم، صفت، سای و یا حرکت طرزى ظرفینین تکراریندان عمله گلنلر کی، اونلارین آراسیندا تیره (-) قویولار. مثلاً: یاواش - یاواش + تتر - تتر + دیک - دیک + یکه - یکه + دادلی - دادلی + حرصلی - حرصلی + لای - لای + دامجی - دامجی + قطار - قطار + گوپ - گوپ + قاه - قاه... فعل کؤکلرینه «آ - ه» آرتیریلاراق تکرار اولانلاردا بوقبیلدن دیرلر. مثال: قاچا - قاچا + گوله - گوله...

۲- تکرار اولان کلمه لرین آراسیندا «با - به» آرتیرماقلا دوزلنلر. مثاللار: دال با دال + اوز به اوز + ائو به ائو + یان با یان + تک به تک...

۳- «بیر» سؤزونون واسطه سیله دوزلنلر. مثاللار: بیردن - بیره + بیر نهر + بیرجور...

۴- مختلف حاللاردا اولان ایکی اسمدن دوزلنلر. مثاللار: گوز اوجو + ال - اله + قول - قول + چیگین - چیگینه + الی بوش + اوزو اوسته + گوزو باغلی + اوز - اوزونه + اوز باشینا + اوز کئفینه...

۲- زامان ظرفلری

زامان ظرفلری ایش و حرکتین اجرا اولوندوغو زامانی بیلدیرر. بو ظرفلر «هاچان؟ - نه وقت؟ نه زامان؟» سؤاللاریندان بیرینته جواب وئرر. بو ظرفلرده قورولوشلارینا گؤره اوچ جور اولار.

الف- ساده زامان ظرفلری:

بیر سؤزدن عبارت اولان و زامان آنلایشینا مالک اولان ظرفلره ساده زامان ظرفی دئیرلر.

مثاللار: دؤنن - ایندی - سحر - آخشام - همیشه - تئز - گنج - هردن...
ب- دؤزلتمه زامان ظرفلری:

بیر سؤز و بیر شکیل چیدن دؤزلن ظرفلره کی، زامان مفهومونا مالک اولار، دؤزلتمه زامان ظرفلری دئییلیر. چوخ ایشلنن نوعلاری بونلاردیر:
۱- «لیک» شکیل چیسسی آرتیرماقلا دؤزلنلر. مثاللار: همیشه لیک - هله لیک - ایندی لیک...

۲- «جه» شکیل چیسسیله دؤزلنلر. مثاللار: ایندیجه - اولجه - اؤنجه...

۳- «دان - دن» شکیل چیلریله دؤزلنلر. مثاللار: سحر دن - آخشامدان

- گنجه دن - چوخدان...

ج- مرکب زامان ظرفلری:

ایکی سؤزدن دؤزلن و زامان بیلدیرن ظرفلره مرکب زامان ظرفلری دئییلیر. بو ظرفلری دؤزلتمک یوللارینین مهملری بونلاردیر:

۱- ایکی زامان ظرفیندن دؤزلنلر کی، آرالاریندا خط یازیلار. مثاللار:

تئز - تئز + سحر - سحر + گنج - گنج + تازا - تازا + آخشام - آخشام +
یشیجه - یشیجه...

۲- زامان آنلامی داشییان کلمهلرین اولینه «بو - او» عوضلیکلری

گتیرمکله دؤزلنلر. مثلاً:

او گۆن - او ساعت - او ایل - بو دفعه - بو دقیقه...

۳- ساده زامان ظرفلرینه «چاغی - اۆستو - باشی - وقتی» سۆزلریندن بیرینی علاوه ائتمکله دۆزلنلر. مثاللار: آخشام چاغی. آخشام اۆستو. آخشام باشی. گنجه وقتی. گۆن اورتا چاغی...

۴- زامان بیلدیرن کلمه لرین اولینه «بیر - هر - هنج» سۆزلرینی علاوه ائتمکله دۆزلنلر. مثاللار: بیر گۆن - بیر دم - هر وقت - هنج وقت - هنج گۆن - هر لحظه - هر گۆن...

۵- زامان بیلدیرن اسملرین تکراری و اؤنلارین آراسیندا «با - به» یازماقلا دۆزلنلر. بو کلمه لرین آراسیندا تیره قویولماز. مثاللار: ایل به ایل + ساعت با ساعت + گۆن به گۆن + آی با آی...

۳- یئر ظرفلری

ایش و حرکتین باش وئر دیگی یئر بیلدیرن ظرفلره یئر ظرفلری دئییلیر. بو ظرفلر هارا؟ + هارایا؟ + هارادا؟ + هارادان؟... سؤللاریندن بیرینه جواب وئریر. یئر ظرفلری ده قورولوشلارینا گۆره اۆچ جور اولور:

الف- ساده یئر ظرفلری:

بیر سۆزدن عبارت اولان و یئر مفهومو داشیبیان ظرفلره ساده یئر ظرفلری دئییلیر. بونلارین بعضی سینده حال شکیل چیلری ده اولور، لاکن مضمونجا ساده دیر. مثاللار: آرخا - یان - کنار - قیراق - ائشیک - بایر - بری - ایچری - ایچریده - ایره لی - ایره لی ده - یوخاری - یوخارییا - یوخاریدان - گثری - گثریدن - بؤرا - بؤرایا - بؤرادان - اورا - اورادان - یاخین - یاخیندا - اوزاق - اوزاقدان - آشاغی - آشاغیدا...

ب- دۆزلتمه یئر ظرفلری:

ساده یئر ظرفلرینه شکیل چی قوشماقلا دۆزلن ظرفلره دۆزلتمه یئر

ظرفلری دئییلیر. بو ظرفلر دیلیمیزده چوخ آز دیر. بیر نئچه نمونه: آرالیق - آرالیقدان - یاخینلیقدان - اورتالیغا - آرالیغا - گئندن - اوزاقلیغا - اوزاقدان یاخینلیقدان...

ج- مرکب یئر ظرفلری:

یئر مفهومو اولان ایکی سۆزدن دۆزلمیش ظرفلره مرکب یئر ظرفلری دئییلیر. بونلارین مهملری آشاغیدا کیلاردیر:

۱- ایکی ضد سۆزدن دۆزلن مرکب یئر ظرفلری. مثاللار: اورا - بورا + اوردان - بوردان + ساغا - سولا + دال - قاباق + ساغدان - سولدان + اوردان - بوردان...

۲- یئر معناسی اولان کلمه لرین اولینه «او - بو» عوضلیکلریندن بیرینی آرتیرماقلا دۆزلنلر. مثاللار: او طرفده - اویاندا - بویاندان - او بوجاقدان - او گوشه ده - بوانوده...

۳- یئر مضمونلو سۆزلره «هر - هنج» کلمه لرینی آرتیرماقلا دۆزلنلر. مثاللار: هر یترده - هر یاندان - هنج طرفده - هر گوشه دن - هر بوجاقدان - هر کوچه ده...

۴- یئر مضمونلو کلمه لرین اولینه «بیر» ساینی آرتیرماقلا دۆزلنلر. مثاللار: بیر یاندا - بیر یاندان - بیر طرفده - بیر بوجاقدان - بیر ائودن - بیر طرفدن...

۴- مقدار ظرفلری

ایش، حال و حرکتین مقدارینی، کمیتینی بیلدیرن ظرفلره مقدار و یا کمیت ظرفلری دئییلیر. بو ظرفلر نئچه؟. نه قدر؟ سواللاریندان بیرینته جواب وئرر. قورولوشلارینا گؤره بو ظرفلر اوچ جور اولار.

الف- ساده مقدار ظرفلری:

بیر سۆزدن عبارت اولان و مقدار مفهومو داشییان ظرفلره ساده مقدار ظرفی دئییلیر و ان چوخ ایشلننلری بونلاردیر: آز- چوخ- خیلی- تام- تامام...

ب- دۆزه لتمه مقدار ظرفلری:

دۆزلمه مقدار ظرفلری دیلیمیزده آزدیر. اونلارین مهملری:

- ۱- «ایله- له» سۆزلرینین مقدار مضمونلو سۆزلره آرتیریلماسیله دوزلنلر. مثلاً: تامامیله- بتؤولو کله- بوتونلو کله- دفعه لرله...
- ۲- «جا- جه» شکیل چیلریله دوزلنلر. مثاللار: ذره جه- دنیا جا- آرجا- دنیا لارجا- آرشین جا- مترجه- بیر قاریشجا...
- ۳- «دان- دن» شکیل چیلریله دوزلنلر. مثاللار: آزدان- چوخدان...

ج- مرکب مقدار ظرفلری:

ایکی سۆزدن دوزلن و مقدار آنلامی داشییان ظرفلره مرکب ظرفلر دئییلیر. بو ظرفلری دوزلدن مهم یوللار بونلاردیر:

- ۱- ایکی ساده مقدار ظرفیندن دوزلنلر. مثاللار: آز- آز + چوخ- چوخ + آز- چوخ...
- ۲- مقدار سایلارینین تکرار یله دوزلنلر. مثاللار: بیر- بیر + ایکی- ایکی + اوچ- اوچ...
- ۳- «بیر» سۆزونون واسطه سیله مختلف کلمه لردن دوزلن مرکب

- مقدار ظرفلری. مثاللار: بیر قدر - بیر آز - بیر آغیز - بیر نئچه...
- ۴- «دفعه - یول» سۆزونون واسطه سیله سایلاردان دۆزلنلر. مثاللار:
بیر دفعه - اؤن دفعه - مین دفعه - یوز دفعه - یوز یول - اؤن یول...
- ۵- ایکی سایدان دۆزلنلر. مثاللار: بیر - ایکی + بئش - اؤن + اؤن - اؤن بئش...
- ۶- ایکی سۆزون تکرار یله دۆزلنلر. بونلارین دا آراسیندا خط یازیلما لیدیر. مثاللار:
دؤنه - دؤنه + تکرار - تکرار + لای - لای + برک - برک + قات - قات...

- تاپشیریق : ساده حرکت طرزى ظرفلرینی جمله لردە ایشله دیب
دفتریزه یازین: اعلا - آرخایین - چتین - یامان - آیدین - یاخشى.
- تاپشیریق : سۆزلردن دۆزلتمه حرکت طرزى ظرفلری دۆزلدیب جمله
لردە ایشله دین و دفتریزه یازین: اوجا - آلچاق - ترس - باجاریق - ناشى -
محبت - حرمت - جسم - عالم - آچیق - گۆر - باریش - گیزلنى.
- تاپشیریق : کلمه لردن مرکب حرکت طرزى ظرفلری دۆزلدیب جمله
لردە ایشله دین و دفتریزه یازین: جوت - اوج - اوزون - قینسا - خمار - خیش -
برک.
- تاپشیریق : «با - به» واسطه سیله کلمه لردن مرکب حرکت طرزى
ظرفلری دۆزلدیب جمله لردە ایشلیدین و دفتریزه یازین: قولاق - ال - کوچه -
قاپى - ایکی - چیگین - بیر.
- تاپشیریق : سۆزلردن مرکب حرکت طرزى ظرفلری دۆزلدیب جمله
لردە دفتریزه یازین: تهر - قول - اوزو - قارا - باشى - آشاغى - الی - قاباق -
آچیق - بیردن - اورگی - گۆزو - یارالی - یاغلى.

تاپشیریق : مثللرده ظرفلرین آلتیندان خط چکین و نوعلارینی گؤسترین.

آنا سترچه نین گزدیگی آغاجلاری، بالا سترچه بۇداق - بۇداق گزر. ماما ایکی اولاندا او شاق ترسه گلر. آغیر اوتور باتمان گل. قورخان برک و ورار. داما - داما گؤل اولار، آخا - آخا سئل اولار. های ایله گلن هوئی ایله گئدر. او قدر دالی - دالی گئدیر کی، دامین او باشیندان دوشور.

تاپشیریق : ظرفلردن جمله دوزلدیب دفتریزه یازین :

بیلدیر - اینیشیل - دوئن - بو گون - بینالی - ایکیندی - اثرته.

تاپشیریق : نقطه لرین یئرینه مناسب ظرف شکیل چیلری قویوب دفتریزه یازین: هله... من گئدیرم سحر... گلهجگم + ... ایشله بیرم... یورولموشام + بیز کی،... اولدوق، سیز... قالاسیز + بوردان چیخدیلار... گئتدی لر + او شاق یئمه گین... یئدی و... گئتدی + اونلار... گئتمیشلر، بیزده... گنده جه بیک + ... مشقینی یاز، سوئرا... تلویزیونا باخ + ... دوستوم گلهجک... اوینا یاجاییق.

تاپشیریق : مرکب زامان ظرفلرینی جمله لرده ایشله دیب دفتریزه یازین: او گون - ایکیندی چاغی - بو دفعه - او ایل - بیر یول - بیر گنجه - هر گون - هر زامان - ایل به ایل + گون به گون + اوز - اوزونه.

تاپشیریق : ظرفلرین هر بیرین بیر جمله ده ایشله دین و یازین: قیراق - بری - ائشیک - ایره لیدن - گئری - گئریه - یوخاری - اوزاغا - آرادان - بورادا - قاباقدان - یاندان - بورادان - یاخینلیغا - آرا لیقدان.

تاپشیریق : نقطه لرین یئرینه مناسب سؤز یازیب مرکب یئر ظرفی دوزلدین و دفتریزه یازین: ... بورا باش اوزاتما - اوردان - ... دانیشدی - ... - قاباق گئتدی - ساغا - ... بیخیلیردی - ... قاباقدان آتش آچدیلار - ... یاندان ووردوبو... قاچدی - او... - طرفده دولانیر - ... یاندان سسی گلیر - بیر... کور اوغلو... یاندان ایواز دشمنی قیردیلار - ... ووروب... چیخدی،...

وۋروب... چىخدى - هر... خبر وئرير - بو سس... يترده يايلىيدير.
تاپشيريقي : ظرفلري جمله لرده ايشله ديب دفتريره يازين : آز - چوخ +
هامينيله + بوقدر + اوقدر + بونجا + اونجا + خيلى + دنيالارجا.
تاپشيريقي : نقطه لرین يشرينه مناسيب سؤز قويماقلا مركب كميت
ظرفى دۆزلديب دفتريره يازين : بشش... گلين + ... يۆز سايين + بير...
گۆتورون + ... دفعه سنه دثديم + هر... گلسن سلام وئر + بيره... قازاندى +
بشش... دفعه امتحان ائله دين + گۆيو قات... بۇلودلار اؤرتموشدو + او...
اويناديلاركي، برک يۇرولدولار + هر نه... چاليشسان... قدر خوشبخت
اولارسان + خواننده بير... اوخودو + ... نئچه گون اورادا قالديق + آز...
بيليرم.

تاپشيريقي : شعري ازيرله بين و ظرفلرين آلتيندان خط چكين :
من سنين تك داغا سالديم نفسى، سن ده قايتار گۆيلره سال بو سسى،
بايقوشوندا داراولماسين قفسى،
بوردا بير شير داردا قالب باغيرير، مروتسيز انسانلاري چاغيرير.
/ شهر يار /

تاپشيريقي : ظرفلرين آلتيندان خط چكين و نۇغلاريني گۆسترين :
قۇچ كۇراؤغلونون ده لى نعره سى دشمنى قاماشدير ميشدى. هامينين الى
دعوادان سويوموشدو. كۇراؤغلو ساغدان وۇردو، سۇلدان چىخدى، سۇلدان
وۇردو ساغدان چىخدى، دشمنى شيل كۆت ائله دى. بير طرفدن يۇل آچدى،
قۇشونون آراسيندان چىخدى.
/ كۇراؤغلو / (سۇن جمله نى تجزيه ائدين).

ندا

مستقل نطق حصہ لریندن بیریدہ ندادیر۔ ندالار انسانین حسلری، شادلیغی، تعجبو، قورخوسو، واله لیگی، نفرتی، کدری... ینی نشان و ثرن کلمه لر دیر، او بیر مستقیل نطق حصہ لرینین عکسینه، ندالار تکلیکده بیتیمیش فکر افاده ائدر و آیری نطق حصہ لر یله هنج بیر علاقه لری اولماز۔ ندالارین آخرینده تعجب علامتی (!) قویماق لازیمدیر۔ ندالار ایکی جور اولار:

- ۱- اصل ندالار: بونلارین آیری نطق حصہ لر یله علاقه سی اولماز و اونلاردان آیری سوز دوزلمز۔ ندالارین چوخ ایشلننلری بونلاردیر: آه!، آخ!، وای!، پاه!، هئی!، هئی - هئی!، بی!، آوا!، آواوا!، اوف!، اوخ!، به - به!، په - په!، های - های!، اه!، اوه!، آها!، تف!، خوخ!، هورا!، هیهات!، هارای!...
- ۲- هم ندا، همده آیری معناسی اولاتلار: بونلارین سایی چوخدور۔ بیر نچه نمونه: آه!، افسوس!، حیف!، آمان!، مرحیا!، جان!، آی جان!، آفرین!، قریبه!، تأسف!، بیچاره!، بینوا!، دوشدو بوتون غزنتلر قیمتدن، آی جان! آی جان! / صابر /

ندالارین معناجا نوعلاری

ندالارین معناجا آشاغیدا کی نوعلاری واردیر:

- ۱- خطاب بیلدیرنلر: آ!، آی!، ای!
- ۲- هیجان، نفرت... بیلدیرنلر: وای!، بای - بای!، آه!، آخ!، واه!، اوهو!، یاھو!، به - به!، قاه - قاه!

۳- امداد، اضطراب، چاغریش بیلدیرنلر: هارای!، آی هارای!، آمان!
آی آمان...

تاپشیریق: نقطه لرین یثرینه مناسیب هیجان بیلدیرن ندالار یازین:
... سنین گوزونه نه اولوب... قیز؟ - ... بو نه دی، هتچ سنه یار اشار؟ ...
عجب سوز دئییر سن؟ ... ائله سن باغری چاتلار؟ ... قوجالدیم آنجا جیم دوشدو
ایمدن / صابر / ... سنین غیرتینه ... یثیشدی قالدی بیر عابا سی سی! ...،
... کیشی ایدی.

تاپشیریق: ندالارین هر بیرینی بیر جمله ده ایشله دیب دفتریزه یازین:
واه!، او هو!، جان!، های - های!، بی!، هنی!، آمان!، آخ!، اه!، پوف واه -
واه!، هورا!، اوف!، به - به!، هیهات!

تاپشیریق: «سو دئییدیر منه اولده آنام آب کی یوخ» جمله سینی تجزیه
اندیب دفتریزه یازین.

یامسیلامالار (تقلیدی سسلر)

بو تون دیلردە اولدوغو کیمی، آنا دیلیمیزدە دە ائله سؤزلر واردیر کی، اونلار انسانلارین، حیوانلارین سسلرین و یا طبیعتدن ائشیدیلن سسلرین تقلیدی - یامسیلاماسی یولیلە یارانیر.

بو یولیلە یارانان سؤزلرین بعضیسی آرتیق معین وارلیق بیلدیرن اسملر کیمی ایشلنیر. مثلاً: «میغ» سیندن «میغمیغا» سؤزو، «قا - غا - قور» سسلریندن «قورباغا» سؤزو، «تیس» سیندن «تیسباغا» سؤزو، «جیر» سیندن «جیرجیراما» سؤزو، «قوم» سیندن «قومرو» سؤزو، «پیس» سیندن «پیس - پیسا = پیس پیسلی» سؤزولری، «ماچ» سیندن، «ماچ - مارچ» کلملری، «سوس» سیندن «سوسری» سؤزو، «شاق» سیندن «شاقیلداماق» سؤزو،... مثیدانا گلیمیشدیر. ادبیاتدان بیر نچە مثال:

قور - قور - قورباغا	یوگوردو کوچە باغا. / فؤلکلور /
پیس پیسلی بوسته خانیم	دابائی بوسته خانیم. / فؤلکلور /
آشوب سالیب جهانامیغ میغ	خلقی گتیریب آمانا میغ میغ.
	/ خلق شعر /

دیلمیزدە گئیش شکیلده ایشلنن «دودوک، توتک، شاپالاق، قهقهه، تپیک،... کیمی اسملر، ائله جه ده خورولداماق، قیشقیرماق، باغیرماق، زیریلداماق، زاریلداماق، خاریلداماق، آسقیرماق، هیچقیرماق، بؤیورمک، گه بیرمک، آنقیرماق، کیشنه مک، مه له مک، موغولداماق، فیسیلداماق، قورولداماق، گورولداماق،... کیمی مصدرلرین هامیسی

یامسیلاماقدان تۆره نن کلملردیر.

یامسیلامالار دیلیمیزده چوخ ایشلنن سۆزلردن حساب اولاییلر، اونا گۆره کی، سۆز یارادیجیلیغیندا اوتلاردان چوخ استفاده اولور. مثلاً «باغیرماق» مصدری عادی بیر فعل کیمی تام تصریف اولماقلا برابر، اوندان مختلیف اسملر، صفتلر و... دۆزلتمک مؤمکوندور. مثلاً: باغیردان - باغیرارکن - باغیریب - باغیرتی - باغیر - باغیر باغیرماق...
یامسیلامالار قۇرولوشجا یا ساده، یا دۆزلمه، یا دا مرکب اولور.

۱- ساده یامسیلامالار:

ساده یامسیلامالار تکجه بیر سۆزدن عبارت اولور. مثاللار: کؤف - هام - شاپ - قور - گور - پیچ - مه - پوف - قار - خیش - فیس - نیق - زیق - خور - زیر - شیر...

۲- دۆزلمه یامسیلامالار:

دۆزلمه یامسیلامالار بیر سۆز، ساده یامسیلاما و بیر سۆز دوزلدیجی شکیلچیدن دۆزه لیر. مثال: مه له - پارتلا - فیشقیریق - تاپدالا - فیسیلتی - شیریلتی - خیریلدا - زیریلدا - نریلده - پیچیلتی - خیریلتی - زیریلتی - گورولتو - نریلتی - هنیرتی...

دۆزلمه یامسیلامالارین نوعلاری:

دۆزلمه یامسیلامالارین بیر نئچه چئشیدی واردیر کی، آشاغیدا کیلاردان عبارتدیر:

الف) «ایلتی ۴» شکیل چیسيله دۆزه لیب ایشلنلر. مثاللار:
اینیلتی - پیچیلتی - پیریلتی - خیریلتی - گورولتو - زیریلتی - مه ییلتی - خورولتو - جو یولتو - نریلتی - فیسیلتی - هنیرتی - خیشیلتی - جیریلتی -...

دیلمیزین بعضی لهجه لرینده «ایلتی» شکیل چیسسی «ایرتی» شکیلینده ایشلنیر، مثلاً «هنیرتی» سۆزونده اولدوغو کیمی.

ب) دۆزلتمه یامسیلامالارین بۆیوک بیر قسمتی «ایلدا ۴» شکیل چیسسه دۆزه لیر کی، اساساً فعل کیمی ایشلنیر. مثاللار:

هیققیلدا / ما / - زیققیلدا - میریلدا - هیریلدا - قاققیلدا - فیریلدا -
خورولدا - واققیلدا - پیچیلدا - خیریلدا - گورولدا - فیسیلدا - دینقیلدا -
شاققیلدا - تاققیلدا - زیریلدا - نریلده - جورولده - ... ادبیاتدان بیر نچه
نمونه:

تریه سیز اوشاق کیمی بوش - بوشونا هیریلدا ما / صابر /
قلیانینی چاغلا خورولدا ت، کیشی! / صابر /
پیچیلداشین - پیچیلداشین لپه لر / ماهنیلار /

۳- مرکب یامسیلامالار:

مرکب یامسیلامالار ایکی سۆزدن و اساساً بیر ساده یامسیلامانین تکراریندان دۆزه لیر. مثال: شیر - شیر + فیس - فیس + شاپ - شاپ + شاپ - شوپ + تاپ - توپ + پیخ - پیخ + شاراپ - شوروپ + تاراپ - توروپ + شیق - شیق + چیغیر - باغیر + شیر تا شیرت + ...

دئدیگیمیز کیمی، مرکب یامسیلامالار اساساً بیر ساده یامسیلامانین تکراریندان یارانیر و بونا گۆره ده اونلارین آراسیندا تیره / خط / قویولور. بو وقتهدر دیل قایداسی کتابلاریمیزدا مرکب یامسیلامالار مرکب اسم، یادا مرکب ظرفلر سیراسینا داخیل ائدیلمیشدیر.

الف) اسم حساب اولموش مرکب یامسیلامالار مثاللار:

کیبریتی چکدی، اوتاقددا پارتا - پارت / مبتدا - اسم / قوپدو. درویش
آنلاشیلماز سۆزلر دئییه - دئییه بو دیواردان او دیوارا آتیلدیقجا، پارتا - پارت
/ مبتدا - اسم / داوام ائدیر. / م. ابراهیموف /

ہر دم اوّره گیم ائدیردی تیپ - تیپ، / واسطہ سیز بلسیز تاماملیق - اسم /
جانیم زھوس ائدیردی گوپ - گوپ، / ختایی / واسطہ سیز بلسیز
تاماملیق - اسم /

یاز کی، گلدی دام دە لیندی، شاپاشاپ دوشدو ایشہ، / مبتدا - اسم /
حیر صلیب چینخدیم داما، نودانا ووردوم بیر تپیک، / معجز /
ب) حرکت طرزی ظرفی اولان مرکب یامسیلامالارا مثال:
میرت - میرت اوخوماقدان، کیشی، بیرقان کی، پؤل اولماز، / نتیجہ
اوخوماقدان؟ /

گوپ - گوپ دویونوب داریلدی باغریم، / نتیجہ دویونوب؟ / صابر /
ککلیک گولر ایدی داغدا قاہ - قاہ، / ختایی / / نتیجہ گولردی؟ /

تاپشیریق: حیوان سسلریلہ علاقہ دار یاراتان اون ساده یامسیلاما کلمہ
تایب ہر بیرینہ بیر جملہ دوزلدرک دفترینیزہ یازین.

تاپشیریق: طبیعت سسلری اساسیندا یاراتان اون ساده یامسیلاما سؤز
تایب ہر بیرینہ بیر جملہ دوزلدرک دفترینیزہ یازین.

تاپشیریق: اون دوزلتمہ یامسیلاما کلمہ تاپیب ہر بیرینی بیر جملہ دە
ایشلدرک دفترینیزہ یازین و دوزلتمہ یامسیلامالارین کؤکلریلہ شکیلچیلری
آراسیندا (+) علامتی قویون.

تاپشیریق: ادبیاتیمیزدان بشش ائله مثال تاپین کی، ہر بیریندہ بیر
یامسیلاما سؤز / ساده - دوزلتمہ و یا مرکب / اولسون.

تاپشیریق: آلتی مرکب یامسیلاما کلمہ تاپین و ہر بیرینی بیر کلمہ دە
ایشلدرک دفترینیزہ یازین.

كۆمكچى نطق حصە لرى

ايندىيە قدر اۋىرنىد يگىمىز نطق حصە لرى ائله سۆزلر ايدى كى، اۇنلار يىن هر بىر يىسىنىن آيرىلىقىدا مستقىل معناسى اولاردى، اۇنلار ائشىدندە انساندا معين تصور ياراناردى. بونلاردان باشقا دىلېمىزدە ائله سۆزلردە وارد ير كى، اۇنلار يىن مستقىل معناسى اولماز مثلاً: ھىم - اۋترو - يا - اونا - گۆرە...

بو كلمە لىر جمە لىردە اساس نطق حصە لىرىنى بىرى - بىرىنە باغلار، اۇنلار كۆمك اندر كى، بىرى - بىرىنە باغلانسىنلار. بونا گۆرە دە اۇنلار كۆمكچى نطق حصە لىرى دىيىلر. كۆمكچى نطق حصە لىرى اوچدور: قوشما - باغلايىجى - ادات.

۱ - قوشمالار

قوشمالار ائله نطق حصە سىد ير كى، مستقىل معناسى اولماز، اما اسملرىن يىە لىك، يۆنلوك، چىخىشلىق حاللار يىنا قوشولاندا، اۇنلار يىن معناسىنى جزئى شكىلدە دگىشر، يعنى اۇنلار يىن سمتىن، سببىن، نىئنه مە سىن، زامان مقدار يىن، بىر لىكدە اولماغىن... بىلدىرر. بونا گۆرە دە اۇنلار قوشما دىيىلر.

قوشمالار يىن خصوصىتلىرى بونلاردىر: ۱ - مستقىل معنالارى اولماز. ۲ - ھىچ بىر سۇالا جواب وئرمز. ۳ - جمە عضو اولما بىلمز. ۴ - قوشولدىقلىرى اسمى اسمە و يا فعلة باغلار. ۵ - قوشمالار فقط خبر شكىل چىلرى قبول اندر. ۶ - اسمىن سونونا قوشولار و وورغو قبول ائتمز.

قوشمالار دۇرد جور اولور:

۱- هم قوشما، همدە بیر نطق حصه سسی اولاتلار. بونلارین چوخ ایشلننلری بونلاردیر: اول- سونرا- قاباق- بری- طرف- باشقا- اوزگه- آیری- علاوه- غیری- قارشى- یاناشى- تک...

بونلاری بیرى- بیریندن سئچمک اوچون جمله ده کی، وظیفه لرینه باخماق لازیمدیر. مثلاً: «تک الدن سس چخماز» و «قهرمان تک دویوشدو» جمله لرینده «تک» سوزو بیرینجی جمله ده سای دیر، چونکی «الدن» سوزونون مقدارینی بیلدیریر، لاکن ایکینجی جمله ده قوشمادیر، چونکی «قهرمان» سوزونو «دویوشدو» فعلینه باغلا بیر و قهرمان سوزونون معناسینی بیر آزد گیشیر. «قهرمان کیمی».

۲- هم قوشما، همدە باغلا یجی اولاتلار. بونلارین ان چوخ ایشلننلری بونلاردیر: ایله- اوچون- گوره- اوترو... بونلاری دا بیرى- بیریندن سئچمک اوچون جمله ده کی وظیفه لرینه باخماق لازمدیر. مثلاً: آیدین ایله گتدیم / قوشما / آیدین ایله حسن گتدیله. / باغلا یجی /

۳- فقط قوشما اولاتلار. چوخ ایشلننلری بونلاردیر: کیمی- اوچون...

۴- هم قوشما، همدە شکیل چی اولاتلار. او جمله دن: لا- له... گوزله. ایزله. / شکیلجی. / حسنله. آتاملا. / قوشما. / قوشمالار، اسملر معین حاللاردا اولاندا، اولارا قوشولار. بو جهتدن اولارین آشاغیدا کی دسته لری واردیر:

۱- آدلیق- ییه لیک، همدە یؤنلوک حالدا اولان سوز لره قوشولانلار:

بو قوشمالار بونلاردیر: کیمی- تک- قدر- جان- جن: مثال: ستارخان تک / کیمی. / آخشاما قدر. اون بیره قدر. اوشاق جان. ذره جن. باقرخان قدر. اونون کیمی. سنین قدر...

۲- آدلیق و ییہ لیک حالدا اولان سۆزلره قوشولانلار:

بو قوشمالار بونلاردیر: اوچون - حاقیندا - حاقدا - باره ده - باره سینده - اۆسته - اۆستونده - ایله / لا - له / مثاللار:

حسن اوچون + ستارخان حاقیندا = ستارخانین حاقیندا + بو باره ده + بونون باره سینده + ایش اۆسته + ایشین اۆستونده + سولماز ایله = سولمازلا + اونونلا.

۳- فقط یۆنلۆک حالدا اولان سۆزلره قوشولانلار:

بو قوشمالار بونلاردیر: گۆره - دؤغرو - ساری - قارشى - نسبتاً - مخصوص - طرف - عاید - دایر - جان (جن) - اساساً - دک - ... مثاللار: بونا گۆره - ائوه دؤغرو - مکتبه ساری - آیدینا قارشى - اونا نسبتاً - سولمازا مخصوص - شهره طرف - ستارخانا عاید - آخشاما جان - بو سۆزه اساساً - سحره دک ...

۴- فقط چخیشلیق حالدا اولان سۆزلره قوشولانلار:

بو قوشمالارین مهملری بونلاردیر: برى - قاباق - اول - سونرا - اۆترو - باشقا - علاوه - اۆزگه - سؤوایی - غیرى - آیری - ... مثاللار: کئچن ایلدن برى - سندن قاباق - بابکدن اول - بیزدن سونرا - بوندان اۆترو - سیزدن باشقا - آتامدان علاوه - پولاددان اۆزگه - بوندان سؤوایی - حسندن غیرى - مندن آیری هنج کیم یوخیدی ...

تاپشیریق: «کیمی - تک - قدر - جان» قوشمالارینین هر بیرینی اوچ آیری - آیری جمله ده ایشلیدیب دفتریزه یازین. نمونه: ستارخان کیمی قهرمان آرتاپلار.

تاپشیریق: نقطه لرین یثرینه حال شکیل چیلرینی یازین و قوشمالارین آلتیندان خط چکین: اوشاقلار داغا گئتمه ... اول درس لرینی یازدیلار - معلمر ... باشقا بوگون مکتبه ده هنج کیم یوخیدی - بوگون بیزه بابک ...

سووايى ھىچ كيم گلমে دى - آتام سولماز... اوترو بىر قلم آلدى - بىر قدر شهر... اوزاقلاشماق لازىمدير - او گون... برى - ياغيش ياغاندا اوشاقلار ائو... طرف قاچدىلار. دوتن گنجه سحر جن قار ياغدى - بيز... باشقا ھىچ كيم گلমে دى - گنجه ياغيش ياغدىغى... گوره هوا سرىندىر - اوشاقلار سىنما... اوترو دارىخىر دىلار - مکتبلى مکتب... سارى گتدى - او من... و سن... ايله تانىش ايدى.

تاپشيريقي : قوشمالارين هر بيرىنى ايكي جمله ده ايشله ديب دفترىزه يازين : حاقددا - ايله - باره ده - اوستونده - اوسته - باره سىنده.

تاپشيريقي : نقطه لرین يثرينه مناسيب قوشما يازين و دفترىزه كوچورون : بو كتابين... دانىشماق لازىمدير - دوستوم... برابر بازارا گتدیم - دعوا ائله مك... اونو زندان ائله ديلر - بىر موضوع... سىنله دانىشا جاغام - عاقل... داش داشى جاهل... بال يشمه / مثل / - اوشاغين درسلىرى... معلم... دانىشماق لازىمدير - هر سوزدن... تنقيد ائتمز لر.

تاپشيريقي : شعري ازىرله بين و قوشمالارين آلتىندان خط چكىن. بىر يترده قالماقدان دارىلديق، اولدوك،

دوغما يوردوموز و دولاناق، گزه ك،
ائل ايله آغلاياق، ائل ايله گولك،

اينجىمىزى وطن ساپينا دوزك.
/ سهند /

/ بيرىنجى مصراعى تجزيه ائدين و دفترىزه يازين /

تاپشيريقي : نقطه لرین يثرينه مناسيب قوشما قويوب دفترىزه يازين : ماشين شهره... گتدى - بو سوزه... سن گناهكار سان - بو ايش اونلارا... دير - بو سوز منه... دئيلدير - ائوه... سوردو - دشمنه... ذويوشمك لازىمدير - سحر... آخشام ايستى ايدى - كوراوغلو يا... كتاب يازىبلار - سحره... ياتماديم - بونا... سيز حقلى سيز.

تاپشیریق: هر بیر قوشمانی ایکی جمله ده ایشله دیب دفتریزه یازین:
بری - قاباق - غیرى - سؤوايى - اول - اؤترو - سؤنرا - باشقا - اؤزگه -
علاوه - آیری - بویانا - بو طرفه - بئله.

تاپشیریق: نقطه لرین یئرینه مناسب قوشما قویوب دفتریزه یازین:
او گوندن... من بو سؤزو هنج کیمه دئمه میشم - بوندان... من خام
اولمارام - سندن... من جواب وئردیم - آنامدان... بوردا هنج یوخدور - اوندان...
سیره گلدیم کی، بو خبری سنه یئتیره م - من سنی تانیرام، بوندان... آتاندا
تانیرام - سندن... منیم بورادا کیمیم وار؟ - کتابی اؤخو، بوندان... دوشون -
بو گون بوردان... یثره گئتمه میشم - بیر آیدان... من تبریزه گئتمه میشم -
بونونلا... من سنی سؤیره م - اؤچ ایلدن... اونو گؤرموشدوم.

تاپشیریق: / شعرى / ازیرله یین و قوشمالارین آلتیندان خط چکین:

فارس شاعری چوخ سؤزلری بیزلردن آپارمیش،

صابر کیمی بیر سفره لی شاعر پنخیل اولماز.

تۆرکون مثللی، فولکلور و دنیا داتک دیر،

خان یورقانی، کندایچره مثلدیر، میتیل اولماز.

/ شهریار /

تاپشیریق: متنی کؤچورون، قوشمالارین آلتیندان خط چکین:

یولداشلاری گؤردولر ائیواز گلمه دی. اونون دالینجا ده میرچی اوغلو

گلدی... اونودا آتدان سالیب قوللارینی دالدان باغلادی، ائیوازین یانینا

اؤزاتدی... عیسی بالی گؤزله دی... بو دفعه اودا آتینی سه پیردیب گلدی...

کورد اوغلونون اؤستونه یؤنلیدی. کورد اوغلو اونودا آتدان سالدی، قوللارینی

باغلادی، ایوازلا ده میرچی اوغلونون یانینا ییخدی. / کوراوغلو /

تاپشیریق: قوشمالارین هر بیرینی ایکی جمله ده ایشله دیب دفتریزه

یازین: دؤغرو - اساساً - مخصوص - عاید - ساری - قارشى - نسبتاً - طرف -

داير - جان - دك - استنادا.

۲- باغلا ییجیلار.

باغلا ییجیلار مهم نطق حصه لریندن بیریدیر. اونلارین مستقیل معناسی اولماز. باغلا ییجیلارین ایکی اساس وظیفه سی وار:

۱- جمله نین ایکی همجنس عضوونو بیری - بیرینه باغلار. مثلاً: «اثلناز و آیلار مکتبه گتدیلمر» جمله سینده «اثلناز و آیلار» هر ایکسی جمله نین مبتدا سیدیر، همجنس عضو و دورو «و» باغلا ییجیسی اونلاری بیری - بیرینه باغلامیشدیر.

۲- بیر جمله نین ایکی قسمتینی بیری - بیرینه باغلار. مثلاً: «من سنه دئدیم کی، آنا دیلینی اؤیرن» جمله سینده ایکی فکر وار، بیری «من سنه دئدیم»، ایکینجی سی «آنا دیلینی اؤیره ن»، «کی» باغلا ییجیسی بو ایکی قسمتی بیری - بیرینه باغلامیشدیر.

بو سببلره گؤره ده بو کلمه لره «باغلا ییجی» آدی وئریلمیشدیر. دئمک ایکی همجنس کلمه نی و یا بیر جمله نین ایکی قسمتینی بیری - بیرینه باغلایان کلمه لره باغلا ییجی دئییلیر.

باغلايىچىلارنى قورۇلۇشقا نواعلارى

باغلايىچىلار قورۇلۇشقا ايكى جور اولار:

۱- سادە باغلايىچىلار: سادە باغلايىچىلار يالنىز بىر سۆزدن عبارت اولار: و- هم- كى- گاه- اما- زىرا- حتى- يعنى- گۇيا- نه- آنجاق- لاکن- اگر- دا- ده- تا- ايسه.

۲- مرکب باغلايىچىلار: بو باغلايىچىلار ايكى ويا اوچ سۆزدن عمله گلر. بونلارنى مهملىرى بونلاردىر: چونكى- ياخود- هر گاه- هر چند- نه اينكى- يوخسا- هابئله- ويا- اونا گۆره- اونا گۆره كى- بونا گۆره ده- سانكى- گۇيا كى- تاكى- مادام كى- ائله كى- اودور كى- بودور كى- بونا گۆره- بونون اوچون- اونا گۆره ده- بونون اوچون ده- اونون اوچون ده- بونا گۆره كى- يادا- نه ده- همده- نه ده كى- يادا كى- همده كى- ويا خود- اگرچى...

باغلايىچىلارنى بىر قسىمى اينكار آنلامى داشىيار. بونلارنى چوخ ايشلنلرى بونلاردىر: نه- نه ده- ونه- ونه ده- نه ده كى- ونه ده كى... بو باغلايىچىلارنى ايشلنمه سینه بىر مثال: بابك نه آنا دىلىنى آتار، نه ده، وطنىنى ترك اندر.

بعضى باغلايىچىلاردان سونرا وىر گول (،) يازىلار.

تاپشىرىق: كۆچورون و سادە باغلايىچىلارنى آلتىندان بىر، مرکب باغلايىچىلارنى آلتىندان ايكى خط چكىن:

قارداشیم هم اوخویور، همدە ایشله بیر - یاغیش گاه چیسگین یا غیر،
 گاهدا بر کییردی - مسافرلر بو گۆن و یا صاباح یولادۆشه جکلر - آغیر قار
 یاغدی اونا گۆره ده چۆله گئده بیلمه دیم - ائله کی، انامی گۆرورم، اور گیم
 ساکت اولور - هر گله سفره گئده جکسن، بیر آز صیر ائله - سولماز آنا دیلینی
 یاخشی اؤیرنیر، اونا گۆره ده هامینین لوندان خوشو گلیر - نوروز بایرامی
 یاخینلاشیر، بونا گۆره ده هامی حاضر لاشیر - نه یشردە دی، نه گۆیده، چرخ
 فلک اۆسته دی / خلق ادبیاتی / - اوندا کی، سن گلدین، هامی سئویندی - یا
 بونو گۆتور، یادا اونو - قیرآت اوخ کیمی قاجیردی سانکی، اوچوردو - دئیرم
 اوخو یوخسا، بد بخت اولارسان.

تاپشیریق: نقطه‌لرین یشرینه باغلا ییجی قویوب دفتریزه یازین:

کندلیلر آلمالاری ده ردیلر، اونا... کی پائیز یشتیشدی... دانیشیر،...
 ایشله پیردی - تویا گله بیلمه دی چونکی،... یورولموشدو،... ایشی وار ایدی،
 ... اوزون بو یانلارا گلیر،... کی، مکتوب یازیرسان - گنچن قیشدا قار آز
 یاغدی... یایدا بولاقلارین سۇبو آزایدی... گلیرم... سؤز ائشیدیرم... درزی
 لیک اؤیره ن... دولگرلیک - کنفرانسا گل، راحت اوتور - اوخو... بویوک آدم
 اولاسان... ایشله سن، یاخشی پاشایارسان.

تاپشیریق: نقطه‌لرین یشرینه «گاه - و - دا - هم - آنجاق - نه»

باغلا ییجیلاریندان بیرینی قویوب دفتریزه یازین:

سئودا... قولچاقلارین اؤینادیر،... اؤیناییر،... تلویزیونا باخیردی -
 پۆلاد... عاغیللی... قورخمازایدی - هوا... توتور... آچیلیردی - حیات
 گۆزلدیر، آزادلیق... گۆزلدیر - یاز گۆنونده... گونش چیخیر،... یاغیش
 یاغیردی - نهایت پائیز... چیخدی، قیش... اوشاق دانیشماق ایسته دی،...
 اودقونوب دایاندی - سولماز... اولکر مکتبه گتدیلر.

تاپشیریق: معترضه ده کی باغلا ییجیلاری جمله لرین لازیم یشرینه

قویوب دفتریزه یازین: آدم چوخ ایدی، هنج کیم دانیشمیردی / لاکن / - انام

یئریندن قالخدی حیاتا چینخدی (و) - کۆلک اسیردی (هم)، گۆی گورولدا
 بیردی (همده) - آخشام اولدو. آتام گلدی (نه)، قارداشیم (نه ده) - اونلار
 استراحت اندیردی بیز ایشله بیردیک (ایسه) - قاپینی چالدیلار، گنڈیب
 آچمادیم (اما) - درس لریمی حاضر لاییرام، امتحان وئرم (تا) - او ائله حافظه
 لیدیر، بیر دفعه اوخویاندا ازبر لر (کی) - سن ائله دنیر سن، اورادا ایدین / کی،
 گویا / - گنجه برک قارانلیق ایدی، آی یوخ ایدی / چونکی / - من دنیرم، تئر -
 تئر یئریمیزی دگیشک، بیزی گور لر (کی - یوخسا).

تاپشیریق: دفتر یزه کؤچورون و معترضه ده کی «دا - ده» لرین
 یئر لیک حال شکیل چیسسی اولانلارین بیتیشیک، باغلایبیجی اولانلارینی آیری
 یازین:

من ائو (ده) ایدیم کی، سن (ده) گلدین - بیلیمیم کیمین قلمی من (ده)
 قالیدیر - بو داغلار (دا)، دره لر (ده) مختلف اوتلار (دا)، حیوانلار (دا) وار -
 بیزیم شهر (ده) کؤچه لر (ده)، خیابانلار (دا) تمیز دیر - آی نور گیلین باغین
 (دا) آ لما (دا) وار، هئیوا (دا)، اوزوم (ده) وار، هؤلو (ده) - چیچک (ده) آی لار
 (دا) منیم یولداشلاریم دیر لار - ایران (دا) فارس لار (دا)، آذر یلر (ده)، کورد لر
 (ده)، گیلکلر (ده)، تور کمنلر (ده)، بلوچلار (دا) یاشاییر لار - بیز هم ماشین
 (ده)، همده طیاره (ده) مسافرت اتمیشیک - طیاره (ده) (ده) چوخ آدام
 مسافرت ائدر، قطار (دا) (دا) - سؤنمز (ده) اولان کتابلار من (ده) (ده) وار.

تاپشیریق: شعری ازیرله بین و باغلایبیجیلارین آلتیندان خط چکین.

دئمک من و ارام، من ساغام،

ولاکن، ایلمیب و هنج بیر زاماندا ایلمز باشیم،

قویوب ارث دیک باشلیغی بابکیم، ستاریم.

بودیک باشلیغیمدان گنڈیب هم یوخوم، هم واریم!

م - شبسترلی /

تاپشیریق: اوخویون ساده باغلایبیجیلارین آلتیندان بیر و

مر کبلرین آلتیندان ایکی خط چکین: چیسگین یاغیش یاغیردی، اونا گوره
ده چوخ ایشله یه بیلمه دیک - برک یورولموشدوم - ائله حس ائدیردیم کی، بد
نیمی ازیبلر - معلم دئییردی کی، عسگر لیکدن قورخمایین. آیدین دئدی: من
ده عسگر اولاجاغام - اولمز دئدی: نه اولار کی، من ده طیاره چی اولاجاغام -
عسگر لریمیز ائله سرعتله هجوم ائتدی لر کی، دشمنین چکیلمه گه و یا آتش
آچماغا ایمکانی اولمادی - بونلار دوزدور، اما بوگون گنج گلیمسن، گئت
صباح گل - یثرینده ساکت اوتور، یوخسا سنی تنبیه ائدرم. / بو جمله نی تجزیه
ائدین و دفتریزه یازین /

۳- ادات

اداتلار ائله کیمچی نطق حصه لریدیر کی، سۆزلرین و یا جمله لرین معناسینی قوتلندیرر. ااداتلاری جمله دن آتساق جمله نین معناسینا هیچ بیر خلل گلمز و فقط اونلارین شدتی، سرعتی... یا آزالار، یادا چوخالار. ااداتلار جمله لره خصوصی بیر گۆزللیک و نره ر و خلق دیلینده چوخ ایشلنر. «دی گل آخی نه» جمله سینده اساس فکر «گل» سۆزوننده دیر، قالان اوچ سۆزون هامیسی ااداتدیر و اونلاری آتساق جمله نین معناسی دگیشمز. ااداتلار دورد جور اولار:

الف- هم مستقیل سۆز، همده اادات کیمی ایشلننلر، کی، مهملری بونلاردیر:

بئله - ائله - آخیر - آرتیق - تک - تکجه - گۆره سن - باخ - گل - گلین - گلکین - قوی - گۆر - قویون - گۆرون - گۆروم...

بونلارین اادات و یا آیری نطق حصه سیندن اولماسینی جمله ده گۆردوگو وظیفه دن بیلیمک لازیمدیر. مثلاً: «بئله دئمه» و «سنه دئدیم دئمه بئله» جمله لرینین بیرینجی سینده «بئله» سۆزو ظرفدیر، لاکن، ایکنجی جمله ده ااداتدیر و «دئمه» سۆزونه تأکید آرتیریر.

ب- هم باغلائیجی، همده اادات کیمی ایشلننلر، مهملری بونلاردیر: کی - حتی - دا - ده - آنجاق - اما - فقط - فقط - نه...

بونلاری دا بیری - بیریندن جمله ده کی وظیفه سیندن سئچیمک لازیمدیر. مثلاً: اونا دئدیم کی، گل / باغلائیجی /، سنه دئدیم کی / اادات /.

ج- یالنیز اادات کیمی ایشلننلر کی، بعضیلری بونلاردیر: لاپ - آخی - محض - مگر - کاش - باری - بس (به) - ماغیل - دی - ده - دی - دی - گیلن - داخی - بیجه (بیرجه) مثاللار: لاپ یاخشیدیر - یاز آخی! - دئمه دین مگر؟ - محض بو ایشی گۆر - کاش گله یدین - بوسۆزو دئمه باری - دئمه به او اۆزو بیلیرمیش - بس نه دئدین؟ = نه دئدین بس؟ - گئت گیلن...

اداتلارین قۇرولوشجا نوعلاری

اداتلار قۇرولوشجا اوچ جور اولور:

- ۱- ساده ااداتلار: بیر حصه دن عبارت اولان ااداتلار ساده ااداتلار دئییلیر. بونلارین ان چوخ ایشلننلری بونلاردیر: آخی - آخیر - لاپ - گۆر - باخ - پس - بیر - مگر - بئله - یالنیز - محض - فقط - آنجاق - داها - دی - ده - گل - قوی - ها - آرتیق - باری - ماغیل - تک - گیلن...
- ۲- دوزلتمه ااداتلار: ساده ااداتلار «جا - جه» شکیل چیسسی علاوه ائتمکله دوزلن ااداتلار دوزلتمه ااداتلار دئییلیر. نمونه لر: بئله جه - ائله جه - بیر جه = بیجه - تکجه.
- ۳- مرکب ااداتلار: ایکی و یا نئچه ساده ااداتدان یارانان ااداتلار مرکب اادات دئییلیر. نمونه لر: بئله جه ده - بیر ده - ائله جه ده...

اداتلارنىڭ مەناجا نواعلارى

اداتلارنىڭ مەنا جەھەتتىن ئاشاغىداكى نواعلارى باردىر:

الف- شەتلىنىدىغان ااداتلار: بو ااداتلار سۆزۈن مەناسى و يا جملە نىن فەكرىنى شەتلىنىدىرىر. بونلارنىڭ چۇخ ايشلىنىلىرى بونلاردىر: آخى- آخىر- حتى- ها- لاپ- كى- آرتىق- داها- بئله- ائله- دا- دە- دى- جا- جە- گىلن- نە...

ايشلىنىمە نمونە لرى: دى گل آخى- آخىر مەنى بورا يىتىردىن- حتى اۈزۈدە دىللىنىدى- لاپ- ياخشى يازها- سەنە بئله، دىدىم كى ايشىمىز دۈزە لىب. داها دايانما، بو ايشى گۇر، گۇرمورم. نىيە؟ ائله!- ووردا- دانىش بىر جە مە- گىت گىلن.

بە دىققەتلىشىدىمە، محدود لاشدىرما ااداتلارى: بو ااداتلار سۆزۈ و يا فەكرىن مەناسىنى محدود لاشدىرار و يا دىققەتلىشىدىرىر. بو ااداتلارنىڭ چۇخ ايشلىنىلىرى بونلاردىر: يالنىز- مەھس- ائله- آنجاق- فقط- بىر جە- تەكجە... ايشلىتمەك نمونە لرى: يالنىز = فقط = آنجاق = تەكجە = مەھس = ائله بو سۆزۈ دىيەنە.

ج- سوال ااداتلارى: بو ااداتلار جملە نىن سوالىنى گۆچلىنىدىرىر، بو ااداتلارنىڭ چۇخ ايشلىنىلىرى بونلاردىر: بس- مگر- يەنى- آخى- مى = مو...

ايشلىتمەك نمونە لرى: بس اونو گۇرمە دىن؟- مگر اۈزۈن بىلمىرسن؟- آخى گىتمەك اىستە مىرسن؟- يەنى بو سۆزۈ دۈز دىيىلىدىر؟- گىتمىرسن مى؟- گۇرمورمو؟...

د- امر ادا تالاری: بو ادا تالار جمله لردە مصلحت، تأکید و امری آرتیرار. بو ادا تالار دیلیمزدە چۇخدور. اونلارین چۇخ ایشلننلری بونلاردیر: باخ- گل- گلین- گلسین- گلسنه- قوی- قویون- گۆر- گۆرون- گۆرسون- بیر- ها- دا- ده- سانا- سنه- گیلن... ایشلتمک نمونه لری: باخ گۆر اونا نه اندرم- گل شیطان آتیندان دوش- گلین بیرلیک اندک- گلسین بونودا بیلمه سین- گلسنه بیر عریضه یازاق- قوی بیر او بورایا گلسین- قویون ایشیمیزی گۆرک- گۆرسون اونون باشینا نه اویون آچارام- گۆر اونا نه توی توتارام- یادیندان چیخماسین ها- بیر گۆرسون اونا نه اندرم؟- دئسین ده، نه اولار کی؟- عریضه یازیر یازسین دا- دینج اوتور سانا- گلسنه بیر اونونلا گۆروشک- گت راحت اوتور گیلن.

ه- تصدیق و اینکار ادا تالاری: بو ادا تالار جمله ده کی فکرین تصدیقی و یا اینکارینی گوجلندیریر. تصدیق بیلدیرن مهم ادا تالار بونلاردیر: بلی- ها- هه- آها- بلی ده... اینکار بیلدیرن ادا تالارین مهملری بونلاردیر: یوخ- خیر- هنج- هنج ده- یوخ- یوخ- ایدا...

ایشلتمک نمونه لری: بلی، من اوزوم گۆردوم- گت ها- هه ائله دیر- آها یاخشی اولدو دئدین- بلی ده = هه ده اوزون وۇر، اوزونده آغلا- یوخ بو ایش اولان دئییل- خیر = ایدا اولماز- هنج ده بو سۆزو دۆز دئییلدیر- یوخ- یوخ- بو ایشی گۆرمه بین...

و- آرزو- شرط ادا تالاری: بو ادا تالار جمله ده آرزو، حسرت و شرط مفهومو بیلدیریر. بو ادا تالارین چوخ ایشلننلری بونلاردیر: کاش- کاشکی- ای کاش- کاشکا- نه کی- بیرجه- باری- نه اولار- نه اولار کی.

ایشلتمک نمونه لری: کاش = کاشکی = ای کاش = کاشکا سنده بو شنلیکده اولایدین- ته کی اویرنه سن- بیرجه بو ایش باش توتایدی!- باری بیر تشکر ائله- نه اولار = نه اولار کی سنده اوز آرزونا چاتا سان...

تاپشیریق: «بیر - دی - نه - بلی - آخی - یوخ - بس - هنج - خثیر»
 ادا تاریندن مناسیبینی نقطه لرین یئرینه قویوب دفتریزه یازین:
 دئیین... گوروم منیم... یوردوم وار یا یوخ؟ - انسان... وطنسین اولار؟
 ... بو قدر پولو هارادان تاپدین؟ ... من یازمیشام... من ائشیتمه میشم...
 من گورمه میشم، نجه یالان دئییم،... وجدانیم؟ - سنه گوندیگیم داغلار سنه...
 قاریاغارمیش / مثل / - بو... اولدو سوز؟ ... بیزدن هنج کیم بیلیمیر... سؤیله
 گوروم - حسن... بو ایشده وار ایتمیش - دی گل آخی ده - دی ترپن...
 بیلیمیر... وار؟ ...، باشیم آغرییر.

تاپشیریق: جمله لری ادا تلی و ادا تسیز اوخویون و فرقلرینه فکر وئیرین.
 هنج اوزون گورمه دین؟ گلدین می؟ - بلی! گلدیم. بو اوزوده یاخشی
 ایش دئییلدیر - او اوزو گوردو کی! - بس نجه بیلیمیشدین؟ - یاد آداما هنج ده
 آزادلیق گتیرمز - دی بیر دانیش گورک آخی! - ائله ده بس سن نه ایدین؟ - هه
 ایندی قولاق آس من دئییم - نه شیریندیر آنا دیلی!

تاپشیریق: کلمه لرین هر بیرینی ایکی جمله ده ائله ایشله دین کی، بیر
 جمله ده ادا ت اولسونلار، او بیر جمله ده آیری نطق حصه سی. جمله لری
 دفتریزه یازین:

آرتیق - بس - باخ - قوی - کی - گورون.

تاپشیریق: ادا تارین هر بیرینی بیر جمله ده ایشلیدب دفتریزه یازین:

آخی - لاپ - داها - بئله - دی - گیلن - نه - داها - کی.

تاپشیریق: ادا تارین آلتیندان خط چکین و نوعونو گؤسترین:

سن نه دندین بس؟ - داها آرتیق ایشله مه لیسن - مگر سن اوزون باجار

میسان؟ - یعنی پولاد اوز قارداشیندان کوسوب؟ - آخی من هارا، او هارا؟ -

آتانا مکتوب یازدین می؟ - قوی بیر من اونو گوروم.

تاپشیریق: ادااتلارین هر بیرینی بیر جمله ده ایشلیدیب دفتریزه یازین:

گلین - یوخ - اېدا - بلی - هه - خئیر - آھا - ها - هئچ ده.

تاپشیریق: ادااتلارین آلتیندان خط چکین و نوعونو گؤسترین:

یوخ قارداش منیم سندن شکایت ائتمگه نه حقییم وار - خئیر، من بونودا

بیلیم اوتوگدا - بلی من گوردوم - یوخ - یوخ بونو بوْراخ - دی بیر ترپن گؤره ک

آخچی - داھا بولایشی گورمه - هه، بو حکایه نی خوشلادین می؟ - حتی سنه ده

یاخشی دئیل.

/ سون جمله نی تجزیه ائدیپ دفتریزه یازین /

آراسۆزلر

عادى جملة لرين بۆتون عضولرى مختلف علاقه لرله بيرى - بيرينه باغلى اولور، لاكن جملة ده ائله سۆزلرده اولوركى، جملة نين اوبيرى عضولريله باغلى اولمور اوبيرى عضولرين عكسینه هئچ بير سوالا جواب وئرير. بئله سۆزلره «آراسۆزلر» ويا «مؤدال سۆزلر» دئيلير.

آراسۆزلر اوچ دسته دير: ۱- آراسۆزلر. ۲- خطاب. ۳- جملة نين اولينده ايشلنن «بلى - يوخ - خئير - ياخشى» سۆزلرى.

آراسۆزلر: آراسۆزلر دانيشانين سؤيله ديگى فيكره مناسيبتيني بيلديرير. معنا خصوصيتلرينه گؤره آراسۆزلرين اشاغيداكى نوعلارى واردير:

۱- يقين بيلديرنلر. ان مهملى بونلاردير:

البته - البته كى - البت - البت كى - شبهه سيز - شبهه سيز كى - حقيقتا - دؤغرودان - دؤغروداندا - دؤزو - سؤزون دؤزو - سؤزون دؤغروسو - دؤغروسو - دؤغروسو كى - سؤزسوز - سؤزسوز كى - معلوم اولدوغو اؤزره - هه؟...

۲- شبهه، گومان و احتمال بيلديرنلر، بو آراسۆزلرين ان چوخ ايشلنلرى بونلاردير:

بلكه - بلكه ده - احتمال - احتمال كى - دئيه سن - گؤره سن - گومان كى - گر كى - يقين - يقين كى...

۳- غير معين ليك بيلديرنلر، بونلارين ان چوخ ايشلنلرى بونلاردير: نئجه دئيه لر - نه تهر دئيه لر...

۴- تأسف بیلدیرنلر. بونلارین ان چوخ ایشلنلری بونلاردیر:

تأسف - تأسفکی - حثیف - حثیف کی...

۵- دئییلیمیش فیکرین منبعینی بیلدیرنلر کی ان چوخ ایشلنلری

بونلاردیر:

منجه - سنجه - بیزجه - سیزجه - ظنیمیزجه - فیکریمیزجه -
فیکرینیزجه - روایتہ گۆره - دئییلنه گۆره - دئییلدیگینه گۆره - منه گۆره -
اونون فیکرینجه - اونلارین فیکرینجه - فیلانکسین فیکرینجه - فیلانکس
دئمیشکن...

۶- نتیجه وعمومی لشدیرمه بیلدیرنلر. بونلارین ان چوخ ایشلنلری

آشاغیدا کیلاردان عبارتدیر:

خلاصه - دئمک - دئمک کی - دئمه لی - بیر سؤزله - بئله لیکله -
اؤزون سؤزون قیساسی - سؤزون قیساسی - قیساسی - اؤزون سؤزون
مختصری - مختصری - مختصر - مختصر کی - عمومیتله - آخیری کی -
القصه...

۷- فیکرین سیرا و سلسله سینی بیلدیرنلر. بونلارین ان چوخ ایشلنلری

بونلاردیر:

اولاً - اولاً - بیرینجیسی - ایکینجیسی...

بیر سیرا سؤز بیرلشمه لری ده جمله ده آراسؤز اولابیلر . مثلا «بو
آخشام، اولاً بیلسین کی، دوستلاریملا گۆروشہ جگم» / س. قدیرزاده/
جمله سینده «اولاً بیلسین کی» سؤز بیرلشمه سی جمله نین اویری اساسی و
غیر اساسی عضولریله هئچ بیر علاقه سی یوخدور و بونا گۆره ده بو جمله
ده «آرا سؤز بیرلشمه سی» حساب اولور.

خیطاب

کیمه ایسه چاغیریش، مراجعت و خیطاب عنوانیله دئییلن سؤزلره «خیطاب» دئییلیر کی، جمله نین او بیر ی عضولریله باغلی اولمور و «آراسؤز» ساییلیر. خیطاب لار ترکیب اعباریله یا ساده / بیر سؤزدن عبارت / و یا مرکب / ایکی و یا نئچه سؤزدن عبارت / اولور.

خیطابلار آشاغیدا کی مقاملاردا ایشئیر:

۱- چاغیریش بیلدیرنلر. بونلار مختلف نطق حصه لریندن عبارت اولور. بیر مثال:

آی قیز! عؤمرونو ایکی قودوقدان اؤترو چوروده چکسین / گ / صباحی /

۲- مراجعت بیلدیرنلر. بیر مثال:

قؤمرو، باجیم، چمدانلاری آپار. / ع. ولیف /

۳- خیطاب شخصین اؤز - لؤزونه مراجعتی مقامیندا اولور. مثال:

... لاپ آیلیمیشدی. اؤزو - اؤز ساققالینا گؤلرک:

- باخ! کئف بونا دئیهرلر - دئدی. / گ. صباحی /

۴- احساسات مقامیندا ایشلنلر. مثال:

- آی قیز! آغلینی باشینا بیغ. / گ. صباحی /

۵- احساساتی آرتیرماق اوچون عینی بیر خیطاب نئچه دفعه تکرار

اولور. مثال:

آیریلارمی کؤنول جانندان آذربایجان، آذربایجان! / وؤرغون /

۶- بعضاً بیر نئچه سؤز، حتی بیر مصراع باشا - باش خیطاب اولور.

مثال:

هانی بس صاحبین، هانی بس بییه ن؟

بیر باغلی قاییدان سؤردوم دئییه، من.

/ م. شبسترلی /

جمله نین اولینده گلن «بلی - یوخ - خئییر - یاخشی» سۆز لری

دیلمیزده «بلی - یوخ - خئییر - یاخشی» سۆز لری جمله نین اولینده گلر و جمله نین او بیری عضولریله باغلی اولماز، بونا گۆره ده آراسۆز حساب اولار. بو سۆزلردن «بلی» تصدیق، کنایه و یا تصدیق - آرزو مقامیندا ایشلنر. مثاللار:

بلی، بلی! دئییه میرزا رسول اونون سۆزونو تصدیق اندیب علاوه ائتدی.
/ گ. صباحی /

بلی، بلی! یالقیزلیقدان. / گ. صباحی /
بلی، بودا بیزیم قازانجیمیز. / ع. حقونردیف /
بو سۆزلردن «یوخ» یا دانیشانین اۆز سۆزونون و یا باشقاسینین دئیگی فیکری رد ائتمک اوچون ایشلنر. مثاللار:

یوخ، تانیریم! یاشاماق ایسته بیرم. / گ. صباحی /
یوخ، بابا!... ائله بیر خبر یوخدور. / گ. صباحی /
یوخ، یوخ! منه گولزاردا پیمانہ گر کمز. / م. شبسترلی /
بو سۆزلردن «خئییر» طرفین فیکری و سۆزونه قارشى اعتراض بیلدیرمک اوچون ایشلنر. مثاللار:

خئییر، من گولمه لی دگیلم... / ح. مهدی /
خئییر، خئییر،... ایش سیز دئین کیمی دگیل. / م. سلیمانوف /
بو سۆزلردن «یاخشی» سوال جمله لرینین اولینده گلر و مختلف احساساتی نظره چاتدیرماق اوچون دئییلر و بعضا تکرار اولار. مثاللار:

ياخشى! ياتارام، بد اخلاقلار. / گ. صباحى /
ياخشى، سن بو اۇشاقلارى كوچه لرده نه اۆچون گزديرير سن؟ / ج.
جبارلى /

ياخشى، ياخشى! اوزونو تۆلكو اولومونه وورما. / گ. صباحى /
ياخشى، بونلارين قيمتى نىچه دير؟ / ج. جبارلى /

شېئىر ۲۱-۸-۱۳۶۵

استفاده اولونمش مأخذلر

الف) علمی اثرلر:

- ۱- خلقین دانشیق دیلی.
- ۲- معاصیر آذربایجان دیلی. مختار حسین زاده. آذربایجان دولت اونیوثر سیتیه سی نشریاتی. باکی ۱۹۵۴
- ۳- آذربایجان دیلی گراماتیکاسی. بیرینجی حصه ۶ - ۵ - نجی صنیفلر اوچون. س. جعفروف. معارف نشریاتی. باکی ۱۹۶۹
- ۴- آذربایجان دیلی. س. جعفروف. ا. فرجوف. معارف نشریاتی. باکی ۱۹۷۹
- ۵- آذربایجان دیلی. م. شیر علییف. م. حسین زاده. ۸ - ۷ - نجی صنیفلر اوچون. معارف نشریاتی. باکی ۱۹۷۵
- ۶- آذربایجان دیلینده فعل. حسن میرزه یف. معارف نشریاتی. باکی ۱۹۸۶
- ۷- معاصر آذربایجان دیلی. فونتیکا، الفباء، اوزر فوقرافیا، اوزر فونپیا، لکسیو کولو گپیا. رداکتورلار: م. آ. شیر علییف. زی. بوداقووا. علم نشریاتی. باکی ۱۹۷۸
- ۸- اورتا مکتبه آذربایجان دیلینین تدریسی مئتودیکاسی. آ. عبداللایف. معارف نشریاتی. باکی ۱۹۷۸
- ۹- عمومی دیلچیلیک. آفت قوربانوف. معارف نشریاتی. باکی ۱۹۸۹
- ۱۰- معاصر آذربایجان دیلینده اومونیملر لغتی. ح. حسنوف. معارف نشریاتی. باکی ۱۹۸۱
- ۱۱- آذربایجان دیلی فرازونولو گیاسینین اساسلاری. ح. بایراموف.

- معارف نشریاتی. باکی. ۱۹۷۸
- ۱۲- آذربایجان دیلی تدریسینده معنا - اینتوناتسیا تحلیلی. ن. احمدوف. معارف نشریاتی. باکی. ۱۹۸۱
- ۱۳- معاصر آذربایجان دیلینین مؤرفولوگیاسیندان پراکتیکوم. آذربایجان دولت اوونیورسیتیه سی نشریاتی. باکی ۱۹۸۱
- ۱۴- دیوان لغات الترک. تألیف محمود بن الحسین بن محمد الکاشغری. آنکارا. ۱۹۴۰ (عربیجه)
- ۱۵- دیوان لغات الترک. ترجمه. چتویرن: بسیم آتالای. ۳ جلدده. آنکارا. ۱۹۸۶
- ۱۶- دیوان لغات الترک / دیزینی / آنکارا ۱۹۸۶
- ۱۷- سیری در تاریخ زبان و لهجه های ترکی. دکتر جواد هیئت. چاپ دوم. تهران ۱۳۶۶ (فارسیجا)
- ۱۸- آذربایجان ادبی دیلینین تاریخی. دمیرچی زاده. معارف نشریاتی. باکی. ۱۹۷۹
- ۱۹- اسگی تور کجه نین گرامتری. آ. وون قادئن. آنکارا ۱۹۸۸
- ۲۰- مقایسه اللغتين. دکتر جواد هیئت. تهران. ۱۳۶۲ (فارسیجا)
- ۲۱- آنادیلی. بیرینجی کتاب. تهران.
- ۲۲- آنادیلی. ایکینجی کتاب. تهران.
- ۲۳- آنادیلی. اوچونجو کتاب. تهران.
- ۲۴- اؤرخون آبدلری. محرم ارگین. استانبول. ۱۹۷۰
- ۲۵- آذربایجان دیلینین گراماتیکاسی. ایکینجی حصه. باکی. ۱۹۵۹. رداکتورلار: ر. ا. رستموف. م. ش. شیر علیف. ز. ی. بوداقووا.
- ۲۶- ایران تور کجه سینین صرفی. دوکتور م. ت. ز. ۱۳۵۳
- ۲۷- آذری دیلینین گرامری. تیمور پیرهاشمی. تبریز. ۱۳۶۸
- ۲۸- کلمه لر اوزه رینه. دوکتور حمید نطقی. (وارلیقدان)
- ۲۹- آنادیلی. دؤردونجو کتاب. تهران.

- ۳۰- ساختمان فعل در زبان ترکی. دکتر نادر وزین پور. تهران
۱۳۴۸ (فارسجا)
- ۳۱- تور کلرین تاریخ و فرهنگینه بیر باخیش. دکتر هیشت. تهران
۱۳۶۵
- ۳۲- صحاح المعجم. هندوشاه نخجوانی. تهران ۱۳۶۱
- ۳۳- معاصیر آذربایجان دیلی. پروفیسور م. حسین زاده معاریف
نشریاتی. باکی. ۱۹۷۳

ب) ادبی- بدیعی اثر لرین مهملری:

- ۱- امام خمینین وصیتنامه سی.
۲- کلیات دخیل. ۱۳۶۴
- ۳- عقاید اسلام- و فروع دین. شیخ حسن ملازاده. گنجه. ۱۳۲۹
- ۴- ادب خزینه سی. علی اصغر خرم. تهران. ۱۳۵۹
- ۵- امثال و حکم. علی اصغر مجتهدی. تبریز.
- ۶- ادبیات اوچاغی. یحیی شیدا. تبریز. ۱۳۶۴
- ۷- دهنامه. شاه اسماعیل ختایی. باکی. ۱۳۴۸
- ۸- غزللر. شاه اسماعیل ختایی. باکی. ۱۹۷۳
- ۹- دیل و ادبیات. تبریزی علی. تهران.
- ۱۰- آذربایجان فولکلورونندان نمونه لر. دکتر سلام الله جاوید. تهران
۱۳۵۸
- ۱۱- یوخسوللار نغمه سی. غلامعلی آذری. ۲ جلد. تبریز. ۱۳۶۳
- ۱۲- آخان بولاق. محمد ابراهیم رنجدوزان. تبریز ۱۳۶۳
- ۱۳- ماویلر. سحر. تهران. ۱۳۶۵
- ۱۴- یاشیل ماهنی. سحر. تهران. ۱۳۶۹
- ۱۵- هوپ هوپنامه. صابر. تبریز. ۱۳۲۰
- ۱۶- کوزاوغلو. باکی. ۱۹۴۱

- ۱۷- لعلی. دیوان. تبریز.
- ۱۸- علی آغا واحد. غزللر. تبریز.
- ۱۹- نریمان نریمانوف. اثرلر. باکی. ۱۹۷۱
- ۲۰- حسین مهدی. اؤدلو قیلینج. باکی. ۱۹۴۶
- ۲۱- نبی خزری. تهران. ۱۹۶۸
- ۲۲- سید ابوالقاسم نباتی. دیوان. تهران. ۱۳۴۵
- ۲۳- واقف. دیوان. تبریز.
- ۲۴- جلیل محمد قلیزاده. سئچیلیمیش اثرلری. آذربایجان دولت نشریاتی. باکی. ۱۹۶۷
- ۲۵- میرزا علی معجز. کلیات. تبریز. ۱۳۲۴
- ۲۶- قارقال. گنجعلی صباحی. تهران. ۱۳۵۷
- ۲۷- حیات فاجعه لریندن. گنجعلی صباحی. تهران. ۱۳۵۹
- ۲۸- کلیات دیوان راجی. تبریز. ۱۳۶۴
- ۲۹- دیوان حیران خانیم. تبریز.
- ۳۰- صراف. دیوان. تبریز.
- ۳۱- کلیات اشعار ترکی شهریار. تهران. ۱۳۶۸
- ۳۲- آی ساوالان. سید جعفر موسوی. تهران. ۱۳۶۵
- ۳۳- سازمین سؤزو. سهند. ۲ جلد.
- ۳۴- پروانه نین سر گذشتی. م. شیبسترلی. بغداد. ۱۳۵۰
- ۳۵- عاشیق علمسگر. تهران. ۱۳۶۳
- ۳۶- محمد فضولی. دیوان. تهران. ۱۳۶۶
- ۳۷- ائل سوغاتی، واله، تهران، ۱۳۷۰
- ۳۸- گلینر بزه گی. اعتماد. تبریز. ۱۳۶۰
- ۳۹- هجران خسته سی. محزون. تهران. ۱۳۵۸
- ۴۰- چاغریلما میش قوناقلار. حیدر عباسی (باریشماز). تبریز.

- ۴۱- سلطان ساوالان. موغان دیلیجه. تبریز. ۱۳۶۸
۴۲- کؤنول دردی. سید تقوی. حامد. تهران. ۱۳۶۱
۴۳- قشقائی شعرى. شهباز شهبازی. شیراز. ۱۳۶۷
۴۴- ما کولو. ستارخان (رومان). آذربایجان دولت نشریاتی. باکی.

۱۹۸۳

- ۴۵- عاشیقلی کاروان. مفتون امینی. تبریز. ۱۳۵۷
۴۶- کتاب دده قورقود. تهران. ۱۳۵۸
۴۷- حبیبی. دیوان. تهران. ۱۳۶۰
۴۸- عمادالدین نسیمی. دیوان ۳ جلدده. علم نشریاتی. باکی. ۱۹۷۳
۴۹- باغبان ائل اوغلو. م. شبسترلی. تبریز. ۱۳۵۸
۵۰- صمد وورغون. سنچیلیمیش اثرلری ۳ جلدده. آذربایجان دولت نشریاتی. باکی. ۱۹۷۴
۵۱- جعفر جبارلی. اثرلری ۳ جلدده. آذربایجان دولت نشریاتی. باکی. ۱۹۶۹
۵۲- جلال برگشاد. سیریلیمیش قیلینج. گنجلیک. باکی. ۱۹۸۱
۵۳- محبت داستانلاری. منظوری خامنه ای. تهران. ۱۳۶۹
۵۴- بایاتیلار. تبریز. ۱۳۶۳

ج) دوری مطبوعات:

- ۱- وارلیق مجله سی. بوتون دورو.
۲- فروغ آزادی. روزنامه.
۳- اسلامی بیرلیک. روزنامه.
۴- یول (کیهان هوایی). روزنامه.
۵- سهند (اطلاعات). روزنامه.